

TÖRÖK SÁNDOR
A SZEMTANÚ NAPLÓJA

BUDAPEST
HUNGÁRIA KÖNYVKIADÓ

A címlap Lengyel Lajos és Csizmázia Kálmán munkája

Felelős kiadó: Rába Leó
5080.41. Hungária nyomda R. T., Budapest
Felelős: vitéz Bánó Lehel igazgató

I. ADATOK AZ EMBERHEZ

(A szemtanú bemutatkozik az olvasónak. Azt állítja, hogy halhatatlanok és járókelők együtt csinálják a történelmet. Általában fölfedi szándékait, majd magát és munkáját Isten kegyelmébe, a cenzorok jóindulatába s a kortársak szeretetébe ajánlja.)

Szemtanúk vagyunk ismét, nem hagynak nyugodni a nyugtalan idők. Alig lélegzünk egyet-kettőt s embervoltunk már megint erősen így tagozódik: *nemzedék, korosztály*. Elvégzendő munkánk: *feladat*, sőt *teljesítmény*. Az esztendő, amikben élünk: *korszak*. Az állapot: *helyzetté* kuszálódik, mint ilyen többé-kevésbé állandósul s már ismét és ismét *kortársak* vagyunk, „részesei a nagy időknek“. Íme, csupa dült betű és idézőjel, amit úgy utálok, de használnom kell, mert világunk most dültbetűs és idézőjeles és én engedelmesen hozzátartozom kormhoz.

Szemtanú vagyok s, mint mindig, ha az idők elsúlyosodnak, fokozottabban érzem a lerombolhatatlan közösséget, családommal, az emberiséggel. És körülnézek a familiában: ki mit csinál a nagy időkben, a maga kis életével, mint végzi a föladatait, általában, hogyan kortársodik? Magam az elején még kissé kóvályogtam, szédültem, egy kicsit kapkodtam — a mesterségemben is — kapkodtam úgy, ahogyan kapkodott az orvos is, meg az asztalos is. Bizonytal voltak mostanában olyan napok, hogy az orvos későbbben kezdte a rendelőórát s az asztalos hümmögött a deszkái és szerszámai között: most csináljam tovább ezt a szekrényt? ... Ez így van a zökkenőknél. De az orvos aztán ismét pontosan kezdi a rendelőórát, az asztalos befejezi a szekrényt és így magam is folytatom a munkát, ott, ahol abba hagytam.

Ha csak egy kicsit is henecegni akarnék, mondhatnám, hogy

illusztráció vagyok a hivatalos hatalom intéseihez: *nyugalom*. Dolgozom, lehetőleg többet, mint máskor, nem terjesztek rémhíreket, sőt igyekszem megnyugtatni azokat, akikhez hozzáférek, kamrámban nem gyűjtök élelmiszer-hegyeket s megfogadom a hatóság tanácsait és rendelkezéseit, melyek zavarhatnak ugyan apró kényelmeimben, de belátom, hogy még mindig jobb így: gondolnak rám és ez megnyugtat. Egyszerű ember vagyok a statisztériából: szeretem a függetlenséget, de legyen kitől függjek; meghalok az egyéni szabadságért, de legyen gazdám, aki gondoskodik rólam, akit szidhassak és, ha baj éri, sirathassam. Igazi demokrata vagyok, tehát tisztellem a tekintélyeket; alacsony sorból jöttem s mondom úgy-e, gróf, vagy nem gróf, nem számít — de titokban imponál nekem, hogy amint megszületik, már gróf.

Mi, magamszórú emberek, nagyjából mind ilyenek vagyunk. Nem rossz matéria. Életem tehát azonos sok millió kortárséval, akik körülbelül ugyanúgy gondolkoznak a dolgokról és ugyanúgy élnek hétköz- és ünnepnapjaikat mint én, ugyanúgy részei a korszaknak, látásunkban hát nagy különbségek nem lehetnek. Mikor éjfél után öt perccel, a szünetjel utolsó hangjainál közelebb hajolok a hangszórhoz, arcom vonásai, szememnek rebbenése, sok, sok millió ember arcának vonásaival, szemének rebbenésével azonos. A „nagy idők“ keretein belül, egyformán éljük a mi kisebbrendű időnket, *mindnyájan szemtanúk vagyunk*. Mi állunk a kordonokon kívül és tovább adjuk a mellettünk szorongó ismeretlen szemtanú kollégának a hírt, amit az előttünk ágaskodó szemtanú kolléga továbbított: *Jönnek már!* Nekünk mondja a rendőr: *Tessék két lépéssel beljebb menni!* És beljebb is megyünk, de csak egyvel. Mi kiabáljuk, hogy *éljen*, mi mondjuk, hogy: *nézd, most átveszi a virágot!* Mi dobáljuk a levegőbe a sapkánkat, mi kiabáljuk azt is, hogy *le vele*, s a mi hangunk folyik össze személytelenül a Himnuszokban: szemtanúk vagyunk.

Jaj, de mit tud egy szemtanú az eseményekről? Egy gépkocsi-baleset történetét, ott rögtön a helyszínen, hat pékinas, hatféleképen magyarázza el a rendőrnek. S mind így kezdi: akkor én... Tudniillik: *én befordultam a géppel itt és itt a*

villamosmegállónál... — *Én* mindjárt láttam, hogy ebből baj lesz... — *Én* mondtam neki: fékezz, az anyád! — és így tovább.

Hát ebből az „én“-ből, *én* sem tudok kiszállani, de éppen mivel annyira hasonlatosnak ítélem magamat a többi én-ekkel, hát nem is nagyon akarok kiszállani. Csak így közelíthetem meg a siker valamelyes reménységével a képet, melynek közös szemtanúi vagyunk.

De egyben — bocsánat, kissé büszkén hangzik talán — *sze-replői is vagyunk ennek a jövő-menésnek*. A nagy egész szempontjából szerény, könnyen cserélhető szereplők, de mégis csak szereplők, munkatársak a zürzavarban. Mindannyian a kisebbrendű kortársak, az ilyen aprók, mint magam is, szereplők vagyunk és ide-odadobálódva az események forгатagában, néfa hősök. Bár ez nem látszik meg rajtunk, nem vagyunk parádés hősök. De be kell számolni valakinek rólunk is, a kis-kortársakról, hiszen mi is „történelmi időket“ élünk. De mennyire! Mi annál inkább éljük a történelmi időket, mert hiszen állítólag beleszólásunk nincsen. Mi vagyunk az anyag, mellyel a hivatottak dolgoznak. Azoknak a nevé-t följegyzi a történelem és egyszer később elhangzik az ítélet fölöttük, míg mi legfeljebb a napihírig jutunk el néha. De szervesen összetartoznak a dolgok s csak a hétköznapok apró hőseivel együtt egész a kor képe: *halhatatlanok és járókelők együtt csinálják a történelmet*.

Beszámolok tehát róluk, — egy lévén velük — beszámolok nem azokról, akik boldogítani akarnak, hanem azokról, akik boldogulni szeretnének. Adatgyűjtés ez, semmi más, adatok az emberhez, akit keresek, — sokszor megrendült hittel, hogy érdemes-e? — adatok a korhoz, melyhez tartozom s melynek hibái és erényei az enyé-mek is.

Meg aztán: vájjon csakugyan csinálják-e a történelmet s nem csak csinálódik? Az élen állók csakugyan irányítói-e a kornak? Ha *Madách-hoz* futok tanácsért, látnom kell, hogy Ádám mennyire túlbecsüli önmagát és néha éppen Lucifer a bölcsen „hívő“, aki orra alá dörzsöli néki, mint Tankrédnek:

*A kor folyam, mely visz, vagy elmerít,
 Úszója, nem vezére, az egyén.
 Kiket nagyoknak mond a krónika,
 Mind az, ki hat, megérté századát,
 De nem szüle az új fogalmakat.
 Nem a kakas szavára kezd viradni,
 De a kakas kiált, merthogy virad.*

Nem rombol ez bennem tekintélyeket, ez a néhány sor, sőt följebb mutat, a tekintély igazi valóságára; „kiket, nagyoknak mond a krónika“, azoknak megértését közelebb hozza hozzám és hozzánk, kiket nem mond nagyoknak a krónika. Nem vagyok „nagy“, de vállalom a kort, melynek gyermeke vagyok. Igyekszem megérteni „a századot“. Igyekszem tudatni magammal, hogy e „sorsdöntő percek“ — a sors sokat csuklik mostanában és minden második óránk tizenkettedik és huszonnegyedik — e „sorsdöntő napok“, e „sorsdöntő hét“, stb. voltaképen mind csak kicsinyítő becenevek s *ez egy sorsdöntő század és mi egy évezred fordulójának hajnalán vagyunk*. Sejtéseinkkel már elfordulva a messzi régmultaktól, — szellemiségünkben a még meg nem emésztett, voltaképen még fiatal, kereszténységgel —, technokrata gögünkben megtagadva a csodákat, — félelmeinkben ugyanakkor várva a csodákat! — az általános félreértések e hosszú korszakában szédülten topogunk a fogalmak zűrzavarának sötéttségében.

Én a topogásunkról kell hírt adnom. Miközben magam is topogok. Ugyanabban a sötéttségben Egymásnak esünk, amint ráznak az idők, s „bocsánat“ mondom itt, „na, de nem kell rögtön pofozni!“ — mondom amott, s kapkodok a sötétben. E kapkodás közben megüti a fülemet például egy beszélgetés, a villamoson vitatja két ember a Keleti pályaudvartól az Erzsébet-hídig, hogy Isten jónak, vagy rossznak teremtette-e az embert? Két ember — két szemtanú, két kortárs ugyebár — olyanok, akikről „kocsmai verekedés“, „hirtelen halál az utcán“ stb. esetén, felületes riporterek azt írják, készen véve elő a meghatározást a szakmai közhelyek szókincséből: két munkás külsejű ember. Ezek a munkáskülsejű emberek ezt vitatták,

mikor az Atlanti-óceánon csatahajók és tengeralattjárók lestek egymásra, Londonra tüzeső hullott s államférfiak szorgosan tárgyaltak örölük és mirólunk. Az Erzsébet-hídnál ott kellett hagynom őket s csak a Vár alatt jutott eszembe, hogy hohó, a fölvetett tétel hat szavából ötnek az értelmét nem tudjuk. Ez az öt szó: *Isten — ember — jó — rossz — teremtés*. Csak a hatodik szót ismerjük nagyjából, ez a hatodik szó így hangzik: *vagy*.

Hát ezeket a kortársakat szeretném rögzíteni, ebben az úgynevezett helyzetben, — igyekezve valamivel közelebbit mondani róluk, mint azt, hogy „munkáskülsejű“ — ezeket szeretném megmutatni, hogy lássuk egymást, minél többen. S mint a fenti példából is láthatja az olvasó: ez a könyv közös munka eredménye. Nézegetjük egymást — és én közlöm, hogy mit látunk. Ezek nem csak az én följegyzéseim, ezek közös látások az olvasóval: beszéljük meg.

Amit így megbeszélünk, az persze két részre oszlik: a nagy idők s benne a mi kisebb világunk, a hazánk; aztán a nagy idők, benne a mi kisebb világunk és benne a még kisebb s egyben legnagyobb világ: az *én*. Nem tudhatok másképen látni: a nagy idők, csak velem együtt nagy idők. Titkom nincs az olvasó előtt, szemérmetlen vagyok — legfeljebb önmagammal szemérmes — ami titok akad, az közös titok, de én kikiabálom, mert ez a hivatásom. Szentanú vagyok hát mindezekhez, makacs szemtanú s szemlélődő természet lévén — mondjuk kíváncsi — s mert szeretek mesélni. — mondjuk szószátyár vagyok kissé —, alkalmasnak ítélem magamat arra, hogy el is mondjam: e nagy idők közepette a „korszakban“ és „helyzetben“, hogyan élnek, látnak, hallanak, mit jegyeznek meg maguknak, miről gondolkoznak, beszélgetnek, mit cselekszenek a magamfajta közrendű népek. Semmi mást nem akarok, mint a mindennapjainkról beszámolni s a történelemmel párhuzamosan futó apró-cseprő életünknek dolgait summázni. Talán megnyugtatósul. Meg aztán hátha egy gyufányi fénnel, hozzájárulok a sötétség eloszlatásához. Jót akarok tehát s, naplómát kezdve, szándékomat Isten kegyelmébe, soraimat a cenzorok jóindulatába, magamat a kortársak szeretetébe ajánlom.

II. LAKÁSOM — ÉS A BRITISH MUSEUM

(A szemtanú három kis virágvázát vásárol; majd leltárt készít lakásáról — összehasonlítva azt a British Museummal — az összehasonlítás javára zárul, mire ámennal végzi a listát.)

A News Review jelentette akkoriban, hogy amerikai tanárok le akarják fényképeztetni a londoni British Museum műkincseit. Ha légitámadások során a múzeum elpusztulna, legalább fényképgyűjtemény maradjon róla. A tudósok a Rockefeller-alapítványból akartak pénzt szerezni erre a célra. Megtették-e vagy se — nem tudom.

A hírről még mit sem tudtam két nappal azelőtt, mikor egy belvárosi kirakatban megláttam azokat a kis szívalakú fali virágtartókat. Vásároltam két mintásat, darabonként három-három pengőért és egy simát kettő ötvenért.

Kora délután vittem haza őket és aznap később mentem be a szerkesztőségbe. Mert nem olyan könnyű dolog három virágtartónak a helyét kikeresni. Vettem bele rövidszárú virágot, persze, s elosztottam három csomóra, igen, de melyik illik a sima pirosba, melyik a két mintásba? Tegyem a pirosat a tükör fölé? Vagy a másik kettőt inkább a tükör két oldalára s a simát a nagyablak jobbára, szemben a primulákkal? Végre is megleltem a helyüket. Akkor kiderült, hogy eresztik a vizet. Ez baj. Keresgélni kezdtem valami kis edényt beléjük, pálinkáskupicát próbáltam — nem fért bele; szappantartót — az sem jó; alumínium kirándulópooharat — az sem fér be; gondoltam, gumival kibélelem. De nem, az meg nem lesz jó a virágnak. Végül is rengeteg itatóspapírt vagdaltam szívalakúra s mögéjük raktam, na, most jó. Már kalap s kabátban még egyszer visszatértem az előszobából, hogy — mintha most érkeznek s itt találom a három új vázát — hát mit szólok hozzá! S igen tetszett. Nagyon kedvesen, mutatósan ültek ők

a falon, az elmaszkírozott itatóspapírtalazaton, a tükör két oldalán s a nagy ablak mellett. Szép. S abban a pillanatban az összesen nyolc pengő ötven fillér értékű kis szivalakú virágtartókat nézegetve átfutott az agyamon, hogy... szóval... ha valami lenne, ugye ... hát nagy kár volna... Hogy miért? Ezekért a kis vázákért, meg általában mindenért, még értem is. S szembenéztem lakásommal... — és elmentem a dolgom után. Nem mertem ilyen meztelenül végiggondolni a dolgot, mint ezek az amerikai tudósok, csak halványan átfutott bennem a lehetősége annak, hogy . . . szóval, ezek a kis vázák roppant kedvesek, nagyon sajnálnám őket.

S két nap múlva olvasom a News Review híradását a British Museumról. Nem jártam Londonban s nem láttam a British Museumot — lehetséges volna, hogy nem is láthatom már, esetleg csak fényképgyűjteményekben? — nagyjából annyit tudok róla, amennyi a lexikonokban is benne van. Hogy a könyvtára valami hárommillió kötet, hogy a könyvvállványok hossza lehet nyolcvan kilométer, katalógusa közel száz kötet stb. Levelezőlapról ismerem ion-oszlopos homlokzatát s halvány fogalmaim vannak arról, hogy termeiben micsoda kincseket halmoztak fel az idők során.

Nem siránkozom a News Review híradása miatt s általában mondhatnám, nem félek a bekövetkező eseményektől. Legalábbis nem félek jobban, mint amennyire általában mindenki fél, még pontosabban szólva: inkább tartok, mint félek tőle, de ha bekövetkezik, hát állok elébe. Sorsom fölött úgysem én rendelkezem.

Nézem, forgatom magamban az amerikai tudósok aggodalmát a British Museumért és összevetem azzal a hirtelen ellágyulással, ahogyan akkor délután a három kis vázát néztem — kár volna értük. .. nagyon helyesek s már olyan jól megtaláltam a helyüket.. . — s míg lassanként leltározni kezdem a lakásomat, látom, hogy lényegesen kisebb háztartás vagyok ugyan a British Museumnál, de azért mi mindenem van... és milyen nagyon az enyém!

Csöndben leltározok. Föltételezem azt, amitől az amerikai tudósok a British Museumot féltik s „kárfölvételt eszközök“. Megdöbbenek attól, hogy jöhet idő, mikor a British Museum

romokban hever ... de elmelegedve látom, hogy hol van a British Museum minden kincseivel együtt attól, amim nekem van! A British Museum közkinca, a British Museum... na! valami nagyon kifejező közhelyet! A British Museum, mondjuk kultúrtényező s még sok minden egyéb, de ez a három szoba, a konyha, előszoba és minden mellékhelyiségek és ami benne van, így a három új virágtartó is — *ez az enyém*.

A nagy körúti házban, ahol egyszer albérletben laktam, szomszédomban meghalt az öreg ügyvéd. Agglegény volt, morcos ember, ajtáját három zárral őrizte s ha hetenként a takarítónő jött hozzá, sarkában volt mindig, az udvari ablakon át lehetett látni, amint jön-megy mellette, nehogy az egy pillanatra is egyedül maradjon. Kliensei már nem voltak, hogy miből élt, nem tudom. Délelőtt és estefelé sétált egyet a mellékutcában. Egyszer két napig nem mutatkozott. A takarítónő jött, dörömbölt, az ügyvéd nem nyitott ki, látás-futás, házmester, stb., ahogy az szokás, s hát az öreg ügyvéd meghalt. Feltörték az ajtót, ott feküdt holtan, egy régimódi, tükrös, márványos nagy mosdó előtt. A kékvirágos porcellán mosdótálban víz volt s a vizén egy celluloidkacsa úszkált körbe-körbe... Ezzel a kacsóval játszott hát az ügyvéd, mikor a halál érte jött. S akkor kezdtem először gondolkozni azon, hogy ha évszázadok múlva felnyitnák megkövesedett lakásomat, a körülöttem levő bútorokból, könyvekből, holmimból hogyan következtetnének az emberre, aki én voltam? Milyennek állítanának össze?

Ez a játék kísért most ismét, amint a British Museummal és három kisvárával kapcsolatban bejárom a lakásomat és leltározok: mi a félténivalóm?

Ülök az íróasztalomnál.. . hát mindjárt ezt az íróasztalt nagyon sajnálnám. Mennyit ültem már ennél az asztalnál ebben a székben! Hány karcolást, tintafoltot ejtettem már a poltúra s kiegészítő cigarettával és ezekben a sebhelyekben mind benne vagyok. Emitt a lámpám, — ó, de jó lámpa, de finom lámpa, ugye megmaradsz, te lámpa? — kerek, fehér fénykörében elhalt anyám és apám arcképe. Odébb a feleségemé s belelőve a rámába háromesztendős barátom, Andris, amint a vá-

rosligeti fényképészbódé kasírozott elefántján üldögél. Csak ez a négy-öt tárgy mennyi történet, mennyi ember, mennyi ezer és ezer kapcsolat! . . . Andris, ha csakugyan bekövetkeznék ez a dolog, amelyről te nem tudsz, emlékezel-e majd reám, hogy én voltam az a bácsi, aki mindig maga csinált neked szódavizet, boszorkányos kék üvegejével, emlékszel majd? íme, mi mindenem van, még ilyen miniatűr szódavízgyáram is van, melyben olyan szódavizet csinálok, hogy rosszabb és drágább, mint a kocsmából hozatott, viszont kitűnően lehet vele malacokodni. Emlékszel majd, Andris, hogy pálinkás poharából ittuk a szódát és berúgtunk tőle s danoltunk? Kérlek szépen, emlékezzél, nagyon szeretném ... A British Museum minden kincseit odaadnám érte, ha te emlékeznél.

Nyitogatom a fiókokat sorra az íróasztalomban... mennyi tiszta papír és notesz! S ezt mind szeretném teleírni... Itt, a bal felső fiókban, egy kis fadoboz és benne föld, a kolozsvári temetőből, az anyám sírjáról, úgy hozták rokonok egyszer ... S ha megtalálnák utánam, azt mondanák: szentimentális lélek volt. De mellette egy piros yoyó fekszik, láthatóan olyan madzaggal, amit a megboldogult, — én, — maga kötött rá, úgylátszik, a régít elhasználta. Igen, a régít elhasználtam, szerettem yoyózni. Alapjában konzervatív természetű vagyok s mikor annak idején, talán emlékszik az olvasó, a yoyóláz kitört, tiltakoztam ellene. Csak nagynehezen próbálkoztam meg vele, megbarátkoztunk s én kitartottam mellette. Elkerültem, mikor az utcán mindenki yoyózott nyilvánosan, azóta régen eltűnt a yoyó, de nekem még van. Néha megeresztek vele egy-egy úgynevezett loopingot, nem azért mondom, de remekül yoyózik. Megtalálják a romok között a yoyót, s azt mondják: szenilis volt szegény. Holott nem, de nagyon szerettem játszani s vérzik a szívem a British Museumért, de ez a piros yoyó nagyon kézhezálló! Sajnáltnám, ha elpusztulna . . .

Minden darabnak története van. Valami tíz esztendő munkájából lassan-lassan állott össze ez a három szoba, ahogy emelkedtem a polgári ranglétrán, albérletből egyszobás, kétszobás, majd háromszobás főbérllővé, hol egy asztal került a hozzá

való székekkel, hol ismét egy szőnyeg, kép, ez, amaz. .. las-sanként már a kamra is megtelt lim-lommal s mindez rettene-tesen és vadul az enyém! Leltározok magamban és nem talállok semmit, ami számomra alacsonyabbrangú volna a British Museum gyűjteményeinél.

Lehet az, hogy a nagy karosszék — ott velem szemben, a plakett alatt, mely Évát ábrázolja, amint leszakítja az almát, — lehet az, hogy ez ne legyen? Nem, az nem lehet! Abban a karosszékben én szundítottam egyszer, az nekem kell. S fekhelyem a másik sarokban, ahol oly jókat aludtam s álmodtam csodaszépeket és rémületeseket, sőt egyszer egy pillanatra lát-tam magamat álomban, amint alszom.

Amott a nagyszobában a rádióm. S a szalongszék — mi-lyen szép kék, jaj nagyon szép, meg is fogom egy kicsit az asztalt s a székeket... — s a hamutartók, a virágállvány — egy levél sarjadzani kezd amott, s egy másik éppen hervad, — a tükör, mely engem mutatott vidámnak vagy szomorúnak... ó, minden darabért kár volna, mind, mind pótolhatatlan. Kis olvasólámpám, — az ágy fölött egy képszögön lóg, — nem, hát az lehetetlen, nem tudnék élni anélkül a lámpa nél-kül! S könyveim ... nem sok, de mégis. Rengeteg dedikált példány — igaz, hogy ezek gyöngébbek, — de sok remekmű, dedikátlanul. Tyhű, de szeretem a szobának ezt a sarkát — talán kényeztettem is kissé a lakás többi részeivel szemben, — amott egy linóleum-metszet Miklós Jenőről, az elhalt finom költőről. Meghajtott, fáradt feje alá ezt írta: „Akik a hegyről már lemennek, magukban halkán énekelnek...” — milyen hanyag rím, de szép, én szeretem. Igaz, hogy én még fölfelé megyek a hegyen s töméntelen tervet hordozok magamban és éppen ezért nem győzöm sajnálni a holmimat, ha mégis. .. vagyis . . . szóval, ha a British Museumból csakugyan egy fény-képgyűjtemény maradna.

Mennyi ember munkája hever itt körülöttem! Rajzolók, technikusok, kárpitosok, asztalosok, rengeteg ember gondolkozott mindazon, ami itt van körülöttem s lőtött-futott érte, gyalulta, festette, fürta, faragta és kenyeret vitt haza belőle. Mennyi járás-keles, kiabálás, megbeszélés, veszekedés, bosszú-

ság, öröm volt mindezzel, amíg összegyűlt ebben a három szobában ... azt a kalotaszegi párnát ott nővérem hozta, azt a másikat feleségem anyja kézimunkázta, nem tudom, lehet, hogy a British Museumnak több párnája van és szebbek: ezeket nagyon szeretem. Azt a képet amott a városligeti tóról, azt a házi orvosunktól vettem, históriája van. Amaz a sárga cserép egy születésnap. Az a kis szekrény egy évforduló. Mennyi története van mindennek!

S a rengeteg holmi, amiről nélkülem nem tudhatja senki, hogy mire használtam! Hát bizony, ezeket a rejtélyes tárgyakat sem mire sem használtam, csak gyűjtöttem őket halomra, a haszon-talan tárgyak iránti szeretetből. Ezek voltak kedvenc tárgyaim. A lim-lomok, melyeket eldobni nincs szívem. Egy nénitől vásárolok házitöltésű cigarettát s kitömi a dobozt apróra vágott keménypapírdarabkákkal. Ezeket a keménypapírdarabkákat is gyűjtöm, hát hogy dobnám el az üres üvegeket, a rokkant szemüvegtokokat, a használt zseletpengéket, a kimúlt öngyújtókat, a sebesült ceruzákat és töltőtollakat? Halomra gyűlnek ezek a fiókok mélyén és a kanál, melybe kapszlit lehet tenni és a gyanútlan vendég kezében fölrobban, előkelőség közöttük. De mind az enyém! Két szivarskatulyám van csaknem tele felemás gombokkal, ceruzahegyezőkkal, összetört szemüvegekkel, írógépszalag-karikákkal, hihetetlen, hogy mennyi szépséges kincsem van. Ping-pong-labdám is van és ütőm, mert mondom, nagyon szerettem játszani, igen — mintha már meg is haltam volna, elérzékenyedve gondolom magamról: ó, a megboldogult, szerette a marhaságokat. Van apró faliórá, melyen minden tik-takra a fészke fölé hajlik egy sárga madár. . . Van piros cserépkutyám, fekete esernyővel, füle letört, farka letört, dereka megrepedt, de ragaszkodom hozzá, sok más egyéssel együtt ő is kidobhatatlan. Van nekem még szájharmonikám is és van tizkrajcáros vásári furulyám, hatlyukú. Nem tudok sem szájharmonikázni, sem furulyázni, de ha tudnék, egész nap csinálnám, — nem tudok tehát megválni tőlük, öt darab szabályos levéltartóm van zsúfolva levelekkel, csak ebben az öt dobozban mennyi ember fekszik! Lehet turkálni benne ... nagyszerű, semmi ehhez a British Museum!

Szekrényemben szemérmesen rejtegetett emlékek, személyes relikviák. Hatalmas kartotékokban okmányaim, — csudasok pecsétetes írás, mely mind engem jelent, e lakás gazdáját — s ebben a kis papírzacskóban mi van? Na, mi volna? Gumiarábikum. Milyen ügyes vagyok, ezt is magam csinálom — mert mindig akad ragacsolni való, — porrátöröm, bemaszatolom vele az egész konyhát, afférajaim vannak miatta feleséggel és a lánnyal, lenéznek és kinevetnek miatta, mártír vagyok miatta, de aztán bezzeg, ha készen van a finom ragasztó, akkor fekete, piszkos és bűdös, nem mint az a vacak, szagtalan és átlátszó készen vett áru. S amilyen pimaszul Önző vagyok, még ezt a kis gumiarábikumot is sajnálnám, hát még a három falivázát! S akkor gondolom: ha időnként — mint most is, — az élen *illó* hatalmasoktól az akkora semmi emberekig, mint én vagyok, lábujjhegyen bejárva, fölmélné mindenki, hogy mi mindene van s aztán magába nézne, talán megmaradna a British Museum, melyet egyébként, ismétlem, alig lehet egy napon emlegetni is az én lakásommal.

Hiszen ebben a házban mellettem, fölöttem, alattam és mindenfelé, — s amott, a másik házban és szerte mindenütt, — ilyen és ehhez hasonló lakások vannak, tele olyan holmival, amikért kár, nagy kár, pótolhatatlan, ödögök a lakásban, apróra megnézek mindent... nem, semmi nincs, amitől ne sajnálnék megválni. Amott a sarokban az írógépem... s egy nagy szekrény, rakva jegyzetekkel.

Míg itt az asztalomnál ülök, a lámpám alatt, körülöttem lassan aludni tér a város. Az utolsó autóbusz elrobog, aztán az ívlámpák is kihunynak... Némelyek a halállal birkóznak most, mások csókolóznak, sokan öngyilkosságra gondolnak, ismét mások olvasgatnak ilyen lámpák alatt, mint az enyém, írnak ilyen ceruzával, mint az enyém, örömeiket és gondoljaikat számolják... Van talán egynéhány olyan is, aki most, éppen ezidőben, ugyanígy körülnéz, hogy mije van és mit sajnál? Bizony akad.

Nyitom a szekrényt s lapozok a jegyzetek között: mennyiféle formája az embernek hever itt, ezek mind le vannak fényképezve bennem és várnak, hogy előhívjam őket, a negatívokról

végleges formákba öntsem egyszer... mi minden elfér egy ember fejében! Micsoda szerkezet! Egyetlen ember többet ér az egész British Museumnál — és milyen olcsó. A hangomat szeretném hallani hirtelen, na, mondj valamit! csak egy hangot mondj, egy betűt: *aaa*. . . — utána fülelek, igen, igen, érted is kár lenne. Mennyit keresgélteél, kutattál a dolgok összefüggései között, szüntelenül, — ó, ismerlek, te jót akartál. Mint a többiek is mindnyájan. Feküdünk le. Bezárom az előszobaajtót s utolszor végigfutok a dolgokon, — míg pohár vizet s noteszt, ceruzát és zsebórát teszek ki az éjjeliszekrényre: — Félsz? — Nem! — Hát mit csinálsz? — Féltesz! — Mit? Mindent, ami van! — Miért félted? — Mert szereted. — S miért nem félsz? Hiszen tele vagy tervekkel és se szeri, se száma elvégeznivalóidnak. — Igen ám, de tudom, hogy ha fontos, amit el kell végeznem, ha csakugyan el kell végeznem, akkor el is végzem. Senki e földről el nem távozzhat dolgavégezetlenül. A csecsemő, aki egy órát élt, — csak éppen lélegzett egyet-kettőt s belepislogott a világba, — az ő számára ennyi volt kiróva. Hogy szemét fölnyitva, valakivel szembenézzen. S ha ezzel elkészült, bizonytalant megtepte azt, amiért ideküldték. Talán kellett ez az egyórás élet valakinek, hogy magába zárva ez egyetlen pillanat tiszta szomorúságait, jobbá legyen s e jószágot aztán továbbadja, ha arra belülről parancsot kap. Végtelen folyamat ez és semmi nem történik „ok nélkül“, — nincs mitől félnem! Csak sajnálnám ezt a három új vázámot. . . nagyon sajnálnám s a „leltárt fölvéve“, látom, — verjen meg érte az Isten, ha úgy találja, hogy megérdemlem, — de esendő ember vagyok s ha választani kell e három szoba és a British Museum között, én ezt a három szobát választom s a mellékhelyiségeket és mindent, ami benne van, a törőfülű piroskutyával együtt, ámen.

III. DULAKODÁS A KERESZT KÖRÜL

(A szemtanú nekibúsultan elmélkedik a kereszténység és a napi politika viszonyáról.)

A király: Azt el nem veheted. . . erős a hitem!

A bolond: Láttalak — hát hogyan higyjem!

Gyávák köpönyege lett az Isten,

S nem hívod őt — csak hivatkozol Rája,

És nem féled őt — csak ijesztgetsz Vele!

(Ismeretlen költő, a XX. századból.)

Amióta Szent István király az országot fölajánlotta az Ég Királynőjének, patronánkul kérve a Megváltó Anyját, Koppányékon, tatárdúláson, törökrabságon, mindenén keresztül — melyeknek során kiérdemelte Magyarország „a kereszténység védbástyája“ titulusát — azótától fogva mindmáig éppen ez a mostani talán a legkevesebbé keresztény korszaka hazánknek. Meg ne tévesszen senkit az, hogy a kívül viselt, folytonosan igazolt, hangosan szájon hordott, apróhirdetett és jelvényes kereszténység napról-napra erősödik. István király talán egész életén át nem mondta ki annyiszor Jézus Krisztus nevét s a kereszt és kereszténység szavakat, mint ahányszor utóbbi időben hetenként kimondta akár egy párttitkár is. A napi politika rátette a kezét az Evangéliumra s használja kortesbeszédül. Emberek, akik teljes életberendezésükkel háttal állanak a keresztnek, megérkeznek frissen a faluba, leugranak a kocsiról, kezelnek jegyzővel, bíróval, egy-két pohár bort elkoccintanak, egy cigarettát elszívznak, aztán fölállanak a hordóra és nem ígérenk többé vasútállomást, mocsárlecsapolást, orvost és patikát, útépitést, ivóvizet, hanem ígérenk azt, amiből nekik maguknak van a legkevesebb: *kereszténységet*. Közéletünkben csakúgy röpködnek az üres mellekből süketen földöngő szent-

séges szavak — ám semmi melege ennek nincsen, semmi hitele nincsen. Bibliai idézetek hangzanak el minduntalan, melyekből a csak kissé járatos fül is kihallhatja: hohó . . . nem tudod az idézet előzményeit és nem tudod a következményeit! Annyit tudsz, amennyire gyermekkorodból emlékszel. .. hohó, *azóta nem volt a kezében!* — S mennyi tudatos ferdítése a kereszténység fogalmainak! És e fogalmak folytonos lengetése közben kétszínű játékok a napipolitika szövevényei között, személyes bosszúk — melyek újabb és újabb bosszúállásokat szülnék — mindenki leskelődik, mindenki figyel valakit, minden igaz eszmény felborulóban . . .

Veszélyes játék ez, mely a legegyszerűbben materialista fogalmakat, a legönzöbbséget s gyakorlati, bár nem észszerű ténykedéseket, összekeveri hitbeli dolgokkal; a zilált, összekuszálódó, erejüket veszítő, értelmükből kiforduló fogalmak között *egy egész ország lelke* meghasonul önmagával, sötétben marad. Ami hite volt, elviszi a politika s a megcsillogtatott anyagi eredményeket teljes egészében el nem érhetve, kifosztott lélekkel meredhet a jövő elé, melynek mélyéből nagy veszedelmek, erős megpróbáltatások vetítik előre félelmetes árnyaikat. Sokan azok közül, akik ma a közéletben a kereszténység nevében beszélnek — és olyan türelmetlenül beszélnek — tegyék csak kezüket a szívükre... — Istentől távol állanak, hát esketni nem merném őket — de gondoljanak egy pillanatig olyan halottjaikra, akiket nagyon szerettek, szülőre, gyerekre... az esküt pótolni talán ez is jó. Vagy ha fogékonyáguk nem visz odáig, hát simogassák meg legalább gépkocsijuknak gumidefektől védő kis kabalafiguráját — ott lóg az a hátsó ablakon ... — s *így* szívükre tett kézzel gondolják meg: vájjon a napi dolgoktól, politikától függetlenül, saját reményeiktől, becsvágyaiktól elvonatkoztatva, s gyerekkoruknak átunatkozott hittanóráit is leszámítva, gondolnak-e néha arra, hogy: *Isten... ember . . . világ? Eszükbe jut-e Jézus Krisztusi* Egy-egy pénteken — *egy évben csak egy vagy két pénteken mondjuk* — eszükbe jut-e végiggondolni ama régi pénteket? De szálljunk alább: előfordul-e vájjon, hogy egy-egy estén azt mondja némelyik — miután a fórumon egész nap a kereszténységről pré-

dikált — na, ma elalvás előtt nem olvasom a saját kinyomtatott beszédemet, nem olvasok detektívregényt sem: ma meg nézem, hogy voltaképpen mi van a hegyi-beszédben! Nem hiszem, hogy nagyon sok volna ilyen a „keresztény“ politikusok között. Gondolom olyan van, aki vasárnap templomba megy, olyan is, aki húsvét hétfőjén öntözködni jár, karácsonykor mákoskalácsot eszik s ezzel ki is van a kereszténysége. De ha a száját kinyitja, ömlik belőle az „ige“. S ez az istenes mezbe öltöztetett, kacskaringós célú materializmus veszélyesebb ám tisztán időbeli, de nem szellembeli elődjénél: a csakugyan való materializmusnál. Annak legfeljebb elsekélyesedett utórezgéseivel tarthat rokonságot. Amaz nyíltan és vadul tagadta Istent, tehát becsületes volt és átlátszó. Emez segítségül hívja Istent, fölhasználja a maga ridegen és gonoszul materiális szemléletének igazolásául, mintegy hamistanúzásra akarja rábírní Istent, Jézust s az Evangéliumot.

Egy nyilvánvalóan jószándékú pártvezér használta nemrég egy beszédében ezt a kifejezést: keresztény önértet. Ugyanő, mikor arról volt szó, hogy miért járhatja egyenruhában pártja tagjait, büszkén hivatkozott például a csizmaviselés előnyeire. Lelki előnyeire. A csizma ugyanis — mondta — önértetet kölcsönöz viselőjének. Hiszen igaz, de — milyen kifejező még a rosszul használt magyar nyelv is! — a csizma csak *kölcsönzi* az önértetet. Szüksége annak van reá, akinek csizma nélkül nincsen önértete. Fölhúzza a csizmát, van önértete. Lehúzza a a csizmát, nincs önértete. Az önértet a csizmaé. Csak kölcsönben van. Politikai célokra.

Egyébként igaza van az illetőnek, a csizma csakugyan ad valamelyes önértetet, de egy pártvezér ezt ne hirdesse. A pártvezér bujtassa csizmába a híveit s mikor azoknak már van önértetük — a csizmától! — akkor hitesse el velük, hogy ez az önértet sajátjuk és hogy ő adta beléjük. A műhelytitkot — hogy tudniillik az önértet a csizmaé — nem szabad elárulni. De ne tréfáljunk: ennek a csizmaönértetnek volna tehát köze a keresztény-önértethez? Belső magja nincsen ennek az önértetnek s csak addig tart, míg egy pár talp elkopik. Ó, nem, ez az ünérzet nemcsak hogy nem keresztényi önértet, de még faji

önérzet sem lehet. S az apostoloknak egynémelyike mezítláb vagy saruban járt... Hogy jön a csizma a keresztény önérzethez? Úgy, hogy a napi politika odateszi. A napi politika tálalja mindenhez a kereszténységet, mint a kocsmáros a mustárt, sőt vagy paprikát, tessék, ebből szabadfogyasztás van. Egy párt egyik gyűléséről hirdették ezt: „az elhangzó beszédeket keresztény hangszórók továbbítják!” — Tessék, itt a keresztény hangszóró. A keresztény önérzet — melyet a csizma kölcsönöz — a napi politika minden tíz-tizenöt szava után önműködő kapcsolással odamondja: keresztény, keresztény, keresztény ... Minden keresztény a napi politika értelmezésében, a hangszóró, az önérzet, a csizma, minden. . . De ez mind csak szó, szó és szó s a lelkek sivarak, hidegek, prédára lesők és Krisztustalanok.

A csizmával támogatott keresztény önérzet aztán némelyekben túlfüti az indulatokat — s amit, gondolom, egyébként egyetlen pártvezér sem akarhatott — bombák is robbantak. Egy öregúr bele is halt, mint tudjuk. S a bombadobás is csak folytatása, okozata volt szónoklatok, agitációk s kétségkívül ügyes propagandák hosszú sorának, melyekben mind bőven benne voltak e szavak: kereszt, keresztényi kereszténység... Hiszen nem is olyan nehéz egy izgatott s kalandvágyó fiatalembernek egy-két bombát belevágni a tömegbe. Messziről s talán hunyt szemmel, fis agyában közben dolgoznak a jelszavak, amelyek távol tartják attól, hogy önállóan gondolkozzék. Ám ha vetíteni tudnám egy ilyen fiatalembernek tömény filmszerűséggel, hogy nézd, személy szerint *ez az az ember*, akit elpusztítasz! Jól nézd meg... emitt az anyja, amott a gyereke ... most főlnagyítom az arcát! Figyeld a szemét, amint nevet és sír. De nem tudom így vetíteni eléje, s nem tudom leültetni őket egy szobába, hogy beszélgessenek *ketten* és nézzék egymást. Egy ilyen fiatalembert könnyen elkap a csordabiztonság álfölénye s a csizmaönérzet. És eldobja a bombát, szegény. A templomból jövőkre.

Gyakorlati kereszténységet teremteni, intézményesen, máról-holnapra — nem lehet. Nem lehetne akkor sem, ha az országban minden zsidó egyszerűen máról-hoínapra meghalna s ön-

működően el is temetődne, hogy azzal se legyen baj. *Ettől még az ország nem lenne: keresztény.* Ez nem a zsidókon múlik, hanem az általános kereszténytelenségen. A dolgokban rejlő elmentmondásokat egy jóképességű s igen ravasz politikus észre is vette és egy beszédében többek között ezt mondta: „Amikor a zsidó-problémáról van szó, akadnak tisztos keresztény elveket valló férfiak, akik azt állítják, hogy a zsidókérdés törvényes úton való megoldása beleütközik a keresztény erkölcsi elvekbe. Ez súlyos tévedés. Nem keresztény és zsidó probléma van, hanem magyar és zsidó probléma, éppen Jézus Krisztus adott példát arra, hogy vannak szentélyek és szent helyek, ahonnan a kufárokat ki kell korbácsolni.“ Hogy hol a baj, azt megérezte. De ő maga is egyik erőssége lévén a keresztény tartalom nélküli keresztény jelszavas politikának, hát mellé-beszélt. Nálunk nem lehet egyszerűen „magyar és zsidó probléma“, hiszen maga az illető úr, aki ezt mondta, szintén nem „vérszerint való“ magyar. Ha el lehetne választani a zsidókat és rámutani, mondván: ezek itten a zsidók, ez a kilenc és fél millió viszont *tiszta* magyar! — akkor igen. De mert ez nálunk lehetetlen, tehát marad az ügy: „keresztény“ — zsidó problémának.

S éppen a kufárokat a templomból kikorbácsoló Jézusra nem jó hivatkozni most. Mert most folyik még csak igazán a kufárokodás a templomban. És éppen Krisztusra való hivatkozással folyik, őreá hivatkoznak, akit harminc ezüstért adott el Júdás. Ó, most sokkal nagyobb a tét! Igaz, hogy Júdás csak a testet árulta el, csak a porhüvelyét szolgáltatta ki, míg most a szellemét árulják el, most a lelkét mérik ki. Ám Júdásnak — aki lelkendezve mondta Néki kétszer is a Gethsemani kertjében: „Mester, Mester!“ — és arconcsókolta, hadd lássák a poroszlók, hogy ez az — Júdásnak kezét égette a harminc ezüst, vissza is vitte azt a véneknek, s végül is fölakasztotta magát. Teste-lelke gyötrődésével, földi életével és üdvösségével fizetett az árulásért. Holott, mondom, Jézusnak csak a testét adta el...

Ilyeneket gondoltam azokban a napokban, mikor a tánchelyeken újabb táncot kezdtek, melyet Chamberlain-nek hívtak és esernyővel táncolták az one step zenéjére, és nagy butaság volt.

persze mindennek, amit fentebb elmondottam, mégis csak más súlya volna, ha nem az én együgyű naplóm volna, hanem valami ilyent írhatnék fölébe, hogy: Pál apostol levele a Pannoniabeliekhez. De én nem vagyok apostol, közrendű polgár vagyok s féltem a hazámat, hogy im, aláhanyatlík kezében a kereszt. Hiszen igaz. .. majd fölemeli valaki ismét! ... A kezek, melyekben aláhanyatlík, mulandók; a kezek, melyek föl-emelik majd ismét, azok is mulandók. Minden kezek, mell-döngető öklök, harsányan rikoitozó szájak mind mulandók — míg a kereszt: öröknek látszik.

IV. JÁTÉKAINK

(Mulatságos játékokon keresztül, korának hangulatát keresgéli a szemtanú.)

Egy kiránduló társasággal jövünk hazafelé Pestre, megtöltünk valami három fülkét. Későre jár már. Danolunk. A nótázásról aztán valakinek eszébe jut, hogy játszunk olyan szövegkitaláló játékot. Jó, játszunk azt.

A játék abból áll, hogy egy kimegy — ezt kisorsoljuk, ez külön játék — a többiek megállapodnak a feladandó verssorban vagy nótaszövegben. Mondjuk, ki kell találni az illetőnek, — hogy egy könnyűt mondjak — „az a szép, az a szép, akinek a szeme kék“. Az illető bejön és mindenkinek sorra egy kérdést adhat föl. A kérdezettnek úgy kell válaszolni, hogy a feleletben benne legyen a szövegből az a szó, amit ráosztottunk. Persze, olyant nem szabad válaszolni a „hogya vagy?“-ra, hogy: az a szép benne, hogy jól, mert akkor rögtön kitalálja. Ha végigmegegy a társaságon és nem találja ki, zálogot ad. Elunjuk a dolgot, játszunk mást. Mit? Százfélét ajánlanak, — hihetetlenül sok játékunk van — alig tudunk megállapodni, *végül* is hát játszunk valami komolyabbat, például bar-kochbát. Na, ez jó *lesz*. Föltételezem, hogy ezt nem is kell elmagyaráznom, jóformán mindenki tudja. A zálogok halomra gyűlnek. Most másik játék következik: a zálogok kiváltása. Cigaretta-tárcámért öt percig kell kuksolnom a csomaghálóban, öngyújtómért féllábon álldogálok, pénztárcámért meg kell kérjek egy idegen urat, hogy engedje megérinteni a balfülét. Ez utóbbi a legkörülményesebb, de az idegen úr nagyon kedves és megértő, néhány szó után tudja már, hogy miről van szó s nyújtja a balfülét, tessék.

Pesten még benne vagyunk a hangulatban, a keleti pályaudvaron búcsúzunk s a nyugdíjas járásbíró leguggol egy oszlop mö-

gött, megcsípi a lábamat és azt mondja, kuuuuucs. Ő régimódi ember, ifjúi emlékei élednek benne, bújócskázni szeretne.

Mert egyébként játékaink természetesen éppen úgy megváltoztak, ahogy rohamosan változott körülöttünk minden s ahogy változunk mi is a változó idők során. A bújócskahunyócska, s más egyszerűbb játékok ma már nem járnak. Az emberiség talán még soha nem volt ilyen fáradt és ingerült, mint éppen most, amikor a technika újabb és újabb szerkezetekkel teszi lehetővé, hogy minél kevesebb fáradsággal, minél gyorsabban és minél messzebbre jussunk, és talán soha ennyit nem játszottunk, mint éppen most, ezekben a „történelmi időkben“. Nekidühödve mániánikusan játszunk s játszadozánkban van valami a hadifogolytáborok hangulatából. Nagyon bele akarunk felejtkezni s görcsösen és csakazértis játszunk és játszunk.

Játékaink leírásából szinte fényképezhetően össze lehet állítani bennünket. Játsszunk például *távirat-játékot*. A főladat: kiválasztunk először is egy szót, mondjuk Napóleon. A legtöbb társaságban, mikor a kezdő szót ki kell választani, Napóleon vezet. Holott ez a kezdő szó mindegy, csak arra kell, hogy a megfogalmazandó távirat annyi szóból kell álljon majd, ahány betű van ebben, hogy Napóleon. Vagyis nyolcszavas lesz a távirat és az első szónak n -betűvel, a másodiknak a -betűvel, a harmadiknak p -betűvel, stb. kell kezdődni. Ez a szó lehetne asztal is, vagy csigatészta, szilvágombóc, Petőfi, Debrecen, vagy bármi egyéb, és mégis, ha a kezdő-szót meg kell választani, a társaság rendesen mormog egy keveset, a mennyezetre nézve és aztán valaki kimondja: Napóleon. És mindenki szinte gratulálóan néz rá, hogy így fején találta a szöveget, nagyon jó, remek, tehát Napoleon.

Most aztán főladnak egy eseményt. Valami egészen lehetetlen dolgot kell főladni, például: Roosevelt elnök lemond és filmszínész lesz. Erről a tényről a fenti megszorítással összeállított táviratban kell értesítsen valaki valakit. Az nyert, aki a furcsa eseményt a legértelmesebben meg tudja táviratozni a fenti föltételek mellett. Haladók úgy játszáknak, hogy a táviratból ki kell derülnie annak is: *ki a jeladó és ki a címzett*. De ez is ugyan-

ilyen groteszk alapon. Például Fedák Sári értesíti Sárosi doktort, a kitűnő futballistát. S mester játszma, ha belefér a táviratba az is, hogy *honnan megy hová*. Már most ilyen kikötésekkel, — ennyi és ennyi szó s a szavak kezdőbetűje ez és ez, — mi süлhet ki ebből? Ez a távirat furcsa, sete-suta, — aminthogy általában hajlunk a groteszk dolgok felé, mutatják kerámiáink, örült-viceink divatja s a Micky-filmek, stb. — ez a távirat már tartalmánál fogva is meghökkentő paródiája, torzított tükörképe a szintén meghökkentő tartalmú táviratok tömegének, amelyeket napról-napra olvasunk az újságban s amelyeknek tartalma viszont: igaz. Ezzel a társasjátékkal, — két-három évvel ezelőtt bukkant fel Pesten, — egyrészt szoktatjuk magunkat a meglepetésekhez, másrészt kicsúfoljuk az eseményeket, s e torz eseményeken keresztül kinevetjük az igaziat, melyek a bőrünkre mennek, — s ez jólesik.

Játékaink nagy része, — túl azon, hogy mindenáron játszani akarunk, — allegória. Hogy csak a legtisztább példát mondjam, itt van az úgynevezett „marhásdi“ nevű játék. Ez abból áll, hogy a társaság körbe ül — minél többen játszák, annál jobb — s mindenki leír egy darab papírra egy közismert nevet, nagy politikust, színészt, hadvezért, ilyesmit. A cédulát ki-ki átadja a jobb szomszédjának. Aztán leírnak egy-egy mondatot, lehetőleg közmondást, versidézetet vagy ismert reklámszöveget. Ezt ki-ki balra adja. A harmadik és a negyedik cédulára, melyek szintén jobbra és balra elosztódnak, kerül egy-egy tárgy és egy-egy cselekvés. Mármost senki nem tudja, hogy kinél mi van és mindenkinek van négy cédulája. A játékvezető elkezd mesélni:

Tegnap este, azt mondja, jövök át a Lánchídon, hát a Greshampalota előtt kivel találkozom? — Rámutat valakire s az mondja a céduláról a nevet. Greta Garbó. Igen — folyik tovább a mese —, találkozom Greta Garbóval; mondom, kézit csókolom, mire ő rámnéz, sokáig gondolkodik és végre azt mondja: — rámutat egy másikra, az mondja a soron következő mondatot: a virágnak megtiltani nem lehet. A következőkből aztán kiderül, hogy Garbó a retiküljéből elővett *egy mosóteknőt*, abban a pillanatban kanyarodott ki a Zrinyi-utca felől Bernard Shaw és mit csinált? Fállábon ugrálva, harmonikázott.

A személyek, tárgyak, mondások és cselekvések összefonódnak, a legbődületesebb marhaságok alakulnak ki, — innen a neve, ugyebár, de mindez fura, megdöbbenő, és azonkívül: rettentő nagy urak, akiknek a nevét más körülmények között a társaság tagjai esetleg csak suttogva merik kiejteni, a játék során egyrészt emberi közelségbe kerülnek, másrészt nevetségessé válnak s végül: kaján gyerekek ülnek az asztal körül és nevetik a világ hatalmasságait, akiktől életük alakulása függ. Mintha összebújnának a félelmetes tanítóbácsik háta mögött és ujjal mutogatnák: ni csak, lóg a nadrágtartója, hehehe... — s mögéjük osonnak és cédulát akasztanak a kabátjukra, csúfondáros föliratokkal.

Messziről milyen ártatlan játékoska, de közelről, pszt... ne szólj szám, úgylis fáj fejem.

9 Távoli rokona ennek az „őszinteség-játék“. A társaság tagjai sorra elmondják egymásról a véleményüket, bizonyos összeállított kérdőpontok alapján. Például, mit tart rólam: 1. külsőm, 2. ízlésem, 3. műveltségem, stb. Ennek az alján is ott van, hogy *megmondani a véleményemet valakinek szabadon, a szemébe nézni és megmondani!* De ezt nehéz játszani, többnyire sorozatos sértődéssel végződik.

Van egy játék, — most alakulnak a szabályai, még nem véglegesek, — a kérdés, hogy: mi honnan, milyen messze van és hány órai út repülőgépen. Ezt a játékot a rekordok, a hadiesemények s az új népvándorlás közösen teremtették. De talán legjellemzőbb reánk a keresztrejtvény. Tömértelen fogalommal bíbelődni, mindegyiknek a létezéséről föltétlenül tudni és semmiről nem tudni, hogy voltaképpen micsoda. Ez a legegyszerűbb embernek is megadja a „széles látókört“, a „nagy műveltség“ ábrándképét. Kialakult egy „keresztrejtvény-műveltség“, — a klasszikus értelemben vett műveltség pótszere, — bazáráru, kilencvenhat fillér egy kis csomag, de nagy csak pengő nyolevan. Gúnyolódni fölötte könnyű és olcsó multság, de voltaképpen nincs miért sírni miatta. A „tudnivalók“ roppant halmaza így válik hozzáférhetővé, minél nagyobb tömegek számára s a tömegeknek szánt áru olcsó kell hogy legyen. S ami olcsó, az olyan is. De aki ezt

most vásárolja, annak eddig úgysem volt semilyen, tehát ez is jó. Még csak húsz évvel ezelőtt is hercegnők viseltek gyémánt diadémot, ma a kis kifutólány is a sapkájára tűzhet egy gyémántcsatot, csak úgy hétköznapon. Persze hamis. De van. Olcsó. Tömegcikk a hamis ékszer és a keresztretjvény-műveltség.

Ebből nőhetett ki, — egy-két évvel ezelőtt valósággal tömegszenvedéllyé vált, most éppen elülőben van — az „intelligencia-verseny“ nevű játék.

öten-hatan körülülük az asztalt, megneveznek egy betűt, mondjuk: M. Es akkor meghatározott idő alatt — két-három perc — ki-ki annyi M-betűvel kezdődő közismert nevet ír le, amennyi csak eszébe jut. A névsorokat — Marat, Murát, Murillo, Mussolini, Mirabeau, Mikes Kelemen, Moltke stb. — aztán felolvassák, a közöseket, amiket többen fölírtak, kihúzzák, ami megmaradt, megszámlálják s akinek a legtöbb van: győzött. Nagyon szórakoztató, — de hol itt az intelligencia? Memóriakérdés az egész — egy kis hajlamossággal be is lehet gyakorolni, készülni lehet rá — s ha a játékosok el is tudnák mondani, hogy kik azok, akiket összeírtak, akkor is lexikális tudás, amelynek az intelligenciához kevés köze van. De a keresztretjvény-műveltségen belül gazdagítja az illúziókat. A játék során a legtöbben csakugyan nem tudják, hogy ki kicsoda a fölírtak közül, — nem beszélve éppen Mussoliniról s azt is tudják, hogy a festő Murillo volt, — az izé, na... az angyalkás ember... — és nem Moltke. De kevesen tudnának Murillóról két percig beszélni. Mikesről is legfeljebb annyit, hogy levél-dolgok . . . Zágon . . . Rodostó. Egy csöppnyi svádával a háta mögött, az ember beírhatja az M-betűs sorozatba például, hogy Mjöllerp. Általában senki nem meri megkérdezni, hogy ki az a Mjöllerp? Ha valaki önkéntelenül tamaskodva fölpillant mégis, akkor nyugodtan rá lehet vágni: kérlek szépen, Mjöllerp generális, — a dünapergi győző! — egy Hollenstein-Gwandolf hercegnőt vett feleségül, akitől három gyermeke született, Annunziata, Károly és Renée Gottlieb, a későbbi tűzföldi kutató, aki először hozott magával Európába száraz hőzuánt, ezért meg is kapta IX. Mik-

sától az Alajos-rendet. Mjöllerp tábornok egyébként zenével is foglalkozott, így ő írta a Salamisi szőlőfürtöt, melyet be is mutattak az udvari színházban és Beethoven nagyon elismerően nyilatkozott róla.

A tamáskodó itt megnyugszik és bólint, hogy ja, persze, persze, most jut eszébe, Mjöllerp, persze, utóbbi időben nem gondolt rá. Komolyan megnyugszik, mert ezt a nevet, hogy Beethoven, már hallotta valahol, — ha másutt nem, hát ugyanebben a játékban a B-betűnél — s ha Beethoven lehet, miért ne lehetne Mjöllerp is.

Mjöllerp tábornok életrajzától ugyebár, már csak egy lépés a halandzsa. Boldogult Karinthy Frigyes milyen jól megérezte a dolgokat. Meghökentő játék a szavakkal. A kitűnő kritikussal beszélgettünk a múltkor a halandzsáról s említette, hogy egy halandzsór hogyan hengerelt le két politikust. Azok vitatkoztak, emez közbeszólt, percekig halandzsázta őket s azok feleltek neki egész komolyból. Azt mondja, ő akkor vette észre, hogy a legtöbb politikust könnyű meghalandzsázni, mert a politikusok általában úgysem figyelnek arra, hogy a másik mit beszél, csak azt hallgatják, hogy ők maguk mit mondanak.

Persze, mindez nem véletlen, hogy ennyit játszunk, így játszunk és ilyeneket játszunk.

Játszunk múltkoriban, este, egy kedves úriházaiban, Budán, — mindenféle ilyesmit játszunk, amiket főntebb elsoroltam és ehhez hasonlókat, — egyszerre ütni kezd a mélyhangú állóóra ... üt tizenkettőt. S amint ott üldögélünk a „történelmi időkben“, a „döntő percek“ egyikén és játszunk... az óraütésre nagy csend lett. Jelentősége volt annak, hogy „*ütött az óra. ..*“ és hogy „*tizenkettőt ütött...*“ A feszültségek már olyan finomak közöttünk, — általában is, de különösen egy összeszokott társaságon belül, — hogy ha egyik gondol valami olyasmire, vagy érez csak valami olyasmit, ami „a levegőben van“, a többiek mind átveszik. Ütött az óra... tizenkettőt! S túl az éjfélnak amúgyis megfogó hangulatán, kísértetiesen elcsöndesedtünk. Újságcímekből annyira bennünk van már ez: ütött az óra. .. a tizenkettedik óra. .. stb. S valaki nyitja a rádiót aztán, — szép nagy, komoly világvevőt, — rövid-

hullámra csavarja, végigfut a skálán... itt-ott zene... beszédeknek egy-egy foszlánya... és Morze-jelek sűrűn, titi-tá, titi-tá, táá-táá... S mintha az egész világ ébren volna és rezegne, rezegne, mint egy motor... Akkor csöng a telefon s a háziasszony azt mondja: Jézus Mária, mi lehet? — Nem mondja, hogy *ki: vala-mitől* fél, *vala-mitől* tart — és tétován nyúl a kagylóért, mintha ki tudja, milyen fontos és rettenetes következményekkel terhes hírekkel kereshetnék. Egy barátnője hívta s takarítónőt ajánlott, hallotta, hogy keresnek. Ilyenkor jut eszébe! — mondja háziasszonyunk megkönnyebbülve s *ínég* sápadt, amikor leteszi a kagylót. Aztán rendre visszatérünk... — s játszunk tovább.

Kell nekünk ez a töméntelen játék! Játszva sokat kibír az ember, fis még sokat kibírunk, ha kell. Ha nem is játszva bírjuk ki, de kibírjuk, ha közben játszunk. Játszunk, ha úgy hozza a sorsunk, veszedelmes gépekkel, játszunk az étellel és halállal. De mindig lesz négy ember — négy-négy ember és persze sok-sok négy-négy ember —, akik közül az egyik a zsebébe nyúl, előveszi a pakli kártyát. Mindig lesz három ember, amint össszebújik s egyik azt mondja: a fán lóg, zöld s ha a szél megfújja, énekel, mi az? ÉS mindig lesz egy, aki, történjen bármi, *egy* kockás ábra fölé hajlik és mormog: amerikai szabadsághős fonetikusán, nyolc betű... — játszunk. Enélkül nem tudnánk meglenni. De *ezzel igen!* Hiszen sok, nagyon sok, amit ki kell bírunk, de Isten megadta hozzá, hogy játszhassuk, legalább — köszönjük.

V. A DESTRUKCIÓ KÉT FORRÁSA

(A munka becsületét és a megtépzott hősi legendákat siratja a szemtanú.)

„Magasrangú nyugdíjas, 42 éves, szintiszta, ősnemes árja, igen magas összeköttetésekkel, magyar-német nyelvtudással, egyéniségéhez méltó elhelyezkedést keres. Csakis nagyvállalat, esetleg exportáló jöhet számításba. Levelek, kettős borítékban „Őrságváltás 42“ jelígre főkiadóba.“

(Újsághirdetés.)

Két bőséges forrásból ömlött össze s folyammá dagadva elborította életünket — lazítva hiteinket, ledöntve eszményeinket, fölpuhítva és rohasztva nemzedékünk magatartását — valamelyes bomlasztó erő.

Az egyik forrás — melynek mottójául a fenti hirdetést választottam, kissé megfésülve ugyan, mert eredetije szemérmetlenebb — a munkát destruálja. Az én munkámat, a te munkádat, az ő munkáját, mindnyájunk munkáját — *a munkát*. Az illető úr e hirdetésben nemes voltát — tehát hajdani ősei érdemeit —, árjaságát és kereszténységét, a hivataloskodása alatt szerzett, meg baráti és családi összeköttetéseit árusítja jó pénzért. Ez van neki. Ez a tőkéje. Egyébként mindegy, hogy „a szakma“, melyben dolgozni kíván, micsoda. Sem becsvágyak, sem különösebb képességek nem fűtik, szívesen árulna cementet, krumplit, varrógépet, libamáját, de csak nagyban, előkelően, Kozzá nem nyúlva. A sorok közül valósággal kiordít, hogy: zsidók, ide figyeljeteK, adjatok nekem sok pénzt, én kijáró vagyok! Minden aljasságot feltételezek rólatok, de nem baj, pénzt akarok keresni, sok pénzt, munka nélkül, elegánsan, könnyedén.

A munka körüli fogalmak is általában összekeveredtek a propaganda jelszavai között. A zsidó könnyen keresi a pénzt, — verklizi a propaganda, — üzleteket csinál. De nem kaszál, kapál. Mit csináljanak az állásukból kiebrudalt zsidók — kérdezte valaki annakidején a Házban — s egy másik valaki, a másik oldalról: menjenek kapálni.

Így lassanként azzal a keresztény magyar ifjúsággal, amelyen segíteni akarnak, elhitették, hogy *az üzlet nem munka*. De serkentik: *légy üzletember!* E jelszavak végösszege: ne dolgozz, élj könnyen, lelkiismeretlenül a mások munkájából, *mint a zsidók!* — Ezzel már oda van az üzlet, mint szakma, becsülete s erre a becsületétől megfosztott szakmára akarják terelni az ifjúságot.

Még tovább menve: a testi munkát, például a földművelést, ugyanez a propaganda lealacsonyítja, mikor a zsidók, a megbélyegzettek és kitalizáltak, számára jelöli ki életterületét. Arról már nem is beszélve, hogy nem megy olyan simán, mint ahogy egyesek elképzelik: a könyvelő menjen ki béresnek, a béres meg jöjjön be könyvelőnek egy kis átképzéssel. Tömegek mesterségbeli helycseréje nem is mehet végbe. Csak kísérletezés történhetik s e kísérletezések során — az átképzések szelleméből folyik ez — elvész a munka becsülete, destruálódik „a szakma“ s ezt talán megsínyli a termelés hosszú időnkig. „Inasnak adlak“ — ezzel ijesztgették az úrcsaládok rossz tanuló fiait még nem olyan régen. Kemény fenyegetés volt ez: *nincs más hátra*, a fiú legyen iparos. Vagyis lépjen ki eddigi életkörülményeiből, szálljon alá egy alacsonyabb társadalmi rétegbe. Büntetés volt ez. Máról holnapra nem lehet elhitetni jóformán ugyanazzal a nemzedékkel, hogy ez most már kitüntetés és nemzeti érdek. A társadalmi rétegek természetes folyamata alulról feszülni fölfelé és nem megfordítva, felülről alászállani. Az ügyvéd iparosfia deklasszálnak érzi magát s rendre fanyar szájjal elmarad a családjától és eddigi környezetétől. Fanyar szájjal azonban nem lehet valaki mestere a szakmájának, a szakmának tudniillik lelke is van. Az átképzettek legnagyobb része állapotát ideiglenesnek érzi. Fészkelődik, ki akar törni a rákényszerített életformából s ha nem sikerül, akkor immel-ámmal végzi a dolgát, sose adva fel a reményt, hogy egy-

szer talán mégis csak megszabadul. Egy elég világos példa van előttünk: a budapesti rendőrség megpróbálkozott érettségizett rendőrökkel — nem váltak be. A parasztfíú előlép, ha rendőr lesz és társadalmi helyzetével elégedett, így tehát jó rendőr. Emez meg úgy érzi, hogy alászállott, elégedetlen, tehát rossz rendőr. Egy egész nemzedéknek kell átalakulnia s ez lassú folyamat, máról holnapra ijesztgetésből biztatásra átváltani nem lehet.

A hirtelen átképzések során egy egész nemzedék már ifjúvá és sokszor férfivá serdülve, változtat munkát. S nem azt csinálja, amit szeretne, amihez hajlamai űzik, hanem amit lehet és amit bebeszélnek neki. Így aztán minden szakmát elöntenek a dilettánsok, a kedvetlen, muszájból amatőrök, mert hiszen három vagy hat hónap alatt nem lehet megtanulni azt, amihez két, három vagy négy év kell. S ha asztalos vagyok és három évig voltam inas — szalajtottak a segédurak túróért és cigarettáért, dajkáltam a mesterasszony gyerekét, jártam este szakrajzra, végre segéd lettem s most én huzigálom meg az inasi füleket, akkor *szakmai büszkeségem tiltakozik az ellen, hogy valaki mindezt három, vagy hat hónap alatt megcsinálhatja, megtanulhatja*. Csak azért, mert „úr“. Ez a szakma destrauálása. És mi lesz — már kezd is lenni — ha a gazdasági életben kisebb állásokban elhelyezkedettek látják, hogy a propaganda, ne mondjuk, hogy hazudott, de mindenesetre ügyesen bánt a szóval, s az új poszton íme, csodák csodája, dolgozni kell és nem folyik olyan nagyon a pénz. Nem azt akarom mondani, h°gy „a kereszténynek számító“ magyar ifjúság nem akar dolgozni, de a propaganda azt hitette el vele, hogy a zsidó nem dolgozik, csak úgy ül és pénze van. Ez a beállítás kellett a közhangulat megdolgozásához, viszont miután sikerült — most kiderül.

A pillanatnyi konjunktúra jól jön némelyeknek s kialakulóban van egy olyan újgazdag réteg, mely lelkiségében, életformáiban, mohóságában megfelel a „hadiszállító“ legtorzabb rétegének — de a tömeg?! A tömeg sovány kis íróasztalokhoz ül és elégedetlen, mert a propaganda mást ígért.

De még van egy mindezeknél sokkal nagyobb veszedelem is.

Komoly nevelés híjával körülüli a munkaasztalokat egy olyan réteg, mely arra alapít mindent, hogy: nem vagyok zsidó. Mit lehet várni attól, aki úgy ül le asztalához, azzal a biztos, sőt önérzetes tudattal, hogy ez a hely az enyém, megillet — nem szakmai képzettségem, tudásom, szorgalmam, stb. révén — hanem azért, mert a törvény betűjének értelmében kereszténynek számítok.

S milyen érzéssel ül be valaki a munkaasztalához, akinek csak az az érdeme, hogy nem számít zsidónak, míg elődje annak számított? Ha pirulás nélkül ül le, annál nagyobb a baj. Ha természetesnek veszi, hogy különösebb fáradság nélkül, képességeinek elismertetése nélkül és verseny nélkül munkát kapott. Ez mind morális süllyedéshez vezet. És persze csalódáshoz is, mert a tömeg kis állásokat kap, míg a propagandától fűtött álmokban, aki zsidó, az vezérigazgató. Előtte tehát egy vezérigazgató ült ennél az asztalnál — autó, barátnők, gyűrűs szivar, pezsgő, Riviéra — s ő egy könyökvédővel a kabátujj a fölött számokat másol. Becsapták. Ezt a hangulatot azután a számok sínylik meg — *a munka!*

A bomlás másik ága a tekintélyek lejárata — éppen a túlhangsúlyozott tekintélyek korában — s ideáljainak megtépázása ebben a tülekedésben, melyben az érvek és ellenérvek kereszttüze alatt összekeveredik a jog, kötelesség, érdem... — s mind rokkantán hull alá a fórumról.

Minden fölkavarodott, mindenki gyanús és gyanúsít, mindenki tagad valamit és igazol valamit. És a folytonos igazolások során elmúlik a kiöntött vérnek hősi jellege, elmúlik belőle az, ami benne „nemzetnevelő hatású“. Hiszen sokkal jobb volna, ha nem kellene igazolni a hőstetteket ismét és ismét, lenne közöttünk inkább néhány száz hős, néhány Hány János ... a furfangos diák nagyokat tüszentsél rá — *de főnntartás nélkül hihessem el a nagy egészet*. A negyvennyolcas hadastyánok körül hatalmas legendakör volt és nem zavarta e kört az anekdota, mely szerint minden elhalt hadastyán helyett kettő támad s egyre csak szaporodnak az idők múlásával. Nem baj, legalább terebélyesebb lett a legenda, melyre szükség volt...

Az érdemeknek folytonos ide-oda osztogatásával, latolgatásával osztályozásával, azoknak magasabbrendű „érdem“ jellege megszűnik. Vitás, hogy érdem-e az, ha valaki hazájának kereskedelmi, ipari, akár irodalmi, zenei vagy más kulturális téren szolgálatokat tett, olimpiai bajnok volt, stb. vitás, mert ezek az érdemek talán mentesítenének. S ez ismét destruáló folyamat. Mert ha vitás az, hogy valamely érdem, mint olyan, érdem-e, ha zsidóé, *akkor vitás egyáltalában, mint érdem*. Az érdemek alászállanak, meghemperegnek a porban és ... — nincs kire fölnéznek!

Így folynak a dolgok egyik a másikból: ez se érdem, az se érdem, amaz se érdem s mindenkinek, aki „kereszténynek számít“, nem lehet megszűni külön-külön, hogy: nálad azért érdem! Értéktelenné válnak az érdemek, elzuhannak a tekintélyek s kételkedve, rosszindulattal, szinte precíziós műszerekkel vizsgáljuk fölül a hősi legendákat.

Azokban a szomorú napokban — melyekről naplóm e fejezete szól — egy estét egy ferencvárosi kiskocsmában töltöttem. Kedves hely — rég voltam itt — a vendégek jóformán mind ismerik egymást, s a hosszúlépéses, fatányéros hangulat már a falakból árad. Zongoraszó mellett gúnydalokat énekeltek itt ezen az estén — amikor érdemekről és tekintélyekről gondolkoztam — gúnydalokat énekeltek a vendégek, akik szervusz, szervusz-szal, jó estét, jó estét-tel és egy-egy halk bátorság-gal köszöntötték egymást. Gúnydalokat énekeltek az épen lemondott miniszterelnökről és a Magyar Élet Mozgalomról. Borzasztó estém volt. Hátborzongatóan vidám dolog volt ez, amint a könnyű kis angol muzsikára dúdolták a ferencvárosi kiskocsmában: *magyar élet... magyar élet... magyar élet...* — kísértetiesen kedélyes volt. Magam is igen jól nevettem. Szégyenben. Ha nem nevettem volna, sírnom kellett volna. S körülnéztem a kocsmában, ki volna, akihez odamehetnék s mondhatnám: *te... mi sírjunk ezen!* — Senkit sem találtam. Hát csak nevettem. Hosszúlépést ittunk, fatányérost ettünk, szólt a zongora. Borzalmas este volt.

VI. JÓSOKHOZ JÁRUNK

(A szemtanú beszámol a filléres csodákról.)

Kortársaim most jósokhoz járnak. Kártyavető nénikéssel bújnak össze: kis nagysád alapján véve szomorú természetű, de hajlik a vidámság felé is, levelet kap a vízen túlról, melyben bánat van, de a rossz napok után ismét fölvirrad, ellenségei vesztere törnek, ám valaki hűséggel gondol rá... — Léleklátókkal értekeznek kortársaim lefüggönyözött szobákban; hipnotizőrök szeme közé néznek és gondolatolvasó fenoméneknek nyújtják oda csuklójukat, engedelmes bűvöletben; asztrológusoknak diktálják föl születésük dátumát, körülményeit, várják aztán a horoszkópot s a kiromantia értőinek felmutatják tenyerüket és áhítattal hallgatják; íme, az élet vonala és a sors vonala itt találkozhatnak... — Meddig élek? — sürgetik, — meddig élek?

Nagy fordulónál, nagy feszültségek idején a kortársak mindig jósokhoz járnak. Mikor az idő elkövetkezik, hogy a kortársaknak szükségük van a túlvilági üzenetekre, azonnal seregestül jelentkeznek a közvetítők, itt is, ott is felbukkannak az „okkult erők“ tulajdonosai és kiszolgálnak bennünket. Pénzért vagy köszönetért. Vannak köztük kis svindlerok, nagy svindlerok és apróbb-nagyobb megszállottak, lehet válogatni, ki-ki megtalálhatja közöttük az ízlésének, hajlamainak vagy anyagi viszonyainak megfelelőt.

Nem most kezdődött persze ez új hullámozása a közvetítőknek; a tizennyolc-húszas években, abban a kis erdélyi városban, ahol gyermekeskedtem, emlékszem, számtalan ember fedezett fel magában okkult erőket. Őt-hat műkedvelő hipnotizőrt is ismertem s a téglagyár kocsisa esténként az istálló előtt parancsolta a népeknek „kutya vagy, ugass!“ most „macska vagy, nyávogj!“ — és így tovább. Emlékszem a Gábler pék fiára, aki gondola-

tokat olvasott, mint a parancsolat és Janik, a fényképész, nagy fekete szakállal, bajusszal érkezett meg orosz fogságból, hirdette Hogy rábukkant „a lélek titkaira“, megfejtette „az akarat kútfejét“ s e tudományából tanfolyamot tart. De még récékben, a háború elején, megszapordtak a jósok — mindenkinek volt kérdezni, féltetni valója — szegény anyám is elindult néhány tojással, egy kis gyümölcessel, mikor mi akadt, a Görögre, Kukucsi Marihoz, aki megszagolta bátyám nyakendőjét s megnyugtatta anyámat, fia, bár sok szenvedés árán, de megszabadul a fergetegből s visszatér a szülői házba. A háború végén bukkantak fel az akarataberek, mikor minden széthullott, mindenki támolygott, akkor jöttek az összenőtt szemöldökűek, a szúrósszeműek és bámulatba ejtettek mutatóványaikkal. A borzalmas esztendők alatt összeszorult szívű népeknek mutogatták, hogy íme, bennük mekkora erő lakozik: csak ránézek az igen tisztelt úrra, s az igen tisztelt úr kihúzza a pakli kártyából a tök ászt. Járvány lett ez s akik alkonyatkor már nem mertek kimenni az uccára, akik hidegrázást kaptak, ha a postás zörgetett az ajtón, otthon összébújva, szemüket meresztgették, kezükkel hókusz-pókuszokat csináltak és próbálgatták: húzd ki a tök ászt! A túlvilági ipar virágzásnak indult s egy ittmaradt orosz hadifogoly a közkórház mosókonyháján — ott szolgált — éjjelenként néhány cigarettáért hősi halottak szellemét idézte, reszkető özvegyek ámulatára.

Ezek az özvegyasszonyok egy fölfordult, kavargó, gonosz világ közepén állottak, töméntelen gondjukkal. S nemcsak ők, a hazajött férfiak is — az eltelt súlyos esztendőktől megviselve, s a még el nem ülő kavargásban kenyér után nézve, — materiális fojtogatásokat éreztek nyakukon s az anyaggal való kétségbeesett birkózásból az ember mindig így próbál menekülni: el az anyagtól! De hová? Hiszen itt van az emberiség örök tragikus, nagy tévedése: ha csak akkor fordul Isten felé, mikor bajban van, nehezen részesülhet magából Istenből. Kap Isten helyett üzletes vagy kevésbé üzletes közvetítőket, kabaláktól fölpuffad, így jóllakhat ideig-óráig, de hite nem lesz, s csakhamar üressé válik.

A kor, melyben élünk, igazán az anyagé. A gége ez a kor s mindené, ami megfogható. És éppen ezért tapogatódzva keresgél az ember, kapaszkodik valamibe, ami kézzel megfoghatatlan. Az évtizedeken át bekanalazott materiális szemléletek visszahatása ez, de ahogy ezek a materiális szemléletek nem voltak tiszták, úgy nem tiszta ennek a visszahatása sem. Hamisak voltak ezek a szemléletek s a belőlük való ébredés nem hoz frissülést, csak rossz szájízt, katzenjammert. A tévesen értelmezett és félreértékelt „anyag“-tól nem vezet egyenes út a tiszta „szellem“-hez, tekervényes ösvény ez, mely zsákutcába visz és kabalákkal van kirakva s kortársaim jósokhoz járnak. Meg akarják tudni a titkot, mely csak addig titok, míg titok. Ha megtudtam, — kuriózum. Különben is: megtudni még csak lehet belőle valamit — másítani rajta: semmit. Tehát csak még jobban összezavarnak a vélt eredmények.

Kabalák!... mi van mögöttük? A csoda. Kabalák... az ezernyi ezerből, hogy csak egyet említsek: a repülőgépekre festett kis kabalacímereket, vicsorgó oroszlánt, zöld Micky-egeret, aztán kör ászt, seprűn lovagló boszorkányt és így tovább — kabalák a nagyszerű gépen! Mit csinálnak ezek? Ezek bizony semmi mást nem csinálnak, minthogy egy-egy darabka Istent próbálnak közvetíteni.

Azért én az emberiséget nem féltem, ez is valami. Lesz még ebből több is. Ez egy alantasabb formája a hitnek, de köze van a hithez.

Jósokhoz járnak kortársaim... s ezek a jósok többnyire tudnak valamit. Hát persze, vannak közöttük egészen utolsórendű kis csibészek, ezekre kár szót vesztegetni, a jósokra kedvező világ van, hát ők is megélnék apró manipulációkból. A szakmájukból sokakat ismerek. Évekkel ezelőtt fölkerestem például a híres esőcsináló kis öregurat, hát egészen buta ember, még svádája sincs. Nem tud az égvilágon semmit. Egy régimódi tenge-részlátcsővel szemem láttára „vizsgálgatta a napfoltokat“. Tenyeremből azt mondta, hogy most nőültem — nyolc éve múlt már akkor annak — azt mondta, négy gyerekem van — egy sincs — és más efféjét. De az előszobában két kislány várta szerelmi ügyben. S megnyugodtam, nem kártékony ember, hiszen mindenki megtalálja a neki megfelelőt a jósok között, en-

nek a két kislánynak most három-négy pengőért megmondja, hogy az a fiú, akivel baj van, visszatér. Ha mégsem térne vissza hát majd mond valami mást. De ezeket, ha rövid időre is, mégnyuogatja azért a három-négy pengőért. Nem szabad haragudni a szegény öregasszonyra sem, aki zongoratanítás ürügye alatt fogadja a lelki fürdőre váró hölgyeket és urakat. Elfogad két pengőt és ötöt, de cukrot, kávé is lehet vinni. Neki ilyen a közönsége. A divatos jóshölgyeknél, akik titkárt s telefont tartanak, üzletfeleikkel céges papíron leveleznek, stb. nem lehet kockacukorral fizetni, ide azok járnak, akik húsz-harminc pengőt tudnak adni s ezek, persze, a drága pénzért már igen finom, bonyolult dolgokat hallanak, sokszor egészen jól használt idegen szavakkal keverve. A „psychografológus tanár“ szintén nem olcsó, de nála a címét kell megfizetni s azt, hogy, igen komoly reklámmal dolgozik. Jóval olcsóbb persze az Üllői-úti csodadoktor, aki nemcsak a jövőt ismeri, de mindenféle betegséget meggyógyít. Ugyanazzal a szerrel. Voltam egy hölgnél a Naphegyen, aki „egészen új módszerekkel kísérletezik“, mint mondja, most jött Indiából, ahol „neves fakírok“ tanítványa volt. Keveset tanult a neves fakíroktól.

Kitűnő orvosbarátommal találkozom, ajánl egy címet. Valami remek, azt mondja, egészen kivételes! ő orvos, hát ő csak tudja, azt mondja. Zsúfoltak a „lelki klinikák“ s ülünk például este baráti társaságban és valami könyvből gondosan kimásolt lapokról olvassuk fel egymásnak várható sorsunkat. Az ember csak a születése dátumát kell hogy megmondja, s e lapokról nagyjából megtudja, mi érheti az életben. Mókázva csináljuk, tréfálva, mert komolyan vesszük s ezt resteljük. Kortársaim jósokhoz járnak s a jósok, léleklátók és gondolatolvasók feszegetik a titkokat. Legtöbbjük, mondom, csakugyan tud valamit. Egy-egy egészen kicsiny részletét a mérhetetlen egésznek. Hiszen nem kétséges, hogy például a kiromantia valóban tudomány s tenyerem vonalaiban ott van *egész* életem, aminthogy nyilván megvan a fejem vonásaiban is és tescem formájában, stb. szóval, hogy úgy mondjam, nyitott könyv vagyok, — de olvasni tudni kell bennem! S ezt föntotta magának az, aki alkotott. Csak belepislogni lehet ebbe a könyvbe

és elkapni egy-egy betűt. És végül: pénzért ezt nem lehet csinálni. Ezt igen jól tudják a fakírok, boncok, yoghik — pénzért nincsen csoda!

A csodatévők mindig akkor jelentkeznek, mikor sokan vannak a csodavárók. S most vagyunk elegenden, a levegő megvan hozzá, csodára várunk. Egy pestkörnyéki kertben egy öreg fa kérge megrepedezik, fej formát mutatnak a vonalak s azt mondják: Krisztus arca. íme: a Megváltó megjelent a fában. Imádkozók serege lepi el a kertet. Egy „pünkösztös“ aztán baltát fog a fára. A pünkösztösök ezt nem tűrhették tovább, ők „a Nagy Pünköszt“ eljövetelét várják. Szepták ütik fel a fejüket mindenfelé, a kacagók szektája Pozsonyban, a síróké Newyorkban, s moldvai falvakban korbáccsal verik önmagukat és egymást a „meztelenek“. Csodára várunk. Időnk a gépek ideje, a szigorú számoké, a fogaskereké. A gépek hideggé és a csodákkal szemben kételkedővé tettek bennünket. Elég fásultak vagyunk és főként csúfolódó természetűek. De ez a maszkunk csak. Füttyülünk a sötétben, mert félünk. Elfáradtunk „a technika csodáinak“ élvezésében és más csodára várunk. Csodára, mely mögött nem zakatol emberalkotta gépezet, csodára, melyben Isten megjelenjék előttünk, hogy bizonytságot tegyen. Az ember gyermekké lesz ebben a nagy várakozásban, hajlandó elfelejteni a gépeit, tágranyílt szemekkel csodára vár s míg a hókusz-pókuszt lesi, azalatt itt-ott ügyes kis csibészek kilopják a zsebéből a krajcárokat.

Csodára várunk... s mert az igazi csodához nem vagyunk elég tiszták, az el nem közelíthet hozzánk. De filléres korszak ez, részletre élünk és kedvezményekkel. Hát olcsó kis csodák után bukdácsolunk a szörnyű zűrzavarban, megkapaszkodva bennük. Kabalák . . . zöld mickyegek ... szerencsepénzek „kör ás . . . — jósokhoz járunk.

VII. MÁRCIUSI HÓBAN

(A szemtanú villamosra vár s közben gondolkozik, erről nem tud leszokni.)

„Mindig ilyen bal volt itt a világ?
Eredendő bűn, lanyha vétek,
Hideglelés, vergődés, könny, aszály?
A Duna-parton sohse éltek
Boldog, erős, kacagó népek?“

(Ady: A Duna vallomása-ból.)

Csak úgy össze-vissza s kavargva mondhatom el mindezt. Csak úgy, ahogyan eszembe jutottak ezek a dolgok akkor este, amint ott állottunk éjfélután a pesti Dunaparton, az Erzsébet-hídnál s a 16-os villamosra vártunk. A lucskos hópihék is éppen ilyen össze-vissza kavargtak. Kavargatta, hajkurászta s az aszfalthoz csapta őket ez a bolondos márciusi szél, tettetve magát gorombán, mintha ő még a tél gyermeke volna. A Duna is mérgesen s csodálkozva borzolódtott a suhintása alatt — mi az, hé, hé, hol vagyunk, az erdőben? — s a háztetők itt-ott és a messzibb hegyeknek ormai beugrottak és engedelmesen tartották a havat, ide villantva a megijedt embereknek: tél van, tél!.. Ám odébb, a Vár fölött, megragyogott egy darabka égbolt kéken . . . olyan kéken, ahogy nem tud ám télen soha csak tavasszal .. . Hohó, eljön ám a tavasz — utolsó mérge ez a télnek — eljön az, csak ki kell várni, meg kell érní. . . Kalapomat jól fejembe nyomom, kabátom gallérját felgyűröm s várom a tavaszt... meg a 16-os villamost. Vendégségben jártunk erre, egy barátomat búcsúztattuk, aki holnap messzire indul. Ha igaz. Délelőtt, mikor ezt az utolsó találkozást megbeszéltük, még úgy volt. De kavarnak az események is ebben a márciusi viharban, goromba szelek kapnak föl bennünket, meglóbálnak, megforgatnak s némelyikünket az aszfalthoz

csapnak. Március tizenötödikének előestéje ez az este — mi-kor ott állunk a Dunaparton — s nem tudunk semmit az eseményekből. Csak annyit, hogy események vannak és minden bizonytalan. S feleségem mintha folytatná a megkezdett gondolatsort, azt mondja, míg kezét kinyújtva elfog egy-két pihét:

— Csodálom, hogy a hó még mindig fehér...

— Igen... ez csodálatos. De ez már így van, ezen nem lehet változtatni.

Barátommal ez estén mondtuk, ahogy az már szokás, hogy öregem, emlékszel, békében mindig kiskabátban jártunk március tizenötödikén. S most? Bizony.

Egymás életét futottuk végig, csip-csup terveinket elemlegettük, de hit... lehet tervezni? Hogyne. Csak tervezni lehet. Az események úgy kergetik egymást. . . hétfőn írtam egy cikket — ártatlan kis cikket — kedden este a változott viszonyokhoz mérten kihúztam belőle tizenöt sort és szerdán a további változásokhoz mérten eldobtam az egészet. Milyen picinyek vagyunk az eseményekhez és mégis mennyire beletartozunk legapróbb sóhajtásunkkal is akár a legvadabb dübörgésbe is! S míg állok itt a hófúvásban, gondolom, milyen jó, hogy az illetővel, aki búcsúzott, összetegeződünk. Magázódtunk azelőtt s csak most láttam, hogy szeretjük egymást és jár nekünk a tegeződés. Önkéntelenül jött, álltunk egymással szemben s mondtuk: szervusz, szervusz.

Eddig jutok, akkor a feleségem lemutat elénk a földre — olvad az aszfalton a lucskos hó, csak itt-ott a kő és vaskorlátokon kezd megállani vékonyan, — lemutat, azt mondja:

— Nézd ... kereszték!

Kereszték az aszfalton, csakugyan. A lucskos hóban széttaposott, málladozó kis papírkereszték... van közte ilyen formájú, olyan formájú, monogrammal és anélkül is, mindenféle fajtája Jézus kinszenvedése szent jelének — az aszfalton. Hát, ugye... propagandisták járhattak erre, valamilyen „osztag“ tagjai, munkájukat végezték, ahogy esküjük s a fizetség kötelezi őket. Bejárták nyilván a rájuk kiosztott „terepet“ s elszórták, megbízatásuk szerint, az átvett egy kiló, két-három vagy öt kiló, ötszáz, ezer, vagy tízezer darab keresztet, nem tudom, hogyan mérik

az ilyen keresztet lehet, hogy literre megy. Mint a tökmag. S szétszórják az utcán, mint a tökmag héját — eltapossák aztán az olvadó hóval a járókelők — talán valami főbb mozgalmi ellenőr jár útjuk után s megvizsgálja, hogy elszórták-e mind, nem csaltak-e vajjon? Reggel összeseprik ezeket a kereszteteket és *nincsen közülük — a Kereszthez.*

Nézem, nézem a sok kis torz keresztet — keveri a szél a havat... alant hömpölyög a nagy folyó, az „Iszter, vén folyamróka“, rejtegetve a titkokat „Mikről talán sohase álmodott — Az ősi barlangtüzek óta — Ez a közönyös Európa“. — Azon a vallomásos éjszakán kérdezte őt keményen a költő: „S halk mormolással kezdte a mesét — A vén Duna. Igaz az átok, — Mít már sokan sejtünk, óh mind igaz: — Mióta ő zúgva kivágott, — Boldog népet itt sohse látott. — A Dunatáj bús villámhárító, — Fél-emberek, fél-nemzetecskék — Számára készült szégyen-kaloda. — Ahol a szárnyakat lenyesték — S ahol halottasak az esték.“ Alant a nagy folyó hátát borzolják a szelek... — amott Petőfi emeli esküre bronzkezét s holnap március tizenötödike van ... Odébb a kupola alatt felejtethetlen Erzsébet királynénk ül márványcsipkék között... — a túlpartról a vértanú Gellért mutatja föl igazi keresztjét... jobbra a Várhegy tornyai, mögöttem a belvárosi plébánia-templom... — s csak nézem a sok kis keresztet az aszfalton. Mindenki számára egy — egyetlen egy! — és megmentene. De sok van! Hull az aszfaltra... — libbenti a szél, viszi az öreg Dunába... — s ami marad, azt reggelre összeseprik.

A keresztéről s hogy barátommal azt mondtuk egymásnak: szervusz, szervusz, köszöntések jutnak eszembe, amint állok itt s az utolsó 16-os még mindig nem jön, tízszer is megnéztem, 12.36 az utolsó. Köszöntések... jónapot, jóestét, jóreggelt, alászolgája, viszontlátásra, Isten veled, Isten hozott, adjon Isten, fogadj Isten... — s most ukrán görögkatolikus papok szövetkeztek valami egyesületbe és így köszöntik egymást fölemelt karral: *Dicsértessék Ukrajna!* Csodálatos.

Erről meg eszembe jut, e farsangi Dicsértessék-ről, hogy mind-ezideig az emberiség köszöntési formuláiban csak két név szerepelt: Istené és az Úr Jézus Krisztusé, kinek nevét most, ha

csak egy szűkebb körben is, a Dicsértessék mellől az ukrán propaganda szorította ki. Más név a köszöntésekben?.. . Nem, nem tudok róla... nem jut eszembe. Hacsak nem veszem annak az antik Róma cirkuszi gladiátorainak köszöntését, akik az arénába lépve — hogy ha kell, széttépessék magukat a vadállatokkal és egymással — karjukat a császár felé lendítették: Ave Caesar, morituri te salutant! ..

Erről meg eszembe jut — egy nyolcas elment, most már csak megjön a 16-os —, eszembe jut, hogy az ukránosító egyházi propaganda vezérét, a huszti görögkatolikus püspöki adminisztrátort szépen zengő magyar névvel úgy hívják, hogy: Nyárády. Erről ismét más nevek jutnak eszembe. Rottmann Mórnak hívják például azt a nagyszöllősi ügyvédet, akit elhurcoltak a csehek, s Herskovicsnak az egyik munkácsi hősi halottat. Nevek és nevek ötlenek fel bennem, nevek, amelyeket földobtak most a kavargó események. A Hlinka-gárda törzskari főnökének neve pontosan egyezik egy igen kedves barátom, a kiváló magyar nótaköltő nevével, akit most választottunk meg igaz örömmel a Petrovics. .. ó, bocsánat, Petőfi-Társaság tisztelt tagjává. A rövidéletű, önálló Ruszinszko kormányában is milyen jó magyar nevek akadtak, s hát Révay miniszter, akiből később Revaj lett... Es Szlovákia külügyminisztere a Durcsánszky névvel, bizony, nálunk is megállná a helyét — Pruzsinszky, Medriczky se éppen rossz — a pénzügy és gazdasági miniszterek —, a honvédelmi miniszterük meg Csatlós ezredes, csak rövid o-val. Bizony, nagyon elkeveredtünk itt a Duna körül, kicsiny családok vagyunk közös konyhán, a nagy folyó mentén, s ha külön-külön magunk között sokat firtatjuk, hogy ki kicsoda... — mint éppen most is — akkor sokfelé bomlunk, lazul a család. Holott nagy kár, mert igen-igen szép család. Mindjárt mi magunk is „kis nép vagyunk, de nagy nemzet!“ — s ha *mint nemzet* megoldódunk ebben a viharban!... hujj, hideg szél fúj, bolond szél fúj, keveri a hópihéket... A vaskorlátokon itt-ott összeállanak egy-egy kicsit vékonyan és a háztetőkön, meg a hegyek ormán... — egyébként szétomlanak az aszfalton, elolvadnak a megcsúfolt kereszttek között... — s alácsurognak a nagy folyóba...

Jön a villamos, látszik már messzűnően a lámpája. A túl-

sarki mulatóból egy férfi és egy nő jön. A nő dúdol, még azt dúdolja, ami ott a fülében ragadt ezen az estén, tam, tam, tam, lala, lalala. .. s a feleségem idesúgja:

— Szinte furcsa most, hogy ez csak így... dudarászik. Nem?

— Hát... te is éppen így dudarásznál, ha most éppen onnan jönnél s abban a hangulatban. . .

— Na igen, igen, hiszen nem azért mondom.

Már a híd alatt a kocsi, dübörgésének hangját visszaverik a vasak odafönről, s kicsit szétnézek a tájon, ahol vagy tíz percig álltam ebben a tavaszi hófúvásban. Búcsúzva körülnézek a tájon, ahol ezeket gondoltam — Erzsébet királynénk... a Vár tornyai amott.. . hátam mögött a templom... a nagy folyó alatt... s mozi- és villamosjegyek között a papírkeresztek előttem... a két part drága fényei... Gellért vértanú emeli ott szemben a maga térítő keresztjét, s kérdezhetek-e kőalakjától valamit az aszfalt torz papírkeresztjeiről? Nem tudom ... nem merem ... Amott a bronz Petőfi esküszik — holnap március tizenötödike van — s vájjon szabad-e kérdezni Téged, hogy itt van-e az idő most, vagy soha? Szabad-e idézni Téged, hogy rabok legyünk-e vagy szabadok? Esküdhetek-e én is veled? Egy bronzember emeli esküre a kezét, szemben egy kőszent s körülöttük lapul a város az éjszakában és előttem ringy-rongy papírok málladoznak a tavaszi hóban. Egy kislány szalad a híd felől — a lépcsőn mögötte a többiek — belekap a kökorklát kis vékony havába, arcára simítja: jujj, szép lesz, aki márciusi hóban mosdik! — És nevet és a többiek vele s a nevetés végiggurul a parton a néma házak között és a nagy folyam hátán s gondolom: igen, igen... a márciusi hótól szép leszel! Füröszd meg benne arcodat, úgy, úgy... s neved, neved! Fogadjon meg a márciusi hónap ereje arcodon s legyél szép, nagyon szép, olyan szép, amilyen csak ember lehet! Isten áldjon meg... és neved, neved!

Fölszállunk. Megyünk. Az emberek újságot olvasnak, majdnem mind; egy altiszt valami futballmeccset magyaráz a kalauznak; a kocsi zörömböl, zörömböl... A feleségem pénzért nyúl a táskájába“ — ő kezeli — s míg két átszállóra a hatvan fillért előveszi, kicsit úgy fölnéz és azt mondja:

— Borzasztó. Az ember csak megmozdul, körülnéz, nem csinál semmit és kiadott öt pengőt.

Hohó! Igaz... Ez az a hang, ami kell! Köszönöm. Az öt pengő... s ami körülötte van. Közrendű polgára vagyok a hazának s ha a márciusi viharok föl is borzolnak, de öt pengő, az öt pengő. Mindegyikben száz fillér van és mindegyikre esik munkám, életem egy-egy darabja.

— Bizony — mondom elgondolkodva —, folyik a pénz, folyik. ..

— Éppen az, hogy nem folyik.

— Jó, jó, nem úgy értem, hanem...

— Tuuudom, tuuudom.

... a hó még kavarog a szélben, igen. . . s engem is ráznak a viharok, téged is, őt is, minket... mindnyájunkat. De azért a mai munkát el kell végezni, a mai falat kenyeret megenni és megköszönni.

VIII. ÖSSZTÁNC BUDÁN

A szemtanú szívesen emlékezik vissza a „döntő percek“ című folytatásos élmény egyik szakaszára, amelyet ő kedves társasággal egy vízivárosi tánciskolában töltött.)

Ez a cím: ösztánc Budán — csalétek. Voltaképpen ez lehetne a címe: Döntő percek. Ám ezt a két szót — és ebben az összetételben — túlságosan elhasználtuk, s különben is mennyivel finomabb így: Ösztánc Budán... legyünk finomak. . . . Azért elmondok hűsége senkinek s a két változat a cím körül: ösztánc Budán — Döntő percek, rajtam keresztül szorosán összefügg. Tulajdonképpen föl jegyzésnek szántam mindezt, majdani író társam számára, aki egykor visszahajolva e döntő percek fölé, történelmi regényéhez vagy színdarabjához a kor aprólékos életét keresi. A kis mozzanatokat, a csöppnyi sóhajtásokat, a mazsolát a nagy kalácshoz. A főszereplők tevékenységét megtalálja, környezetrajzukat úgyszintén — hiszen a személyzet már nyálazza a ceruzát s készülnek a lakáj naplók —, sőt az epizódistákról is lesz adat elég. Magam a népség-katonaság nevében kívánok az eljövendő kartársnak segíteni, azoknak néhány hangját, mozdulatát kínálom számára, akiknek neve aligha szerepel a színlapon, de akik nélkül nehéz történelmi regényt vagy darabot írni. Mi vagyunk az I., II., III. polgár, IV., V., VI. járókelő, hang kívülről stb.

Kolléga úr, én — középtermetű, borotvált, 35 éves magyar író — a döntő percek egyikén baráti társasággal megjelentem Budán, a Medve-utcai Vogel-tánciskolában, vasárnap este tíz óra körül, úgynevezett ösztáncre. Leküzdhetetlen vágy kényszerített arra, hogy ezt megtegyem. Elértem harmincötödik életéveimet és soha nem voltam még tánciskolában. Gyermekkorom

és mozgalmas ifjúságom mostoha körülményei megtagadták ezt tőlem. Velem tehát az történt, kedves kollégám, hogy azokban az időkben, mikor Lord Runciman kijelentése szerint „a helyzet az Isten térdén nyugszik“ — nekem egy régi vágyam betelt: kissé már kopaszon és hasason, de elmentem a tánciskolába.

A ruhatárban Vogel, táncmester úr, személyesen fogadott bennünket. Ezt egy elég ostoba tréfának köszönhattuk; a tréfa kisütője magam voltam. Elindulásunk előtt telefonáltam Vogel úrnak egy ismert arisztokrata nevében. Nem azt, hogy odamegyünk, csakhogy mikor van ösztánc? Vogel úr figyelmesége tehát a történelmi névnek szólott, de ez minket nem zavart multságunkban, sőt.

Mikor megérkeztünk — és a kitűnő Vogel úr kalauzolása mellett elhelyezkedtünk a teremben, egyelőre ismerkedve a hangulattal — a tánc már javában állott. A mindkét nembeli fiatalság egyáltalán nem látszott törődni azzal, hogy e pillanatban „Paris bízik — Berlin érélyes — London tartózkodó — Róma hűvös — Prága taktikázik“ — az ifjúság, mint megállapíthattuk, táncal foglalatoskodik. Szavahihető tanúim vannak erre, akikre hivatkozhatom is, hogy minden így történt. Magam Sch. A., az országoshírű kritikus balján ültem, a koszorúk és vizsgái fényképek alatt, odébb a felesége tartotta ölében a másik két hölgy: N. L-né és R. L. retiküljét — ők már táncoltak — s ott voltak Sch. ö. és K. I. urak is. Teljes nevüket, telefonszámukat készséggel közlöm az érdeklődőkkel. Mindnyájan látták: az ifjúság táncolt. S ez igen kedves és megnyugtató volt. Magam — mielőtt szintén táncba merészkedtem volna hiányos koreográfiai tudásommal — Vogel mesterrel váltottam néhány szót. A mester azt mondja: jól indul a szezon, de ő szívesebben venné, ha nem lenne háború, mert az őt zavarja. Volna öneki néhány igen eredeti elgondolása, hiszen figyeljem csak meg, az ő intézetében faxnizás nincs, csak simán, simán, nem lokál ez, hanem polgári tánciskola.

Míg Vogel úr nézeteit helyeseltem, a következő dolgokra gondoltam: először is átfutott agyamon mindaz, ami az újságok első oldalán volt e napokban. Vastagbetűs címek s nagy ki-

jelentések, ilyenek: Enyhül a nemzetközi feszültség — A béke fenntartása súlyos áldozatokat követel — A háborúról vagy békéről döntenek holnap délelőtt tizenegy órakor — Végső döntés kedden — Ezen a héten dől el Európa sorsa — Az USA utolsó kísérlete! — Történelmi órák! — Tegnap könyökünkkel súroltuk a háborút!

Az újság, ugyebár, kolléga úr, tükre a múltó napoknak, legyen szabad hát figyelmeztetnem önt, hogy adatgyűjtés közben ne csak az első oldalakat nézze, hanem lapozza végig az egész újságot. Ezen az estén — melyen, mondom, olyan régi vágyam telt be s végre ott ültem a tánciskolában, Vogel úrral beszélgetve — átfutottak rajtam a fönti szólások s utána magamban végiglapoztam az újságokat. Láttam, hogy tárca jelent meg e napokban például egy szicíliai utazásról s a folytatásos regények nagy részében tovább bonyolódtak az izgalmas csatározások a szerelem körül. Néhány köztisztviselő kitüntetését kapott — ez alkalomból nyilván a szokottnál jobbat ebédelt, amnesztiát hirdetett vásott gyermekei számára, és megölelte a feleségét, ezt ne tessék elfelejteni —, a színházakban folytak a próbák és némely színpadi írók hajukat tépték, mert a sztár következetesen kihagyott egy „s“ betűt és még ő állt az erdő felé. Ugyanez időben egy csodálatosan szép, húszesztendős egyetemi kislányt választottak meg Miss Californiának; Sonja Hennie új filmje sokaknak tetszett s míg a londoni Dorchester Hotel divatbemutatóján nagy feltűnést keltett a hóleopárd-bunda, a párisi nők nem tudták eldönteni, hogy krinolin vagy szmoking! A döntő percekben olvashattuk a lapokban, hogy a Daily Express szerkesztőségének rengetegen küldenek be Donald-kacsához, Greta Garbóhoz és Micky egérhez hasonlító — krumplikat. A lap kéri a gazdákat, hogy most már több filmsztárfomájú krumplit ne küldjenek be, elég. Olvasom, hogy egy James Moran nevű amerikai utazóügynököt ünnepelnek a new-yorki kereskedelmi utazók, a nagyszerű James Moran a Szent Mihály-félsziget hómezején Charlie Pstolik nevű eszkimónak eladott egy fagyasztógépet; ezenkívül megjelent minden filatelisták öröme a Michel-bélyegkatalógus új kiadása és Szabad-szállás városa azt vitatja, hogy Petőfi Sándor nem Kiskőrösön született, hanem náluk.

Kolléga Úr! A véres eseményeket ígérő híradások mellett mi-csoda töméntelen minden volt e napokban, ami mind az életünkhez tartozik. A házasságrovat is változatlanul működött s némelyek szerelmükben öngyilkossággal kísérleteztek, festők és szobrászok kiállítottak, kritikusok írtak róluk és kitűnően mulattam egy előkelő úr együgyű emlékiratain. Társas utazásokat ajánlottak nekünk az újságok ez izgalmas napokban, de ajánlottak egy új borotvakrémet is és az apróhirdetések között diszkrét úr kereste molett hölgy barátságát, ki őt lekileg megértené. A döntés napjaiban, mikor „a pusztulás íehellete érintette az európai civilizációt“, egy szigorú ember levelet írt egy újságírónak, hogy micsoda dolog, a kifutófiúk korán reggel füttyörészve hordják a tejet, zsömlét, és ő nem tud aludni, hol a hatóság?

Csak nyugalom, nyugalom — gondolom —, míg Vogel úrtól búcsúzom s a táncoló párok között a helyemre igyekszem: kedden reggel tehát eldől, hogy háború vagy béke, de kettő hatvanért már igen csinos műselyemholmikat lehet kapni csipkével, kis hibával — olvastam az újságban ezt is —, s a képes melléklet első oldalán Bildner mérnök bombabiztos fedezéke látható— x-szel jelölt a föltaláló—, de a második oldalról vidáman néznek szembe velem „a Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesülete nemzetközi kiállításának legjobbjai“.

Erre gondolok és elszántan fölkérek egy kékruhás kislányt. A társalgás nehezen indul, de aztán csak-csak. Kérdem szellemesen: szeret táncolni? — S ő: igen. — Én is — mondom —, de nem tudok. — ó, dehogynem! — mondja ő, koromra való tekintettel, majd negédesen: — ne szerénykedjék, maga jóalak. Míg botladozók a kékruhással, folytatom persze összevetésemet. Mi történt a világban *azonkívül*? Történt például az is, hogy egy fiatalember verset hozott hozzám bírálatra. Megtisztelve éreztem magam. S a vers címe a döntő percekben: *ő hozzá* ... A vers nagyon rossz volt s csak éppen hogy mondjak valamit: szerelmes vers, összel?!... — Mire azt mondja, szemét lesütve: én mindig szerelmes vagyok.

Közben a kékruhást lekérte tőlem egy ifjú. Nem baj, úgyis tangó következik s ilyen lassúakat aztán igazán nem tudok. Vogel úr eloltja a csillárokat, az ajtók *fölötti* kis reflektorok-

ból lila és narancssárga, meg piros fények árasztják el a lányokat és fiúkat, akik erre rögtön sejtelmesen zümmögni kezdenek, csupa vicinális Jeanette Macdonald és Eddy Nelson, gyögyörűek.

K. I. barátommal kimegyünk cigarettázni. Hivatkozom rá, tanúra van szükségem, ami itt következik, olyan, mintha nem volna igaz, de ő is hallotta. Egy lány és egy fiú álmatagon imbolyognak a lila, vörös és narancssárga fényben — arc az arcon . . . szemük behunyva félig... — s az ifjú azt mondta hölgyének: dehogy. . . hiszen a nagyapám zsidó volt.

Elszívjuk a cigarettát, kint a ruhatáros légoltalmi tanácsokat osztogat, s Andrisra gondolok, háromesztendő barátomra, akivel e történelmi napokban szintén csodálatos dolgok történnek. Beíratják például az óvodába. S a harmadik napon — mikor Chamberlain elhatározta a müncheni utat, éppen akkorra esett ez — lelkendezve jött haza Andris, büszkén és boldogan, hogy őt kiállították! Senki mást, csak őt! A boldog Andris még nem tud különbséget tenni büntetés és kitüntetés között, a határok összefolynak, csupán annyit tud, hogy: megkülönböztetés. Egyedül állott Andris a sarokban! Kolléga úr, ez is a napokban történt.

S az is mostanában — ilyenekre gondolok, míg a lila, narancssárga és piros fényeken át visszafelé megyünk a helyünkre —, tegnap este történt, hogy szalmaözvegyi állapotban vacsorára voltam hivatalos egy barátomékhöz. Mikor odaértem, a háziasszony a hallban ült s egy övet cirádázott ezer és ezer apró, sokszínű üveggyönggyel. Azt mondta, ha három hétig minden nap ennyit dolgozik rajta, akkor készen lesz. Kiment aztán, hogy tálaltasson s akkor a férj kétségbeesve mondta: hát látod! Hát erre van neki gondja most! Hát ne pukkadjon meg az ember? Ez a nyavalyás öv, ez a fontos neki! — Te marha — mondom neki, mert jóbarátok vagyunk —, hála Istennek, hogy erre van gondja. Hagyd csak, ezt a nők jobban tudják. Nézd, nekem most kell csináltatnom egy szürkecsikos fekete ruhát, kétsorosat — az jobban elgombolja a hasat — éppen most! A feleségem ragaszkodik hozzá, azt mondja, egy ilyen öltönyre nekem szükségem van, ugye, a múltkor is

nem tudtam, miben menjek temetésre! Mondom neki: te szerencsétlen, Londonban lövészárkokat ásnak, Parisban élelmi-szert tartalékolnak, most kell nekem ez az öltöny? Bíz csak rám, azt mondja, ne szólj bele. Rábíztam. Vacsora után, hazafelé menet, itt-ott a házmestercsaládok kint ülnek a kapuk előtt. Némely házban rádiót hallgatnak. Egy földszintes lakásba benéztem. Egy ember feküdt a díványon, családi képek alatt és olvasott. Kuncz Aladár „Fekete kolostor“-át olvasta — szép estéje van — s otthon, a házfelügyelőné mondta, mikor beeresztett, hogy tíz napig nem lesz meleg víz, javítják a kazánt, örömmel állapítottam meg, hogy ezen boszszankodom. Hiszen jó, tudom, hogy Paris bízik és Róma hűvös, ez mind igaz, de a melegvizet már úgy megszoktam.

Ámbár igaz, hogy a melegvizet könnyebb megszokni, de azért megszokjuk a döntő percek is, sőt, ami a döntő percek után lehetséges, azt is. Most egyelőre fölkérek egy másik kislányt, a változatosság kedvéért ezúttal fehérruhásat, s kezdődik a társalgás: szeret táncolni? — Igen. — Magam is, de én, sajnos, nem tudok. — Ugyan, menjen! stb. S gondolom, meg kell szokni. Barcelonát bombázták és a színházban éppen koncertező operaénekesnő tovább áriázott a sötétben. Az imént egy fiatalember a lábára lépett valakinek és azt azt mondta neki a szóváltás során, hogy taknyos. Én is a lábára léptem itt néhány embernek és senki nem mondta nekem, hogy taknyos. S míg a döntő percek kergetik egymást, ez fáj nekem. Hát annyira látszik rajtam, hogy nem vagyok tizen-nyolc éves?

Igen — folytatom —, meg kell szoknunk. A nyugalmi állapot kissé ideiglenes csak s a másokra kell készülnünk. Nagyszerű ám az, hogy az ember milyen könnyen alkalmazkodik. Ez, ami most van és volt, főpróba. Nem is főpróba, csak olvasópróba és rendelkező próba, szövegjavítás történik és ismerkedés a színpaddal, a szituációval, hol vagyunk még az előadástól! Ha a nagy világcianozás egyszer majd mégis megkezdődne — az ablakok már beragasztva s a kapu alatt ott a vállalat figyelmeztető cédulája, olvashatja, akinek van szeme — akkor már ott-honosak leszünk a dolgok levegőjében. De — az eddiekből

büszkén közölhetem önnel, kolléga úr — jól bírjuk! Most szünet van és kart karba öltve, körbe sétálgatunk. Csevegünk. Táncosnőm több mint *cseveg*, csacsog. S megtudom tőle, ho»y Vogel úr intézete „finom és disztíngvált“. Ide nem lehet nyakkendő nélkül belépni. Voltak fiúk, akik megpróbálták, de nem lehet. Aki nyakkendő nélkül jön, annak Vogel úr elad nyakkendőt. Ez is szép. Bármit mondjanak egymásnak a világ vezetői, de Vogel úr Medve-utcai intézetébe nem lehet nyakkendő nélkül belépni.

Sétálunk. Táncosnőm csacsog — kolléga úr, mi vagyunk azok, akikről döntenek e percben! — a falon két plakát, egyik a Nemzeti Fronté, a másik Vogel úré. Az előbbin politikai gyűlésre hívnak, ez utóbbin úgynevezett szőlőünnepélyre. Az utóbbiról eszembe jut, hogy még nem ittam mustot az idén és kívánok mustot inni, az előbbiről eszembe jut, hogy a napokban a nyilasok lapjában nyilassá lett költőbarátomnak egy igen szép versét olvastam. Nem vagyok nyafka széplélek, de nagyon örülök ennek most, itt, a Medve-utcában, Vogel úrnál, hogy ez a vers mindenek ellenére tetszett nekem és mindig is emlékezni fogok rá.

A tánciskolából a szomszéd kis kocsmába mentünk át, a döntésnek ez éjszakáján, ott diskuráltunk jóval éjfélutánig. A szomszéd asztalnál egy nő nagyon szépen énekelt népdalokat, majd csárdást táncolt egy hadnaggyal. Végül is elbúcsúztunk egymástól.

Megyek hazafelé a Csalogány- és más szépnevű utcákon át — erre még van néhány rendes utcanév —, alusznak az emberek, itt-ott világos csak egy-egy ablak.

Meg kell szoknunk — gondolom, kolléga úr, amint megyek s cipőm sarka visszhangot ver a szűk kis utcák kövein —, megszokjuk. Kérdeznek az emberek: *mi van?* s mondom: *háát... semmi*. Vagy mondok valamit, ami amúgyis benne van az újságban. Azokból a nagybetűsökből mondok valamit, melyekről az imént szoltam. Kötnek a formák. Ahelyett, hogy mondanám: nem, semmi van, sok minden van, veszedelmes világ van, de ne féljeteK, emberek — hiszen emberek vagyunk! Emberek vagyunk s megszokjuk! Megszokjuk és végigcsináljuk, ha ránk

méri az Isten! Hogy „idegeink a pattanásig feszülnek“? De csak odáig és ritkán azon túlra! S akinek éppen megpattan, az arra volt szánva. De közben hallom a tánciskolában, hogy íme, Gaby Morlay mégsem jön Pestre. Szomorú.

Kérem, kedves kollégám, nézzen majd vissza reánk, mindnyájunkra. Irtózatosszelek csavargatták a tetőn a fákat s mi, fűszálak, lapultunk a völgyben. A zivatar végigvert rajtunk, de álltunk, ki-ki ott, ahova sorsa helyezte. Nézzen vissza reánk, ne feledkezzen meg egyikünkéről sem. Rólam se, aki most hazafelé megyek a tánciskolából, a kedvesnevű vízivárosi utcákon át, lépteim kopogását visszaverik a falak s egy igen kedves és jószándékú költő — boldogult Somlyó Zoltán — néhány sora zümmög bennem: „A szűk Könyök-utcán hazafelé megyek, — Hajnali három óra... — Istenem, vezess a jóra! .. .“ Kolléga úr, számomra így kezdődött. És higye el, bár ketten sem vagyunk egyformák, de mind hasonlítunk. Kérem, fogadja szívesen e néhány sort és ne felejtse el, számomra nagy élmény volt mindez: én akkor voltam először tánciskolában.

IX. LAIKUS TILTAKOZÁS

(A szemtanú a faj és fajta szavakat ízeleteti.)

„A zsidók évezredes elzárkózása a mindenkori környezettől s faji, érzelmi és szellemi életüknek idegen tényezők közrehatását évezredekén át kizáró alakulása okozza azt, hogy idegenek maradnak a népek összességének és minden nemzetnek testében, hogy az őket vendégül befogadó népekbe való beolvadási törekvések ellenére mindig tovább él bennük az ösztönös hajlam, hogy zárt fajiságukban megmaradjanak. Több évezredes erkölcsanak és hagyományuk, amely a maguk fajtájával és az idegennel szemben sokszor különböző felfogást és magaviseletet von maga után, fajiságukban gyökerező öröklött tulajdonság és nem vethető le könnyen. Évezredes, faji szempontból elzárkózott testi és lelki fejlődésük eredménye az, hogy közösségük tulajdonságai oly erősek, hogy más népekkel való keveredés esetén ezek a tulajdonságok fel nem olvadnak s ők maguk elkülönítettek maradnak.“

(A zsidótörvényjavaslat indokolásából.)

„Minden társadalom annál magasabbrendű, minél inkább megőrzi faji tisztaságát.“

(Joseph Arthur Gobineau gróf: „Essai sur l'negalité des races humaines“)

„Nem osztozom a jobboldalnak abban a felfogásában, hogy a keresztények talán alacsonyabbrendűek, mint a zsidók. Mert Ha nem ez a felfogás uralkodnék náluk, akkor nem lennének kénytelenek ilyen intézkedésekkel kizárni a szabad versenyből sokakat. Egyenlő feltételek mellett ugyanúgy boldogulunk, mint bárki.“

(Apponyi György gróf hozzászólásából.)

A fogalmak zürzavara, a faj, nemzet, nép, vallás — és még sok minden — körül egyre fokozódik. Ez természetes, hiszen már a dolgok legalapjába beépítettek egy légbuborékot — amely aztán a hidegre összehúzódva, a melegre kitágulva, vagyis a különböző érvekre és ellenérvekre megfelelő érzékenységgel visszahatva — folyton billegtetni az egész öntvényt. Ez a légbuborék: nem merik őszintén eldönteni, hogy zsidónak lenni fajt jelent-e vagy vallást.

A kérdés — különösen mint politikum — nagyon nehéz is. Ha kimondják egyenesen, hogy ezt pedig faji alapon csinálják, akkor eltévedünk a vérmítoszok ingoványain, amelyek között csak „*fajilag egységes*“ nagy népek vághatnak utat úgy ahogy, de a kevertfajú, kis nemzetek nem. Viszont ha vallási alapon áll a nagy kiválasztás, úgy az föltétlenül beleütközik egy politikán túli és fajok fölötti hatalomba: az Egyházba. Egészen világosan megfogalmazva: a magyar fajtól választják-e el a zsidót, vagy a kereszténységből akarják kirekeszteni?

Az előbbi nehéz, mert tiszta magyar faj nincs — van sokféle fajtából jól összeállított, egységes magyar nemzet —, viszont az utóbbi is nehéz, mert a kereszt jelét senkinek a homlokáról semmiféle földi hatalom le nem törölheti, s a zsidók ilyen kirekesztése még külön beleütközik az Egyház missziós szolgálataiba. „Azért elmenvén, tanítsatok minden népeket, megkeresztelvén őket Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében“ — mondja Máté szerint Jézus a tizenegy tanítványnak. A pap hát megkeresztel valakit a tanítás szerint az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében, de a világi hatóság mondhatja: ez semmis, te nem vagy keresztény.

Így — az alapvető tétel megkerülésével — keletkezett az indokolásban az a légüres tér, s e kényes kérdést a tárgyalások során a hatalom láthatólag kénye-kedvére, de voltaképpen szorongva és idegesen kerülgeti. Ha innen szorongatják, azt mondja: felekezet! — ha amonnan szorongatják, rávágja: faj! A viták során aztán hovatovább odáig jutott, hogy ne mondjam, fajult ez az alapvető kérdés, hogy a többség egyre jobban belement a dologba faji alapon. Ez „világáramlat“, „korszak“, nem tudtak kitérni. De közben elárulták, hogy nem készültek. Ilyen súlyos kérdésben — és ilyen súlyos helyzetben!

— néhány propagandafüzet, csip-csup kézikönyv átlapozása még nem számít készülésnek. S mivel magam is laikus vagyok, fiát nyugodtan hozzászólhatok.

Faj... fajta... ízelem a két szó közötti különbséget s látom, hogy az egész emberiség egy *faj*; a *fajták* változatainak sokasága fölött meg ilyen csekély szaktudással, mint a politikusok nagy többségéé vagy az enyém, csak elmerengeni vagy politizálni lehet. Előbb talán merengjünk ... Merengjünk Napóleonnal, aki jó francia lett, Cavourról, aki jó olasz lett — bár „koponyaalkatukat“ talán megtartották —, Vilmos császárról, aki kitűnő németté lett, bár anyja nagyon is angol volt. Általában uralkodók... I. Carol románként viselkedett, bár apai részről német, anyai részről angol. De hagyjuk az uralkodókat s hagyjuk a nagy neveket — például a tizenhárom aradi várban közl az öt germánt és a két szlávot — vegyünk egy nagy tömegpéldát.

A hódító török birodalom hadának rohamcsapatai — a legjobb katonák és a félholdnak vakon engedelmességek — a janicsárok jórészt elrabolt keresztény — „*kereszténynek számító*“ — gyerekekből kerültek ki. Köztük természetesen sok magyar „fajú“ volt. Egy-két esztendő korában elvitték mint magyart és keresztényt s tizenhat-tizennyolc éves korában visszajött mint mohamedán és török s ölt, rabolt, gyűjtogatott, pusztított. Megszólalt-e benne „a vér szava?“ Nem szólalt meg. Azt csinált, amire nevelték. Hova lett a faji öntudata? Eltűnt. Mászt kapott helyette s lett belőle legbátrabb harcosa a muzulmán terjeszkedésnek. Laikus látomásaim innen még nagyobb példára ugranak: amint Kain édes testvérét, Ábelt csapta agyon, úgy gázoltak bennünket, „a magyar nemzetet“, kétszer is félholtra, két *fajtestvérünk*. Történelmünknek két leggyászosabb neve, Muhi és Mohács, a tatár és török testvérepekhez fűződik.

A történelem és napi életünk tanúsága szerint mindenféle emberfajta asszimilálódik, vagyis áthasonul a körülmények, környezete, a nevelés, az éghajlat és sok más összetevőn keresztül. Az uralkodó eszmeáramlat szerint a magyar nép sikerrel olvasztotta be ezeréves állami léte alatt az idegeneket, csak éppen

egyedül a zsidókkal nem tudott megbirkózni, azokból nem lettek jó magyarok, hivatalosan szólva: „nem tették magukévá a magyar életfelfogást“ — tessék csak jól megfigyelni, hova vezethet ez az okoskodás.

Hogy van olyan zsidó, aki cserbenhagyja a magyarságát? Egészen biztos, hogy van. Aminthogy van olyan áthasonult román, szerb vagy német is, aki kapja magát és visszahonosul, ezt sem kell éppen most bővebben magyaráznom. Egy másik vádra, hogy a zsidók főként külsőségekben asszimilálódnak — könnyű a felelet. Nem *főként*, de *elsősorban*. Mint minden más „fajta“ is. A Bach-korszakban itt ragadt bezirker fia — ha nem már ő maga —, ha még magyarul nem is tudott, de fölvette a könnyen utánozható külsőségeket, így a magyaros ruhát, a paprikás ételek dicséretét stb., szóval mindazt, amihez egy igyekvő és túlbuzgó asszimiláns könnyebben hozzáférhet. Elsősorban persze átvette az asszimiláns a parlagibb hibákat. Mulatozó kedvében éppen úgy handabandázott a német, s iváson és fokoson kezdte, akárcsak a füttyülő zsidó fölcseperedett jogászfia. *Ezt környezetük is így követelte tőlük*. Az új hazában a kezdő asszimiláns mindig túloz. Haynau, a „bresciai hiéna“ — Jókai tanúsága szerint — mint magyar földesúr, árvalányhaj bokrétás kalapot viselt. Az elsőfokú asszimiláns, ha mindjárt a nevét is megváltoztatja, rendesen olyan magyar nevet választ, amilyen magyar név nincs is. Olyan zengőt, borongót, vagy karakánt. A buzgó magyar svábnak vagy zsidónak a millenáris évek fényében és mozsárdurrogása közepette nem elég a Kis, Nagy, Szabó, Kerekes, nem, ő mindjárt Rákóczi és Zrinyi akar lenni, vagy Bátorságvári, Szabadsághegyi, Dicsőségfalvi; ha szerény, akkor Turáni. Ez mulatságos, de kedves és főként természetes folyamat. Mindenesetre biztos az, hogy az asszimilált „népcsoportok“⁴ igen sok fia — akiknek már a dédeik is századok óta laknak a hazában — nem tud magyarul és idegen kultúrákból táplálkozik. Míg a csakugyan asszimilált zsidó föltétlenül úgy tud magyarul, mintha sosem beszélt volna másként s a magábszívott magyar kultúrát nemcsak *éli*, de *élteti* is, hozzájárul. Hogy a zsidóban maradnak „faji sajátosságok“, természetesen maradnak. Hajlamos például a szomorúságra és önmaga kegyet-

len kigúnyolására. Jobbára élelmes is, mint például az örmény vagy a székely. Az erdélyi szólás szerint egy örmény hét zsidót és egy székely hét örményt zsebrevág könnyedén. Az örmény is magyar, de kereskedő. A székely vendégszerető, szíves, kedves, aminthogy az Alföld népe éppenhogy nem az, inkább ridegebb, zárkózottabb, ezt így hozta magával különélése a tanyarendszerekben, amit meg a zivataros, háborús idők tettek szükségessé. A Felvidék tót népe meg éppen olyan kedveskedő, vendéglátó, mint a tőle messzi székely. Mindezt és még sok mást, lehet így mondani, hogy faji sajtáság, mindegy, hogy hogyan nevezem, de *így vagyunk sokrétű nép és színes, nagy nemzet.*

Elhangzik minduntalan az a vád is, hogy míg a többi „népcsoport“ valóban áthasonult, addig a zsidó csak *élősdí*.

Annak a zsidónak, aki ma érkezik magyar földre, ez a föld nem hazája. Akkor sem, ha rögtön magyar állampolgár lesz. Amíg az új lakóhely csak ad a jövevénynek, addig még nem haza; hiába ad nyugalmat, belső megbékélést, anyagi jólétet, mindent, *hazává csak akkor lesz, mikor a jövevény már ad. S ezzel megszűnt jövevény lenni. A magyar zsidók adtak a hazának — fölösleges itt részletezni, hogy miből, mennyit és mikor adtak, többek között vért is bőven — tehát ez a haza.*

Félre ne értse senki, de a Duna—Tisza köze Árpádnak sem volt hazája, mikor átjött Vereckénél. Csak lett a hazája — ez természetes folyamat —, csinált belőle hazát. De ő maga nyilván visszavágyott — *nem mint honalapító, de mint ember* —, visszavágyhatott Lebediába és Etelközbe, ahonnan jött, ahol először megszólalt s ahol először fölnézett az égre. A Duna—Tisza köze Istvánnak volt igazi hazája, ő már nem emlékezhetett Lebediára és Etelközre s átlépett egy másik lelkivilágba is: *kereszténnyé lett.*

A zsidók kedvéért — hogy úgy mondjam — földobták a faji kérdést. Az egyensúly ezzel a legkevésbé sem áll helyre, de amennyi volt belőle, az veszedelmes méretekben ingadozik. A zsidókérdésen át ügyesen bedobódott általában a faji keve-

redések kérdése s éppen a legrosszabbkor. A jelszó „nemzeti és keresztény“ s az eredmény összeütközik a kereszténységgel és szálakra bontja a nemzetet. A jelszó családvédelem, s „faji egyedekre“ bomlik a család. Egy-nemzet áai voltunk — fajokra szakadtunk. Egy jellemző példa: egy vezető politikust, volt minisztert meggyanúsítottak azzal, hogy román származású. A másik oldalról megvédték, *tiltakoztak a szégyenteljes származási vád ellen*. Igen ám, de *ez meg sértő azokra a románszármazású jó magyarokra, akik nem tagadják, hogy őseik románok voltak*. Ez a sértődés ellenkezést szülhet s újabb és újabb disszimilációt. A bedobott faji jelszó tehát gátolja a további beolvadás lehetőségét, gátolja az idegenszármazású magyarok erősebb beolvadását a nemzet testébe. Megengedheti ezt magának a nemzet? Olyan sokan vagyunk és olyan védett helyzetben? A nemzet így családokra bomlik s a család ismét külön-külön egyénekre. Hiszen hányan meg hányan — nemcsak zsidók! — rejtegetik az őseiket, azok származását, s az istentelen jelmondat ez: tagadd meg apádat és anyádat, hogy valahogyan megélhess e földön.

A faj túlzott védelme közben hát fölbomlik az, ami van: *az egységes nemzet* — és nem állhat elő az, ami nincs: *a tiszta faj*.

A német faj elméletek alapvető tétele: az árják felsőbbrendűsége. Ennek az alapvető tételnek viszont első világos megfogalmazója “egy francia, a sokoldalú diplomata, író, költő, történész, filozófus, orientalista Gobineau gróf. A dolgok mostani menete — ha védelmezői közül sokan nem is tudnak e kitűnő franciáról — mégis csak Gobineau szelleméhez igazodik, lévén, hogy a fajok egyenlőtlenségének elvén áll, ennek pedig ő volt leghivatottabb szószólója, ő, a francia gróf, aki meghirdette az árja felsőbbrendűséget s eszméi terjesztésére a múlt század végén Németországban külön Gobineau-egyesületeket alapítottak.

Gobineau viszont félreérthetetlenül ezt mondja: „Minden társadalom annál magasabbrendű, minél inkább megőrzi faji tisztaságát.“ A zsidók kiszorításának indokolása meg szintén félreérthetetlenül ezt mondja: a zsidó nem asszimilálódik, külön test a nemzetben, faji tisztaságát megőrzi. Így tehát a szellemi

apa, Gobineau szerint: a zsidókat felsőbbrendűséggel vádolják, fajtisztaságban bűnösnek találják és elítélik. Hiszen ezek szerint a szintén „nem keveredő“ és még azonfelül tiszta árja cigányokat leszámítva, a zsidó volna a legfelsőbbrendű „faj“.

Ezidőben, mikor e sorokat naplómba róttam, két nagyon érdekes találkozásom esett. Két olyan találkozás, mely jellemző koromra, környezetemre és a földézett állapotokra. Egy régi barátommal találkoztam, magyar ember, erdélyi ember, apai ágon örmény, anyai ágon félig székely, félig román — hogy korszerűen pontos legyek — ez a barátom a saját költségén tanulmányorozatot készül kiadni *a Mohács előtti időkről*. . . Másik ismerősöm, akivel találkoztam, szintén jó magyar ember, s most bizonyítványok után szaladgál, temesi sváb falvak jegyzőivel levelezik, mert azt mondja, ő arról a vidékről szakadt el s eddigi nyomozásai szerint apai ágon német. Nagyzási hóbortba esett, árja akar lenni mindenáron s jó magyar ember, de egy kissé kezdi restelni, hogy ő *csak* magyar. Hiszen azért... — gondolom — megússzuk majd ezt is.

X. A VÁLSÁGLÁZTÓL — A KALOTASZEGI TÉRÍTŐIG

(A szemtanú borzasztó régi dolgokra emlékezik. Belátja, hogy könnyelműek vagyunk, de egy kicsit büszke rá.)

Mindezt megnyugtatóan írom azok számára, akik abban az emlékezetes esztendőben, szeptember végén és október elején a godesbergi, berchtesgadeni, berlini s végül a müncheni napokban nem győzték ismételni: nem bírom tovább, megpattannak az idegeim! — És, mint tudjuk, tovább bírták és nem pattantak meg az idegeik.

Azoknak a napoknak a hangulatára most nem térek ki részletesebben. Föltételezem mindenkiről, hogy — bármilyen könnyen felejtjük a rosszat és hajlamosak vagyunk arra, hogy inkább a jóra emlékezzünk — azért arra a néhány napra még emlékeznek. Igaz, hogy csak néhányheti távlatból is azoknak a napoknak hangulata jórészt megváltozott már bennünk: saját kis szereplésünk tolakodott előre, saját arcunk, mozdulataink, szavaink állottak be az emlékképek előterébe. Ez már így van s ez a szép benne. Csak egy-két hónap múlva már nem úgy kezdődik, hogy: képzeld, Hitler .. . mire Mussolini... azonban Chamberlain . . . erre Daladier . . . nem, már így kezdődik: kérlek, *én* megmondtam világosan . . . Bandi is hallotta, de tudod, ő milyen, mindjárt begyullad ... — és így tovább. Az „idegtúlfeszültségek“ gyógyulási folyamatának vonalán szeretnék most végigtapogatózni, az újságok híradásain keresztül. Tessék csak figyelni, milyen kedvesen könnyelműek vagyunk s mennyire hajlamosak sokkal inkább a megnyugvásra, mint a fölindulásra.

Abban az évben, október végén — alig három héttel a világ fővárosai között lefolyt drámai telefonbeszélgetések és Európa urai között történt találkozások után — Daladier titkárnöje,

végre kissé lélezgethez jutva, megszámlolta az ajándékokat, amiket főnöke kapott. Azoktól kapta, akiknek idegei az imént szinte megpattantak. Október végén közel húszezernél tartott a lajstromozásban a titkárnő, s a képek, szobrok, virágvázák, pipák és torták már nem fértek el a hivatalos helyiségekben. Küldtek mezei csokrot és orchideát, ruhára való anyagot, süteményt, cukrot, szivart, pipadohányt, könyveket, ezüstpapírgolyóbist, hamutartót, ékszert. Egy fiatal asszony elküldött egy darabot a menyasszonyi fátyolából, egy kisfiú meg játékvasutat küldött. Bordeauxból bort, a Champagneból pezsgőt kapott a miniszterelnök — aki hol van már azóta!... — Korzikából pástétom recepteket és kapott persze töméntelen rossz verset. Ezek az ajándékozók éppen úgy olvashatták a lapokban, ahogy én is olvastam a lapokban, hogy: Amerika békét akar — de fegyverkezik. Olvashatták Rooseveltt rádióbeszédét, amelyben vázolta, hogy hogyan pusztíthatja el *egy* bekövetkező háború az európai civilizációt; olvashatták, hogy az arany Európából Amerikába való özönlése nem állott meg a kitört békére, az arany nagyon óvatos; olvashatták, hogy az év október 7-től 14-ig 308,454.272 dollár értékű arany kötött ki Newyorkban; olvashatták, hogy az Egyesült Államok hadügyminisztériuma negyven magáncégnek 9 millió dolláros hadianyagmegrendelést adott s azonkívül újabb 19 millió dollárért készített gépfegyvereket és repülőbombákat. Ezt mind olvasták, de közben Parisban fölbukkantak az első Chamberlain-kalapok — bordó velúrból, rajta három világoskék repülőgép —, s angol játékgyárosok megkezdték a „Neville-baba“ gyártását. Kockás, skót szövetekből tízezer- és tízezerszámra készültek a harminccentiméteres kis angol miniszterelnökök, kezükben horgászbottal. Az emberiség, amint egyet szippant a tisztább levegőből, amint nyújtózhatik egy kissé szabadabban: már játszani akar. Mistinguette Londonba repül, hogy megcsókolja Chamberlaint — aki szintén hol van már azóta! — és a svájci órák küldenek neki egy szép aranyórát.

Az akkoriban szinte, de szinte kitört világháború utórezgése lassan olvadtak át egy következő világháborús pánik előrezgéseibe. Béke van, sej-haj, béke van az év október 28-án s

arról beszélnek, hogy vájjon megkapja-e Chamberlain az azóta a Nansen-hivatalnak ítelt Nobel-díjat, de közben sürgősen elkészült az angol városok kiürítési terve. Ugyanezidőtájt — október végén — a windsori kastélyban, a királyi nyaralóban, légvédelmi gyakorlatokat tartanak, s Egyiptom kétmillió gázálcot rendel Angliában és Franciaországban. Szeptemberben, a háborús készülődés idején, a bourgeois Szent István-katedrális színes üvegablakait kezdték leszedni, becsomagolni, elszállítani. Az októbervégi békében, most már nyugalmasabb viszonyok között, folytatták a XIII. és XIV. századbeli üvegablakok leszedését, hogy megfelelő ládákat készíttessenek számukra. Ez mind igaz. De a közvetlen veszedelem elmúlt és egy müncheni esztergályos október végén, nagy békeörömben, már faragta a sakkfigurákat Hitlerről és Mussoliniról. Ki törődik pillanatnyilag a windsori kastéllyal, mikor Parisban Mme Tussaud nevezetes panoptikumában már látható a viasz-Mussolini és Hitler, szemben a viasz-Daladier-val és Chamberlain-nel. A nagy drámáról lehasadó apró pletykák világgá röppennek: hallottad, hogy Chamberlain hat és fél kilót fogyott a válság alatt? Hetven körül szokott lenni általában s most csak hatvanhárom és fél. — Esernyővel? — Nem, anélkül. Budapest utcáin még fehér mézcsíkkal jelezték a járda élet — elsötétítés esetére —, s az ívlámpákon ott volt a fényfogó gallér, mikor gúnyorkás elégtétellel vettük tudomásul a Daily Telegraph munkatársának közlését arról, hogy Benes nagyon megöszült, megöregedett és szomorú. Londonban, Putney külvárosban, lakik Benes Bohusnál, aki közölte az angol kollégával, hogy: Ede bácsi nagyon fáradt, fis mosolyogva nézzük ugyanabban az időben a cseh jubileumi ceruzát, éppen október 28-ára, a cseh köztársaság húszéves fennállására hozták forgalomba ezeket a ceruzákat. A ceruza kék-piros-fehér, olaj ággal körülfonva, rajta a felírás, hogy: Csr. 1918—1938... De tessék csak tovább figyelni változásainkat. Nagyon rossz gyerekek vagyunk. A nemzetközi válság heteiben — londoni jelentés szerint — járványszerű betegség futott végig Anglián. Lázzal, torokfájással, levertséggel, fáradtsággal, fejfájással járt ez a betegség, melyet az orvosok válságláznak neveztek. A nemzetközi események okozta izgalmak, a folytonos idegfeszültség-

ből táplálkozó hisztérikus tünetek, semmi más — mondták az angol orvosok. — Félreérthetetlenül nem Pesten volt ez, nem a „hisztériás Pesten“, a hisztériás Pest elég jól viselte magát — ez Londonban volt.

Igaz, Pestről is vannak szomorú adatok azokból az időkből. A szülészeti klinikán azon a néhány héten emelkedett a koraszülések száma. Az orvosok szerint ennek az a magyarázata, hogy „az asszonyok idegesen reagáltak az eseményekre és így aztán időnek előtte szabadultak meg áldott terhüktől“. Ez minden bizonnyal nemcsak nálunk volt így, hanem mindenütt. Még csak most volt az, hogy az angolok torokfájást és lázt kaptak a válságtól és íme, Londonban C. P. Russel városi tanácsos a Westminster kerület tanácsának ülésén közli, hogy idáig százhusz gázálarcot találtak a szemeteshordókban. Nem a „link“ Pesten. Londonban. Százhusz gázálarc a szemétkben. Néhány nappal a majdnem világháború után. Körülbelül akkor, amikor katonai szakértők és közgazdászok elkezdték kiszámítani, hogy annak a néhány hétnek háborús készülődése csak Európának körülbelül 12 milliárd pengőjébe került. Ebben a 12 milliárdban benne van a 120 eldobott gázálarc is. S hová lett a többi sokszázezer? Hát jónéhány egészen tréfás szolgálatba lépett. Találékony háziasszonyok — Newcastleban — bevásárlótáskává alakították át gázmaszkjaikat. Itt-ott a játszótereken gyerekek futballoztak gázmaszkokkal abban az időben. Hol vannak már azok az idők?!...

Ismét más lapra tartozik az a párisi hölgy, aki zálogházba vitte a gázmaszkját. Rögtön München után. És fölháborodva, csalódottan távozott, mert a zálogházban nem adtak egy vasat sem a gázmaszkra.

Javíthatatlanok vagyunk. Ha csak két hétig nem vernek a nadragunkra a tanár urak, már fölfordul az osztály.

De nem is kell ilyen messzire mennem példakért. Mikor itthon Pesten, az első légvédelmi gyakorlatok folytak, a feleségem éppen nem volt idehaza. Az izgalmas napokban komoly családfői gondossággal eltettem számára az összes légvédelmi utasításokat, parancsokat, felhívásokat, gondolván, hogy ha megjön, majd tanulmányozza át, hogy hogyan kell viselkedni

légi veszély esetén. Kivágtam a lapokból a hasznos tanácsokat, drogériák kirakata előtt áttanulmányoztam a mentőcsomagokat és külön összeállítottam a sürgősen beszerzendő holmik listáját: sötétítő papír, gyertya, gyufa, villanylámpa, elsősegélycsomag stb. Még zárj élbem odaírtam, hogy elő kell keresni azt a régi hócipőt, mert állítólag, már nem is tudom milyen gáz ellen, az is jó. De már akkor kezdtem elszemtelenedni: a sürgős bevásárolandók közül nem vettem meg semmit. Csak összeírtam. Tudniillik ha távollétében én veszem meg, az a saját kis dugpénzemből megy, de ha ő veszi meg, akkor az az ő háztartási pénze. És hátha nem tör ki a háború, akkor mégis csak jólesik nekem néhány krajcár, amiről ő nem tud. De hogy lássa, milyen komoly a dolog, félretettem egy képes újságból a fotoreportot, amely szerint ime, londoni villatulajdonosok ássák a fedezékeket a kertjükben. Ijesztésül tettem el: ha Londonban fedezéket ásnak, akkor ő vegyen sötétítő papírt és villanylámpát.

Eltettem azt a cikket, amely roppant hűséggel számol be arról, hogy az amerikaiak hogyan készülődnek; eltettem az ilyenkor mindig felbukkanó utólagos jósok közléseit is; szóval, az egészből a végén igen tekintélyes csomag lett: a légvédelmi tudnivalók tára.

Ő hazajött. Elmentünk ide, amoda, barátaink meghívtak, mi is a barátainkat, mentünk színházi főpróbára, moziba, meg aztán dolgozni is kell, sose jutottunk hozzá, hogy átnézzük: hogyan is kell megvédenünk életünket gáztámadás esetén. A szorítások lassanként engedtek ... s az egész légvédelmi paksamétát végül is eldobtam. Szükségem volt arra a fiókra, amelyben eddig tartogattam. Semmivel sem vagyok hát jobb, mint a gázmaszkkal futballozó gyerekek, vagy a hölgy, aki csalódva távozott a párisi zálogházból.

Könnyelműségekben azonban hatalmas megtartóerők rejtőznek. Ezek az erők nem hagyják, hogy idegeink csakugyan „megpattanjanak“.

Azokban az időkben — mikor még folytak a suttogások s a szövetkezeti boltban közölték, hogy cukor egyelőre, sajnos, nincsen, és hallottuk erről is, amarról is, hogy vásárolt tíz kiló

zsírt és negyven doboz szardíniát — mi vettünk egy igen szép kalotaszegi terítőt egy odavalósi asszonytól. Igaz, mondta előbb a feleségem neki: jaj, néni, nincsen pénzem most ilyesmire! De az asszony erősködött, hogy részletre is ideadja. Remek asszony volt ez. Ahogy ismerte a dörgést mindenfelé, — hogy hogyan lehet olcsón közlekedni, kihasználni a villamosjegyet; meg hogy ő tíz-tizenkétszer is eljön ide Kalotaszegről évente; kilesi, mikor van kedvezményes vasúti jegy s más efféle, — nagyszerű asszony volt. Huszonhat pengő készpénzért megvettük a terítőt.

Este vendégek jöttek s mutatta a feleségem: ezt a terítőt vettük.

— *Most?! —* mondja az egyik vendég hölgy, sok kérdőjellel és felkiáltójellel. — Ilyenkor veszel te kalotaszegi terítőt?

S ő vállat von, azt mondja:

— Hát. . . három nap múlva kap Sándor fizetést s még volt néhány pengőm a múlt hónapról, elvégre mindegy, hogy mikor veszem meg. Már régen akartam *egy* ilyen kalotaszegi terítőt. S akkor látom: félreértette a vendég hangsúlyát, ő csak a havi beosztásra gondol e pillanatban és nem az imént visszaszívott világháborúra.

A válságláztól a kalotaszegi térítőig nem is olyan hosszú az út. Azóta ismét mekkorát bejártunk ugyanezen az úton! Sokat kibírunk.

XI. A DOLGOK HUMORÁBÓL

(A szemtanú komolyan kezdi, de belátja, hogy ennek nincs értelme. Inkább anekdotákat mond tehát, úgynevezett jellemző anekdotákat.)

A király (folytatva): Hogyan van, Hogy mégis oly jókat nevetek,

bár igaz... a sírás, az... talán nehezebb.

A bolond (közeledik): Mélyebb... vénebb. Nincs oly szomorúsága

senkinek se, hogy ki ne kandikálna

egy ferde pont, amin nevethetsz;

s nem tréfa az, mit nem díszít egy könnycsepp!...

A sírást magaddal hoztad,

de megtanultad a nevetést.

(Ismeretlen költő tragikomédiája, a XX. századból.)

Az érvek már mind elhangzottak akkor, amikor e sorokat a naplómbe írtam, de hiába. Holott milyen gazdag bizonyítás volt itt! Hiába.. .

Elhangzottak egészen együgyű, de igen hangulatkeltő vádak is, például egy képviselő többször erélyesen mutatott rá arra, hogy a lenchézi gyermekek nagyrésze zsidó. Íme, a pesti zsidó nagyságos úr megejti a falvak nála szolgáló leányait. Nem tudom, az adatok — *mint adatok* — mennyiben helytállóak, lehet, hogy ez igaz. Igaz, amennyiben szegény-lány fajra és vallásra való tekintet nélkül mindig is ki van szolgáltatva a hatalmasnak, aki „kenyéradó gazdája“. Lásd Ady Endrének — hiszen annyit hivatkoznak most órá is — megrendítően, lázító erejű és talán kevésbé „ízléses“ versét: Kató a misén. — Pesten a zsidó ügyvéd kamaszfia lopakodik ki a szegény lányhoz; a falvakban és a tanyákon meg a földesúr fia

cselekszi ugyanezt, esetleg az ispán vagy a praxi rendeli be a sommáslányt az irodába. Az áldott, tiszta vidéken nem zsidótól terem a törvénytelen gyerek. Aki nem hiszi, nézzen utána Illyés Gyula csodálatos könyvében, a *Puszták népé-ben*. Ám éppen a naivabb vádak a legkapósabbak, ezek a legjobban terjeszthetők az egyszerűbb lelkek között. Íme — hirdetik — zárjelben utánatéve, hogy Fehér (Weisz), íme a zsidó valutacsaló. Természetes, hogy az. Üzletekkel a zsidó foglalkozik — erre szorították a körülmények — tehát, ha akad köztük csaló, az jórészt zsidó. Mint ahogy a „lisztlopó“ rendesen molnármeister és nem zálogházi becsüs. A háziasszonyok dühösek: jaj, ez a lány annyi kárt csinál, már megint eltört egy poharat. Hát persze. Poharat az tör, aki foglalkozik a konyhaszekrény holmijával. Behozza, kiviszi, mossa, törölgeti, elrakja — s néha eltör egyet-egyet. A valutacsalók közt több a zsidó, a hivatali sikkasztók közt kevesebb, mert kevesebb zsidó van a hivatalokban.

Az a hangulati érvelés meg éppen hallatlanul merész együgyűségével hat, hogy íme, a kártevő, haszontalan zsidókat egy állam sem akarja befogadni, csak beszélnek, beszélnek, de az nincs hogy azt mondanák: rendben van, hárommillió zsidó jöhet hozzánk! Nem kell a zsidó senkinek, na ugye? Viszont természetes, hogy nem kell egyetlen országnak sem százezernyi vagy milliányi proletár, aki földi javait kénytelen otth hagyni. Pucéran jön, csak az igényeit hozza és a siránkozását, földjét, házát, pénzét otthagya. Hát nem kell. Arról nem is beszélve, hogy egyetlen országnak sem kell ebben a pillanatban — ezekben a feszült és robbanásra kész időkben — néhány százezer idegen nem-zsidó sem. Nem kell, mondjuk, Franciaországnak vagy Angliának két-hárommillió román sem, görög, svéd, török vagy szlovák sem.

Ezek az érvek azonban — e falra hányt borsószemek — jórészt mind egy-egy *argumentum ad hominem*. Mind az emberhez szólnak, feltételezve azt, hogy nem áll mereven, hanem hajlandó vitatkozni. Van köztük érv, adat, mely bizonyos általános emberi megegyezésből fakad, — hogy folytassam a fenti megjelölést: *argumentum a concensu gentium*. És ezekkel az érvelekkel hiába dolgozunk. Ezek ellenében a harmadik argumen-

tumot használják, melynek szépen hangzó latin neve akár valami virágot is jelenthetne, vagy énekes madarat: *argumentum baculinum* ... — de mint tudjuk, ez a bottal való bizonyítékot jelent.

Érvelni?... Nincs már semmi értelme. Inkább megpróbálom rövid átnézetét adni a dolgok humorának. Nem érzem ezt léhaságnak egy csöppet sem. A Bach-korszaknak is volt humora, a világháborúnak is volt humora, minden háborúnak, forradalomnak, éhínségnek, minden csapásnak van humora s bizony a catalaunumi síkon is megtörténhetett, hogy egyik húnszittyta azt mondta a másik húnszittyának: komám, tudod-e azt, hogy: két nyugati gót találkozik a sátor előtt?.. Azt mondja az egyik, stb.

Ezek persze anekdoták, amiket elmondok: megtörtént históriák, így hát nem lehetnek olyan agyafúrtak, mint a kitalált viccek. De ezek az anekdoták nagyon is jellemzőek reánk s a levegőre, amelyben élünk.

Frissen, harmadkézből hallottam például annakidején a következőket: Egy belvárosi kézimunkakereskedőhöz — zsidónak számít — beállított egy hölgy. Két-három apróságot vásárolt és erősen alkudozott. Az egész számla kitett öt pengő nyolcvan fillért. A hölgy megmakacsolta magát Öt pengőnél. Az elárusító kisasszony nem engedett: kérem, nem tehetem, szabott ár! — A tulajdonossal szeretnék beszélni. — Kérem, tessék. De ő sem enged. — Küldje csak ide. — Főnök úr, kérem! — Oda-jött a főnök s a hölgy félrevonta egy sarokba, azt mondta neki: *nézze, adja ide öt pengőért, én nyilas vagyok!* — Kérem, akár nyilas tetszik lenni, akár nem, nálunk szabott árak vannak, én nem politizálok, én kézimunkákat adok el. — Az ügy kezdett már kínos lenni, de a főnök nem engedett. Végül is a hölgy azt mondta a főnök úrnak: *nézze kérem, adja ide az egészet öt pengőért. Hiszen... tulajdonképpen nem én vagyok a nyilas, én zsidó vagyok. Az uram a nyilas...*

A családfakutatásnak egy igen szép példányát első kézből kaptam. Az illető, akiről szó van, idősebb ember, városi nyugdíjas, anyagi szempontból nemigen fontos neki az egész. Zsidó volt, de a törvény szerint nem számít zsidónak: tűzharcos,

rokkant, minden. De ráért, hát elkezdte kutatni a családját. Magunkfajta ember többnyire csak a nagyszülőkhöz tud „okmányt produkálni“ s jó, ha a dédekre egyáltalán emlékszik. Ő eljutott az apai dédszülőkhöz könnyedén — mind zsidók voltak —, vérszemet kapott és tovább ment. A többit, azt hiszem, már sejti az olvasó. A dédeken túl fölbukkant az idők homályából egy erdélyi protestáns lelkész. És fölbukkant ennek teljes kiterjedt rokonsága, mind egytől-egyig protestánsok, a legtöbben tanárok vagy papok. Hogy miféle szerelmi bonyodalom zajlott le ama régen elmúlt lelkész házában annakidején . . . ki tudja? Lehet, hogy kiátkozták azt a zsidóvá lett fiút, erről már nincsen krónika. Az biztos, hogy az illető most így áll: ősei nem voltak zsidók, ő zsidó volt, de nem számít annak.

Ez a történet meg egy pesti fiatalemberről szól. Filozófiai doktorátusa van és ahogy most mondják: „aktív zsidó“. Mihez kezdjen? Tud angolul, németül és hollandul. Volt egy kis állása, elveszett. Próbált már mindent, nem ment. Kicsit kétségbeesett, aztán ötlete támadt, mentő ötlete. Évekkel azelőtt egy balatoni fürdőhelyen megismerkedett egy holland úrral, aki valaha kormányhivatalt viselt a gyarmatokon. A hollandnak a jávai benszülöttek élete volt a vesszőparipája. A pesti fiatalember unatkozott és egy este a penzió terrasán meghalandszázta. Azt mondta neki, hogy ő éppen ezzel foglalkozik, a jávai benszülöttek életével. Két hétig beszéltek éjjel-nappal a jávai benszülöttekről. A hollandus nem vett észre semmit, de a fiú kezdett otthonos lenni a jávai dolgokban. Jóbarátságban váltak el és sokáig leveleztek. Természetesen Jáváról. A holland úr könyveket küldött és fényképeket. A fiú nézte a képeket... olvasta a könyveket... és kezdett nagyon tetszeni neki a dolog. Jáva... remek. Két év alatt minden hozzáférhető könyvet elolvasott Jáváról, és neki is rendre vesszőparipája lett a jávai benszülöttek élete.

Hogy ilyen zsákutcába jutott, kapta magát és írt a hollandnak. Megírta, hogy már eléggé felkészült elméletileg, de most már szeretné a helyszínen tanulmányozni a jávai benszülöttek életét. A holland tizenkétoldalas levélben válaszolt, csak úgy ugrált a szíve a sorok között, ó, Jáva! ... Summa summarum, két

hónap alatt lebonyolódott minden, s a pesti fiatalember két évre szóló megbízatással, holland egyetemi ösztöndíjjal elindult Jávába.

Egy zsidóvá nyilvánított fiatal félvér... — látom, úgy kezdődik ez a mondat, mintha politikába oltott lóversenytudósításról volna szó, vagy vadnyugati kalandról — szóval, egy fiatal félvér, textilmérnök ismerősöm kivándorolt Paraguayba. Elhatározásától elutazásáig nyolc hónapja volt. Elég sok idő, de ismerősöm alapos ember, tehát erre a nyolc hónapra éppen elég végeznivalója akadt. Korareggeltől későestig tanult és dolgozott ebben a nyolc hónapban. Társaságba nem járt. Naponta az ebédnél átfutott egy délutáni lapot, „éppen hogy kissé tájékozódjak“ — begyakorolta a napi ötórás alvást; lefekvés éjfélkor, felkelés reggel ötkor. Valami találmánya van — ezzel akar odakint boldogulni —, délelőttönként a találmányán dolgozott és hivatalokba járkált iratok után. Koradélután angol óra, késődélután spanyol lecke. Este, elalvás előtt az ágyban, angol könyvek és újságok, reggel felkelés előtt spanyol könyvek és újságok. A közbeeső időben bevágta Paraguay hegy- és vízrajzát, történelmét és általában minden bevághatót s azonkívül textilkönyveket tanulmányozott. Az utolsó hetekben Paraguayból nem lehetett zavarba hozni. Pesoban és centavosban beszélt, otthonos volt az Iponé, Jejuí, Tebicuary, Parana, Aca-ray és Monday partjain, ismerte a Villa Rica és Serra Mbaracayu kordillerák ösvényeit.

S akkor egy délelőtt ő éppen úton lehetett egyik Hivatalból a másik hivatalba iratokért s közben nyilván a spanyol leckéjét vette át futtában — albérleti lakásán kereste egy barátja. A háziasszonya este átadta az üzenetet, ez és ez az úr kereste, nagyon sürgős mondanivalója van. Jó, majd visszahívom. És nem hívta vissza.

Egy hét múlva a jóbarát kereste a kies vendéglőben, ahol ebédelni szokott. De aznap éppen korábban ment el, hát egy cédulát hagyott hátra a jóbarát: hallom, hogy elmégy, beszél-nem kell veled.

Az utolsó négy-öt hét alatt a mérnök kereste a fontos közlendőjű jóbarátot vagy kétszer, az is öt háromszor-négyszer, siker-

telenül. Gondja volt elég, végül is elfeledkezett a dologról. A mérnök mindent elintézett, mindent eljárt s eljött az idő: hát indulni kell. Hárman-négyen kísértük ki az állomásra. Még néhány perc az indulásig ... alá-fel sétálunk... a mérnök előveszi a noteszét: bocsánat, egy pillanat, csak átfutom. . . mégis, hátha... talán még van valami elintéznivalóm... ez megvan, ez is, ez is. .. hopp csak! — s megállott a mutatóujja egy telefonszámnál. Ejnye, ki tudja mit akar ez? Talán tud valamit számomra . . . levelet akart adni... — tűnődött — vagy valami címet tud esetleg, amit használhatok... ej! még-egyszer megpróbálom! — Négy perc hiányzott az induláshoz. Kiszólt: adjatok egy húszfillérest! — Itt van, de siess már! — Beugrott a telefonfülkébe. Kutatott a zsebében, a tárcájában. Még három perc hiányzott az induláshoz. Tárcsázott, megtalálta az illető jóbarátot:

— Öregem, már megyek is. Itt volt a számod a noteszemben, hát mit van, mit akarsz?

— Jaj, lelkem, már féltem, hogy elmégy és nem beszélhetek veled ...

— Na gyerünk, miről van szó!?

— Kérlek, öregem, ide hallgass: Paraguayba mégy.

— Ezt tudom. De mit akarsz? Indul a vonatom!

— Ne idegeskedj. Ide figyelj. Küldjél nekem bélyeget, érted!?

— Bélyeget!

— Bélyeget, postai bélyeget, nem érted? Sok bélyeget. Nem kívánhatom, hogy rögtön írj, de egy borítékot címezz meg és tegyél rá minél több bélyeget, érted? Nem fontos, hogy írj, csak többféle bélyeget tegyél rá, érted? Sok bélyeget tegyél rá, többfélét!

— Jó, teszek — szólt a félvér s futtában kezeltünk és kívándorolt Paraguayba.

Egy fővárosi nagy ipari vállalatnál annakidején nekifogtak összeállítani az alkalmazottak százaléklistáját. A hangulat természetesen elromlott a hivatali szobákban, az emberek kezdték gyanúsán kerülgetni, méregetni egymást, kinek kell majd fölmondani, ki kinek a helyére kerül stb. Az egyik tisztviselő feltűnő leverten járkált már napok óta, végül is bement az igaz-

gatósi titkárhoz, régi jóbarátjához: — Kérlek, a tanácsodat szeretném kikérni. — Parancsolj. — Tudod, ezek az összeírások . . . igen kellemetlen helyzetben vagyok. — No, de kérlek, kérlek, neked igazán nincs mitől félni. Én, ugye... — *egy* kicsit restelkedve jelezte, hogy vele nincs baj — s amíg én itt vagyok, te ne félj. Az öreg nagyon szeret téged és a munkád, ugye ... — Nem, nem. . . kérlek . . nézdd, meg kell mondanom neked *is* és az öregnek is, én becsaptalak benneteket. Illetve őt. És tőle aztán már úgy ment ki az egész, hogy itt engem senki nem néz, ugyebár ... izének ... — Dehogynem! Tudom, öregem, zsidó vagy. — Á! Éppen ez az! — Mi? — Nézd, mikor tizenkét évvel ezelőtt bementem az öreghez . . . nagyon kellett az állás, meg mi, s tudtam, hogy ő zsidó. Nem kérdezte, de gondoltam, mégis. . . Szóval, fölösleges stréberségből azt mondtam, hogy én zsidó vagyok. Legyintett, azt mondta: mi közöm hozzá. — Na és? — De kérlek. . . értsd meg, én nem vagyok zsidó! Soha senkim nem volt zsidó. Hát most hogyan mondom én ezt meg neki? ..

Mint krónikása a kornak, melyet szolgálok, ilyesmit is föl kellett jegyeznem, ezekben az időkben, mikor a szerkesztőségi postám nagy részében azt kédezték: most keresztény vagyok-e vagy zsidó? S nem kérdezhették Istentől, nem kérdezhették a papjuktól, nem kérdezhették önmaguktól, a „szerkesztői üzenetek“ rovattól kérdezték! Így összezavarodnak a fogolmak. Tessék megüzenni H. B. jelige alatt, hogy ezekután keresztény vagyok-e? — Csak úgy, ahogy régen azt kérdezték: hogyan lehet vörösborfoltot kivenni az abroszból. — Hát a vörösborfoltra sőt kell Hinteni. De hogy ki *keresztény*? . . .

XII. AZ IDŐTOKBAN

(A szemtanú egy ötezer év múlva élő emberrel beszélget. Jól megértik egymást.)

Az olvasó bizonyára értesült akkoriban a lapok bőséges híradásaiból arról, hogy az emberiség a newyorki világkiállításról, egy úgynevezett időtokban, üzenetet küld az ötezer év múlva élő emberiség számára. Csak a pontosság kedvéért ismétlem, hogy az időtok az acélnál keményebb öntvényből készült, minden külső behatás iránt érzéketlen, torpedóalakú és 360 kilogramm súlyú. Az időtokban a következő tárgyakat helyezik el: 350 méter hosszú mikrofilmen angol- és németnyelvű magyarázó szöveget; napilapokat és folyóiratokat, rajzokat, festményeket, különböző használati tárgyakat, játékokat, — tenniszlabdát, fogkefét, púdertartót, stb. —, sőt beletesznek egy Bibliát is. Azonban — és engem ez érdekel mondanivalóim szempontjából a legjobban —, beletesznek mindenféle olyan tárgyat, amit az ember a zsebében szokott viselni. Az időtokot azután tíz méter mély gödörbe elássák, helyét megjelölik és a világ minden jelentékenyebb könyvtárának apró könyveket küldtek, amelyek különböző nyelveken térképmelléklettel, pontos útbaigazítást adnak, hogy hol van az időtok, amelyet — szigorúan meghagyja az utasítás az utókornak —, ötezer esztendő letelte előtt nem szabad kiásni.

Eddig ez mind igaz, ez mind valóság, most jön a tréfa: ezek az amerikai mérnökök, geológusok és orvosok igen leleményes emberek s valamelyikük felvetette a tervet, hogy ne csak olyasmit küldjenek az ötezer év múlva élőknek, amit egy mai ember a zsebében visel, hanem küldjenek egy teljesen berendezett igazi embert zsebekkel, mindennel. A terv tetszett s csakhamar kitalálták, hogyan lehet egy embert is ötezer évre konzerválni. Természetesen úgy, hogy ötezer év múlva a megfelelő

gombnyomásra magához térjen és vallomást tegyen. Na, mikor ezzel is készen voltak, kikeresték a megfelelő embert, aki erre a feladatra önként vállalkozik. Vállalkoztam. így kerültem az időtokba. Zsebeimmel és azok tartalmával együtt. Most tértem vissza, az ötezer év eltelt, — természetesen csak így, időtokilag — és beszámolok.

Tehát először is a megfelelő kikészítés után, — mielőtt beeresztettek volna az időtokba —, nagyjából átnéztem különböző tudósok és fantaszták jóslatait a jövő külső képét illetően, hogy annak idején legyen valami kis tájékozottságom. Egy amerikai folyóirat, — ez most éppen kapóra jött —, nemrégén kérdést intézett kiváló mérnökökhöz, technikusokhoz, — papokat, nevelőket, filozófusokat, szokás szerint, elfelejtettek megkérdezni —, hogy milyenek gondolják az életet mondjuk 2000-ben? A folyóiratban összegyűjtött jóslatok és számítások szerint a jövő lakóházai vastag, fénytelen üveglapokból lesznek s teljesen por- és mikroba-mentesek. Törhetetlenek és éghetetlenek. A személyzetet a villamosszolga, a robot pótolja. A villamoszem belülről mindent lát, az ajtókon zárok nincsenek, minden magától nyílik és csukódik. A konyha — laboratórium. Telefon nincs, hanem távolbalátó és halló készülék. A gépkocsik kétszázötven kilométeres sebességgel nesztelenül rohannak, rövidhullám hajtja őket. Az éjszaka megszűnik, mert mindent olyan vegyi anyaggal itatnak át, amely nappal összegyűjti és éjjel kisugározza a fényt. A levegőben rakéta-repülőgépek sivítanak, — Newyork—Melbourne 10 óra —, tébolyda, kórház, stb. nincs, az élet hosszú és nyugalmas. Tífusz, rák, tuberkulózis nincs, aki tüdejét, gyomrát elnyűtte, újat vesz. A hús, mint annyi más tápszer, laboratóriumi úton készül; éhínség nincs, mert cellulózéból olyan anyagot állítanak elő, ami pótolja a gabonát, cukrot, főzeléket.

A jóslások igaz, csak a kétezredik esztendő körüli időre szólnak, de ebből számíthatok hozzávetőleg arra, hogy hát még mi minden lehet ötezer év múlva? Hát gyerünk. Kaptam valami injekciót, aztán az amerikaiak elkezdtek engem preparálni. Elalvó öntudatom utolsó pislákolásában még arra gondoltam, hogy ötezer év alatt — ha igazak ezek a jóslatok —, az em-

betiség annyi pótanyagot összeeszik, hogy a végén csupa pót-embert fogok találni — végülis elaludtam és bedugtak az időtokba.

Tessék kiszállni! — mondta a villamosrobot ötezer év múlva —, meg tetszett érkezni! — Lesegítette kabátomat, kalucsnimat, kalapom leesett, elgurult, fölvette, alumíniumkönyökével leporolgatta. — Mit porol, — mondom —, mit porol! Már 2000-ben sem volt por!

— Bocsánat, — szólt a robot zavartan —, alkalmazkodom önhöz, hogy otthonosabban érezze magát. Ez a rendelet. — A kedves szó: „rendelet“, megsimogatja a fületem. .. aha, itt-hon vagyok. De a robot intett: az urak már várják önt. Tessék. — Magától nyílt az ajtó s magamtól bementem az üvegcsarnokba, ahol tíz-tizenkét tudós fogadott igen nyájasan és lehetőleg az én modoromban. Mint kiderült, akkor már áttanulmányozták az időtok tartalmát és meglehetősen fogalmaik voltak rólam. S hogy milyen nyelven beszéltünk? Hiszen mondtam rögtön az elején, hogy ez tréfa, az ilyesmin nem kell gondolkozni. Elég az hozzá, hogy beszéltünk. A tudósok egy hatalmas üvegasztal előtt ültek és álltak, szívták a pótlevegőt, barátságosan rámmosolyogtak s miután kicseréltük pótüdvözleteinket, elkezdtek kihallgatni.

— Kedves uram, — mondta az elnök —, hát lássuk azokat a híres zsebeket. Ha jól tudom, azok tartalmáért helyezték el önt a tokban.

— Igenis... — mondom —, hol is kezdjük... hát tessék!

— és bal hátsó zsebemből előveszem a cigarettatárcámat.

— Tessék — és kinyitva leteszem az elnök elé.

— Használata? — kérdezte az elnök, míg a tárcám kézzel-kézre járt.

— Igen egyszerű. Az ember kinyitja, kivesz belőle egy ilyen kis hengert, egyik felét a szájába veszi, s a másik végét meggyújtja, mire füstöl.

— Na és?

— Hát kérem... ez a lényege. Füstöl, bűdös, árt a szívnek, árt a tüdőnek, mondják, elősegíti az érlemeszeseledést stb. körülbelül hetvenféle betegséget lehet tőle kapni igen egysze-

rűen, csak szívni kell. Nehéz megszokni, az ember eleinte rosszul van tőle, hányinger, fejfájás, minden, de erős akarattal legtöbbször sikerül. — Az elnök legyintett:

— Ostobaság! Ezen mi régen túl vagyunk. Ma már alumíniumreszelék és ciángőz segítségével elérjük ugyanazt. Az egész egy picinyke pasztilla, amely magától oldódik. Egyetlen szívpantás és már rosszul vagyunk.

— Na, igen, hát ugye, minden haladt azóta... nekem sokszor százat is el kell szívnom ezekből a hengerekből, hogy végre elszédüljek.

— És mivel gyújtja meg?

— Ezzel. — És előveszem az öngyújtómat. Tetszik látni, ezt a kis csavart elfordítom, egyet kattintok és máris... na! na! még egyet kattintok és máris... még egyet... Szóval, ha sokat kattintok, akkor a végén meggyullad. Ezek nagyon ügyes szerkezetek, ez a kis csavar itt oldalt arra való, hogy a zsebben ne nyíljon ki magától. De úgy van megszerkesztve, hogy azért ez a csavar hiába erőszakoskodik, mégis ki tud nyílni a zsebben magától, sőt a zsebben többnyire első kattintásra sikerül neki. Na most kérem, itt az igazolványom, amivel közlekedtem annakidején, autóbuszberlet.

— Köszönöm, ismerjük. — S mutatja a többieknek. — A mi rakétaigazolványunk mintája. Természetesen kedvezményes?

— Igenis. Ezek itt a kulcsaim, tessék nézni. Ezzel nyitottam és csuktam az ajtómat, mert a mi időnkben még voltak tolvajok, tetszik tudni ...

— Hajjaj... — az elnök bólintott —, ez ma is van. Álfényekkel kinyitják az ajtókat, ismerjük. Micsoda gépeik vannak! Kilopják az alvó ember tüdejéből azt a kis oxigént, átfestik rajta a rendszámot és eladják mint újat. Tovább.

A tudósok illedelmesen üldögéltek a pótszékeken és hallgatták előadásomat, amint sorra szedtem ki a zsebemből mozijegyet, szemüveget; a pénztárcám tartalma érdekelte őket, kiborítottam eléjük: tessék. A pénzt is ismerték. Volt a tárcámban egy adónyugta is. Erről az egyiknek eszébe jutott valami s engedélyt kért az elnöktől, hogy televíziózhasson.

— Bocsánat, — szólt vissza a készülék mellől —, az ügyvéddel kell beszélnem. — Míg tárgyalt, pihentünk. A tudósok

között volt egy, aki eddig nem szólt egy szót sem. Ez nagyon nézett engem... szemünk többször találkozott.

Folytassuk — kopogott az elnök. — Mi van még? — Elővettem a kis késemet, amellyel újságokból szoktam kivágni olyan közléseket, melyek különösebben érdekelnek, melyekre vissza akarok térni; fölmutattam ceruzámat is, — az a tudós, akiről az imént szóltam, most megmozdult, amint a ceruza előkerült. . . Elővettem a zsebkendőmet is: — ebbe, kérem, az orrunkat fújjuk, integetünk, *meg* aztán a könnyeinket szoktuk törölgetni vele.

Az a tudós, aki csöndesen figyelt idáig, most fölállt, előjött és közletről a szemembe nézett.

— Önök sírnak?

— Igen, kérem, én az 1940-es évekből jövök, mi nagyon sokat sírunk.

— Érdekes... — és a zsebkendőért nyúl, nézegette, forgatta — és... mondja, kérem, ilyen kendőkkel csak a saját könnyeiket törölik, vagy a másokét *is*?

— Hát, kérem... többnyire csak a magunkét. Igyekezünk a másokét is... de inkább a magunkét.

— Köszönöm — és visszaült a helyére. A zsebkendőmet magával vitte. Letette maga elé. Néha hozányúlt, míg hallgatta az előadásomat. Akkor pillantott fel ismét, amikor előkerült a noteszem.

— Tessék, — mutattam fel —, notesz. Ebbe irkállok mindenféléket.

— Például? — kérdezte az elnök.

— Például, tessék nézni. . . emlékeztetőül felírtam, hogy ilyen meg ilyen bizonyítványokat kell beszereznem. Tetszik tudni, ezekkel ellenőrizzük egymást.

— Értem. Ez mind van nekünk is, csak más formában. Mi az, amit kihúzott a följegyzései közül? — És odamutatott egy-egy sorra.

— Azok különféle tervezgetések. Éppen karácsony előtt volt az, hogy vállaltam ezt a dolgot. . . már mint az időtökot. . . fölírtam, hogy kinek mit veszek, meg hogy hová utazom, stb.

— És miért húzta ki?

— Rajtam teljesen kívülálló okokból úgy alakultak a körülmények, hogy ezeket a dolgokat mind nem vettem meg és nem utazhattam el. De bocsánat... úgy látom, kissé elszámították magukat annakidején a tervező urak, mert általában nem keltek olyan meglepetést, mint amilyenre el voltam készülve. Zsebemből semmi meghökkentő nem kerül elő az önök számára. Ellenben megengednék, hogy én kérdezzek egy-két dolgot?

— Tessék.

— Tulajdonképpen... most, hogy az engedélyt megkaptam, zavarban vagyok. Azt látom, hogy azért ahhoz képest, ahogyan mi élünk! . . . nem is lehet összehasonlítani. Amijük van, azt alig hasonlíthatom a mi kezdetleges villanyvilágításunkhoz, gépkocsijainkhoz, repülőgépeinkhez, mozinkhoz, rádióinkhoz, stb.... de ezeken a tárgyi dolgokon túl, ha szabadna... ha nem vagyok tapintatlan ... Önök boldogok?

Az ember amott megrezzent, — az, amelyik a zsebkendőmet elvitte — s az elnök kissé fölemelte a hangját:

— Kedves uram, mi boldogok vagyunk! Bőségben élünk, az Egyesült Világrészek hatalmának árnyékában ... az afrikai zendülést már-már sikerült vérbefojtanunk és a Jupiter bolygóra telepítettek hadától nem félünk. Igenis, nem félünk! Hadigépeink már fölsorakoztak a világűrben! A Mars és környéke, valamint az egész Saturnus-vidék velünk van, a szövetség erős! A belső feszültségeket letörjük, az éhezőket ellátjuk.. .

— Éhezőket! De hiszen az önök ideje előtt már jóval meg volt oldva ez a kérdés! Hiszen magam olvastam, még mielőtt elindultam, hogy ott a cellulózé! Hogy mi mindent lehet belőle cukrot, gabonát, főzeléket...

— Lehet is! De az ausztráliai cellulózenábobok diktálják az árakat. Végzünk velük és akkor minden rendbejön. — Megnyomott egy gombot, a falon kigyulladtak a nagy televíziós táblák. . . messze, a tejút környékén, rongyos menet bandukolt.

— látja?

— Látom. Kik ezek?

— Ezek zsidók. Miattuk nincs elég cellulózé.

— De hiszen az imént tetszett mondani, hogy ezek az ausztráliai ...

— Az *mísl* Ausztrália, ha legmodernebb hadigépeinket veszem is számításba, mégis legalább negyedpercre van innen, viszont a zsidók, ügye, egy-kettőre kidobálhatók. Ne firtassuk. Mindenesetre — s rámutatott a rongyos menetre —, itt már tartunk!

— És ezek hová mennek?

— Az Egyesült Világrészeket ez nem érdekli tovább. Kiadtuk a parancsot a Göncölszekérbelieknek, hogy fogadják be őket. Igaz, hogy nem akarják befogadni, mert nekik is megvan a maguk gondjuk. De egyelőre a cél: megnyugtadni az Egyesült Világrészek lakóit: a zsidók menjenek a Göncölszekérré. A többi majd meglátjuk.

— Azonban ...

— Térjünk a tárgyra: boldogok vagyunk! A villany elvégez mindent, az öltözködésre, táplálkozásra nincs gondunk, a napfényt el tudjuk raktározni, van melegünk és világosságunk, gépeink egyre tökéletesebbek, ó, a gép, a gép! — s a tudósok vele lelkesedtek: a gép, a gép!

Zavartan forgattam a noteszemet. Az az ember most ismét fölállott. A zsebkendőmet hozta vissza s ezzel az ürüggyel odalépett mellém és az írásomba kukkantott. Fölnéztem rá és összemosisolyogtunk.

— Mutassa.

— Tessék... de hiszen nem tudja olvasni.

— Nem, sajnós.

— Semmi, — mutatom —, apróságok. Egy-egy szót írok fel és abból azután én már tudom a többi. Például ide az van írva: Kovács, vadőr. Tél. Balaton. Tudniillik egyszer láttam a kunyhójában egy Kovács nevű vadórt télen, amint csak ült és ült és maga elé nézett... a nagy tó be volt fagyva alatt. . . a papok erdeje a hegyen fehér volt... a vadőr csak ült és nézett maga elé és én erről a képről sok mindent... .

— Értem.

— Igen. Tihanyi apátság... ez van ideírva, látja. Tudniillik, szeretnék egyszer elmenni a tihanyi apátságba. . . tudja, mindig szeretnék elmenni, de nem megyek el... a könyvtárunkban szeretnék ülni és papiemberekkel Istenről beszélgetni.

— Ezt is értem... és miért ilyen kuszák ezek a vonalak?

— Az egész nemzedékünk ilyen kusza, mint az írásom... ezek a kor vonalai, melyben élek.

— Érdekes... — s a többiek lassanként elmentek már. Az elnök köszönt is futólag... a robot kikísérte őket. .. ketten maradtunk az üvegeremben. Csak most visszanezve látom, tegeztek egymást, ezzel az ötezer évvel későbbi valakivel már lassanként tegeződünk, míg a noteszt forgatom előtte és magyarázom neki a jeleket: nézd, ide ezt írtam, hogy Dönci.. . trükk. . . segédrendőr. Tudod, ez a Dönci, ügyvéd, és egy este, mielőtt az időtokba beraktak volna, együtt voltam vele. Ennek a Döncinek sok gondja van, nehéz élni 1940 körül, tudod. Akkor délelőtt légmentes gyakorlaton volt, mert segédrendőr, érted. És este beszélgettünk a viszonyokról, meg mindenről és végül ez a Dönci azt mondta: adjatok egy madzagot, egy zsebkendőt, egy gyűrűt, meg egy órát. És remek trükköt mutatott és úgy örült, hogy sikerült neki .. és az ilyesmit én.. . az ilyen embereket, tudod, nagyon szerettem otthon 1940 körül. Hanem te... az elnökökötök nagyképű.

— Igen, az elnökök gyakran nagyképűek.

— Te nem vagy az?

— Nem is leszek elnök soha.

— Bánod?

— Nem. De hagyd a zsebedet... szeretnék tőled valami mást... Mondd, te szenvedsz ott, 1940 körül?

— Nagyon.

— ÉS — közelhajolt — gyűlölöd te azokat, akik a kínlódásodat okozzák?

— Nem, dehogy! Csöppet sem! Egy lázas beteg hánykolódik odalent 1940 körül, ahonnan jövök és néha megrúg néhányunkat, akik azonban végeredményben hozzátartozunk, egyek vagyunk vele. Ennyi az egész. Nem tudok haragudni érte. Igyekszem, amennyire tőlem telik, csillapítani is a lázt, de nehéz, magam is a kor gyermeke vagyok s szintén fertőzött.

— Mesterséged?

— Nézegetem magamon keresztül az embereket, mindnyájunkon keresztül az Istent. A látottakról feljegyzéseket csinállok és közlöm. Így próbálom megmutatni egymást az embereknek,

mert minél többen látják egymást, annál inkább létezik az Isten. Végül tanúságot teszek Róla az embereknek, hogy ismerem s tanúságot teszek Előtte az emberekről, hogy mindnyájan a jóra áhítoznak, de nem ismerik a fogalmakat és amit rájuk mért, — embernek lenni! — nagyon nehéz, bár nagyon szép. Ilyesmivel foglalkozom.

Az alkonyatba hajló délután lassan váltott át mesterséges nappallá s mi még ott álltunk.

— Mondd, — szólt —, most, hogy láttad, mi van ötezer év múlva, hiszel még az emberben?

— Hiszek. S te? Mert úgy látom ...

— Igen. Én is. Sőt éppen ez az ... Hagyd ... láttam a szemedben a kérdést... éppen ezért: jársz ötezer esztendővel előttem és ugyanúgy keresgélsz, mint én, ötezer esztendővel utánad. És előtted ötezer évvel ugyanígy tettek némelyek. Kezdet és végnélküliek vagyunk, mint Isten, aki képére teremtett — ezzel hencegünk — és minden sikoltásunk odébbrezeg a hulló időkbén. Hiszen bizonytal tudod magad is, hogy a teremtés nincs befejezve ...

— Tudom, ő folyton újra és újra teremt általunk. S a megváltás is...

— . . . örökös folyamat! Ó, hát jól tudod, igen... így van. Akkor voltam már, mielőtt születtem volna, s ha egyszer már nem leszek, akkor lenni kezdek. . . Most menned kell, szívem, a robot sürget, a robot... — s intett a villanyösszolgának, kissé ingerülten —, jó, jó, tudom, záróra, megy már! Hát Isten veled... — S míg kezét fogtam és szemembe nézett, az ötezer esztendő távolán át tisztán érezhettem, hogy: ember. Csak háza változott, ruházata, körülményei, tápláléka, anyaga talán egy keveset... bőrének tapintása, hajának színe, úgy lehet, változott, igen, de ember maradt s Istene ugyanaz. A robot már megnyomta a gombot, mely visszavált engem az én időmre, már a kupakot csavargatta az időtokon, mikor gondoltam futtában: ha csak ketten, hárman így össze tudunk találkozni néha — bárhol és minden időben, így összetalálkozni, ahogyan az imént — akkor már nem volt hiába semmi... akkor már megérte.

XIII. A FOGALMAK ZŰRZAVARÁBÓL

(A szemtanú fájlalja, hogy néhány szó elkopik.)

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély;
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését
Bátran vigyázom .Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csoda dolgokat.
(Berzsenyi: A magyarokhoz.)

Ádám: Megálljatok! Mit futtok így előttünk?
Vagy nem látjátok ezt a szent jelet,
Testvérileg, mely *egy* célhoz csatol?

/. Polgár: Hallottunk már mi sokszor ily
beszédet

S legott házunkra az üszök repült.

Ádám (a lovagokhoz)! íme, látjátok, ez átkos
gyümölcse,

Ha aljas tervvel annyi martalóc
Kezében a szent zászlót lengeti,
S gyáván hízelgve a népszenvedélynek,
Hívatlanul tolakszik fel vezérül.

*(Madách: Az ember tragédiája; Konstanti-
nápolyi szín.)*

Elmerültünk benne — a fogalmak oly tisztátalan zűrzava-
rában — most már semmi kétség, elmerültünk. A kérdés csak
az, hogy bírjuk-e elég ideig lélegzetvétel nélkül s akik ki akar-
nak emelni, elég erősek-e, elég tiszták-e és hát.,. csakugyan

ki akarnak-e emelni? Mert odalent a napi politikától újra és újra fölkavarodó csatornában eltolódott a szavak értelme, megváltozott a kifejezések tartalma, megsérültek a fogalmak s *a nyelv nem jut lélegzethez*. A folyamat elég természetes: életünknek legrikítóbb színe már évek óta a politika; mindenki mindennap politizál, ha akar, ha nem. Ha egyebet nem, hát társaságban beszélget, vitázik politikáról, esetleg — ami a fölvetett nyelvi szempontból még ártalmasabb —, gyűléseken beszél, vagy gyűléseken beszédeket hallgat meg. De még ha ezek közül véletlenül egyiket sem csinálja, akkor is beszívja a politikát a levegővel. Az utcán hall a mellette elmenőktől — tréfás vagy komoly formában, de politikát — s villamoson, autóbuszokon, színházban, a szünetben és a ruhatárnál, vendéglőben, bárhol politika és politika. S a napi politika — a pártok és mozgalmak, a maguk annyira alantas, silányrendű beszédkészségükkel — mindennap újra és újra megtámadja nyelvünket. Előbb észrevétlenül, lassanként, s az utóbbi három-négy évben rohamosan romlik a nyelv. A politikusok legnagyobb része kétségbeejtően rosszul beszél magyarul, a mozgalmak szólásgyűjteménye nyelvi szempontból is szánalmas. Megfertőzték az országot s főként — az erre amúgyis hajlamosabb — jobb középosztályban, mint influenzajárványkor a tüsszögés, úgy harapózik el a helytelen, egyre kevertebb, egyre alantasabb és idegenebb magyar beszéd.

Az írónak mindenesetre kötelessége, hogy ezt észrevegye s fájjon neki a számára oly drága anyagnak, a nyelvnek, folytonos megbecstelenítése és — nap-nap után, minden órában, minden percben, sőt nem ritkán furcsa álmaiban is szavakkal foglalkozva —, kötelessége megtenni ez ellen mindent, ami csak erejéből telik. Ez minden írónak kötelessége, de egy jóindulatú és nagyon türelmes tudósnak kellene elvállalni a munkát, hogy ezt az egész csatornát, melybe a politika a nyelvet vezeti, *megszűrje*. S elővegye a fogalmakat és megtörölgetve visszategye mindegyiket a maga helyére, rámutatván így: nézések, „háború“ ezt és ezt jelenti, „a béke“ értelme ez és ez; aztán „emberi szabadság“, „konstruktív“, „destruktív“, „szociális“, „polgár“, „keresztény“, „individualista“, „huma-

nista“, „kollektív“ ... — és így tovább. A szavak értelme megváltozott s helytelenül. A szavak értelmének kell változni, amíg csak élő a nyelv. De ezek erőszakos változtatások, ezek politikai változtatások, ezek voltaképpen megtévesztések és tévedések. A napi politikától fertőzött levegőben olyan gondolkodás nélkül kiabálja az agitátor: nemzettestvér! És sem ő, sem akik hallgatják, nem bánják, eszükbe *sem* jut, hogy ennek a szónak: nemzettestvér! — semmi, de semmi értelme nincsen. Ha egyszerre mondja tízmillió magyar, megszólítván másik tízmillió embert, *mint nemzet, a nemzetet*, s azt mondja neki: nemzettestvér — ennek van értelme. Ha a gyakorlatban lehetőség nincs is erre, de ez *egy* eiképzeltetőbb nyelvi történés. Egyébként nincs értelme. De nem veszik észre, ízlésük eltompult s már azt sem érzik, hogy mit jelent ez a szó: *államférfi* és mit jelent a másik, hogy: *politikus* és mi a különbség mondjuk az *agitátor* és a *szónok* között. Egyetemi végzettségű, magasállású, legjobb társadalmi osztályokbeli emberek, e kétségbeejtően halandzsa-korszakban bátran hirdetik: „őskeresztény vagyok“. S eszükbe *sem* jut, hogy őskeresztények nincsenek. Ez a dolgok mai hangulatából adódott nyelvi túlbuzgalom csupán. Eleinte elég volt, ha valaki hivatkozott arra, hogy: *keresztény vagyok*. Aztán egyre odébb mentünk: *ősi keresztény családból származom*. Ez így jó is. De még tovább mentünk: *őskeresztény családból származom*. Es *végül*: *őskeresztény vagyok*.

Ez így mindenképpen helytelen. Az őskeresztények nem hirdetik a lapokban, hogy „nagyvállalathoz elmennék csakis vezető állásba“, nem hirdetik már csak azért sem, mert ők régen nyugszanak különböző katakombák mélyén, őskeresztények voltak az őskeresztény egyház tagjai, az első megkeresztelkedettek. Az Egyház történelme az ősegyházat az első pünkösdtől számítja — vagyis Krisztus után 30-tól —, a második század közepéig. Ez tehát az apostoli időszak — Krisztus után 30-tól 70-ig — s az azután következő évtizedek 150-ig. Ennek az ősegyháznak a hívei *egy* csöppet sem hivalkodtak a hitükkel azért, hogy világi állásokat nyerjenek el általa —, ők üdvözülni akartak. Nem hivalkodtak a kereszténységükkel —, de erősen tudták vállalni. Nagy fennszóval csak akkor hivat-

koztak rá: én keresztény vagyok! — ha ezért testi gyötrődés járt. E csakugyan őskeresztények gyakran húzták meg magukat a katakombákban, ahová halottaikat temették, de félelem nélkül vetették magukat a cirkusz porondjára a vadállatok elé is, ha hitükért ez a sors várt mulandó testükre. Ezek az őskeresztények tehát lényegesen különböztek azoktól, akik „csakis vezető állásba“ ajánlkoznak és nem ritkán csakis ezen az alapon, hogy: keresztény vagyok. Pontosabban szólva: nem vagyok zsidó. Mert hiszen ezt az apróhirdetett kereszténységet a nagyvállalat feltétlenül elfogadja, de Jézus Krisztus feltétlenül kétségbe vonja.

Az meg bizonyos formában egyenesen kellemetlen lehetne, ha az őskeresztény szóval való dobálódzást túlzottan komolyan vennék. Hivatalosan komolyan vennék. Például ebben az összetételben: őskeresztény családból származom. Tudniillik, ha az illető csakugyan őskeresztény családból származik, — amit természetesen nem lehet bizonyítani —, akkor ősei lehettek, mondjuk rómaiak, de lehettek például zsidók. „Vér szerint“, „faj szerint“ való zsidók s csak az első vagy második nemzedékben keresztények —, *de valóban őskeresztények*, őskeresztények, akik keresztény lelkiségüktől fűtve, zsidó testüket készséggel vetették oda a cirkuszban az oroszlánok elé.

Két szót szeretnék kiemelni a fogalmak zürzavarából, a két leggyakoribbat és legfélreértettebbet, — s ez a szomorú —, hogy éppen ez a két szó a legtisztább, a legnemesebb, a legszebb volna, ha még meg volna eredeti értelmezése, tartalma. A két szó: *keresztény* és *nemzeti*. Vagy hogy éppen néhai Teleki Pál miniszterelnököt idézzem, aki négy csoportba osztotta a Ház előtt álló legsürgősebb feladatokat: „a második programmpont a *nemzet keresztényebbé és magyarabbá tétele*“. Szerintem, közrendű ember szerint, *ez kellene, hogy legyen az első programmpont, a mindenképpent való*.

Nézegetem, forgatom a két szót... miért kell annyit hangoztatni? Nemzeti és keresztény Magyarországot... nemzeti és keresztény... keresztény és nemzeti... Hát ugye, megmondhatom, csakis azért kell állandóan hangoztatni, mert nagyon nincsen. Hogy egy példával megvilágítsam: szeretjük

írni s mondani például ezt, hogy: szabadságszerető nép vagyunk. E szép díszítőjelzöt is csak olyan népek kapják — s adományozzák önmaguknak —, amelyek nagyon sűrűn nem szabadok. Szabadságszerető nép a magyar, az a lengyel is, az ír is, már az angol vagy a német egy csöppet sem szabadságszerető, ő egyszerűen szabad.

Kereszténnyé és magyarrá tenni az országot... talán eljön az ideje annak is egyszer, hogy már nem kell folyton emlegetni: keresztény és magyar, magyar és keresztény — s akkor csakugyan az lesz. Igen ám, de a fogalmak értelme eltolódott. Teleki Pál gróf egészen biztosan ismerte e két szó igazi értelmét is... De a napi politika és az ezen keresztül fertőzött ország egészen mást ért keresztény és nemzeti alatt, mint amit ez a két szó jelent.

Kereszténység alatt az emberek legnagyobb része ma már először is antiszemitizmust ért, semmi mást. Kereszténység... — ez ebben az értelmezésben — jelent politikai és anyagi mozgatóerőket, de semmiesetre sem jelent, egyénenként, keresztényi életet, vagy ami az emberiség mai állapotában ezzel szinte egyenértékű: keresztényi életre való kívánczóságot, annak megpróbálását. E követelés: keresztény Magyarországot! — a napi politikában s a közhasználatban semmiféle spirituális viszonyban nincsen a keresztel, s akik a legbuzgóbban teszik magukévá, azok közül is a legtöbben jóformán azt értik ki belőle a maguk számára, hogy „zsidó módon“ akarnak élni. Vagyis úgy, ahogy az antiszemita propaganda fölrajzolta eléjük „a zsidót“, kövéren, szivarral, autóval. De lélekben semmilyen tisztultabb megrezdülés még eddig nem történt. És ezért nincs keresztény Magyarország. S mennél jobban erősödik e tisztán jogi és anyagi elgondolású kereszténység, annál jobban távolodunk a kereszténység lényegétől. Olyan irtózatossá erejű ellentmondások ütköznek itt! Nagyon keresztény legyen az, aki elbírja, a gyöngébbjét már az idők szele is kivágja erőtelen kereszténységéből.

„Hah, rossz árus és még rosszabb vevők“ — mondja Ádám a Tragédiában s messze világít fénye a máglyának, melyen keresztények keresztényeket égetnek egy „í“ betű miatt és emitt egy barát Tankred kereszteseinek aljas kis füzeteket árul

„kalauzul minden kétségekben“. És veszik, veszik a szent sít Vitézei, kapkodják, fizetik. Hah, rossz árus és még rosszabb vevők — s nemes haragjában fegyvernökéhez fordul Ádám, Tankréd, „Vonj kardot és verd szét e ronda vásárt!“ ÉS Lucifer gúnyos zavarban van: „Bocsáss meg, e barát régi cimborám“... És folyik a ronda vásár, folyik tovább, „vegyétek e becses könyvet, vegyétek“. — „Idevele. — Nekünk is szent atyám!“ S Tankréd áll a zsivaj közepette, mellén a kereszt... és Lucifer nem von kardot és nem veri szét a ronda vásárt, hiszen a „szentatya“, ki a vezeklés tanát árulgatja, régi pokolbéli cimborá.

Az író ír. Ír, ír, ír... s igyekszik kerülni például ezt a szót, hogy *autó*. Ha mégis leírta, sietve javítja ki *gépkocsira*. És micsoda gondban van, ha taxiról kerül szó. Mert géperejű bérkocsi... nem, hát ezt nem lehet leírni. Különbösen sem lehet bánni vele, nem hajlik, ha csavargatom, eltörik, borzasztó. S amint elakad egyszer, mert bizonyos formában nem tudja ragozni az amúgy is rossz *rangrejtve* szót, nem lehet ragozni szegényt, kétségbeesetten telefonál az azóta megboldogult Pintér Jenő főigazgató úrnak, hogy jaj, mi van ezzel a szóval? Az Istenért, hát mi történik itt? Ez nem hagyja ragozni magát, segítség! — Mint ahogy egészségükre túlzottan vigyázó emberek egy köhintés miatt már futnak, hogy: jaj, tanár úr, mi történt —, így leszek egyre túlzottabban érzékeny, egy nyavalyás ikesige miatt már négy-öt emberrel tanácskozom. Ugyanakkor e folytonosan hangoztatott nemzeti korban a közélet hangja milyen irtózatosan magyartalan! S alig van tűrhetőbb szónok, ez nem véletlen. A közélet nemcsak hogy idegen szavakban dúskál, — ez volna a kisebbik baj —, de a szórend, s mindennek a fölépítése, ordítóan magyartalan: idegenül gondolkoznak. Sokféleképen szeretném ezt elmondani, hogy föltétlenül mindenki értse: az eszmemenet idegen, a levegő, s így aztán természetesen rosszul beszélnek magyarul. De sokat beszélnek! Hangjukat, levegőjüket átveszi az ország, az annyi s annyiféle mozgalmon s a külön zok-lapra tartozó borzalmas hivatalos nyelven keresztül és romlik a nyelv. A közélet „tempót diktál és dinamikát“ — s a szerencsétlen írónak még

örülni kell, ha megfejtí, hogy az erőnléti edzés kondíciótrénin-
get jelent. Olcsó dolog volna idézni most beszédekből, cikkek-
ből, Istenem... „az országgyűlésnek erőteljes tempót kell
produkálni!“ — hallom és olvasom s még egy futballvezéri
nyilatkozatban is hányszor fordul elő különböző tálalásban e
két gyönyörű szó: keresztény, nemzeti. Elpuffog, üres, idegen...
szinte mintha tervszerűen koptatnák némelyek, hogy zörögjön.

Persze, bőségesebb, biztonságosabb korokban az írók nem
ilyen kényesek. Tékoznak szabadon abból, ami reájuk maradt,
pocsékolnak, tobzódhatnak benne. De gondolom, mindnyájan jól
tudják, hogy „valameddig egy nemzet megőrzi nyelvét, kezében
tartja a kulcsot, mellyel rabláncának bilincset fölnyithatja“.
Ezt tudniok kell, nem lehet az véletlen, hogy mindig akkor
indulnak meg a nyelvtisztítási folyamatok, mikor azokra éppen
a legnagyobb szükség van. Persze, nem beszélek a nyelv-
vészek állandó munkájáról, hanem inkább költőkkel, írókkal
kapcsolatos leültető, szép példákról. Mondjuk ez: a Károlyi-
forradalom idején ülést tart egy írói egyesület. Kosztolányi Dezső
— feleségének róla szóló remek könyvéből veszem —
fölkáll és indítványozza, hogy alakítsanak bizottságot,
a helyes és tiszta magyar beszéd fejlesztésére s az idegen sza-
vak kiküszöbölésére. — Nna, hát nem volt neki más gondja?
Dehogynem volt. Többek közt az imént mondta neki Kun Béla,
hogy a közeljövőben irodalomra nem lesz szükség, tanuljon
valami mesterséget s ne sokat kiabáljon, mert föl is akaszthat-
ják és kész. Volt gondja, de költő lévén, ez volt egyik leg-
nagyobb gondja. Nem állítom, hogy tudatosan cselekedett,
már úgy értem, hogy végiggondolta: őrizzük a nyelvünket,
mert most ez és ez vár a nemzetre, stb. — nem, dehogysis. De
érezte, hogy milyen nagy szükség lesz arra az erőre, amit a
nemzet számára a nyelv jelent. Egészen biztosan voltak, akik
kinevették, sőt lehetett olyan, aki úgy fogta fel a dolgot, hogy
milyen cinikus! Semmi se szent neki. Ez élethalál-küzdelemnek
vége felé ő ilyen bizottságot ajánl, küldöttséget, nyelvvizsgála-
tot. Előrelátó volt! Talán inkább előre-érző. Politikus szemmel
nézve Kosztolányi akkori viselkedését, abban az időben léhá-
nak is láthatták. Csakhogy a politikusok mindig jóval a

költők után következnek, annak tudásában, hogy: mi lesz és mit kellene csinálni? A politikus *tudhatja a mai napot* — de *a költő érzi a holnaputánt*.

Milyen megható egyébként, hogy Kosztolányi nem sokkal ezután az egyesületi indítvány után, mikor már a teljes összeomlás bekövetkezett, „Magyar költők sikolya Európa költői-hez“ című versében ismét a nyelvet félti, a szót, a magyar szót. *Anyánk nyelvén sikoltunk a világhoz — írja — mi lesz a szívünkkel és mi lesz a szavunkkal, ha jó az éj? — Szavunk hamuját kapar gátjuk ...* — írja később.

Nem beteg vizionáriusság ez, persze, sőt egészséges ösztön, amely most ismét megsúgja az íróknak és költőknek: vigyázzatok, baj van a szavunkkal! És nagy szükség lehet rá... vigyázzatok!

S ez annyit hánytorgatott keresztény és nemzeti korban az írónak folyton hadakozni kell a nem *is* jóindulatú műkedvelők özönével. Azokkal, akik éppen oly nagyon kívül viselt kereszténységük és ordító hazafiságuk mögül mutogatják! elő idétlen elmeműveiket. Kereszt és nemzetiszínű szalag a menlevelük s mert többnyire a napi politikán keresztül érkeznek és azonkívül még tehetségtelenek is, hát szörnyű az a garázdálkodás, amit a magyar nyelvben véghezvisznek. És alig van tőlük menekvés. Lacikonyhát csapnak a kereszt alatt és tajtékzanak a hazafiságtól. Érdekes... Herczeg Ferenc mondta ezt egyszer „*nehéz színpadon szeretni a hazát!*“ — Most Kosztolányi jegyzőkönyvében olvasom, a húszas évekből: „*Egy versben jól és meghatóan alkalmazni ezt a szót: „Hazám.“... nagy művészet, nagy feladat. Ma!*“ — Bizony. S ez *ma* is érvényes. Nehéz leírni, mert félő, hogy a hamisak között hamisan hangzik. A dilettáns persze, nem ilyen kényes. Gondolkodás nélkül leírja e szót, hazám, leírja százszor, ezer-szer és mögéje bújjik: *ne merjétek rámolvasni tehetségtelenségemet, én hazafias vagyok!* Nehéz színpadon szeretni a hazát... — hohó, a dilettánsnak nem nehéz. Míg az író, mondjuk, férfiasan szemérmes és szemérme sok mindent el is tagadtat vele, addig ő még hozzáhazudik ahhoz a kicsihez, ami megvan. Lehúzza magához a haza fogalmát, szerelmét nyil-

vánosan ölelgeti, csókolgatja: nézzétek, milyen jóba vagyunk! S ilyen korokban, mint a mienk is, a haza, sajnos, néha visszaöleli őt. Ez már volt így. A haza mindig kigyógyult ebből s ha sokszor későn is, de igazságot szolgáltatott. Am ehhez — az igazságszolgáltatáshoz — *meg* kell őriznünk a nyelvünket. At kell vészelnünk vele a nyelvrontásnak ezt a borzalmas korszakát, hogy annakidején, amikor „a kormányprogramnak négy csoportjából“ a második beteljesedik s az ország csakugyan magyarrá és kereszténnyé lesz, akkor elő lehessen venni ezt a nyelvet, megnézegetni... megvizsgálgatni, leporolni, megcsókolni... megszólaltatni s akkor kifülesni és örülni neki: hát ez bizony megmaradt magyarnak, na ugye!

Mikor ezt naplómbe írtam, abban az időben nemcsak nálunk voltak ilyen bajok. Abban az időben keresztény istentiszteleteket más nemzetiségű — inkább más fajú — keresztények csúfosan megzavartak. — Abban az időben egy néger már négy éve Isten volt Amerikában — Father Divine. Nálunk a hivalkodó kereszténykedés versenyre kelt a túlhangos hazafisággal. Soha annyi nyakbavaló apró keresztet s Szűz Máriás érmecskét nem adtak el, mint ezekben az időkben és soha annyian nem kiabáltak ki magyarságukat. De a keresztények azért nem szaporodtak mégsem és a jó magyarok kevesbedtek. — Ez időben roppant nagy játszma folyt a külpolitikában s Japán árnyéka végigsuhant Európán... — Hát még? Még ezt láttam: a Gellért-téren a villamossíneken elakadt egy gépkocsi. Csak állott a síneken keresztben és se té, se tova. jött a villamos és elkapta a sárhányóját. A kocsivezető kiugrott és zsidónak nézték. Persze, egy ilyen zsidó nem tér ki a villamosnak. Üssétek le azt a zsidót, *így* zsidó, *úgy* zsidó! — Azonban nem volt zsidó az illető. De soha. Tudom, mert jól ismerem, személyesen. Ellenben dühös, az volt. Nem azért, hogy a kocsijával kár érte — de mert zsidónak nézték. Főként egy igen hangos fiatalember hadonászott előtte: zsidó így, zsidó amúgy! Megdühödött és nekiment. Elővette csak úgy a zsebéből az eredeti keresztlevelét. Külön jó, hogy nála volt. Hogyne! Mint aki sűrű erdőbe indul és nagyon, de jaj, nagyon sötét van, s revolvert visz magával — úgy hordja ő magával a keresztlevelét,

ha elindul Pesten kocsikázni. Felmutatta a keresztlevelét és aztán szétverte az arcán annak a fiatalembernek: nesze, pimasz, nesze! — szétverte rajta az írást, melynek bizonyossága szerint ő tisztán vétetett fel Krisztus egyházába, még csecsemőkorában, azon frissen, amint Isten tenyeréből a földre érkezett. Szétverte felebarátjának képén — azon a képen, melyet Isten sajátjának mására teremtett s megengedte azt is, hogy benne az a két szem fölfelé nézzen és ne le, a porba — szétverte elégtételül, mert az nem kereszténynek nézte. S így tudták meg egymásról, hogy íme, mindketten keresztények. — Ó, fájdalmas dolgok ezek, sokat kell nevetni, hogy ne sírjon az ember ... — Mivel kellene még rögzítenem ezt a dátumot.. . mikor mindezeket naplómbe írom? — Ebben az időben kezembe került egy régi ismeretterjesztő füzet, annak címlapján egy kínai festő műve: Krisztus a keresztfán. Kínai táj, kínai levegő az egész képen, a virágok, a fák, az állatok s az emberek, persze, akik a kereszt tövében térdelnek és *kínai a Krisztus a kereszten*. S nincs benne semmi szentségtörés, vagy talán éppen humor, esetleg meglepő furcsaság, nem, semmi — csak áhítat van benne.

XIV. AZ ELSZABADULT UTAS

(A szemtanú az olvasó elé állítja az utast, aki okát adja utazásának, majd elindul San Remóba s még aznap este meg is érkezik Ungvárra. Az utas végigcsatangolja a Felvidéket és Kárpát-alját, Búcsúzóul Kassán tiszteleg a fejedelem sírja előtt — ajándékot hozva a Tatárhágóról — s egy szépséges alkonyattal elindul haza, Budapestre.)

1.

Az utas, akiről ez írás során olyan gyakran szó lesz, az utóbbi években nagyon sokat dolgozott és keveset pihent. Lehetséges, hogy fáradtságát kissé meg is játssza, mert mindig hallja előkelő urakról, hogy idegkimerültség, idegösszeroppanás stb., s azt hiszi, hogy ez elegáns. Ne firtassuk, tény az, hogy most, amikor ez az írás kezdődik, az utas ingerlékeny s ha nagyon sok buta és rosszindulatú emberrel van együtt, hirtelen lehangolódások, csüggedések vesznek erőt rajta és hajlandó oktalanul azt kérdezni magától: hát ezeknek? ezekért?! S ilyenkor halálosan elszomorodik. .. Folyton aludnék és reggelenként összetörten ébred, napi teendőit aprólékosan fölirogatja, mert reszket, hogy valami nagyon fontosat elfelejt, s aztán kényszerképzetek gyötrik: még mit is kellett volna elintézni? Fáj a feje folyton, főként a bal homloka, s ha éppen nem fájna, akkor aggódva kipróbálja, kicsit meghúzza a bal fülét s nagy elégtétellel tapasztalja, hogy erre belenyilalik. Apró betegségeket kap, minden héten megbirkózik egy-egy kis influenzával, hogy még boldogabban állapíthassa meg: beteg vagyok, tessék gondoskodni rólam; hőemelkedésem van, nem vagyok felelős semmiért! ...

— Ki kellene kapcsolódnod — ajánlja a család és a szűkebb baráti környezet, s az utas örömmel kap rajta: igen, ez az, ki-

kapcsolódni! Így hívja technokrata világunk a szelíd pihenést. Az ember nem fáradt többé — és pihen; hanem idegei felmondják a szolgálatot — mire kikapcsolódik. Az utas tehát megfogadja a tanácsot — melyre várt egyébként — s elhatározza, hogy kikapcsolódik. És — majd el felejttem! — az utas, akiről szó lesz, természetesen én vagyok, e sorok írója, de így harmadik személyben mégis könnyebben mondhatok el róla, illetve magamról, bizonyos dolgokat.

Ki kell kapcsolódnod! — mondja a család s térképek és utazási irodák csábítóan pompázatos hirdetései kerülnek elő. Megkezdődik az utas évtizedes csatája a családdal és környezetével s belső tusája önmagával: hová menjek? A külső és belső harcok eredményeit persze már sejti az utas, jól sejti, jóval a döntés és elindulás előtt. Ők folyton külföldre küldik, a nagyvilágba, s az utas valami megmagyarázhatatlan kényszer folytán még eddig mindig itthon maradt. Hányszor hajolt már ugyanígy, mint most, térképek és ismertető füzetek fölé s kimondta bátran: hát végignézem a Skandináv-államokat! Igen, fjordokat akarok látni, elmegyek Rejkjavikig, Hammerfestig... — s másnap már vitte őt a kimustrált propeller fölfelé a Nagy-Dunán, a Kvassay-zsilipnél át a Kis-Dunába s ült aztán Dömsödön a kedves Ács néni házikójában. — A Bretagne-be megyek — mondta már az utas egy alkalommal, de aztán oda módosította a dolgot, hogy: hogyan menjek a Bretagne-ba, mikor alig ismerem még a Nyírséget! — Nápoly, Firenze, Venezia, Róma — mondotta egyszer az utas — de eszébe jutott, hogy hohó, nem látta még a Bükköt, meg a Mátrát s kisvártatva, íme, már utazik is Mátraszöllösre, fizető vendégnek, a Rónyay-kastélyba, ahol a félreeső hellyel szemben is többszázados zászlók és fegyverek támasztják a falat. Paris... — biztatja magát az utas egy nyári vakáción, a világ fővárosa. . . Champs Elysée . . . Arc de Triomphe . . . Louvre, Ville Lumière, a fény városa! . . . Na! — s elmegy a mecsek-alj i Szászvárra, szállást fogad egy bányásznál, ott ül egy hónapig. — Egy körüti kirakatban megbabonázza őt egy utópisztikus Szahara-autóbusz tervrajza — s el is megy a Hortobágyra, meglesni a délibábot.

Legalább Abbáziába eredj, — mondja a család s a jóbarátok és kivágják a legfőbb adut: hiszen még nem láttál tengert! Igen, — gondolja az utas, mert ez a gyöngéje —, a tenger, a tenger... Na, de az Adria?! Mussolini szerint is csak egy nagyobbacska öböl az egész... — és vérszemet kap az utas, ha tenger, hát legyen tenger, a Földközi tenger! Eh, mit, a Földközi tenger! Az Atlanti-óceán!... A Csendes-óceán!... Palm Beache és a hawai-i szigeteken Waikiki... ez igen! — És két nap múlva megszállt Balatonaligán, a Márta-penzióban. Tudja Isten, az utas sajtóbeli munkássága során gyakran szót emelt már Kaffka Károly őrnagy úr szép mozgalma mellett, — „nyaralj itthon, ismerd meg hazádat!“ —, de sohasem gazdasági elgondolások vezették, hogy — „ne vidd külföldre a pénzt!“ stb. —, hanem, hogy úgy mondjam, bizonyos belső sugallatok küldözgetik őt ide-oda a szűk határok között. Mindig az utolsó pillanatban nagy protekciókkal, lelkendezve, „sürgős“, „azonnal!“ jelzésű cédulákkal rohava váltja ki útlevelét, vagy hosszabbítja meg annak érvényességét, ám az útlevél teljesen tiszta, nincs benne egyetlen idegen pecsét. Az utas zsebrevágja az útlevelét s itthon marad. Családja és baráti köre ilyen alkalmakból szűklátókörűséggel vádolják őt, s biztatják, hogy utazzék messzire, tágítsa ki látókörét. Az utas viszont ragaszkodik rögeszméjéhez: ezt a mi kis életünket forgatja, nézegeti jobbról-balról és igen boldog, ha egy-egy újabb szeletét, részecskéjét — szektor! mondják ma — meglátja, megérti és tolmácsolhatja.

Az utas hát engedelmesen kiteregeti a térképeket és figyelmet szimulálva, hagyja, hogy elmagyarázzák neki az utat a new-yorki világkiállításig. De hát ez kissé drága és kockázatos, talán valami közelebbit. Akkor jön a régi nóta: nem láttál még tengert! Meg hegy is jó volna! Hát tudod mit, maradjunk San Remo-nál. Igen, San Remo-ba kell menned! — mondja a család és az ismerősök —, s az utas engedelmesen elindul és még aznap délután, ragyogó napsütésben, megérkezik — Ungvárra.

Így kezdődött, amint fentebb elmondtam. Az utas a szép napsütésben bumlizik, bumlizik Ungvár felé. Áll a vonat ab-

lakában, nézi a kútágásokat, a magvető és boronáló embereket, az országúton szekerek után futó kutyákat. Nézi a bakterek piros zászlóját, a főnöki lakások fehér függönyeit — húsvétra mosták, keményítették azokat —, kék edények az őrházak előtt az ágakon, amott a mezőn két ló pihen egymás nyakára ejtett fejjel... — s kezdenek elmaradni a telefonszámok, a sürgős és fontos elintéznivalók... hogy levelet kellene írni Grabernek, meg a házgondnokságnak is ajánlva és Józsitól még mindig nem jött válasz... ezek tűnnek, foszladoznak már az utasból, hiszen amott egy kertben zöld bádoggannából kiskertet locsol egy lány s kútágas kútágas után, mind egyforma és ismét magvetők és boronások, lovak és kutyák. Egy csikó fut amott... csak úgy fut, hogy erejét megmutassa a napnak, füveknek, fáknak és az utasnak, csak úgy fut bolondjába s az utas kiszól az ablakon: csikó ne, csikót e!

Egy palántát ültető asszony fejkendőjének égszínkékje sokáig a szemében marad az utasnak, aki áll a vonatablakban és nézi, hogy ennyi kilométerek után még mindig egyformák a kútágások ... a kutyák, a lovak ... a kacsák az öntésekben . . a magvetők és boronások mozdulatai, mind, mind egyformák és mégis, hányféle színe, formája fünek, felhőnek, hányféle illata a szellőknek: — az utas belépett a kikapcsolódás folyamatába. Csak áll az ablakban és hagyja magába ömleni a képeket. Itt-ott már nyírségi urakra várnak a kis állomások mögött a homokfutók, darutollas kalpagú kocsissal a bakon. Fényeslitkén leugrik egy tiszt, ölelés, parolázás a rá várakozókkal, de nem maradhat... enyje, de kár!... Munkácsra kell mennie. Fényeslitkén túl a „Cirkusz Dominic“ három kocsija áll a sarompónál, majom ül a nagydobon... Amaz meg nyilván az erőművész ... Hhaj, bárányok legelésznek messzebb a zsendülő réteken s Tuzsér felől két bivaly húz egy szekeret. Mire Záhony és Csap között átmegy az utas a régi trianoni határon, úgy érzi, hogy sosem fáj a feje, soha nem volt fáradt és ingerült. Fiatal katona ugrik le most, — önkéntes szakaszvezető úr —, két lány is várja. Az egyikkel sietve kezét fog, a másiknak az arca fölé hajlik... — s akkor meglátja az utast az ablakban, elpirul. Olyan menyasszonyféle lehet ez a lány, még nem egészen hivatalos a dolog s a legjobb barátnő a másik nyilván. Az

utas visszakapja a fejét s egy pillanat múlva kidugja ismét óvatosan ... hát bizony puszkolnak ám ezek, de nagyon. Hű, de benne vannak! — S a vonat elzörömböl a jó napsütésben... egy gondtalan utast visz Ungvár felé. Hogy onnan hová? Még nem is tudja. Beleszagul a hegyekbe és vizekbe, elkapja a szabadság, a vándorlási láz, elszabadul mindennapjainak pórázáról és felelőtlenül rohanni kezd hegyen-völgyön át. Az utas elszabadult s most követjük őt. Utján látott sok vidámat és sok szomorút is, meg tanulságosat és meggondolandót. Mind el szeretné mondani.

Fiakkerbe száll az utas egy újdonsült ismerőssel és behajtat a Koronába, ahol aztán elbúcsúzik tőle. Fogja a bőröndjét, bemegy a portáshoz. Az meg közli, hogy nincsen szoba. Az utas visszafordul. Kint már várja tizenkét siheder. Az egyik elveszi tőle a bőröndöt: nagyságos úr jöjjön velem a Bercsényibe. Ám a Bercsényiben sincs szoba. Végül is az utas kiköt a Herda úr fogadójában, ahol kap *egy icipici* szobát, a fogadás *így* konferálja be:

— A szoba kicsi, mondhatnám nagyon kicsi. Ablaka ugyan nincsen, csak fönt a mennyezet alatt egy csöpp, de nagyon lakályos. Voltaképpen... fürdőszoba ez, ám igen kedves. Az utas megnyugszik ebben, hálás szívvel köszönetet mond Herda úrnak s megkérdi tőle, hogy mit nézzen meg először is a városban. Mire Herda úr legyint: itt semmi néznivaló nincsen, uram.

De ő ezt nem hiszi el Herda úrnak s a görögkeleti katedrális előtt a csendes Káptalan-utcán át fölballag a Várba, melynek köveit még a Drugeth-ek rakatták vagy hat évszázaddal ezelőtt. A várudvaron jókedvű kispapokat talál, akik fölgyűrt reverendában futballoznak. Szívesen fogadják őt, kedvéért a labdát is félrerúgják, fölmásznak vele a vár legfelső falára és megmutogatják: amott van Nevicke vára... arra a Kálvária... emitt alattunk, ahol a vizesárok volt, ez a szemináriumi temető... abban a kis kápolnában nyugszik Firczak István püspökünk, emitt Paukovics püspökünk, a többiek, meg régen volt papok, városi előkelőségek.

Észak felől már alkonyati szellők futnak alá az Ung mentén,

mikor az utasnak a kedves kispapok mesélni kezdik a vár titkait. Alagutakról beszélünk, melyek a nevickei várig vezetnének ... — a lenyugvó nap éppen ott pihen most egy keveset a nevickei romokon. Az utas ettől kezdve még igen sok öreg várkastély előtt álldogál, sok kis kápolnában kanyarítja le fejéről a kalapot és igen sok alagútról hall legendákat. — Ahol az infirmárium van, — mondja a legkomolyabbik, legidősebb szeminarista —, oda falazták be, úgy mondják, élve, a csodaszép Drugeth Máriát, mert szerelmesének, az ellenség vezérének, elárulta a titkos alagutakat.

A belső udvarba megyünk át, — a négymadaras Drugeth-címer ott van a bejárat fölött —, a kápolnában Szent Miklós fára festett képe előtt áll *meg* az utas, majd az infirmáriumot nézi meg, ahol bizony három méter vastag falak között nem lehetetlen, hogy eltemettek egykor valakit. Innen a vár hátához viszik őt a kedves kispapok, ahol két honvédbaka kapaszkodik fel éppen. Virágot szednek.

Az utas elbúcsúzik a szeminaristáktól. A főkapun megy ki most már s a kapus bácsitól megkérdi, hogy ugyan ki lakik amott a sarokbástyában, ahol függöny van a nyitott ablakon s szentképek és öreg könyvek csücske kandikál elő. Hát ott egy szeminárium tanár úr lakik.

Az utas megkerüli a tanár úr sarokbástyáját, az árkon innen, — kicsit beles az ablakon ... egy árnyék mozdul odabent. .. —, aztán a temetőbe megy. Cirill és latinbetűs föliratok a köveken s a kövek alatt pihennek a régen volt püspökök és városi urak. Alkonyodik. Följebb, éppen levelezni kezdő gesztenyefa alatt, két asszony ül a temető kapujától kissé odébb s az utas most kezdi látni, hogy jórészt képekben, tájképekben gondolkozik majd ezen az úton. Tájképekben és mondatfoszlányokban, melyek csak később állanak össze benne.

Ügy fél hat óra tájban az utas már a Bercsényiben uzsonnázik. Kikapcsolódott utas, nem ismer senkit, csak a kávék köszön oda az asztalához. Az utas előszedi a képeslapokat, bélyegeket a Hospodarsky Rozhled 1938 december 31-i számából és elkezdi szétküldözni ismerőseinek a hidat, a várat, a hegyeket, ahogyan az illik. A pincér odajön: talán fölgyűjt-

sak, nagyságos úr? — s az utas akkor arra gondol, hogy ott a temető fölött, a sarokbástyában, bizonynal most meggyújtotta lámpáját a tanár úr ...

Az utas meg ül a Bercsényiben, szemében még a szelid hegyek s a várárokban virágzó süvölvény barackfák képével, — meg a két asszony, amint ott ül az Ung fölött, a gesztenyefa alatt... —, kezébe vesz az utas egy régi újságot és olvassa Teleki gróf miniszterelnök húsvéti beszédéből: *félelem és gyűlölet nélkül élni!* Csak félszemmél nézegeti ezt az utas, nem akar újsághoz nyúlni, elfordítja a fejét, ha rikkanccsal találkozik, ebből a régi újságból is csak ennyit olvasott: *félelem és gyűlölet nélkül élni!* Hatalmas két rokon! Ahol félelem van, ott van a gyűlölet is és ahol gyűlölet van, ott lehetetlen, hogy ne legyen félelem.

De nem akar az utas most ilyesmikre gondolni és nem akar újságot látni. Inkább csak körülnézeget a2 idegen helyen, az idegen arcok között. Egy hadnagy úr jön a feleségével, — aki láthatólag nemrég érkezhetett látogatására —, vacsoráznak s a hadnagy úr ül az asztalnál, mint jó kisfiú és az asszony tárgyal a pincérrel s közli az urával, hogy mit egyék. Az utas kárörvendő jóindulattal nézi őket s eszik, amit akar.

Nyolc óra körül az utas már az esti korzón van, majd egy kicsit kinéz az ungharti sétányra is. Strázsa áll egy parancsnokság előtt s amott a parton, a piros padon, egy fiú meg egy lány veszekednek. A mozi elé megy az utas, ahol már régi ismerőssel találkozik, az útitárssal, akivel együtt jöttek a fiakkeren és aki nem kapott szállást. Az utas elmondja, hogy neki van szobája, egészen kicsi szoba, úgynevezett fürdőszoba, s míg magyarázza, nem jut eszébe hirtelen Herda úr neve, mire odugrik egy szurtos siheder és átveszi a szót:

— Herda úrnál tetszett megszállani, én vittem a kuffert.

Az utas örömmel látja, hogy minden sarkon van már egy-egy ismerőse. Hiszen vacsora előtt még egyszer végigsétálva a korzón, a Korona-kávéház tájékán két kislány jön szembe vele, egyik oldalba böki a másikat és azt mondja:

— Na, ez az a monoklis muki.

Mire a másik:

— Láttam már. A Bercsényiben kávézott. Ronda. — Íme, ismert ember vagyok Ungvárott.

Tíz óra felé az utas már nyugovóra is tér Herda úr fogadó-jában. Nagyon távolról, egészen halványan, eszébe jut, hogy van neki rendes lakása a fő- és székvárosban, a Duna jobbpartján. Jó kis szobájában finom olvasólámpa van a feje fölött és minden egyéb készség... — de ez csak egy pillanattig tart. Végigbotorkál a folyosón és bemegey a fürdőszobába. Ott körülnéz, ahogyan szokott is mindig. Megbillenti a menyeyzet alatti kis négyszögletes ablak kartonfüggönyét és kinéz. Sötétség. A mosdó fölött egy darabka tükör, lila szalagszokor rajta. Csuda-csinos.

A kis asztal fiókja üres, az ablakdeszka szintén, — motoz az utas a fürdőszobában... — az éjjeliszekrényen talál egy régebbi Katona Újságot s egy kis piros gombot. Az utas egyre derültebben hümmög: nem valószínű, hogy azt a piros gombot egy katona viselte volna s az sem valószínű, hogy a Katona Újságot az a nő olvasgatta, aki ilyen kis piros gombokat szokott elveszíteni. Az utas nem túlzottan léha, — komoly ember ő —, de azért most, míg a Katona Újságot és a piros gombot vizsgálgatja, megállapítja magában a valószínű összefüggéseket és bólint: úgy van.

Ha divatlapot és katonapitykét talált volna, akkor is körülbelül ugyanez volna a helyzet, igen, igen. . . s a szoba oly piciny, éppen csak, hogy elfér benne egy csöpp asztal, szék, egy ágy... kicsiny szoba, voltaképpen fürdőszobácska csupán. Következtései során idáig jutva, az utas huncut dolgokra gondol és mosolyog. Hopp, hát a feje? S meghúzza a balfülét, ahogy szokta és nem hisz a fülének! Nem fáj a feje! Na jó ... — mosolyog az utas Herda úr fürdőszobájában ezen az estén, s úgy alszik el, még utoljára, — félálomban már —, szeretettel gondolva a tanár úrra, aki most öreg könyvek fölé hajlik a Drugethek várában, az Ungra néző bástyán, régi püspökök temetője fölött.

Nincsen az utasnak kötött útrendje. Jön-megy, bámészködik, diskurál. Úgy kél fel ezen a reggelen Ungvárott Herda úr fürdőszobájában, mintha örökre itt akarna maradni. De tíz órakor már úton van egy viseltes autóbuszon Szobránc felé. Előbb azonban — korán reggel — sokáig álldogál a vár alatt, a görög katolikus székesegyházban, zászlók és díszes aranyozású szentképek között s ismételten észreveszi, hogy a kora reggeli ájtatoskodók ostromolják legbuzgóbban az eget. Mind szegény emberek, sok a rokkant, béna, a koldus közöttük s nem „láttatni és látni is talán“ térdepelnek itt. A Korona-kávéházba megy innen az utas, komótosan reggelizik, — köszönöm, nem kell! tolja el az újságot magától — s néz ki az utcára, ahol a hídról emide beforduló forgalmat irányítja egy tip-top, fehérkesztyűs, szép szál, fiatal rendőr. A forgalom komoly, van akkora, mint Pesten akár a Margit-híd előtt. A rendőr szabályosan int a gépkocsiknak tilost vagy szabadot, a lovaskocsiknak meg oda is szól: „hohó!“, vagy: „gyerünk, gyerünk!“, mígnem a személy- és tehergépkocsik áradatában egyszerre csak egy szénásszekér döccen elé a hídról s ez más! Ezzel kivételt tesz. Szíveskedve integet a béreslegénynek: na, gyűjjék már, gyűjjék csak! — S amint elballagnak előtte, egy pillanatra megfogja az egyik tehénke kajla szarvát. .. aztán a lapockáját veregeti meg fehérkesztyűs kezével, végül kihúz egy szál szénát s — míg int a várakozó autók sorának —, azt a szál szénát hosszasan szeretettel és értelemmel vizsgálgatja...

Nagyon megszereti az utas ezt a rendőrt emiatt s csak éppen hogy a hangját is hallja, odamegy és megkérdi, hogyan lehetne Szobráncra jutni? — Úgy, hogy a Bercsényi-szálló elől autóbusz indul oda. — Köszönöm. — Az utas felül az autóbuszra és elindul Szobráncra. „Jedná pengőt“ fizet érte a kalauznak, egy kéklblúzos tót menyecskének, aki minden vasat külön megforgat, körmével is megkapargat, még új pénz ez neki, óvatosan bánik vele. Megyünk aztán végig a hosszú szobránci úton, futunk át a falvakon: Koromián, Ilosván s a többin. Szerte a hegyek között egy-egy kis templom körül üldögélnek a falvak.

Az utas végigbaktat Szobráncon, elnéz a postára is, ahol akkor még láthatók a néhány hét előtti bombák nyomai. Megkérdi, hogy merre vezet az út Szobránc-fürdő felé s kabátját a vállára vetve, elindul oda. Még nem sejti, persze, hogy ezen az úton kell beteljesítenie a kockacukor csodáját, úgy, mint alább következik.

Megy az utas az árok szélén, nyugalmasan. Nézegeti a szántást s a fák még friss zöld levelét, — jobbra-balra elhagyogatja a dombhajlatokban üdögélő kis falvakat, Ruszkócot amott, emitt Katlanost, Kapást, — ott meg, ahol az út elágazik, betér egy kis temetőbe. Szokása szerint körülnéz a holtak között. Héber felírás a köveken, — már amelyiken még látni —, zsidók hordják ide a halottaikat a környékbeli falvakból. Megrendülten és megnyugodva érzi az utas e kövek között Isten napjának ugyanazt a melegét, ami ott fent az ungi vár alatt a régi püspökök földi maradványait eldajkálja. A kósza szellők éppúgy susogtatják a fiatal lombokat itt is s zöldes-, meg aranyoshátú gyikocskák surrannak fürgén a rögök között, akár csak ott. Még sokféle temetőbe elnéz az utas ezekben a napokban, Huszton, Nagyszöllősön s másutt, — meg hagymakúpolás pravoszláv templomok körül a Tisza felső folyása mentén —, hegyoldalokban még friss földhányást mutatnak neki, ott jeltelen sírokban szicsákok pihennek. Fent azután, a Jablonicán, mélységes meghatottsággal áll meg a kis dombok lábánál, — itt ismeretlen katonák pihennek, 1915 óta. Hányféle vér ömlött itt össze s hogy ki milyen nyelven kiáltott Isten után... —, nem tudni azt már. Elnyugodtak s egyforma a temetők nyugalma. Az utas a maga módján tisztelkedik előttük.

Ám, hogy jön ehhez a kockacukor? — kérdi az olvasó. Most jön. Mikor az utas a temetőből előbukkan, egy rongyos, maszatos kis cigányfiú kullog eléje. Fénylik a szeme... kis piszkos, sovány cigánygyerek, a bordáit meg lehetne számolni a rongyai között... a kezét nyújtja s valami nem egészen emberi hangon, nyüszkölve és gurgulázva, kér. Az utas előveszi a tárcáját... hát nincs aprója. Az utolsó jedna pengőt odaadta a menyecskének az autóbuszon. Tízpengőse van csak. Első gon-

dolata az, hogy: adni keli! — De a második az, hogy elég kiszámított pénzzel utazik és tíz pengőt nem ad. Váltani itt az országúton... hol? A gyerek eléje tartja kis csontos kezét... s néz rá. Az utas kétségbeesetten kapkodja végig minden zsebét... óra, notesz, ceruza, öngyújtó... — pénz nincs. Ellenben ... mi ez? A nadrág zsebében egy szem kockacukor. Míg megérti, hogy honnan van ez nála és előveszi, kissé vissza kell kanyarodnia, hogy az olvasóval is megértesse.

Az utas körülbelül két héttel ezelőtt kávéházban volt, ami rendes körülmények között nála elég nagy eset. Kapott a feketéhez négy szem cukrot. Egyet beletett a kávéba, hármat zsebrevágott. Hogy miért? Abban a pillanatban, amikor zsebrevágta, egészen más dolgokról beszélt s csak úgy halványan futott át rajta, hogy miért rakja el a cukrot. Még a télen a csúcshegyi menedékházban ötöt kapott egyszer a teához. Hármat tett a teába, kettőt magával vitt, mert jövet a villából, két kis puli rontott neki s hátha véletlenül megint találkoznának, azoknak éppen jó lesz. Találkoztak is és a pulik igen hálásak voltak. Most, amint zsebrevágta a kávéházban a kockacukrot, valaki azt kérdezte tőle: Van kutyád? — Nincs... csak úgy... — Mire az illető odaadott két cukrot a magáéból. Így lett öt. Kutyával azonban nem találkozott s az öt szem kockacukor rendre már kezdett terhére lenni. Mégis, úgy-e... minden este kirakni a zsebből a noteszt, tárcát, órát, ceruzát, öngyújtót, cigarettatárcát és öt szem kockacukrot! S minden reggel visszacsomagolni — ez terhes. Az ezt követő első vasárnapi sétáján egyetlen cukortól tudott megszabadulni. Az illető farkaskutya volt és megette volna mind az ötöt, de az első után a gazdája füttyentett, mire elrohant. Maradt négy. A következő szombaton, gondolta, el kellene sütni már ezeket a cukrokat. Kicsit meg is szürkültek a zsebében, mit lehetne csinálni? Elindult a négy cukorral vasárnap délelőtt, hogy kihelyezi őket. Egy pillanatig eszébe jutott az is, hogy hátha betenné a konyhakredencbe, az erre illetékes dobozba! De ez nem rendes dolog. Elindult, majd csak lesz valahogy.

Nehezen ment a dolog. Egy puli megevett egyet, de a gazdája beszélni kezdett magában: némelyek nem tudják, hogy mi való és mi nem! — mondta. — Zabáltatják a más kutyáját! Tobby,

gyere! — Elmentek. A budai Fő-utcán egy hölgy bement egy Virágüzletbe, a dobermanja kint várt rá. Kuculi, kuculi, — mondta neki —, cukor! — Akkor éppen kijött a hölgy és azt hitte, hogy el akarják lopni a kutyát. Mire az utas zavarában bekapta a cukrot, mely kissé már piszkos volt. A dobermann szemrehányóan nézett rá. Egyet a Mechwart-kertben egy daxlinak nyújtott át még aznap s a daxli kiköpte, mire az utas azt mondta neki: dög. A daxli morogva elment s az utas ottmaradt egy szál kockacukorral. Mit csináljon, sose gondolta volna, hogy ez ilyen nehéz. Szép kis kockacukrok, szabályosak, négy-szögletesek, fehérek, édesek, nem is zsidók s a daxli is kiköpi, nem kell senkinek.

Az utas nem kínlódott tovább az üggyel, visszatette a cukrot a zsebébe, ahonnan az most előkerült, itt a szobranci úton, a temető mellett. Elővette és a gyermek markába tette. Leírni nem is próbálja az utas, hogy most mi következett. Ma reggel az ungvári dómban látott ehhez hasonló átszellemült arcokat. . . amint ez a gyerek — két kézzel emelve — ajkához érintette a pesti kávéházból idáig vándorolt kockacukrot. Rojtos, fekete szempillái eltakarták szeme fényességét, de az arcán, egész testén, ott volt már ez a fényesség, amint átadva magát a szertartásnak, átadva magát az igazi csodák teljességének, enni kezdte a cukrot az úton...

Egy Amerikát járt idős tót ember jött akkor Szobránc felől s ment Ruszkócnak. Pénzért volt odabent és szívesen felváltotta a tízest. De ez már nem is volt fontos. A pénzalamizna még szinte kicsit el is rontotta az iménti csodát, a kockacukor csodáját.

Az utas elbúcsúzott aztán az amerikástól és a fiútól. Ügy érezte, hogy ezzel a kockacukorral s annak széppé vált sorsával szakadt el egészen Budapeستől és lépett át egy másik világba. Az utas hajlamos volt arra, hogy mindebben magasabb szellemek irányítását lássa. A sors, íme, elküldte őt és zsebébe tett egy szem kockacukrot, hogy azt adja át a szobranci úton egy arra váró cigánygyereknek.

Az utas úgy érzi, — amint könnyebbedért szívvel tovább indul a szobránccfürdői fenyvesek felé —, hogy mindig, minden-

kinél, minden eshetőségre készen kell, hogy álljon egy szem kockacukor. Ez már, ebben a formájában, akár nagybetűvel is írható: Kockacukor. Hogy ne kelljen kitérnie soha a feléje nyúló tenyerek elől. S akkor könnyű szívvel mehet tovább útjára, melyet vándorlásnak tekintsen a tisztább fenyvesek világa felé. — Ez a kockacukor legendája.

3.

Az utas nagyot lélegzik a szobránctüdői óriás-fenyők és öreg tölgyek alatt, akkorát lélegzik, mintha egy picurkát sem akarna itthagyni ebből a levegőből. Keresztül-kasul bolyong a szertekanyargó, egymástól távolodó s ismét egymásba fonódó kis utakon, lépéseinek nesztét felfogják a halódó tavalyi lombok és tülevelek. Sokág támaszkodik félvállal egy mohlepett tetejű jégverem oldalának. . . jószándékú tolvaj ő e pillanatban, aki kerülgetve a fürdőház s a kis nyaralók falait, meglopja ezek hangulatát.

Jószándékú tolvaj, olyant lop, amire neki nagyon szüksége van s ami megmarad, ha ellopta is. Inkább összehangolás ez, nem is tolvajlás; a hangulatoknak, ami elfogja rendre, csak egyik felét kéri ezektől a fenyők, tölgyek, gesztenyék alatt lapuló kis házaktól, a másik felét önmagában hozza a kolozsi s tordai sósfürdőkről, a fogarasi Papírmalom-ligettől s a betleni Fejedelemasszony kút járói. . . Szunnyadnak azok benne s most e kis házak színének érintésére, az itteni erdők lehelletére, életre kelnek. Régi erdélyi majálisok hangja zümmög az utasban, s amott a zenepavillon körül... pszt. . . mintha egy régen elhangzott keringő foszlányai ringatóznának. Lépkedik az utas a süppedő avaron és hajlandó elhinni, hogy itt éjszakánként, a holdfénynél, tündérek táncolnak a tisztásokon.

Az egyik kis ház udvarát öreg tót bácsi söpörgeti — az első emberi lény itt, akivel találkozik, de ő is beleillik a környezetbe, amint vesszőseprőjével a tavalyi lombok fölé hajlik. .. — s az utas odanyúl az összesepregetett kupacba, egy makkot talál, zsebrevágja. Ne csodálkozz, — magyarázná az öregnek

—, én se csodálkoznék, ha te Pestről egy villamosjegyet vinnél el emlékbe.

Ám az öreg nem tud magyarul. Egy kislány kerül elő, akivel már megértik egymást s az utas a fürdő gazdája, bérlője iránt érdeklődik. Látni szeretné azt a boldog embert, aki azzal foglalkozik hogy mindezt rendben tartja. A kislány elvezet a messzibb házacskáig, ott lakik a gazda s hívják őt Jakobovics Mórnak. Az utas bekopog. Volno — mondja egy kis szolgáló tótul — szabad. S az utas egy pillanat múlva bent ül a szobában, magyar könyvek, magyar színészek fényképei között s a rádió szól, cigányzenét hoz Pestről. Az ágyban egy súlyos beteg idős hölgy, a gazda felesége, — ő maga bement Szobráncra — s az utas mögött, mintha lezárulnának az iménti hangulatok. Ami itt kibontakozik, az mind ismerős szomorúság még hazulról, csak legfeljebb ebben a levegőben, ebben a környezetben más.

Ezek a Jakobovicsék tisztos, rendes, felvidéki magyar úricsalád, csak éppen hogy zsidók. Történetük is egyszerű, rendes, ma mindennapos tragédia. A beteg szaggatott elbeszéléséből kiderül, hogy ők mindig is magyarok voltak, ezt természetesenek találták és nem gondolkoztak rajta egészen mostanáig. Azt is természetesenek találták, hogy annakidején, mikor a csehek elvették az ungvári magyar gimnáziumot, ők átadják Ungvárról a Kálvária-utca 3. szám alatt lévő házukat az iskolának, tessék, itt van, használják *egészséggel*, jó munkát. Emiatt a csehek rövidebb-hosszabb időre összesen háromszor börtönöztek be őket később. De ezt sem furcsállották, hiszen: *más magyarokat is becsuktak*. A fürdő tartását megnehezítették, adóügyekkel és egyéb szokásos módon húsz évig kitartóan kínozták őket. De állták. Közben felnőtt a fiuk, Beregszászra küldték magyar iskolába. Mindezekben a dolgokban kicsit tönkre is mentek, *úgy* hiszem, az asszonyt meg fogságok és más bajok megtörték egészen, most már csak innen az ágyból, az ablakon át lesi a tavasz hódításait a ligetben. Csend van a kis szobában... a háziasszony sír. . . a rádió harangszót hoz a pesti egyetemi templomból. Az utas lábujjhegyen elmegey.

Nagyon nehéz lett a szíve az utasnak. De kint csodálatos bőséggel ömlik szét a tavasz s várja őt Csigás Pista, a fürdőmester úr kisfia, hogy körülvezesse a telepen. S mert az utas érdeklődő természetű ember és Pista helyesbeszédű gyerek, lassanként önző módon visszazökken az iménti hangulatba. Bocsánatot kér ezért minden szenvedőtől, de Csigás Pista olyan függen tudja magyarázni a fürdő kincseit. S bemutatja a kis házakat, melyeknek olyan szép nevük van: József-ház, Csalogány, Kastély, Magány... Tót asszonyok jönnek az úton, merítenek s isznak a forrásvízből, aztán odébb mennek a piros szoknyák, kék blúzok, újtjukra.

Elválik az utas Csigás Pistától s úgy tesz, mintha már menne is elfelé. De becsapja Pistát. Messzebb, a jégveremnél, megbújik, visszajön s úgy mond aztán búcsút egyedül a szépnevű kis kerti lakoknak, a fedett tánchelynek, a zenepavillonnak, — a támlás padokon kik hallgathatták azt a régi keringőt? .. —, gondolja az utas és megkerüli a kastélyt, melynek feljáróját közsztírok őrzik vigyorogva. A feljáró alatt Diana indul vadászni agarával s elmélázva nézi őt Herkules, vállán panyókára vetett oroszlánbőrrel, dorongjára támaszkodva, ki tudja mióta? Talán arra vár, hogy Diana egyszer csak feléje fordul. . . De Diana háttal Herkulesnek.. . indul az agárral. Az utas már ott tart, hogy azon sem csodálkoznék, ha Diana most megfordulna s mondaná: mi az, Herkules, te itt? — fis Herkules is mozdulna: mióta várok már, istennő!... — S Diana: bocsáss meg, százhetven esztendeje nem jutott eszembe, hogy hátraforduljak. De miért nem adtál jelt, bár egy köhintéssel? — Herkules kőarcát pír futná el és rejtené a nagyerejű emberek szemérmességével oroszlánbőre alá.

Semmin se csodálkoznék most az utas. Nesztelenül mászkál a puha avaron s amott, a mohos kis sziklába ágyazott vasfeszület alatt leül pihenni. Az Úr testének aranyozása bizony nagyon megkopott már, de lábánál fenyőkoszorú s a két oldalán kis pohárkákban ibolya és hóvirág. Kövér dongók buzgón zümmögnek, boglárvirágok nyílnak, gyíkok surrannak. Jaj, nem ismered a fák, füvek és bogarak dolgait! — rémlik fel az utasban egy pillanatra. Nem tudod a kövek életét és a vizek útjának titkait... semmit sem tudsz, hogyan mersz hát az em-

berek dolgain munkálkodni! — De ez is csak úgy felvillan benne és elcsitul. Zsebében egy makk. Előveszi és a bicskájaért nyúl, hogy pipát faragjon belőle. Olyan ösztönös, olyan természetes a mozdulat... s akkor hökken rá: hohó, hiszen bicskád sincsen, már közel száz éve nincsen bicskád! Hol az a nadrág, amelynek zsebében valaha bicskát hordtál? S hol az a kéz, mely olyan jól tudta fogni! Sehol sincsen már. Ez a két nagy szőrös mancs a te kezéd, nem az a régi fűrge s ujjad már alig emlékszik a makkpipa-készítés fortélyaira. Na, csak csendesen ... nem tesz semmit, nyugodj meg, öregem ... minden szép, minden jó és minden rendben van. És megnyugszik az utas. Ha valaki most jönne, — koldus-álruhában, kenderszakállú bergengóc király — s kérdezné: ki vagy te, fiam? — embervoltát így jelölné az utas: én vagyok, felséges öregapám, az a fiú, aki elfelejtette, hogy hogyan kell makkpipát készíteni. — Ha kérdezné valaki, — erre járó kóbor tündér talán —, kérdezné: teljesítem három kívánságodat, ki vele, szaporán! — Mondaná az utas: kedves tündér, egyet kívánok a boldogsághoz... tedd azt, hogy ismét tudjak makkpipát faragni.

Így ült ő ott, ezen a napon, a szobranci erdőben, a vasfeszület alatt, melyen az aranyozás megkopott, de lábánál fenyőkoszorú hevert.

4.

Kora délután érkezik vissza az utas Szobráncre és a Fő-útcán válogatni kezd a gépkocsik között, hogy melyik indul hamarabb Ungvárra. Az egyik félóra múlva indul, a másik meg most mindjárt. Természetes tehát, hogy ez utóbbit választja. Ám félrehívja őt az előbbinek a gazdája és felháborodva súgja a fülébe: csak nem megy ezzel? Hlinka-gárdista volt! — Az utas ezt hiszi is, nem is. Mindenesetre jobb félórával előbb indulni, mint később. S felül a „Hlinka-gárdista“ mögé a hátsó ülésbe, ahol már szoronganak vagy négyen és még beszállanak hárman. Az utas megismerkedik azzal az idevalósi fiatalemberrel, aki az ölébe ül, s a fülébe súgja, amit az imént neki a fülébe súgtak és megkérdi: Igaz? — a vezetőre mutat. —

Hlinka-gárdista?! — Igaz, — súgja ez vissza —, de derék, jóra való ember egyébként. Egész Hlinka-gárdista működése az volt, hogy azt mondták neki: vagy belépsz a gárdába, vagy elveszük a fuvarozási engedélyedet. Hát uram, nem lehet mindenki hős, meg mártír. Családja is van. Belépett. Aztán kilépett. Az utas efélével még többször találkozik útjain s a módszerek egyáltalán nem lepik meg őt. Mindenesetre, — gondolva arra, amit a későbbiek folyamán még mondani óhajjt majd a Felvidék lakóiról: magyarokról, szlovákokról, ruszinokról, zsidókról —, helyeslően meg kell ismételnie Jaross Andor miniszter egy kijelentését, amely szerint *általánosítani nem lehet s* „a Hlinka-gárda még nem a szlovák nemzet!“

A vonat indulásáig még éppen annyi ideje van az utasnak, hogy elnézzen a cseh hivatali és hivatalnoki városrészbe, a Galagóba s az Ung partján, kis piros padon ülve, elbeszélgessen egy utcaseprővel, aki azzal a kedves, puhán „tótos“-kiejtéssel beszél magyarul, de a tótokról következetesen nem mondja, hogy mi, hanem: a szlovákok. Az utcaseprő megmutogatja: emitt az új hidat akarták szétrombolni annakidején repülőgépről „a szlovákok“. De nem találták el. Egy bomba a vízbe esett, egy abba a túlparti kertbe, egy meg amoda az útra. A Galago egyébként nagyon szép, — modern, szellős, tágas, napos, kertes hivatalházak, cseh iskola és hivatalnok-lakások —, nagyon szép és amint erre az utas még visszatér: *semmi összefüggése nincsen a tulajdonképpeni Ungvárral*. Itt áll a régi Ungvárba beépítve egy külön kis cseh város. Mint mindenütt végig a Felvidéken.

A temetők közein szőlők, — kötözik a venyigéket emitt, kriptajátót javítanak amott —, két öreg néni motoz egy sír körül, árvácskákat ültetnek ki, — kisujjat kisujjal lógázva, egy pilótalegény jön egy lánnyal. Így szép ez, így teljes. Az utas a tetőről még egyszer végigpillant a városon, aztán felpakolódik és indul Csapra.

Csapon egy remek szép, modern új épület bukkan ki először. Mi az? Cseh elemi iskola. Aztán egy másik szép új épület. Mi az? Csendőrlaktanya. Visszaemlékezve a Galagóra, itt

kezdi megérteni az utas Csehszlovákia születését, fennállását és széthullását. Szerke a városokban mindenütt üldögél régi templomok tövében, Szentháromság szobrok körül, Kálváriadombok alatt, — s tán mögötte egy-egy várrommal —, a „régí város“. Mellette aztán egy új város, egy amattól független „cseh város“, mely most kiürült. A két város között sehol semmi hangulati, érzelmi összefüggés nincsen, csupán hatalmi, alárendeltségi. Emitt a kertes házakban rezideáltak egy álságos demokrácia arisztokratái, — az adószedők, végrehajtók, policáj főnökök és besúgóik, stb. —, amott a határ, azon túl élnek régi, oszlopos, képes, szobrocskás házaikban: a bensülöttek. A fálvakban omladozó kúriák, — szentképpel teli faházak feljebb, a Ruszinföldön —, rongyos viskók s felettük: erődnek beillő csendörlaktanya és annak védelmező árnyékában palotányi cseh iskola. Mikor később Huszton egy „kisorosz“ fiú egy hatalmas épületre mutatva, elhaló, gyüölletteljes tisztelettel azt mondja: börtön! ... — akkor értett meg az utas mindent. Börtönök, csendörlaktanyák, iskolák s külön városrészt a gyarmati uraknak, érthető. A „Felvidék“ hangulata: várak, várkápolnák. Szentháromság-szobrok, Kálváriák, faragott kő és fa. A „megszállott terület“ hangulata: csendörlaktanya, börtön, sima beton, vas és üveg.

A Széchenyi-vendéglőbe tér be az utas Csapon, asztal alá rúgja a bördöndjét s három tojásból rántottát és félliter bort parancsol ki magának, amint az felnőtt utashoz illik is. Míg eszeget és iszogat, odajön az ördög és megkísérti. Szeme elé tol egy újságot és biztatja: nézd meg, mi hír a bel- és külpolitikában! Az utas már-már kezébe venné a lapot, mikor meglátja rajta a dátumot. Négynapos. Ezzel az ürüggyel — nem kell régi újság — legyőzi az ördögöt, aki erre más formában jelentkezik, olyan csábítóan, hogy az utas most már nem tud ellentállni. Háta mögött a billiárdasztal. Lukbilliárd. De nem olyan, amilyen nálunk van. Ezen eggyel több luk van és két gomba. És más-más színűek a golyók s az mind mást-mást számít ... de hagyjuk, aki nem ért ehhez, annak úgyis hiába magyarázza az utas, aki meg ért hozzá, az már sejti, hogy ez igen ravasz dolog lehet. Az utas nem sokáig bírja a kibicke-

dést. Két fiatalember játszik s ő kéredezkedik, hogy vegyék be. Az egyik éppen elmegy és a másik — helybeli gyógyszerész — hajlandó. A gyógyszerész remekül játszik, de nagyon sport-szerűen és udvariasan. Sokkal jobban játszik, mint az utas, — akinek igaz, még idegen kezében a gumivégű dákó, nem azért mondom — és mégis elveszít három játszmat egymásután. Az utas rendre belemelegszik. Olyan szazasokat csinál, hogy otthon, az Arany Kacsá-ban, a szombat délutáni pajtásoknak, Tuskónak, Bercinek, Tibornak tátva maradna a szájuk, ha látnák. Az utas igen sajnálja, hogy nem látják őt, amint veri a csapi gyógyszerészt. S nem hallják, amint a gyógyszerész úr, igen eredeti módon, minden érdekes lökésre az igazi sportember szenvedélyével kiált fel: haha, kikelt a sírjából özvegy Pókayné! — Ez külön is nagyon szép.

S most következik a bonyodalom. Előkerül egy fiatalember és játszani akar. De csak pénzbe. Senki nem hajlandó vele. Magával! — mondják. — Ugyan! — A fiatalember tehát — pincér a restiből egyébként, Lajos, ha jól értettem —, a helybeli kozák. Mindenkit ver a környéken, de csak pénzért. Az utas elszemtelenedett az iménti három nyert játszmatól, — a gyógyszerész úr ez úton is fogadja háláját, hogy hagyta nyerni őt — s mérkőzésre áll ki a kozákkal ötvenfilléres alapon. A játszmat elveszíti, de a játékból folyó tanulságos következtetések megérnek neki ötven fillért.

A játszma közte és a kozák között, a vége felé már egészen elvadult. A közönség az utasnak szurkolt. Tapssal és éljennel honorálta minden szép lökését, ha meg valami nem sikerült, akkor *így* legyintettek: ajjaj-ajjaj!... — *míg* ha a kozák jót játszott, fintorogtak, ha *meg* rosszat, kárörvendve mondták: ez az! Az utas nekidühödött és nyerni akart. Itt maradna mögötte a legenda... erre járt egyszer egy idegen mester, barna félcipőt viselt — ballábán stoppoltat —, szürke Hubertuskabátot... bejött, leült, evett három tojásból rántottát, ivott egy félliter bort és megverte Lajost! Igen, ez szép volna... megverte Lajost. Lajost, aki irtózatossal játszik, hosszú pillanatokig gusztál egy-egy helyzetet minden oldalról, cserélgeti a dákot és főként kiabál. Na most! — mondja Lajos és

nekigyürkőzik. — Most a pirosat beteszem a kétszázasba, a zöldet a százasba, a sárgát az ötvenesbe, egyetlen lökés! Hopp! — s nem csinálja meg. — Ezt a tésztát! — mondja Lajos — s az utas gunyoros elégtétellel: ezt.

— Na de most! — mondja Lajos. — Mantinelből visszahúзва, a százasba teszem a pirosat, adok bele egy falsot, a kétszázasba megy a sárga, a zölddel meg helyzetet csinállok. Itt fog kijönni a gomba előtt. — És ismét nekigyürkőzik és valamit megcsinál belőle, de nem mind és nem úgy.

Hiszen... — ne részletezzük — az utas kikapott, ez tény. Lajos később odajött hozzá és azt mondta: nézze, ne haragudjon, hogy megvertem, hiába, tudok! — S hosszan kezet fognak — de az utas akkor már átlát Lajoson. Lajos nem játszik jobban, mint például a gyógyszerész, de szájjal nyeri a játszmákat. Ijesztget, rákiabál a partnerre, fellépésével lehengerel — most a piros a százasba! A kék a kétszázasba! stb. —,s ha nem is tudja megcsinálni, de engem lehangol, elkeserít, meggyengít, hát hiába, úgy-e, nem tehetek ellene semmit, ilyen zsonglőr ez, ilyen csodadákós, ilyen Lajos, hajjaj . . .

— és nem tudok játszani. Lajos demoralizál, hipnózissal dolgozik és a játszma hevében sokszor úgy látja a partner, hogy sikerült neki az, ami voltaképpen nem sikerült. Harsány magyarázatai, csatakiáltásai olyanok, mint az ókori vezérek sisakján a taréj vagy az ökörszarv, ijedjen meg az ellenfél rögtön, amint meglátja! Lajos pszichológus, Lajos sokkal gyengébb, mint amilyennek teszi magát, ám Lajos dobbant a lábával, forgolódik, szemét meregeti, kiabál s az utas szédülten elveszti a játszmát. Ebből aztán messzemenő következtetésekre jut... — de minden indokolás nélkül megtartja magának.

5.

Hűvösen, titokzatosan és nagyon éjszaka van, mikor az utas megérkezik Beregszászra. A pontosság kedvéért megjegyzi, hogy tulajdonképpen még csak tíz óra múlt, tehát ilyenkor rendes körülmények között, távoli otthonában, még nincs éjszaka. De itt, a beregszászi állomás háta mögött, amint áll a

téren az utas a bőröndjével... — kocsi nincs, míg a forgalmi hivatalban a jegyét pecsételték, elzörömbölt az utolsó is, — itt most nem 10 óra van, hanem fél 11, 11, sőt sűrű éjfél van itt és közel-távol senki. Fölötte, a tér közepén, egy hatalmas lámpa, mely hideg fényével mutatja, hogy mekkora a sötétség. Előtte a kisvasút sínpárja, az messze felvisz a rengeteg erdőbe, Dolha felé. Háta mögött az állomás, kabátja alá hideg szellők osonnak és megborzongatják... csak áll az ismeretlen város előtt. Ez az az állapot, mikor a meglett ember — így vacogva valahol az éjszakában — egyszerre csak elfelejti illetőségét, lakhelyét, állását, társadalmi elhelyezkedését, s hogy hány fillér van egy pengőben és eszébe jut, hogy ő voltaképpen apátlan-anyátlan árva.

Egy fuvaros kerül elő valahonnan — titokzatos fuvaros, csak úgy kilép az éjszakából, a sötétségből — s amit mond, az rendes és földhözkött dolog: nagyságos úr, mindjárt visszajön a kocsim, elküldtem a legénnyel a Grandba, meghagytam, hogy jöjjön vissza.

Nahát, rendben van, itt egy ember s lesz kocsi. Most válik el — az utas feszülten figyel magát... — most válik el, hogy vajjon idegei hogyan működnek, agyának tekervényei között mekkorák a zökkenők. Az utas azt szeretné mondani, keblére borulva a beregszászi éjszakában a fuvarosnak, azt szeretné mondani: bácsi, kérem, meghalt az anyám, meghalt az apám, árvafiú vagyok, egyedül állok itt a világban. — De nem ezt mondja. Hanem ezt: Köszönöm, megvárom. S hogy az iméntit végkép eltörölje, még utána teszi túlzott tárgyilagossággal: Messze van a város? — Holott mindegy neki, félóra vagy egy nap, ide vagy oda. Csak igazolni akarja magát a fuvaros előtt, hogy ő épeszű. Mert hátha belelátott.

Így kezdődik az utas számára *Beregszász*. S míg kocsira vár, a fuvaros biztatja, hogy el ne mulassza, menjen ki a krétalyukakhoz. — Mi az a krétalyuk? — Háát... krétalyuk az krétalyuk — mondja a fuvaros. — Föld alatt van, tele mindenféle szobrokkal, amiket a régiek csináltak. — S halottakról regél a fuvaros az utasnak, akik ott veszttek a krétalyukakban, koponyákról beszél, lábszárcsontokról. Hogy voltaképpen mi

az a krétalyuk, az nem derül ki, de közben megjön a kocsi. A város alszik. Két-három kései járókelő bámul csak a kocsi után, melyben ül az utas, úgy ül, mintha valami sejtelmes, csodálatos küldetéssel érkezett volna ide. Azt hiszem, ez elfogja a korai tárgyalásra érkező vidéki ügyvédet is, a hivatalosan járó miniszteriális tisztviselőt és a varrógépügynököt is, ha így végighajtat egy ilyen sötétségbe borult, alvó városon. Hiába van ott zsebében a fényképes vasúti bérlete, táskájában az iratok, vagy a mintakollekció. Valahol motoszka benne egy gyermek... egy komédiás... és azt súgja neki: pszt, te vagy Lawren ezredes! — S mi lehet a krétalyuk?

A Grand Hotelben végre feloldódik kissé az utas a varázslatok alól. Közlik vele, hogy nincs szoba. Kimegy a Donáthba, ott sincs. Otthon, valahol Pesten, világosság van a lakásában és jó meleg, de neki pihenni kell. Itt lődörög hát Beregszászon és lesi, hogy valamelyik portás megkönyörül rajta. Vége a Slaviába beengedik. Az utas felkapaszkodik a lépcsőn — a folyosón a képek, jaj, de ismerősek, ahány Korona, Grand és Központi, mindenütt ülnek a falon, pácolódva a kispörkölt, bécsiszelet, párolt káposzta és sör összefolyó illatában a Rákóczi elfogatása, meg a Sevillai borbély... s a drapériás, aranykeretes, kifakult tükrök a műmárvány állványka felett — egy álmos kapus alszik az első szobában, öklére borulva, előtte nyitva a füzetes regény: Az Ezüstvölgy titka. — Csak kétágyas szoba van, — közli a felriadó kapus az utassal és egy úriemberrel, aki utána érkezik —, de ha az urak esetleg ketten egy kétágyas szobában... — és biztatón s várakozva néz — két pengővel olcsóbb.

Az urak egymásra néznek, be is mutatkoznak — Török vagyok, — Deutsch, örvendek. — Egymásra néznek és... nem őszinték. Apró, elheherészett félszavakkal állapotnak meg abban, hogy „minek zavarjuk egymást, hehehe...” — „de kérem, nem zavar, biztosíthatom...” „ó, kérem”, stb.; s mindketten túlszemérmesek ahhoz, hogy megtakarítsanak két pengőt. Inkább kivesznek egy-egy kétágyas szobát külön-külön. Az utas szobája előtt — Deutsch úr benéz egy pillanatra — elválnak. Nagy szó, de örökre.

Az utas egyedül marad. Körülnéz a szobában a két rézágyon, a rozoga szekrényen, a mosdón, a leszakadt csengőn... brr, hideg van! És mért jársz lábujjhegyen? Csak lépj rá, bátran, így! — s le akarja eresztetni a rollót, de az nem olyan könnyű. Majd éjfélkor átmegyek a másik ágyba — vidámítja magát az utas —, hogy kifizetődjék, igen, amortizálódjék. — Félhangon s ízelve kimondja a ferde fényeket vető, gyöngyösernyős csillár alatt: amortizáció ... rtizáció ... mennyi mássalhangzó, ertézé ... zmrty. Ez halált jelent tótul. Zmrty ... mondja az utas az iszonyú csendben és kinyitja a szekrényt, nyikorog az ajtó, — zmrty, zmrty... — bőrdnjét az asztalra teszi, kinyitja s feldől a vizesüveg. Nagy kortyokban sok ú-betűs gurgulázással ömlik a víz a padlóra. Utána kap az utas s akkor látja, hogy nem azért kap utána, hogy ne ömöljék ki a víz — de ne szóljon ilyen rémesen, ilyen kísértetiesen! S az utas fejébe csapja a kalapot és elrohan a Grand Hotel kávéházába. Embereket akar látni!

Ül aztán a Grand Hotel kávéházában az utas és teát iszik egy csészéből, melyen a felírás még „Grand Hotel Berehovo“. Piros lábiban, borjúszájú ingben idősebb rajkók jazzt játszanak. Elmegyek innen és sose tudom meg, hogy mi az a krétalyuk ... — gondolja az utas s elkezd levelezőlapokat írni. Már ott tart, hogy szinte, de szinte ilyeneket ír: e kies helyről szeretettel üdvözl... — Körülnéz e kies helyen. Telefon szemben vele és vészkijáratlámpa; mosdó, azzal a törülközővel, amelyre, sajnos, még Kassán is azt mondják a méltatlankodó idegennek: de kérem, reggel tettük ki! Kártyapartik bonyolód-nak szerte az asztaloknál s a szaxofonos cigány most a cimbalmost tanítja fogásokra, futamokat játszik neki, csodáltatja magát.

Az utas fizet és hazamegy a Hotel Slaviába. Míg a holmiját rakosgatja a bőrdnjéből, a borotva-késztséget, szappant, fésűt — s csak nagyon óvatosan, nehogy odakoppanton valami az asztalhoz, mert még meg találja ijeszteni magát, hiába, ez már így kezdődött s nem tud szabadulni — ezalatt folyton az az érzése, hogy valaki van a háta mögött. Füttyö-

részni szeretne, mert úgy tudja az irodalomból, hogy aki fél, az fűtyörészik. De nem mer fűtyörészni. Viszont természetesen találná, ha valaki rászólna: fűtyülj!

Holmiját egy-helyre rakja, hogy semmit itt ne hagyjon s felírja egy kis darab papirosra: jegyet lepecsételtetni. S eldobja a cédulát, mert ha már felírta, úgy sem felejtí el. Persze, hogy nem. Minden eszébe jut, csak egy nem, egyetlenegy, amitől aztán nem tud aludni. Ugyanis még a Grandban eszébe jutott, hogy már napok óta nem látott egyetlen ismerőst sem. Erről meg eszébe jut, hogy ez nem igaz, mert ezt a Deutsch urat ő már látta valahol. De hol? Ki ez az ember, akivel éjszaka a beregszászi Hotel Slaviában kezét fogott az aranyrámás tükör alatt s az egy pillanatra belépett ide és megnézte a rézgombos ágyakat, melyekben szinte szomszédok lettek. Ki ez a Deutsch? Ki ez?!

De végre is... le kell feküdni, nincs más hátra. Az utas, tessék elképzelni, hálóingben — konzervatív ember, nem tud pizsamában aludni — térdrezöttyen aláatosan, és engedelmessé a kényyszerképzetnek, benéz az ágy alá. Két ágy alá, hiszen megfizette. Gondolom, kevés ember van — vigasztalja magát az utas, amint hálóingben és monoklival a szemén, négykézláb kuporog a padlón — kevés olyan ember van, aki egy ilyen Hotel Slaviában nem néz be az ágy alá. Ne vegye sértésnek a Hotel Slavia, de ez már így van. Akadhatnak persze egészen kivételesen gyáva emberek, akik nem mernek benézni, mert hátha csakugyan van ott valaki, na és akkor mi lesz! De az utasban van annyi bátorság, hogy benéz. Holott talán még soha senki nem volt itt az ágy alatt, hiszen ki az a vakmerő ember, aki éjszaka, sötétben, Beregszászon, a Hotel Slaviában be merne mászni az ágy alá. öt perc múlva szívészélhűdés ölné meg attól, hogy hátha valaki_ jön, letérdepel és benéz hozzá.

Így fűzőgeti gondolatait az utas, mikor valahol valami koppan. Hallga csak hallga... talán Deutsch úr térde volt ez? Talán most kuporodott le, hogy benézzen az ágy alá s míg a fogasnak odáig nyúló árnyékát vizsgálgatja — mint éppen az utas is — tüszentését elfojtja — mint éppen az utas is — s az utas felől tűnődik, így: honnan ismerem én ezt az alakot?

Az ajtóhoz oson az utas és lecsavarja a villanyt. Olvasólámpa nincs, az ilyen szállodákban kilométereket kell gyalogni a kapcsolótól az ágyig. Az utas naponta harminc-negyven kilométert mászkál, de ez az út az *ágyig*... — borzasztó. Csak ne kellene a félelmetes neszek, nyikorgások: zmrty, zmrty... — között keresztülvándorolni a sötétben a szobán. Az utas megfogja a villanykapcsolót, kinézi magának a helyet, felméri a távolságot, leolt, elindul és nekimegy a mosdónak. Megáll és szívdobogva hallgatja a... mit is? Mi ez a tompa dörömbölés? Dub-dubb, dub-dubb... mi ez? Ja úgy! A szívem. Ne csináld ezt — mondja neki az utas —, most már éppen elég. Értsd meg, nem embertől félek — ha már kimondtam, hogy félek —, a hangulattól félek, ami kezdődött az állomáson és itt a falakból árad. Na gyerünk, gyerünk. — Az utas megkeresi a kiszemelt ágyat... hopp, itt van! — S hanyattfekszik és a sötétségbe bámul: ki ez a Deutsch? Ki ez? Talán éppen így fekszik most hanyatt valahol, valamelyik szobában és talán ő is szeretne papát-mamát kiabálni. Bár ez nem látszik rajta. De hiszen rajtam sem látszik. Akik éjjel egy ilyen Hotel Slaviában papát-mamát szeretnének kiabálni, azok nappal többnyire nagyon szemtelenek és viszont. Vigyáznod kell — oktatja magát az utas —, ne légy szemtelen, mert elárulod magad. De ki ez a Deutsch? Ki ez a Deutsch, aki nem akart zavarni és most nem tudok aludni miatta? Zavart volna, akkor most nem zavarna! Ha együtt vettük volna ki a szobát, már mi mindent tudnánk egymásról! Talán horkolna is! Be jó volna, ha itt horkolna a másik ágyon. De nem voltunk őszinték, jaj, nem voltunk őszinték egymáshoz. Ha mertünk volna őszinték lenni — ó, de szép volna! — már tudnám azt is, hogy a nadrágját hogyan hajtogatja össze s a kabátját vájjon szék hátára teregeti-e... és maga borotválkozik? Szappannal vagy krémmel? S talán mondaná, háromszor megsimítva a homlokát, kabbalisztikus mozdulatokkal: bocsánat, én ezt így szoktam lefekvés előtt. S az utas mondaná: Kérem, csak tessék, mindenkinek van valami ilyen . . . ilyen ízéje ... Mindenesetre számolja meg a sarkokat, talán beteljesedik az álma, hehehe. — Hehehe, nagyon jó. Köszönöm, hogy figyelmeztetett, egy, kettő... három, négy — s aludnánk.

Most itt fekszik az utas és nem tud aludni: ki ez a Deutsch? Milyen egyszerű volna — gondolkozik az utas —, ha megérezné a dolgokat s most nyílna az ajtó és bejönne. Vagy én mennék át hozzá — fűzi tovább az utas —, igen, ha átmehetnék, megkeresném s mondanám: én ez s ez vagyok, ilyen és ilyen. Hát maga kicsoda és milyen? — És míg az éjszaka egyre vastagodik, sötétségével elborítva a várost, a világot, mindent — így érzi az utas —, Deutsch úr szimbólummá növekedik: milyen távol élünk egymástól! Milyen hazugan és értelmetlenül... milyen leplezetten és lappangva. Hohó, talán azért nézünk be ilyen éjszakákon idegen városokban az ágyak alá, hogy hátha találunk ott valakit? Valaki ismerőst, barátot, rokont — embert! Szimbólummá növekedik a vastag éjszakában az ismeretlen útitárs — akinek egy pillanatig a kezét fogta az utas a kifakult tükör alatt, — ő volna hát „az ember“, akivel nem lehet találkozni? Elbujt a neve és formái, elbujt a szokásai és szemérmői mögé, bújjik az illetősége és pártigazolványa mögé és nem lehet felkutatni, hiába mutogatom magamat.

Kettőt kong az óra... az utas most figyel fel rá, hogy templom van itt a szomszédban... — s megnyugszik: Istenem, add, hogy mégis... egyszer találkozassunk.

6.

Ezen a napon reggel fél hatkor felkeltik az utast szabályosan, úgy, amint meghagyta tegnap este. Megdörzsöli a szemét s körülnéz, hogy hol is van? Beregszász, persze! Kikászolódik az ágyból, felrángatja a makacs rollót és kinéz a piac-terre. A friss szellőre s a napfényre teljesen felébred az utas: ki ez a Deutsch? Ám mégis csak aludt az utas valamit és reggel van és nap süt és kofanénik motoznak lent, csirkék csipognak, kutyák ugatnak, borjú bög — s így az egész már egészen más. Ki ez a Deutsch, aki most nyilván még komótosan hever két ágyában; hja, ő alhatik, hiszen biztosan üzleti ügyben utazik, dolga van, tehát ráér nyolcig, kilencig, de nekem rohanom kell, én pihenek. — így feloldódnak némely misztikumok, ha az a kedves nap rájuk süt.

Sietve öltözik az utas, megnézi a néznivalókat, a Calvin-téren, a Kossuth Lajos-utcán sétafikál, helyi levelezőlapot vásárol egy trafikban s a trafikos, aki nagy lokálpatrióta, elmagyarázza, hogy a levelezőlapon azért olyan tiszteletreméltó a Vérke-patak, mert mikor a felvétel készült, még nem volt szabályozva. Táji jellegének megártott a szabályozás, ezt a trafikos igen sajnálja. Az utas mindenesetre megkérdi, hogy hol vannak azok a krétalyukak — amikről tegnap este hallott kísérteties dolgokat a fuvarostól —, mik azok a krétalyukak?

— Tyü — azt mondja a lelkes trafikos —, az nem megy csak úgy. Arra rá keli szánni egy teljes napot.

— De mégis, mik azok?

— Hát krétalyukak, uram!

— Na és ... ott vannak valami szobrok, hallom.

— Szobrok? Nincsen ott szobor egy sem! — de ezt úgy mondja, mintha nagy szégyen volna a városra és minden lakosára, ha a krétalyukban szobrok volnának. — Buta beszéd!

— Egy fuvaros mondta.

— Hazudott. Nincsen szobor, ha mondom.

— Hát mi van ott?

— Semmi! — és lelkesen széttárja a karját. — Semmi az égvilágon uram, csak a lyukak. Még a korinokat is kiszedték már, ami megmaradt.

— A korinokat.. — kérdi az utas bizonytalanul — az összes korinokat?

— Az összes korinokat! — ismétli a trafikos már olyan lelkesen, hogy az utas nem meri még azt is kérdezni, hogy mi az a korin. Ha azt sem tudja, hogy mi a krétalyuk? Egy rejtélylyel már több vagy kevesebb! Mert rejtélyes város ez: mi a krétalyuk? És miért nincsenek szobrok benne, ha már vannak? És kiszedték szegény korinokat... és ki az a Deutsch? Legelőbb a korinokat hagyták volna meg.

Sétálgat az utas a Bethlen-utcán, igen jól érzi magát és talál a 8. szám alatt egy olyan helyes, szép magyarságú felírást, hogy tanulhatnának belőle a hivatalos urak, akik egyébként még a hozzájuk tartozó hivatalos feliratokat sem cserélték ki. A táblán ez áll: *Vigyázzanak, a kutya hamis!* — Ez kedves.

Szinte utána kíváncsoznék még egy szó: vigyázzanak, a kutya hamis ám! Felette látszik a friss átmázolás, melyből kitűnik, hogy a kutya még nemrégben csehül is hamis volt. A Petőfi-utcán megy visszafelé az utas, mert turista nem tér vissza ugyanazon az úton. Itt aztán egy gyermekcsapattal találkozik, hatan vannak, tizenöt-tizenhat éves legénykék s remekszépen beszélnek magyarul. Munkát keresnek. Az utas érdeklődik, hogy mit tudnak, hol dolgoztak eddig, mi a napszám s más efféle. Két pengő a napszám — azt mondja a vezetőjük, a bandavezér —, meg étel. — S gyanúsán végigméreegetve az utast, hozzát teszi: elhíj maga, vagy csak kérdez? — Mivel az utas csak kérdez, hát otthagyják, hadd menjen el a holmi-jáért s onnan a vasútra.

De előbb bemegy az utas a Donáthba reggelizni. Míg ő bent kávézik, azalatt kocsisa — nézi az utas az üvegen át — felrakja a zabostarisznyát a lova nyakába, ő maga álltában az első keréknek dűl s szalonnázik. Olyan ez a kocsis, mintha most jött volna a kirgiz sztyeppékről. Kemény, csontos, mongol fejéből az a két ferdevágású szeme túlnéz az üvegen s a mögötte ülő utason... *eszi* a szalonnát. Szinte várná az ember, hogy na most megfeji a lovát. De nem. Már teljesen civilizálódott és az utast feji meg három pengő erejéig.

Finom kávét kap az utas a Donáthban, vaját is — hol vannak már melléből a tegnapesti szorongások! — s kérdi a pincért: zsemlye nincs? — Nincs. — Miért? — Nem értem magam sem, a pékek kérem, már napok óta nem akarnak zsemlyét sütni. Csak kiflit.

Titokzatos város ez, hiába... Hová lettek a krétalyukakból a szobrok s általában mik azok a krétalyukak a szoborral, vagy anélkül... Most még hozzá a korinokat is kiszedték s a pékek megmakacsolták magukat és ismeretlen okból nem sütnek többé zsemlyét. Arról nem is beszélve már, hogy ki az a Deutsch? Na, gyerünk ki a vasúthoz.

S fut a vonat az utassal ismét... zörömböl át a sok-sok Tiszahídon — áll az utas az ablakban és hol vannak már a tegnapiéjszakai rémek! Vadkacsa! — mondja a rendőrtanácsos, akivel itt az úton összeismerkedtek, — ni, vadkacsa! Hárman vannak. — Igen, vadkacsa! — örülnek neki... három vadkacsa.

— Nyúl — mondja az utas —, ni, nyúl! — s a rendőrtanácsos szakértelemmel néz a nyúl után és megismeri, hogy: kan-nyulacska, nyúlfi. — Nézünk utána, míg eltűnik amott a kiserdőben. A rendőrtanácsos Iglón s Késmárkon járt iskolába, oda vágyik s erről beszél aztán.

Száldobos körül bivalycsorda. S egy idősebb hadnagy, tartalékos lehet — már jó őszes, árkoltarcú ember —, szép, mélybarna szemét összehúzva nézi őket, azt mondja: fehér marha itt nem marad meg, csak a bivaly bírja ki ezt a legelőt anélkül, hogy mételyt kapna. — Bustyaháza felé aztán — még mindig nézi a földet a hadnagy — mondja elgondolkozva: azér'... nehéz szántás eshetik itt! — S az utas nézi ezt az őszbeboruló fejet, a két hűséges barna szemet s megérzi: milyen erős, nagy köze van ennek a földhöz, a föld dolgaihoz.

Tiszaújlakon látja végkép az utas, hogy a napfény hogyan töri szét a misztikus szimbólumokat — marad belőlük emlékezésül annyi, hogy az emberben a gondolatok az érzésekkel kellőképpen elvegyülhessenek — Tiszaújlakon, ahol természetesen eszébe jut a tiszaújlaki bajuszpedrő. A pedrőről egy bajusz ... a bajuszról annak gazdája, egy Tombác nevű szegedi nyugalmazott tanító, akit tizenkét évvel ezelőtt látott Szegeden a Regdon-fürdőben ... s akkor aztán egyszerre csak megvan Deutsch úr! Persze... ismeri őt az utas, hát hogyne. Deutsch úrnak rádiószaküzlete van Szegeden, a Kárász-utcában. Az utas vett is tőle egy készüléket 1929-ben. Nna, végre — S megy az utas Huszt felé, „az ukrán fővárosba“ — szívének tegnapi dobogása hol van már, ugyan hol? ... — és csillog a Tisza a napban.

7.

Komolyodni kezdenek most már a hegyek — úgy Nagyszőlőstől feljebb — de még szelídek, kedvesek, jólfésültek. Oldalukon szőlőskertekkel, melyekben virágjukban állnak a barack- és szilvafák, völgyeik hajlatában egy-egy toronyaljára való kis házzal. Amelyik egy kicsit tekintélyesebb, az már várromot visel a fejebúbján. Amott hagyjuk el a szőlősi romvárat, aztán a királyházait — Veresmart előtt tutajt rónak össze a Tiszán, —

s feljebb kibukkan szép, szabályos kúpalakú csúcson, a huszti vár.

Az utas a huszti állomáson érdeklődik, hogy merre van a katonai járásparancsnokság s azt mondják neki: csak menjen ezen az úton végig, egyenesen a minisztériumba, ott van. Kocsi nincs, de itt is tanyáznak az állomás háta mögött bőröndök után kapkodó, cigarettáért szaladó, krajcárra leső szegénylegények. Sorukból kilép egy ébernézésű, jóbeszédű, jó kiállású fiatalember. Nagyon rongyos, borotvátlan, megviselt fiú, minden pillantásában, minden szavában, mozdulatában a kóbor kutyák értelmessége. Az utasnak tetszik a legény, átadja neki a bőröndöt, s elindulnak a minisztérium felé. Mire a Huszt-patak hídjához érnek, már vannak olyan jóba, hogy az utas megkérdezheti a legényt — aki igen jól beszél magyarul, csak idegen kiejtéssel, éspedig nem azzal a puha kiejtéssel, ami erre szokásos — megkérdezi az utas: volta-képpen mi vagy?

— Orosz.

— Ukrán?

— Á, ukrán! — felhördül sértetten. — Ukrán az ukrán, én orosz vagyok! — Nagyon büszkén mondja ezt és hogy semmi félreértés ne lehessen, még utána teszi: — Nem nagyorosz, kisorosz! De szeretem a magyarokat.

A minisztérium előtt már tudja az utas, hogy a fiút kényszeríteni akarták, lépjen be a szics-gárdába. De nem léptem be, hohó, dehogy léptem be, azt mondtam, hogy nem tudok én fegyverrel bántani — így mondja el —, hohó, pedig tudok ám, de nagyon is. Hiszen két esztendőt szolgáltam a cseheknél. Letagadtam. Én nem leszek szicsák. — Tanult mestersége nincs neki, lőtő-futó szegény ember ő, mindent elvégez, amit rábíz-nak, Huszt egyik külső szélén lakik apjával, anyjával, testvé-reivel — akik mint mondja, nem tudnak magyarul egy szót sem, csak ő — meg a feleségével. Már egy éve, hogy megházasodott. Ez mind elérkül, míg mennek a hosszú Beszkidov-szkáján végig a minisztériumba — innen intézte a sötét emlé-kezetű Volosin a rövidéletű ukrán uralom dolgait — az utas itt elintézi a hivatalos elintéznivalókat s kijöve, azt mondja az oroszoknak:

—Idehallgass, megfogadlak idegenvezetőnek. Délig velem vagy. Fölmegyünk a várba, meg ide, amoda, kapsz két pengőt, velem ebédelsz, reggelizel és áldomást fizetek. Vállalod?

—Vállalom — fölragyog az orosz —, hűségesen megyek!

—Nahát, kezet rá. — Az utas a kezét nyújtja, az orosz megmarkolja: akkor hát mondd meg a nevedet is, fiam.

Az orosz megmondja a nevét:

— Kovács József.

Az utasnak leesik az álla.

Az utas visszatolja az állát a helyére, — Huszton még többször is le akar esni az álla, rendre megszokja, — és elindul Kováccsal, az oroszsal, hűséges vezetőjével. Az utas itt, Volosin minisztériumának kapujában, ismét megtanulta egy szónak mélyebb és melegebb értelmét. Az ajtóban a strázsa meghallotta, hogy az utas Pestről érkezett. Tyű, — egészen elégedet a képe az öreg honvédnek — az úr hát pesti? — S ideadta a kezét, szeretettel a szemébe nézett az utasnak és végtelen jólelkű örömmel mondta: jóformán földiek vagyunk, uram. Én Érdről való vagyok. — S ezt igenis belátta az utas, sohasem gondolt ő még arra, hogy az érdiék neki jóformán földije. De ez így van. Ha az ember egy kicsit kivetkőzik a környezetéből, megszibbre kerül — s netán kalandosabb viszonyok közé — bizonyos szavak bővebb értelmet kapnak s ez itt a földim, ez az érdi katona.

József, az orosz viszont kitűnő útitárs, kedves beszédű és sok mindent tud. Vagy legalább is mindenre felel, habozás nélkül. Most megmutogatja: nézze, onnan a padlásról, abból az ablakból, lőtték a szicsek a minisztériumot — az üvegajtón ott is vannak a golyók nyomai. Meg amott is, itt is, ott is, mindenütt golyónyomok. De hát hol is ígyuk meg az áldomást? Ez már a vezető gondja s ő kedvezve a pesti úrnak, azt mondja: „csak jöjjön, elviszem igaz magyar helyre, a *Hübel-hez*, a *Royalbd*“. Egy baj van ezzel az oroszsal, ötven-hatvan lépésenként megáll, Márijá moj! — mondja félig bosszúsan, félig fohászkodva s ismét és ismét összefűzi a szandálját és az ismét és ismét kioldódik, mire megint megállunk: Márijá moj, Márijá moj! —

De meg lehet szokni.

József szolgálatkészsége egyébként nem alázatos és semmiesetre sem alázatoskodó. Úri módon szolgál, szíveskedik az idegennek. Haza akar szaladni, hogy átöltözzék. Felvennék egy jobb ruhát — mondja — ha együtt leszünk egész délelőtt. A Royalban külön asztalhoz akar ülni. Az áldomás természetesen pörkölt és fröccs. De addig nem iszik, míg az utas rá nem emeli a poharát. És vigyázva annyit iszik ki egy cugra, amennyit az utas. Míg az utas egy képeslevelezőlapot összefirkál — miután ettek, ittak —, Kovács a kenyérkosárba nyúl. Az utas meg éppen fölnéz... Kovács elpirul és visszakupja a kezét. De csak egyél, mondja az utas restelkedve — hát egyél, az Isten áldjon meg. — De Kovács most már nem eszik többet. Csak ül és arra les, mikor gurul el a ceruza, hogy fel lehessen emelni, esik le a kalap, hogy törölgetni lehessen, könyökkel porolgatni; tüzet ad József, akár el is szívná az utas helyett s mikor elmegyünk, kéri a levelezőlapot, hogy majd ő viszi. De hogyan viszi! Nem is viszi. Cipeli. Szállítja. Egyébként azt akarja elérni, hogy nézzem meg a postát, milyen szép. Az utas a Volosin házához akar menni, de ő a postát kínálja folyton: csodás, csodás, jaj de szép! — így dicséri s elvégre ő a vezető, Kát elindulnak a posta felé.

József, az orosz buzgón, két kézzel tolja maga előtt a levelezőlapot. Egy kis hídon megáll, Várpatak felé mutat, hogy amott a domboldalon a pravoszláv templom. Azt mondja, egyszer egy nagyon gazdag orosz jött ide valahonnan s építette ezt a templomot, aztán elment, Márijá moj, milyen gazdag orosz volt...

—Hóha he, nyete-nye, — megrekedt egy szénásszekér itt a Korjatovics-utca kis hídján és az utast az orosz féltő gonddal irányítja föl a járdára: tessék, tessék fölmenni, még baj éri!

—A két tehénkét rángatja amott a béres a szénásszekérral — hóha, hó, nyete-nye! — most megfordul... hát nagyszakállú, lengő pajeszes öreg zsidó a béres, kalapja a nyakára csúszott a nagy izgalomban; most az ostort bedugja a szénába, nekidől az első balkeréknek — az akadt bele valahogy a hídpallóba — vállát nekifeszíti: hóha, hé, nyete nye! — Az utas megnézi dühről, hátulról, jobbról, balról... — hát nem vezérigazgató.

Mingyárt meglátja a postát! — így biztatja az utast hűséges vezetője, József, akinek e pillanatban nem nagyon imponál a vár, a hegyek, semmi: de a posta, a posta! A várra — melyet a tatárjárást követő első évtizedekben emeltek — azt mondja: ó, nagyon régi, mikor én születtem már megvolt. De az semmi, az apám hatvanéves és ő is itt találta már. De itt a posta Az orosz megáll előtte és rámutat: *hát ez az!* Az utas kötelességének tartja összecsapni a kezét és pillanatokig bámulni a postát. Ez boldoggá teszi Józsefet és csak akkor szomorodik el, mikor alázatos gyűlölködéssel mutat rá egy óriási és nem is komor épületre: börtön. Az utas félre is érti először és megkérdi: talán ültél benne? — Á, nem én. A szép, nagy téren aztán József és az utas szembenállanak a templommal. Attól balra oldalvást, Dubnovics lelkész szobra mögött az iskola, melyet a szics-terroristák laktanyának használtak. Innen a térről lőtték a csehek a szicsákokat, azok meg a térre tüzeltek alá. Egy vasárnapon délelőtt a szicsákok itt fogadták puskatűzzel a templomból kiözönlő népet. Amott jobbra, a görögkatolikus zárdában — valaha a jóemlékezetű ruszin vezérére, Kurtyáké volt a ház, — itt rendezkedett be Volosin. Most lakatra és láncra zárva a rácsos vaskapu, a zörgetésre egy kislány jön elénk, de nem tud, csak tótul. Nem baj. Kovács József, a csodálatos orosz, beszél vele tótul és tolmácsolja az utasnak magyarul. Jön egy értelmesebb nő, nyitná is és nem is a kaput, le akarja beszélni az utast a látogatásról, hogy nincs itt semmi látnivaló, zárda ez. Az orosz föllép. De az utas leinti, ne zavarogjunk itt, menjünk másfelé. S inkább csak úgy próbaképpen rámutat az utas — már átmenőben a téren — a templomra és azt kérdi: ez milyen templom? S József kedves büszkeséggel: ez az én templomom, református templom! Az utas marokra fogja az állát és így folytatja:

— Te orosz vagy! S református?

— Az. Engem itt kereszteltek és ide járok, ez a templomom.

Az utas fölmutat a toronyra:

— Hát nézd meg, kereszt van ezen!

— Kereszt — ismétli az orosz s nem néz fel, neki magyarázzák, hogy mi van a templom tornyán?

— Hogy lehet ilyen kettős kereszt református templomon? József kezdi elveszíteni a türelmét:

— Én ezekhez nem értek — mondja —, ez a református templom, én orosz vagyok és ide járok.

Egy félóra múlva az utas a hagymakupolás pravoszláv templomban álldogál, a szép, fehérszakállú, feketesüvegű archimandritával — aki nagyon szépen beszél magyarul — s elmondja neki a dolgot. Hát bizony, ez így van, ez a Kovács, ez csakugyan orosz, bár anyja „magyar volt“. Természetesen nem református, de görögkatolikus. Odajár az alsó nagytemplomba, ott is keresztelték, az igaz, lévén, hogy az görögkatolikus templom, de ő azt hiszi, hogy az református templom és hogy ő református.

Mikor innen elmennek ketten, Kovács József így zárja le a vitát: nem értem én uram ezeket a dolgokat, kereszt, az kereszt, a többi nem fontos.

Az utas még egy próbát tesz:

— Ha orosz vagy, akkor hogy hogy nem ez a templomod, ahol most voltunk, hiszen ez az orosz templom.

— Nem. Ez a pravoszláv.

— De te is olyan orosz vagy, mint az archimandrita.

— Dehogy is. Az archimandrita nagyorosz. Én kisorosz vagyok, mondtam már.

— Rutén?

— Á — s megvetően legyint. — A rutén nem orosz, az ruszin. Én vagyok orosz!

Mire a hegyek alá érnek, József váratlanul újabb dolgokat kezd tudni a huszti várról.

— Magyarország nagyon szép ország — oktat bevezetésül — és ebben a várban lakott Ferenc József, a legnagyobb király. Épített is egy olyan kutat odafönt, hogy ha abba egy kacsát beleeresztenek, az a föld alatt kiúszik a várból, le a Tiszáig s ott bukkan elő.

A várhegy puskás kerülőjével találkoznak, egy-két szót váltanak — az orosz tolmácsolja, a jó Isten tudja, milyen nyelvjárást, mert az utas már végkép kezd eltévedni, hogy itt ki a nagyorosz, kisorosz, fehérorosz, ruszin, ukrán stb. — aztán a temető

alatt, a kis kápolnába néz be. Itt a hegyek oldalán — fölöttük várromokkal — így nyugszanak erre, akik megbékéltek. De a kápolna most elhagyatott. A padokat kirakták belőle s talicskát, kaszát, kapát, ásót, kosarakat s más mindenféle kerti szereszámot tart benne a temetőcsősz. Ám a kis oltár még megvan s egy csodálatos szelídségű Mária néz le az utasra a mennyországkéek falról, karján a gyermek Jézussal. Az utas még sosem látott ilyen szépet.

Mennek aztán a régi világháborús temető mellett. — Ide nem temettek azóta, csak most ástak nemrégén összesen hat új sírt. Amott — mutatja a temetőcsősz — két magyar... emitt két ukrán... amonnan, fejtül emerre, két cseh fekszik. Az utas és vezetője elhagyják a temetőt és mászni kezdenek a hegyen fölfelé, mégpedig lehetőleg nem az úton, hanem amerre közelebb. Hanem ez a József hogy tud mászni! S közben beszél is, biztatja az utast, hogy onnan fentről, a romoktól, nagyszerűen lehet látni — a postát! S kúszik föl a kövek között, úgy félúton megáll, bevárja az utast — innen már látni a vasútvonalat jó messzire, amerről az utas jött s a kanyargó Tiszát... Husztot és a szomszédos községeket — bevárja az utast, egy fogással a panoráma felé állítja s pózba vágva magát, odamutat: tessék. — Éppen csak azt nem mondja: én csináltam az egészet!

Csak tovább, tovább! — Hogy mászik ez a fiú ... S csodálatosképpen lábbelijének csak lent van folyton baja, az aszfalton. Itt, a Hegyen, semmi baj. Itt az utas marad el minduntalan s azzal az ürüggyel, hogy „várj, felírok valamit“, kicsit kiszuszogja magát. Az orosz csodálja, hogy az utas hogyan ír álltában, milyen sebesen s valami öntudatlan elégtételként az ilyen jegyzet-pihenések után ő még gyorsabban mászik. Az utas már iszonyú sebességgel ír, már ott, rögtön, helyben sem tudja elolvasni, de nem baj, majd átírja, ez presztízskérdés, most már nem maradhat szégyenben. Amint ő az írást abbahagyja, az orosz elkezd megmutatni, hogy ő meg hogyan tud hegyet mászni. Így versenyeznek föl a várig, ahol aztán, Marija moj!... Kesemező, Iza, Herincse, jobbkézt... amott a hegyvonulat mögött a magyar határ, emitt az út, amelyen jött az

utas a Tisza mentén végig; fordul most amarra, ahonnan jön a Tisza ... És itt a huszti vár tetején kezdi megérteni a hegyek, vizek és népek összefüggéseit, kezdi látni, hogy hol a természetes és hol a politikai határ. Innentől kezdve föl Boeskon, Szlatinán keresztül el Máramarossziget alatt, most már nagyon figyel az utas, hogy hogyan ömlenek a vizek alá a rengeteg erdős hegyekből mind a Tiszába. S a folyó mögött határnak ott a hegyek. — Emitt Velejte, Szeklence, Boronya, Visk, Técső, Taracköz, arra indul majd az utas délben — gondolja, míg áll a várfalon, a folyót és hegyeket, az eget és erdőket bámulva — és ismét belátja az utas a közhelyeknek nem megvetendő voltát: íme, kék ég és szelídzöld mezők között mint ezüstszalag kanyarog a Tisza... — nem lehet másképpen mondani, ez az.

József meg a várost kémleli és lelkendezve fedezi fel: ott jobbra... az ujjam irányában... a posta, a posta! Mászkálnak az utas és József, a hűséges vezető, az omladékok között. József azt mondja, hogy egyszer egy angol urat is hozott ide. Az filmezett. — S hogyan beszéltek? — Hát tótul ő is tudott — mondja József. — Az angol? — Természetesen. Az utas elteszi a képet: a huszti vár tetején egy angolnak egy orosz tótul magyarázza a Tiszát.

Az idő múlik, menni kell. Lent, a vár és a temetőkápolna között félúton egy pillanatra állanak csak meg s József egy régi görög pap málló sírkövére mutat: oda a kő köré... látja... ide tettek be a csehek huszonnégy szicset, ruhástul. Megyünk le a Royalba. József szerényen csak levest kér. Végül megeszi a húst, főzeléket és tésztát is. Válgék egészségére. Villa nem zörög a kezében, a kést nem veszi a szájába, a levesel halkabban bánik, mint az utas. Aztán elkoccintják az utolsó poharat: fizessünk és menjünk. Még cigarettát veszünk s a buzgó József nem mondja, hogy trafik, hanem így nevezi teljes rangján és címén a dohányosboltot, amint frissen oda van mázolva: menjünk be ide a magyar királyi dohányárudába. Az utas a bőröndjébe rakja a cigarettát, mire József közelhajlik hozzá és súgja: ha a koffert kinyitja, azután mindig jól zárja be! — Jó — súgja vissza az utas, — köszönöm, megszsz. —

S a jótanácsért hálából beszalad egy cukrosboltba és vesz egy elkészett húsvéti nyulacskát a József feleségének. József kendőjébe csomagolja a nyulat, majd két kezét összetéve, bizonygatja az utasnak, hogy imádkozni fog érte.

Rohanunk az állomás felé. József ötpercenként lemarad: Marija moj! — és kötözi a lábbelijét. Közben sietve beszél, beszél, amennyit csak még lehet. Régi dolgokba avat be nagysietve, a cseh uralom utolsó hónapjainak történetét meséli s azt mondja: és akkor jöttek a holicsánok.

— Kik? — kérdi az utas riadtan, hogy vájjon milyen újabb nemzetség ez? De nem, József kijavítja magát:

— Hát a szicsek.

— Akkor miért mondd, hogy holicsánok?

— Úgy hívjuk, mert Holics felől jöttek. — Na, ez már más. S kezet szorítva elválík az utas Kovács Józseftől, aki kisorosznak vallja magát, cseh katona volt, magyarbarát, azt hiszi, hogy református, de ez nem igaz, mert görögkatolikus, s nem is az apja után orosz, hanem az anyja után, aki viszont „magyar volt“. Elbúcsúzik tőle az utas és továbbindul a Tisza felső folyása felé, nézegetve útján az egymásba ékelődő torz határokat maga körül, s ismét gondolkozni kezd a kevert, kis népek tragikus hullámvásáráról.

A vonat indul, az utas a kalapját lengeti s Kovács József, a csodálatos kisoros, onnan a perron túlsó végéről, valami kedveskedő búcsúkiáltást küld erre. Már zakatolnak a kerekek, nem érti az utas, mutatja is, a fülére intve: nem hallom! Hát csak látja, hogy Kovács, a kisoros, keresztet rajzol a levegőbe s dobja utána. Megáldja őt. . Az utas alázatos örömmel fogadja ezt a kisorosztól, akit megszeretett, s aki mondta neki ott az archimandrita előtt, a dombon: én nem értem, uram, ezeket, de kereszt az kereszt.

Az utas elindul Taracköz felé, onnan Rahóra, Kőrösmezőre s a Tatárhágón át, az akkori lengyel határon, majd Szlatinán, Nagyszöllösön, Újhelyen keresztül Kassára, onnan Pestre s ismét kitudja hová. De végignézve mostani és majdani útjain — sez írás során ezután való mondanivalóin — ismételheti bátran Kovács Józsefet bárhol: Nem értem, uram, nem értem az egézet... de kereszt, az kereszt.

Úgy Técsőn túl egyre jobban kezd megmutatkozni a hegyeken, hogy micsoda hatalmas és előkelő rokonaik vannak nekik odafent. Agg nagynénik és nagybácsik, akik még a nyár derekán is többnyire hósipkát viselnek s rengeteg erdőnyi szemöldökük alól pislognak alá, hogy odalent a völgyekben vájjon a nap süt-e, vagy felhők gomolyognak. Tisztul és élesedik a *levegő* s aki Szegednél fürdött a Marostól felkavart barnás-zökés Tiszában, az Taracköztől feljebb már nem is ismer rá a sziklás, köves partokon fehéren megtörő, rakoncátlan, ifjú havasi vízben, hogy ez ugyanaz a Tisza. Az utas Taracközig megy vonaton, ott hatalmas MÁV-autobuszokra kell szállani, mert a vasút még a túlsó vonalra esik, román területre. Az utas áll a zsúfolt autóbuszon körülbelül másfél órát, Taracköztől Terebes-Fej érpatakig. Az utasok közé itt már halinás rutének és bő, fehérgatyás románok keverednek. A Tiszaparton már felbukkannak itt-ott a kéménytelen rutén faházak. A román határ mentén fut az autóbusz, Szlatinán, Kisbocskón, Nagybocskón, Tiszafélegyházán keresztül, s át lehet látni jól — például Szlatinával szemközt — Mármaros-szigetre. A falvak jórészt a Tisza két partján épültek, tehát egyik felük Romániában van, másik felük idehaza. így Magyarbocskó és Románbocskó. Vagy például: itt a falu, magyar földön, s túlhan a vasútállomás Romániában. A Tiszán remek vas- és betonhidak, ám közbül kerítéssel elzárva. Taracköztől Terebes-Fejérpatakig tehát az utas elég világosan megértheti a táj parancsait a hegyek alakulásából és a vizek folyásából. A vizek ide futnak le az Alföld felé igyekvő Tiszába s amott kezdődik a Feketehegyek, a Csernahora láncja és vonul természetes határként — hatalmas vízvázalstó! — fel a Tatárhágóig, hogy összeölelkezhessek a lengyel havasokkal. Az a siheder, aki amott horgászik, magyar területen áll a Tisza vizében, de ha a botját kissé jobban megsuhogatja, úgy a horog már a román Tisza vizét súrolja, s a hal, amit kifog, tulajdonképpen vitás is lehet.

Még elég kora délután van, mikor az utas megérkezik Terebes-Fej érpatakra s onnan egy picurka kis vonaton tovább indul, most már égbenyúló hegyek között, itt-ott erősen szűkülő völgytorokban, Kőrösmező felé. A levegő, amit beszzipant, már a havasok levegője, a fenyőerdők itt már sötétednek, sűrűsödnek. A csöppnyi mozdony elindul a három-négy kis kocsival s virgoncan befűrja magát a rengeteg hegyek közé. Amilyen komolyak — s ahogy jön az alkonyat, komorodni kezdenek — a hegyek és erdők, olyan vidám ez a kis vonat, afféle intim-vonat. Mintha a hegyekben tanyázó óriások játéka volna. De nem az, hanem a völgyekben lakó törpék eszköze. S hogy zakatol, milyen kedvesen igyekszik. Nagy dérrrel-durrall hagyja el a Barnabáska-havast — Kőrösmezőig három alagúton is átmegegy, ez külön élmény az utasnak, aki már olyan régen nem utazott át alagúton — az alkonyat kéken kezd alászállni, a kis faházakból itt-ott füst kanyarog elé. A Popivánon hó van — hó borít mindent a Visó-völgy felett —, s amott a túlparton két kis mozdony fut alá a hegyekből, azok már Romániában vannak. A határt Terebes alatt egy kis patak vágja el, de már például a Fejérpatak völgyén át nem lehet a Popivánra jutni, mert az út Románián át vezet.

Mindenütt az egyre keskenyedő Tisza mentén fut persze a kis vonat s egyre kisebb és kisebb hidakon zakatol át, szinte szemmel követni lehet most már, hogy na, itt ömlik bele egy patak s lesz több valamivel a Tisza, ott is egy, amott is egy... s feljebb, feljebb egyre gyorsabb, egyre fehérebb a folyó. Az élesebb beszögelléseknél gerenda vagy beton hullámtörők védik a partot. De ki védi a ruszin tutajost, aki a vágató, tajtékot hányó, követ hempergető, szeszélyesen kanyargó mérges kis vízen kormányozza alá az egyszerű készséget? Hát nyilván a jó Isten védi. Körülötte havas hegyek, szakadékok, sötétzöld fenyőerdők, szelid völgyek, a selymes fűvön bocik és bárányok, s ő a mindig haragosnak tetsző, de kenyeret adó Tiszán néhány szál összerótt fenyőgerendával... Nagyon is érthető kezüknek kemény fogása, tiszta nézésük, házaikon, kútjaikon a virág- és szalagdíszes kereszttek s a köszöntésük, amellyel egymást is szívesen üdvözlük: Slava je Isos Christos.

Erdészvölgnél kedves új ismerősei, akik olyan szeretettel avatják be a hegyek és azok lakóinak dolgaiba — a rahói pályaorvos két diákfia —, figyelmeztetik az utast, hogy itt a hegyoldalon E-betűformára ültettek egykor egy csomó kis fenyőt. A fenyőcsemeték azóta hatalmas fákká serdültek és Erzsébet királynénk emlékezetét őrzik az erdészvölgyi hegyoldalon, ahol Rudolf királyfinak vadászkastélya állott. Az utast mélyen meghatja, amint itt a Tatárhágó alatt egyszerre csak a királyné fenyőemlékművével találkozik, mert hiszen ő tizenkét-tizennégyéves korig csodálatos álmokat szőtt a szépséges királynéről — innen nagyon messze, de éppen ilyen hegyek és rengeteg erdők között — s csak akkor döb-bent rá, hogy hiszen a királyné régen halott volt már, amikor ő született. De ilyenek a legendák, s akit nagyon szeretünk, arról nem hisszük el, hogy már nincsen. Az utas gyermekora alatt családjában és környezetében Erzsébet királyné élő volt. S most itt, az Erdészvölgyben megérti az utas azt a két tanyai embert, akik felkeresték őt 1929-ben Szegeden és nagy titokzatosan, fénylő szemmel, száraz torokkal el-elakadó nyelvvel közölték vele, hogy Petőfi Sándor náluk járt. Kenyeret adtak neki és szalonnát, bort. Elment... Ígérte, hogy visszajön, de nem egyedül! Rudolf királyfit hozza és megsegítik a szegénységet. Hogy ki volt az a csirkefogó testi valójában, az nem fontos. Végeredményben .. . Petőfi Sándor volt, Rudolf királyfi és a szegények barátja.

Rahón aztán kiszállnak a fiúk, az utas egyedül marad a kis kocsiban. Amott a hegytetőn hó. Hideg van, de nem lehet fázni. Az alkonyat kezd sötétkékesbe váltani s az utas áll az ablakban. Most kezd kiesni az időből. .. Már nem tudja pontosan, hogy mikor van hétfő, mikor kedd s egészen valószínűleg tartja, hogy ő itt áll a hegyek alatt, Rahó és Körösmező között és Erzsébet királynéra gondol.

A Sefcsik-fiúk — a pályaorvos fiai — őzet is ígértek. Azt mondták, hogy amott a tisztáson szokott lenni egy-két őz mindig, nézik a vonatot. Az utas lesi az őzeket. S csakugyan. . . amott egy őz! Igen, egy kis őz áll a tisztás szélén és nézi a vonatot. Hohó, hát biztosan ez az az őz, amelyikről Sefcsik Aladár beszélt, persze, a vonatnéző őz. Jól

van — int neki az utas —, rendben van, mehetsz lefeküdni. — Kikiabál neki az utas: szervusz öz, eredj haza! Mikor én ilyen kis öz voltam, ilyenkor már régen aludtam! — Az öz nem felel. Csak nézi a vonatot, amely odébb zakatol az utassal a Tatárhágó felé.

A kis vonat kapaszkodik föl-föl a hegyek közé s onnan meg jön, jön, jön alá az éjszaka... Az utas nem szereti a sok különleges írásjelet — a vesszőn és ponton túliakat, a felkiáltójeleket és három pontokat —, de kénytelen élni velük mégis, hogy valahogyan sejtesse az olvasóval, milyen határtalanul nagy ez az éjszaka, amely mindjárt itt lesz. A csöpp mozdony és az apró kocsik lihegve, zakatolva törtetnek eléje — az éjszaka meg nagy, puha csöndben hömpölyög alá a hegyekből. S ahogy az utas áll az ablakban — mélyen és teljesen belülről elszakadva már napi ügyeitől és szokott környezetétől — ezt az állapotot voltaképpen úgy is lehetne mondani, hogy unatkozik. Még tegnap — vagy tegnapelőtt? ... a múlt héten talán, vagy évek teltek azóta? — elkapta őt ez az érzés s most érti meg, hogy ez az igazi pihenés „a kikapcsolódás“, ez a jóindulatú, termékenyítő unalom. Ezt kereste, ezért indult el, hát végre itt van. Egy kis állomáson ült az utas, szürke, enyhe borulatban, átengedve magát az unalom varázserejének. Már akkor ott tartott, hogy nemigen izgatta, mennyi a késése a vonatnak — s egyáltalán megjön-e? — csak ült, nézte az eget, a földet, a járókelőket, a cipője orrát. Ha jön a vonat, ő felszáll, ha le kell szállani, leszáll, közben ír egy-egy levelezőlapot s az idő eltelik. Mellette a forgalmi hivatal előtti padon egy főhadnagy ül és ugyanígy nézi az eget, a földet és a csizmája orrát, mint az utas. Az utas füttyörészni kezd egészen halkán. Előbb nem is tud róla, csak a főhadnagy csizmája orrának mozgásán veszi észre, hogy ő füttyül. Amaz, a taktusra, megmozdítja a csizmája orrát. Az utas most már tudatosabban kezd füttyülni, hiszen közönsége van. Rákezd egy nótára, figyel... a csizmaorr nem mozog. Ez tehát nem felel meg a szomszéd izlésének, reflexei erre nem működnek. Az utas gyorsan befejezi és másikat kezd. Hiába. Harmadikat kezd ... — s a csizmaorr megmozdul. Talán húsz-harminc nótát is elpróbál az utas, míg rájön: a

szomszéd a kuruc dallamokra mozog a legszívesebben. Hát gyerünk. A Csinom Palkó, Csinom Jankónál már nemcsak a csizma orra, de a sarka is megmozdul s egy-pár sarkantyú hal-
kan összepeng. „Nosza rajta, jó katonák, igyunk egészséggel,
menjen táncba ki-ki köztünk az ő jegyesével!“ Az utas ismét
is s peng a sarkantyú; sej-haj az ő jegyesével. — Itt a vonat,
az utas fölszáll — az állomás körül szinte kézzelfoghatóan
úszik az unalom — a szomszéd ott marad, az utas visszanéz
rá. . . Sose fogja megtudni, hogy együtt mulattunk egyszer,
szürkés, csöndes-esőt ígérő borulatban, egy kis állomáson, a
forgalmi hivatal előtt.

Ez az a megtermékenyítő, finom kis unalom — áll az utas
az ablakban, az éjszaka elé menőben a kis vonattal — ez az,
amikor fejében és szívében rögzítődnek az elfutott képek és
hangok. A pillanatképeket idézi most magában, amint áll az
ablakban s a mondatfoszlányokat, amiket szeme és füle elkapott.
Egy kis vízimalom például, Szeklence és Huszt között, a Ti-
szába igyekvő patakon; amott meg egy huszár a lovát táncol-
tatja; kis kutya fut a kerékpár után; magyar bakák Ungváron túl
a parasztházak udvarán kis tót gyerekekkel játszanak. Megy
az utas az országúton, szembejön egy gépkocsi, a volánnál
hetykebajuszú káplár s olyan cifra hegyeset pök, amilyent csak
bakról lehet megtanulni. Így, a volán mellől, külön humora van
a jelenetnek. — Egy ember áll bokáig az Ungban és horgászik.
Reggel van. Késő délután vetődik ismét arra az utas — közben
megjárta toronyát, boronyát és vidékét —, az ember még min-
dig áll ugyanazon a helyen és még mindig horgászik és még
minclig nem fog semmit. — Egy állomásról megy elfelé az utas.
A külső váltóknál hosszú katonavonat. A mozdony orrán egy
honvéd áH és nagy gonddal díszíti a fujtató, gőzöket sistergő
gépet. Virágokat fűz föl a kéményre is. . . Leugrik, hátrál
néhány lépést és nézi — távlatból —, aztán visszamászik és
javít valamit.

Kisvárosban, alkonyati csendességben, egy ablak előtt ballag el
az utas, az ablakban egy három-négyéves kisfiú a mamájával.
Könyököl az asszony, a gyerek ásít, mint egy kismacska,
szinte látni, amint gyülekeznek már köréje ennek az éjszakának

az álmai. . . fejét az anyja karjára hajtja.. . mindjárt lefektetik... aludj, te ismeretlen kisfiú, áldodj szépeket. — Egy délelőtt meg fut a vonat az utassal s egy pillanatig látja a lányt — puha, mézszínű haját apró szellők kócolják, virágzó vadkörtefa alatt ül az erdőszélen, kék szoknyája szétterül körülötte a fűben... a boglárvirágok lesnek föl rá... ölébe egy farkaskutya hajtja a fejét. . . a lány nyugtatva simogatja s nézi tovatűnő vonatot — mögötte, az erdő fölött, már égbevesző háttérnek, a szalánci romok.

Képek, amik elfutnak az utas előtt és megmaradnak benne talán örökre.

S hangok is, persze. A jó nevetés, ami fölharsant az autóbuzson Tiszafehéregyháza körül, mikor az utas egy hirtelen kanyarnál hanyattvágódik. Dereka alá halinás rutén bácsi nyúl, feje egy fehérgatyás román ember ölébe esik, holmiját egy pesti villanyszerelő, meg egy nagybocskói zsidó kocsmáros szedi össze és remekül mulat az egész társaság. — Kis vicinális vonatok hangja kíséri az utast. Ezeken a kisvonatokon patriarkális romantikája van az utazásnak, nagy hűhóval szállnak le és kapaszkodnak föl az utasok, „na, Isten áldja, lelkem“, „mehetünk“ — mondják a kalauznak, aki biztatja a batyús, átalvetős népeket: „gyerünk apám, gyerünk, még ma indulni akarunk, szálljon már le!“ — „Szállok, fiam, szállok, szárnyam nincsen, lábon megyek csak“. — „Na, iparkodjék, iparkodjék, előttünk jó út van még!“ — S aztán csikorogva, nyikorogva indulunk tovább. Az utas meg nézi a vasúti kocsikban kiakasztott reklámképek változását vidékek szerint. Demecser és Cégény között megy a vonat. Tessék elképzelni, az állomásokon tempómozgású vénék, pipával a szájukban, néznek utána. . . Amott meg rózsét cipelő öregasszony, tisztára mintha Andersen meséiből került volna elő, s Cégény és Demecser között, a kopott kis fülke falán, túlélvetegarcú hölgy, hátraszegett fejjel, hunyt szemmel emel ajkához egy pohár gyöngyöző pezsgőt. S hát az az örvezető úr, aki három társával áll egy kisváros főterén, estefelé, gesztenyefák alatt. Előttük három finomkodó, húzódzkodó leány, és az örvezető úr a legpirosabb felé fordulva

így dobogtatja meg a szívét, hetyke módon: na, szép lány, hát hármunk közül melyiket választaná?

Az utas hűségesen továbbviszi a mondatfoszlányokat. Két sokgondú, roskadt, öreg zsidó ül egy állomás előtt két rozoga bőröndön. Riadtszeműek, minden lépésre fölneszelnek, s ki tudja, hol állapotnak meg a két sovány bőrönddel! ... És miről beszélnek? Geraldine királynét sajnálják. Ez így van. A szegény emberek szeretnek sajnálni szerencsétlensorsú királynékat. S még szebb, hogy nem is mint albán királynét sajnálják, nem, dehogyis. Fejcsóválva azt mondja az egyik: *egy magyar grófnő!*.. Ez a szép. Az utas elteszi. Képek és hangok... hangok és képek, s mert az utas sokszor száll le és fel, sok búcsúzó és találkozó embert lát, s így érezheti ismét, hogy milyen jók az emberek, ha valaki jön, vagy valaki elmegy. A búcsú és találkozás pillanatai hogy megmelegítenek bennünket. . . állandóan búcsúzunk, találkozunk s ismét búcsúzunk kellene. — Az önkéntes, aki amott Tuzsér körül a lány szája fölé hajlik... — A beregszászi állomáson a látogatóban járt tisztí feleség: milyen szépen mondta a kis vékony asszony a méteresvállú óriás őrnagynak: aztán írjál, Péterke... — Egy állomáson meg két marcona öreg katonát, egy ezredest és egy tábornokot látott az utas, amint csókkal váltak el.

Aztán kevésbé érzelmes, vidámabb hangok és képek. Egy őrház oldalában például korareggel hatalmas kutya ül — olyan nyugalmasan, mint akár a hegyek —, háttal a vonatnak. Az utas még nem látott kutyát háttal ülni robogó vonatnak! Nagyon érdekes. Csak úgy üldögél és láthatólag a tájban gyönyörködik. A vonat nem izgatja, hogy ugatná és futna utána, mint más rendes kutya. Az utas már megszokta, hogy beszéljen az állatokkal és kövekkel s mindennel, hát kiszól neki: kutya kérem — igen tekintélyes, nagy kutya —, kutya kérem, nem érdekli önt a vonatunk? — De az csak ül és nézi a hegyeket. — S hát mikor megy az utas az erdőben, se közel, se távol egy teremtett lélek; amott jobbkézt valami házikó csupán, s egyszerre megszólal egy jólismert hang: rövid szünet után a BSzKRt-zenekar indulókat játszik! — Hohó, hiszen ez a kedves Radó, a pesti rádióból. A hangulat olyan, hogy az utas azt

várja, hogy kilép egy bokor mögül Dörmögő Dömötör, márnarosi medve, személyesen. De nem. Ez Radó, Pestről, a Sándor-utcából.

Amint elteszi az utas egy álmos gyermek szemének pillantását; amint elteszi a képet, ahogy egy trombitás, dagadt arccal, sorakozót fúj a négy égtáj felé; amint elteszi egy orosz pap nyakában himbálódzó kereszt tompa fényét, épúgy elteszi persze a saját pózait, melyeken rajtakapja önmagát. Ahogyan áll például egy állomáson s igyekszik úgy állani, olyan előnyösen, hogy a szembenézők jól és szívesen emlékezhesenek reá. *Reá? De kicsoda ő?* Mintha már évek óta eljött volna Pestről. . . Talán nem is én vagyok már ... — gondolja néha s egy helyen azt mondja a mosdó fölött megjelenő tükörképének: szervusz, jó színben vagy! — Szervusz, igen, kicsit megfogott a nap meg a szél. örülök, hogy megismeresz. — Na hallod! — Hát, Isten áldjon meg, tiszteltetem az otthonvalókat, Heddyt, Idust. Még mindig annyit nevetnek? És még mindig semmin? — Jenőnek is add át üdvözetemet s Milinek, a kedves Richárdnak. — Jó, jó, átadom, szervusz. — És csókold meg helyettem Andrist, meg Pannit. Na, Isten veled, én megyek. — És egy kis faház előtt két rutén asszony álldogál. Előttük a híd mellett egy kislány ül. Színes viseletükben egészen valószínűtlenek. . . csak úgy dísznek tették őket ide a tájhoz? S ha most leszálnék? — gondolja az utas — leszálnék a vonatról és elindulnék csak úgy?... És sosem mennék többet vissza... Böröndömet elhagynám, ruhám, cipőm leszakadna, szakállam kinőne. . . s mennék az úton, szabadon és boldogan, név és ismertetőjelek nélkül... — Talán ezt a pillanatot érzi meg azután Kőrösmezőn a falu bolondja, Stepan, mikor egyszerre csak eléje áll s mint rég nem látott ismerős felé, úgy nyújtja a tenyerét és tegezi az utast: Szervusz — azt mondja a jókedvű, szabad örültek kedvességével — Isten hozott!

Idáig érkezik az utas a képek és hangok felidézésében s közben találkoznak a vonat és az éjszaka. Hogy hogyan találkoznak, az egyre-egyre sötétkébb alkonyaiból hogyan lesz sűrű éjszaka? Az utas ismét kénytelen a megvetett közhelyek-

hez fordulni: ez leírhatatlan. Talán. . . muzsikával el lehetne mondani. De csak az értené, aki csinálta, csak az értené, hogy ezek a hangok az éjszakába folyó alkonyatot jelentik, Tiszaborkút és Kevele között, ezen a napon, és az ő számára. A továbbiak megértéséhez most már az utas előrebocsátja, hogy ő még soha senkiről sem állította, hogy teljesen épeszű. így sajátmagáról sem. Az utasnak ötlete támad hirtelen. Eloltja a lámpát. A kis vonat zihál fölfelé ... s az ablakra az ég sötét-kékjében sorra fölrajzolódnak a váltakozó hegyek. Semmi más. De ez *úég* ahhoz, hogy az utas, minden érzelmet szabadjára engedve, őszintén és komolyan sírvafakadjon. Elvégre érvényes jegy van a zsebében s külön arcképes igazolvány. Nem szabad neki az ablakon olyan tárgyat kidobni, amely az arraj árokban, vagy a fölszerelésben kárt okozhatna; nem húzhatja meg a vészféket se, a törvényes következmények nélkül, stb. — de sírni joga van.

Jön a kalauz. Felkattintja a villanyt s rácsodálkozik az utasra. Az utas erre okát adja a jelenetnek. Kimutat az ablakon az éjszakába s azt mondja: *nagyon szép*. — Tudomásom szerint némelyek sírnak, mikor először meglátják a tengert. Mások már a Balatonnál pityeregnek, mikor kibukkan Kenésénél. Érthető, nem?

S a kalauz bólint: kérem, csak tessék. — Leoltja a villanyt és kimegy.

9.

Ezen az estén — mikor az utasnak eszébe jut, hogy őt tulajdonképpen jóemberek adják kézről-kézre már napok óta — ezen az estén egy Dicker nevű barátságos úriember veszi őt pártfogásába, Kőrösmezőn. Dicker úr vasúti tiszt, a cseh vasútnál is szolgált, de a MÁV most visszaveszi. Az utas jártában-keltében több ilyen vasúti, postai és másféle emberrel találkozik. Ezekben többnyire van egy kis tartózkodó félszegség, feszélyezve érzik magukat s ezért valamelyest túladvariasak, hiszen ez elég természetes lelkiállapot. De Dicker úrban semmi sincsen már ebből a változással járó feszélyezettségből és nem is mint vasutas magyaráz az utasnak, inkább mint a környékkel ismerős

turista avatja be, hogy merre menjen majd reggel, mi hány kilométer és mennyi óra járás, s kioktatja, hogy a fogadóban hely ugyan nemigen van, de azért ő majd szerez rendes ágyat erre az éjszakára. Szerez is.

Hófehérre meszelt, fehérágyas, csupa fehérterítős és függönyös kis szobába vezeti ezen a sűrű havasalji éjszakán az utast a barátságos Dicker úr és elbúcsúzik azzal, hogy ha valamire még szüksége volna, keresse őt a nagyállomáson, jóéjt, szép álmokat. Dicker úr elmegy, az utas ottmarad a fehér szobában és míg két kedves, idős kisasszony tipeg-topog körülötte — mosdóvizet hoznak, meg törülközőt, kérdik: éhes-e, szomjas-e, mi a kívánsága — az utas örömmel lapozza fel emlékezetében az arcokat, melyekkel szembenézett útján, és látja, hogy nem túlzás: csupa, de csupa kedves, derék jóember állott sorba, Budapesttől Kőrösmezőig, hogy segítsék őt utazásában. Ül a fehér szobában az utas s csak barátságos arcokra emlékezik és szíves beszédekre. Az a vasúti felügyelő úr például — nevét nem értette az utas —, aki egyébként szigorú ember lehet, de elérzékenyedett egy kicsit, mikor közölte az utassal, hogy ő Visóvölgyre szeretne kerülni, mert ott volt forgalmista valamikor. — Patkós László főnök úr — akit a biharkeresztesi állomásról rendeltek ide —, milyen szívélyesen teregette ki a térképeit és magyarázta el az utasnak mindazt, amire szüksége volt. Vagy rosszember volna az a fehérbajuszú százados, aki mintha az édesfia volna neki az utas, úgy kérte, sőt már-már utasította, hogy menjen föl Kőrösmezőre: *meg kell nézni! Okvetlenül!* — Az a töméntelen futó és a futónál is futóbb ismeretség, az a rengeteg ember, aki sorba állt Budapesttől Kőrösmezőig, és az egyik azt mondta: tessék vigyázni, kiesik a kesztyűje! A másik: most nézzen ki, innen már látszik a vár! A harmadik: ne menjen be a városba, az állomással szemközt van egy jó kis vendéglő, egy pengő húsz az ebéd és kitűnő boruk van! — Es a negyedik és a tizedik és a századik, akik váltottak egy-két jó szót az utassal, mindnyájan és mind segítettek neki látni és hallani. Az öreg bakter, akinek féllábbal a már induló vonaton, kézzel-lábbal magyarázza az utas, hogy nincs több tiszta papírja, teleírta minden noteszét és az rohan és az utolsó pillanatban, már a vonat után szaladva hozza a

„stanečni nalepka“ feliratú nyomtatványfüzetet: tessék, a háttára még lehet írni! A rendes udvariasságon túli dolgokra emlékezik az utas, a mozdulatokra és szavakra, amikkel jóemberek megajándékozták.

Bizalom ... — gondolja az utas, míg a két öreg kisasszony egy kis rántottát és egy pohár tejet készít be az asztalára, meg jó házikenyeret — hiszen akár Dicker úrnak, akár a háziasszonyának, vagy az öreg ruszinnak, aki olyan harsányan nevetett, mikor az utas hanyattvágódott az autóbuszon, akármelyiknek ölébe tudná hajtani a fejét az utas ezen az estén és elaludnék. Na és Beregszász? — vonja kérdőre önmagát az utas. — Mi történt Beregszászon, mért vacogtál? — Hja, az más — válaszol, — ott túlkeves emberrel találkoztam, késő este volt és korán reggel, kevés volt az ember, hát azért történt az egész. Az egy kisiklott hangulat volt, semmi más — gondolja az utas és míg a tejet iszogatja, jártatja maga előtt a búcsúzkodókat és találkozókat, a zsebkendőlobogatókat: mind, mind csupa jóember. Remek — örvendezik az utas —, íme, jóemberek adtak kézről-kézre ebben a zürzavaros világban s most itt ülök végre, havas nagy hegyek alatt, egy kis fehér szobában. Be is gyújtottak a vaskályhába, hihetetlenül vidám pattogással égnek a fenyőhasábok mennyivel jobb illatúak, mint a központi fűtés, ÉS a jóemberek láncát végignézve, gondol például arra a jelenetre, mikor egy lehetetlen vendéglőben — tegnap vagy tegnapelőtt? — elkeseredett harcot vívott egy porszemmel vagy mível, ami a szemébe esett. Rettenetes tud lenni egy ilyen porszem, az egész napját elrontja az embernek. Az utas ült az asztalnál és ujjával, zsebkendővel, meg ököllel dörzsölte a szemét, hiába. Ment a tükörhöz, próbálta megtalálni alattomos ellenségét, hiába. A kiszolgálólányt kérte — Ancsi! — már néven szólította, reggel óta rostokolt itt. — Ancsi, *legyen* szíves, nézze meg, mi van a szememben. — Ancsi kis csücsköt bögyörített egy olyan szalvétából, amilyentől az utas otthon rosszul lenne és nekikészült a műveletnek, mikor az asztal túlsó végén fölállt egy alezredes és igen határozottan beavatkozott: Valami a szemébe esett? — Igenis!—mondta az utas, meghajtva magát erre a szolgálati hangra. — Jöjjön az ablakhoz! — Az utas otthagya Ancsit, aki örült, hogy megszabadult a

nem szakmájához tartozó ténykedéstől, és az ablakhoz ment. Az alezredes megfogta az utas állát és beirányította a világosság felé: tessék idenézni! Most emide, így... a corneában nincs semmi, teljesen tiszta... most hopp! — és kifordította az utas szemhéját fürgén, majd vissza. — Semmi az egész — nyugtatta meg —, volt valami benne, de már kiesett, csak úgy érzi, mintha még benn volna. Egy jó alvás és elfelejti! — csak éppen hogy meg nem veregette az utas arcát, doktorbácsi-san. — Az utas ezután bemutatkozott — az alezredes úr természetesen orvos — és összeülnek és kiderül, hogy nemcsak jóember, de okos ember is. Igen világosan megismertette az utassal Kárpátalja geopszichéjét.

Ilyen emberek adták kézzől-kézre az utast, míg ebbe a fehér kis szobába jutott, így hát nem csoda, ha úgy üldögél itt, mint-ha a Szűz Mária kötényében csücsülne. Az öreg kisasszonyok elbúcsúznak — jó, majd reggel felköltik korán és szereznek vezetőt, aki elkíséri a lengyel határig. Az utas kitarja az ajtót, melynek kilincse úgy sincs egyébként. Gondolja: ki bántaná őt és miért? Ő sem bántani jött, nem igaz? — És visszaemlékezve arra a délelőtre, mikor a szobranci fenyvesben, a vasfeszülettel szemben üldögélt és meghökkenve vette észre, hogy nem tudja már a makkpipakészítés fogásait, hogy akkor ő így békétlenkedett magára: jaj, nem ismered a fák, füvek és bogarak dolgait! Nem tudod a kövek életét és a vizek útjának titkait. . . semmit sem tudsz, hogyan mersz hát az emberek dolgain munkálkodni? — s most itt, a kilincstelen, tárt ajtó mellett leheveredve, az utas egyszeriben megtalálja a választ a szobranci kérdésre. Jób könyvében találja meg és nézi sorról-sorra: „Ki az, aki elhomályosítja az örök rendet tudatlan beszéddel. .. Rejtekéből előjön a vihar és az északi szelektől a fagy.“ S csak tovább, tovább: „hol voltál, mikor a földnek alapot vetettem? Mondd meg, ha tudsz valami okosat! Parancsoltál-e a reggelnek, amióta megvagy? Kimutattad-e a hajnalnak a helyét?“ így megy az utas sorról-sorra, egészen odáig: „íme, én parányi vagyok, mit feleljek neked? Kezemet a szájamra teszem. Egyszer szóltam, de már nem szólok, avagy kétszer, de nem teszem többé.“ — A kályhában leszakad a tűz,

az utas eloltja a lámpáját és végre, nyitott ajtónál, boldogan elalszik.

Reggel jókor és frissen ébred és látja, hogy csakugyan nem bántotta őt senki.

10.

Még tegnap este közölte az utas a ház gazdáival, hogy reggelre szerezzenek neki egy értelmes és magyarul tudó gyereket, aki felkísérné őt a lengyel határra. Most reggel öt óra van, az utas áll a kapu előtt — nem tudva, kit s mit csodáljon inkább: ezt a tiszta szép reggelt itt, a havasok alatt, vagy azt, hogy ő reggel öt órakor fent van és itt van — s várja a gyereket. Hiszen értelmes gyerek egészen biztosan sok van Kőrösmezőn; olyan szegény gyerek is van, akinek jól fog egy-két pengő, de az egész kvalifikációs összetételből — szegény gyerek legyen, aki azért a néhány pengőért hajlandó megtenni az odavissza körülbelül 25—26 kilométeres utat; értelmes is legyen és magyarul is tudjon —, végül is ebből egy zsidó gyereknek kell előkerülni. Elő is kerül s az utasnak ismét alkalmat ad a táj asszimiláló erejének megbámulására.

Ez a kis zsidó fiú 1924-ben született, tehát már cseh megszállás alatt. — Hogy hívnak? — Blutreich Artúr — azt mondja — de... tessék csak Nyumi-nak szólítani. Az iskolában is így szólítottak, Artúr az ... az olyan csúnya. Az utas egy csöppet sem lepődik meg azon, hogy Blutreich Artúr zsidó fiú, Kőrösmezőn, körülbelül olyanszerű kiejtéssel beszél magyarul, mint a huszti legény, Kovács József, aki magát reformátusnak vallja és kisorosznak. Az utas ilyesmin már nem csodálkozik, abba hagyta. Tudomásul veszi, hogy ha behunyja a szemét, akkor azt hiheti, hogy ez a fiú is — kisorosz. Visszafordítva a dolgot, épígy hiheti a huszti Kovácsról, hogy — zsidó. Nyuminak a magánhangzói talán kedvesebben puhábbak, vagyis ruszinabbak, mert hiszen ő ruszinok között él. Kifejezéseinek okos, paraszti ereje is körülbelül rokon a huszti orosz vagy az itteni nép kifejezéseivel, de a huszti fiú és közte van egy igen lényeges különbség, amit a tárgyilagos utas nem hallgathat el. A huszti fiú a kérdezősködésre, hogy voltaképpen

mi ő, büszkén vallotta magát *magyorosznak, aki „szereti a magyarokat“*, s azt mondta, hogy óréa kóborlásaiban úgy ráragadt a magyar nyelv, *a többi testvérei és rokonai nem tudnak, csak oroszul*. Nyumi viszont magyarnak tudja magát, orosz iskolába járt, hozzáteszi: *nem volt itt más!* — s a kérdésre, hogy akkor honnan tud ilyen jól magyarul, azt mondja: *hát hazulról!* — Otthon ti magyarul beszéltek? — S hát nem kérdéssel felel a kérdésre? — Ej, zsidó zsidó marad. Széttárja a karját és azt mondja: — *Hát hogyan beszélénk?!*

Az ismerkedés első formáságai után Nyumi — mintegy végleges formába öntve az elvégzendő feladatot —, azt mondja: szóval, átmegyünk Lengyelbe! — Ez az itten határmenti vasutas-, postás-argot: átmegyünk Lengyelbe! — Tehát Nyumi is így mondja.

Dicséri Nyumi az úton a bocit, így dicséri: *igen helyes kis boci*. — Vizsgálja a szembejövő katonaszekér lovait, megáll és hosszsan utána bámulva azt mondja: *remek szép lovaik vannak maguknak*. — Gondolom, nem kell ehhez a nyelvvel, a szavakkal különösebben foglalkozó embernek lenni, ebből az egy-két példából is kitetszik, hogy ez a kőrösmezei zsidó fiú — aki orosz iskolába járt, úgy-e — otthon *hogyan* tanult meg magyarul, pontosabban: *milyen magyar nyelvet tanult*. Hát bizony, igen szép magyar nyelv ez. Ahogy Pesten bizonyos nagyjából azonos és elég alacsony kultúrfokon álló osztályok, zsidók vagy nem-zsidók, egyformán az úgynevezett „körüti“ argót beszélik, úgy itt Kőrösmezőn Blutreich Nyumi tiszta magyar nyelven beszél, melynek gondolati alapelemei azonosak a ruszin parasztokéval.

Például: már jövünk visszafelé, mikor kiderül, hogy ha előbb értünk volna a lengyel határra, úgy a magyar parancsnok felültetett volna egy katonaszekérre s azzal kényelmesen visszaterhettünk volna. Az utas ezen sajnálkozik. Mire Nyumi így vigasztalja: *nem baj, hiszen jobb menni, mint utazni*. És megnyugtató az utast: elérjük a vonatot egészen biztosan, hazafelé gyorsabban megyünk. A ló is gyorsabban megy, ha érzi az istállója szagát.

Fák, füvek, hegyek, állatok dolgait ismeri ez a Nyumi, úgy

mászik a hegyen fölfelé, mint a huszti orosz és mint általában az idevalók. A Tisza-hídon fellép a kis betonjárdára — mert az nagyon imponál neki —, azt mondja: a városokban mindenütt ilyen járda van? Rahón sokszor jártam, ott ilyen van!

— Fellép a járdára a kis zsidó fiú, de három-négy lépés után leugrik ismét az útra és azt mondja: *nem jó menni rajta, nagyon kemény.*

Ilyen fiú Nyumi, akivel az utas egyezséget köt erre a dél-előttre. Az utas mire Nyumival megismerkedik, már eléggé jól sejti a hegyek, vizek és emberek összefüggéseit, már végigutazott hányféle nyelvű, összevisszakevert falvakon s megismerkedett — amint később elmondja — a drága öreg ruszinnal, Frickon bácsival, aki sírva esküdött hűséget a magyar hazának és így fejezte be: „*éljen az egész osztrák nemzet!*“ — lévén, hogy ő 15-ös tüzér volt Miskolcon: kanonier Frickon.

— Előfordult az útján az utassal, hogy megszólított Szlatinán egy kávéházi szolgálot: van már reggeli? — S mert annak akadozó feleletéből ráérezett román nyelvére, így folytatta az utas: stii mai bine romuneste? Jobban tudsz románul? — Da, domnule, da! — Igen uram, igen — s románul beszéltek. Tíz perc múlva aztán egy öreg szolgálgeény került elő s ugyanazzal a kiejtéssel kínozza a magyar szavakat, mint az imént a lány. Stii mai bine romuneste? — kérdezte most már egészen otthonosan az utas, de ez széttárta tenyerét és sajnálkozva válaszolta: *ném tudom románul, uram, én mágyár vágyom ...*

— És beszélt az utas a cseh megszállás alatt végig itt élt magyar tisztviselők tizennyolc-húszesztendős lányaival, fiaival: ugyanazt a magyar nyelvet beszéltek, mint Nyumi, csak egy már fejlettebb — ám a föld dolgaitól távolabbi — fokon. Viszont egy kis városka vasútállomás melletti vendéglőjében is ült egy este az utas és elmondhatatlanul élvezte a következő jelenetet: az anyaországból — itt úgy hívják — az anyaországból érkezett urak egy hosszú asztalnál kegyetlenül szidták a kiszolgálást, az ételt, az italt, mindent. Természetesen bőven és fesztelenül zsidózva. A kocsmáros és családjától viszont elfordulhatott az egész konyha és az egész mindenség, ők a rádió körül kuporogtak, mert hogy: *a Turul-várban Ady-est*

van. Mit törődnek ők azzal a néhány rongy bécsiszelettel? *Móricz* Zsigmond beszél, *Ady* Endréről, *Budapesten!* Ezekén már mind túl van az utas, már meghallgatta annak a huszti tanárnak a történetét is, aki nagyorosznak vallotta magát, mire az ukránok forró gombostűvel kiszurkálták a szemét, már ezt mind tudja, ismeri az utas, mikor összekerül *Blutreich* Nyumival, aki az ukrán uralomról való véleményét így fogalmazza meg: tudja, ez olyan volt, mint mikor a tyúk kacsát akar csinálni.

Ha az előbbieket meggondolja az olvasó, úgy könnyen megértheti az utas örömét Nyumi magyar beszéde fölött. De nem volna teljes Nyumi képe, ha az utas elhallgatná, hogy a fiú főként miket kérdezett tőle az utón. Hát — még ez is klappol, — először is megkérdezte körülbelül ugyanazt, amit a huszti orosz fiú is. Hogy tudniillik: *Budapest nagyobb-e, mint Prága?* Ez természetes. Bármely más ilyen egyszerű lélek ezt kérdezte volna az utastól egy teljes délelőtnyi barátkozás után. Mindketten megkérdezték azt is, *hogy* a budai Vár van-e olyan, mint a Hradzsín? — ők ebből mérik meg, hogy vajjon most ők — ők maguk személyesen! — mennyivel többek? Hogy ők hová kerültek s mit tiszteljenek az „új uralom“-ban. Nekik új, hiszen a „régí“-ben születtek s erről a csakugyan régiről csak hallottak. Az orosz megkérdezte azt is, hogy Brünn nagyobb-e, vagy Debrecen?! Ő tehát járt Brünnben és hallott Debrecenről. Viszont Nyumi meg azt kérdezte, hogy Kecskemét van-e akkora, mint Rahó? ő viszont Rahón tói még nem volt és Kecskemétről hallott. Az utas feleleteiből, leírásából értették meg ők ketten, hogy milyen és mekkora országba kerültek, miféle hatalomnak az árnyékába.

Az általuk már ismert kör körülbelül azonos terjedelmű, legfeljebb más minőségű: az orosz magától tanult meg mindent kóborlásain, Nyumi meg otthon tanulta meg, amit lehetett. De a vágyuk is ugyanaz: *városba kerülni.*

Nyumi még egy érdeklődési felületéről rántja le a leplet később. Azt mondja: van-e ára most a bélyegnek? Hát ezt az utas nem tudja. Még a fényképezőgép s film és kerékpár áráról érdeklődik Nyumi, de csakhamar kiderül, hogy nem mint

zsidó, hanem mint kisfiú. Bélyeggyűjteménye van, kerékpárja volt és fényképezőgépet szeretne.

Na már most mindent egybevetve, kiderül, hogy a huszti orosz fiú és a kőrösmezői zsidó fiú között az utas nyelvi, észjárásbeli s testi tulajdonságbeli lényeges különbséget nem talált.

11.

Az utas és vezetője ezen a ragyogó reggelen, úgy öt óra után indulnak fel a Jablonicára. Az utas most már lemond arról, hogy a tájat is plóbbálgassa ismertetni az olvasóval s a napnak a hegyipatakok vizével üzött pajkos játékait, a fényeket és árnyakat... s akkor hol vannak még az illatok! Elég az hozzá, hogy amint kiérnek Kőrösmezőről, a hirtelen kanyargású Lazestina-patak mentén ballagnak fölfelé, egyre sűrűsödő, sötétedő fenyőerdők között. A nap körülbelül a Hoverla-havas mögül nyomul feljebb, feljebb pályáján, — csak itt-ott bukkan a végtelen kékségben egy-egy fidres-fodros fehér felhőcskére, éppen hogy ez is legyen, — s Nyumi bemutatja az utasnak a körülöttük csillogó hófödte csúcsokat: ott van a Pietros, a Sesza, jobbra a Csorna Kleva — és elfulladó tisztelettel mutat a hátuk mögé: amott a Bliznica! A Bliznica — ikret jelent magyarul — két szép, méltóságteljes, hatalmas havas hegycsúcs, a Nyumi kedvence. Ügy látszik, körülbelül az neki a Bliznica, ami a huszti Kovács Józsefnek a posta. Nyumi negyedóránként megáll, megfordul és rámutat: Na, most szép a Bliznica! — Na, most innen látni jól a Biiznicát! — Most majd amonnan, a kanyarból! Az úton most egy rongyos, zöld erdészruhás, hegyes, erdei-manó-kalapos ember jön s régi ismerősként, mosolygó szívéllyességgel, magyarul köszönti az utast: szervusz — kezét nyújtja, — Isten hozott testvér! — Nyumi az ember háta mögül kézzel-lábbal táviratozza az utasnak: pszt! dilis. . . dilis! Sztepán a falu bolondja! — Nem baj — integet vissza az utas. — én is. Te is. ők is. Mind! — összeölelkeznek az utas meg a bolond. Sztepán rövid üdvözlés után búcsúzik és örökösen látszó mosolyával füttyörészve elballag hazafelé. Amott lakik a hídon túl, ahol a kis Sztebna a Lazestinába ömlik.

Alig gondolkozik az utas ezen a reggelen, csak bámészkodik s hagyja szemébe futni a tájat, fülébe a hegyilegelők hangját — báránybégetés és egy-egy kis csöngő — gondolatai nemigen mennek túl azon, hogy: jaj, be szép, jaj, be jó, jaj, be finom, hogy itt lehetek.

A kis faházak eresze alatt — elhintve a hegyoldalakon — valami levelek száradnak. Nyumi elmagyarázza, hogy az buráké, vagyis répalapi, azon sütik a málét. Csettint Nyumi a nyelvvel és azt mondja, hogy a málé zmetanával — tejföllel — igen finom. Ez hihető is.

Az utas ruszin bácsikkal és nénikkel találkozik, meg lányokkal és legényekkel. S éppen úgy, mint a tótföldön, úgy itt is az öregek kalapot billentenek a nadrágos embernek — hogyné, még üveg is van a szemin — a fiatalok nem. Inkább elfordulnak. Nyumi egyébként azt mondja, hogy az öregek azért köszönnek, mert „azt hiszik, hogy maga exekutor!“ Az utast ez a nem is valószínűtlen föltevés sem tudja kiábrándítani. De restelni kezdi, hogy fehérbajuszos vénék ráköszönjenek, hát kioktattatja magát a vezetőjével és ő köszön rá most már a szembejövőkre: dobrije rano, — jóreggelt. S ezek széles mosollyal vissza: dobrije dan, — jónapot.

Amott egy elhagyott szélmalom — sose látott még az utas Dorozmán kívül szélmalmot, — ott áll a két domb között a völgyben, háttere a Bliznica. Most már egyre nagyobb időközben találkoznak egy-egy élőlényvel s a csend is nehezül. Itt az útszéli fészületekre alul koponyát és keresztbetett lábszárcsontot festenek... a nagy hegyek súlyos árnyakat vetnek ám, és az élet nehéz. Itt minden lépten-nyomon figyelmeztetik egymást az emberek a halálra és a túlvilág dolgaira. És mégis kedvesek, mosolygósak. Amott egy kerekeskút, födelére bádogkeresztet erősítettek — hogy rontástól megvédje a drága vizet, — s a kis kereszt teli virággal, derekára négy-öt selyemszalagot kötöttek.

Az utas most elbűvölten áll meg s — pszt, inti le Nyumit, aki szólni akar, — amott egy kis faház, kitért ablakában fiatalasszony áll, karján gyermekkel. A mennyország-kékre festett ablakkeretben áll... Fölötte, az igazi égen, fehér felhőfodor. Ez a két csodálatos szelídségű szem... a tiszta homlok... és

ahogy a gyereket fogja... — a huszti vár alatt, az elhagyatott kápolnában látta az utas néhány nappal előbb pontosan ugyanezt a képet, az oltár fölött.

Zimirt — vagyis Havasalját, — most már elhagyják jobb-kézt s a feszületek és négypóznás, tetős szénatartók között mennek fölfelé az utas és Nyumi.

A Lazestinán, ott a kanyarnál, éppen duzzasztót építenek a ruszinok, fából és kőből. Alapja ékalakú gerendázat. Nyumi szerint „ez a klauzura, de itt úgy hívják, hogy kozmecsek“ — erre a klauzura-kozmecsekre dűslombú, szép szál fenyőket fektetnek sokat, faháncsal összekötve, az egészre meg nagy követ raknak. A frissen faragott fenyők s a fehéren porzó víz illata elkeveredik az utas orrában s míg kezdi úgy érezni, hogy voltaképpen hazaérkezett, egyszerre csak rábukkan arra a fizikailag nem magyarázható, de egyébként érthető folyamatra, mikor az ember nem az orrával, hanem az emlékezésével szagol. Innen, a hídtól kezdve, már elhagyják a Lazestinát és a Repegiván mennek följebb... — kis patakok igyekeznek mindenfelől a Lazestinába, vele együtt eljutnak a Tiszába majd — favályuból forrásvíz ömlik elé. Előttük egy csöppnyi kislányka igyekszik. Olyan öt-hatéves lehet. Megy föl a hegyre, ő itt idehaza van. Kis halinaködmönkéje hímzésén játszik a nap . . . még a hátán is, tízféle színnel hímezve, három bojtocska egymás alatt. Nem hallja, hogy jövünk... — az út kanyargós, a vizek csobognak, mindjárt beérjük. Most megérezte a neszünket! De akkor már lépünk is el mellette. Hirtelen fordul hátra a kicsi s meglátja ezt a nagyon nem idevaló idegent. . . Hát azt az angyalförmájú ijedt kis pofácskát! Most, hogy mellette ellép, látja az utas, akkora az egész, hogy így, ahogy van, föl lehet állítani egy régebbmódi nagyszalónban, a zongorára, babának. Ezt a leánykát sem tudja elfelejteni az utas, ezt a pillanatot, amikor utolérték. Olyan volt. . . milyen is? . . . körülbelül olyan volt, mint egy megriadt ibolya, akire bimbókorában rácsodálkozott egy őz, s most hiába néz körül, Istenem, sehol egy szál gyöngyvirág vagy kankalin, hogy segítségért suttoghatna hozzájuk a maga ibolyanyelvén.

Itt már csak a vizek mocoognak. . . egy-egy madár . . .
 vagy csöppnyi szél végigsimít az erdőn. .. Lent, messze, apró-
 szarvú hegyitehénkéek kolompja . . . egy-egy báránycsengő . . .

— s a saját lépésének dobaját hallgatja az utas.

— Ott fönt — mutat rá Nyumi egy kibukkanó pirostetőre —
 az már a celnyica, a vámház. Úgy-e szép piros?

— Szép.

— Ott fönt már nem is olyan piros. Csak innen, a sok sötét-
 zöld között látszik pirosabbnak. — Ez a Nyumi miket tud!
 S minden füvet, fát ismer, állatok nyomait, mindent, ami ide-
 tartozik az erdőkre. Kánya! — mutat föl —, vadászik.
 Szarka . . . tetszik hallani?

De már keveset beszélnek az utas és vezetője. Az utat *rég*
 elhagyták, vízmosásokon, ösvényeken kapaszkodnak följobb-
 följobb. . . már a tehénkolomp és a báránycsengő sem hallat-
 szik, csak a vizek és fák susogása. Valami kis surranás. . . s
 az utas orra előtt a lábához bukfeneczik egy szép, kövér
 fenyőtoboz. Nyumi nem föl, hanem le, a tobozra mutat s meg-
 állapítja: mókus! Egy mókus dobta le! — Az utas lehajlik a
 tobozért, aztán fölpillant. . . s csakugyan, amott oson a mókus,
 most elugrik. . . lombos farkával búcsút int és eltűnik a ren-
 getegben. Az utas elteszi a tobozt kabátja zsebébe, a makkok,
 kavicsok s egyéb ilyen holmija közé. Köszönöm — szól a
 mókus után —, köszönöm, fiatal úr! — és tessék csak figyelni
 — sem a mókus, sem az utas nem tudja még akkor, hogy
 erre a tobozra micsoda tisztesség vár, messze, Kassán.

A Jablonicán vagyunk. Túl az akkori Lengyelország.
 Sok teketória itt nincsen. A magyar parancsnok megnézi az
 utas iratait, de kérni nem kérte. Az utas vette elő magától.
 Közben két kőrösmezei pénzügyőr érkezik motorkerékpáron.
 Nincs hivatalos elintéznivalójuk, ők is csak azért jöttek, amiért
 az utas: szeretnének egy kicsit átmenni Lengyelbe. — Hát jó,
 menjünk át Lengyelbe. A pénzügyőrök leteszik a puskát s a
 parancsnok úrral együtt a sorompó mellett átsétálunk. Amott
 már jön a lengyel parancsnok. De csak úgy szívélyesen, nem
 hivatalosan, inkább mint házigazda a kedves vendégek elé-

A határt — *mint határt* — nem érzi az ember egy csöppet sem. Az utas erőszakoskodik a lengyel parancsnok úrral, hogy tessék, itt vannak a papírjaim, tessék megnézni. De gavallérosan elhárítja, ők szőszerint. . . illetve nem is — lélek szerint veszik azt, hogy: magyar testvér, lengyel testvér. Tárt karokkal fogadnak minden magyart. Tárt karokkal és tört németiséggel. S mivel az utas sem tud németül, a társalgás inkább mutogatásból áll, melynek értelme: köszönöm ... itt minden nagyon szép! — Ó, tessék csak, tessék! — S a takaros turistaházba kalauzolják az utast, ahol a falakon fenyőlombokkal díszítve, a főhelyen, Horthy Miklós kormányzó fényképe, szemben Moszcicky. Mellettük Pilsudszky és Ridz-Smigly. Az utas itt lengyel Mewa-cigarettát vásárol, — a pénzügyőrök elkoccintanak egy-két pohár lengyel bort — a túristaház vezetője, egyben postamester, ad képeslevelezőlapokat és bélyeget s vállalja, hogy lengyel földön át juttatja haza az üdvözeteket. A lengyelektől búcsúzkodva áll az utas azután a Jablonicán. Amott a Hoverla — ott ered a Lazestina, — mutatja körben a csúcokat a lengyel tiszt, — a Pietros, a Bliznica. Emitt meg a mi hegyeink, a Svinyica, a Chomniak, a Gorgon. . . S itt, a Jablonicán álldogálva ezen a tündöklő délelőttön, megérti az utas a giccs születésének titkát és szükséges voltát. Ami ilyen nagyon szép, az nem vidám és nem vidámító. Sőt, nem is megnyugtató. A megfelelő pillanat kell hozzá — s ezt magával kell hogy hozza az ember önmagában — hogy e sok szépség csakugyan fölemeljen és lenyűgözzön. Hogy érezhesse: itt tudnék maradni álló helyemben és bevárni az őszi esőket, a téli fagyokat s a havat és haláloamat. Kivételes pillanatok ezek s nem mindig találkoznak a hozzávaló, megfelelő széppel. Tehát a giccsbe menekül az ember. Lehúti vagy fölmelegíti a szépségeket saját hófokára s így aztán elbírja. Megfűjja ezt a csodásan forró és langyossá keveri a mértéken túli hideget és... ez az, így születik a giccs. Hiszen saját embervoltának nagyszerűsége elől is a pótszerek lagymatagába menekül s *ember* helyett emberi, emberies, emberséges, humánus, stb. nem bírja el az eredendően szépet, az egyszerűt.

— Köszönöm ... — mondja az utas s ez nemcsak a lengyel tisztnek szólt.

Lefelé menet az erdőben egy temetőbe térnek be az utas és vezetője. Két sor apró betonkeresztre vigyáz itt egy óriási fenyő. A név nélküli keresztek alatt ismeretlen katonák alusz-
nak immár több mint húsz esztendeje. Itt estek el, a Tatár-
hágón, a világháború első éveiben. Az ösvény felé eső első
kereszten egy szál tövig égett gyertya. A nagyobb közös keresztre
fölvésve: *Valaji K Vam: „Zachorejte mir“*. Az utasnak azóta
lett volna alkalma megtudni, hogy ez pontosan mit jelent —
az ilyesmit kötelességének is szokta tartani — de ezúttal ezt
nem tette meg. Nyumi szerint, ez egyszerűen azt jelenti, hogy:
legyen béke... — S az utas elfogadja és továbbítja ezt a
fordítást.

Egy kis csermely mellett kapaszkodnak fel aztán oldalvást az
utas és vezetője s ahol a víz a földből kibukkan, azon feljebb
valamivel, ismét katonatemető. Itt már többen vannak. A te-
mető közepén egy fenyőszálon hivatalos tábla Róluk s a tábla
alatt rajzszöggel odaerősítve egy cipődoboz födele. A doboz-
födélre vallásos verset írt valaki oroszul. Az írás már kicsit
elmosódott. A kemény-papíron végigcsöppent a fenyő gyan-
tája, a lombok között átszűrődik a nap, s az úgy csillog most,
mint egy könnycsepp. Az utas áll a keresztek között... s a
kérdésre: *kiék e névtelen holtak?* — vállalt parancsként érzi
meg: *a tieid is!* S a pillanat ezredrésze alatt érti meg — míg
szemét arra a könnycsepre függeszti s körülötte zümmögnek
a Tisza felé induló vizek és állnak a hegyek — megérti a
fogalmat: hősi halál. Megérti, hogy ezt vállalni tudja, ha kell.
Iskolás emlékein — dulce et decorum est pro patria mori s
más effélék — ezeken túl mélyebben és magasabban érti
meg, mintegy meztelenül kimondva: ezért érdemes meghalni.
Névtelen keresztek alatt feküdni... kötni a hegyet... őrizni
a vizet. Gyantát sírnak a fenyők fölöttem. . . tobozzal meg-
dobálják a hantokat a mókusok játékosan... — gondolja az
utas, és érzi, amint erősebb lesz ezektől a síroktól. Erre járó
jámborak együgyű verseket írnak, — lelkemért könyörögve
benne — könyörületes szívüek meggyújtanak egy-egy szál
gyertyát is fölöttem: hiszen ember fekszik ott és tudja, hogy
miért feküdt oda! Nagycsontú, kedvesbeszédű, erdei népek
isznak a forrásból ott alant és elpihent homlokom fölé a szent

jelet vetik: slava ie Isos Christos... — s mennek alá a völgyekbe, miket védeni én is segíték azzal, hogy ha fekszem itt, mozdulatlanul.

12.

Kocsiba vágja magát az utas Kőrösmezőn és a nagy állomásra hajtat, hogy elérje a Rahó felé induló vonatot. A kocsislegény féloldalasan ül a bakon s szóval tartja az utast egészen az állomásig, nagyjából így:

— Jaj, nagyságos úr, majd a nyáron tessék visszajönni! Csuda kirándulásokat lehet itt csinálni. Hét pengő a fuvar, fel a Jablonicára, meg vissza, várással. Aztán meg kérem a Tisza torkolatához, az még a finom! Tizenöt pengő oda a kocsim egész napra, meg étel. De beleülhetnek négyen-öten is. Hogy tetszik mondani? A csehek alatt? Hát nem mondom kérem, jól kerestünk, szerettek kirándulni. Hanem az igaz, inkább csak gyalog, hátzissákkal. Nem urak. Kérem, én csak huszonkétéves vagyok, nem emlékszem. De az apám — mert ő itt a legrégibb fuvaros, — az mindig mondja most: na fiam, azt nézd meg, ahogy a magyar urak csinálják! Nem a taxa a fontos. A borralaló! Ha a magyar urak nekifognak, nem egy napig tart azi Tyúha! Cigánnyal megyünk akkor, fel Okuláig, aztán jövet végigmuzsikáltatják magukat Rahóig is. Bor folyik akkor a Tiszában, fiam, bor. így mondja az apám, igen. Az utas meg nem meri kiábrándítani. Csak lapul az utas mérgeesen a kocsi sarkában és kukli-prédikációt szeretne tartani neki; elmondani, hogy a mindenségit, a magyar urak is menjenek csak gyalog, hátzissákkal a Tisza-forráshoz. Ss kár a drága bor a Tiszába — még képletesen is, sőt főként képletesen kár! — Egy-két nóta hadd legyen, de Rahóig muzsikáltatni, fiakkeren! Nem, nem.. . S nem mer szétütni az utas a fuvaroslegendák között. Különben is. .. mire az állomásra érnek, belátja, hogy nem a kocsislegénynek kell ezt elmondani, hanem egyenesen a magyar uraknak, hogy egy kicsivel kevésbé „úr“-nak lenni jó volna. Több futná akkor a csakugyan való úriságra.

Az állomásra éppen befut a lengyel vonat, mely idáig jön csak, megy vissza nemsokára. Oldalán a tábla: Stanislaw—Voronienka. Egy bakter bácsi néz, olvassa: Veronikából gyütt — azt mondja.

Az utas meg bemegy a forgalmi hivatalba s elémutatva a jegyét, szakszerűen mondja: kérnék szépen egy kelet-bélyegzőt. A szolgálattevő körülnéz az asztalán s odaszól a többieknek:

— Hol a bélyegző?

A kérdés végigfut három-négy emberen: hol a bélyegző? — Kinél van a bélyegző? — Nem láttad a bélyegzőt? — Végre előkerül a bélyegző, a szolgálattevő kézbeveszi s bemutatja az utasnak, mentegetőzve:

— Még nem vagyunk eléggé felszerelve — magyarázza —, voltaképpen ez sem az erre való bélyegző. Ez kérem pénztári bélyegző. Húsz évvel ezelőtt, az impérium-változáskor a pénztárkezelő elvitte magával. Most meg, húsz év után, visszahozta, hogy itt van, tessék, megőriztem a bélyegzőt. S most ezzel dolgozunk!

A vasúti tiszt fiatalember lehet olyan huszonnégy-huszonhárom esztendő. A bélyegző nyilván öregebb, mint ő, hiszen csak szolgálaton kívüli állapotban eltöltött húsz esztendőt. Hogy hol és hogyan? Egy volt pénztárkezelő kisasszonynál mint emlék. Félig-meddig vitrintárgy lehetett. . . Egyébként több annál: becsületrend, a szolgálati hűség, a megtartott eskü jelképe. Valami afféle, mint a negyvennyolcas honvédeknek a Világosnál megmentett pisztoly, vagy zászlódarab. A húsz évvel ezelőtti pénztáros kisasszony életének egy kicsit ez, lehetett a tartalma, ez a megmentett bélyegző s nagy élménye, mikor húsz esztendő után jelentkezhetett az új főnök úrnál és átadta a bélyegzőt: tessék. Biztosan vasárnapi ruhájába öltözött... — gondolja az utas s a bélyegző most előlépett emléktárgyból ismét cselekvő szerszámmá.

Az utas elteszi a jegyet, de a kőrösmezei bélyegző még eszébe jut s később — túl a dolgok líráján —, még beszélnie kell róla. Egyelőre ennyit: az utas sok minden felől nyugodtabb volna, ha a bélyegző valóban szép és olvasókönyvbe kívánczó történetét csak elmondták volna neki, ám jegyére a már meglévő új bélyegzővel ütötték volna rá, hogy: Kőrösmező.

De ne gondoljunk most ezzel. Az utas vidám napsütésben megy végig azon az úton lefelé, amelyen jött egyszer felfelé s leste, amint a hegyeket beborítja az éjszaka. Hófehéren habzó hegyipatakok futnak alá a Tiszába, sorra hagyják el a kis községeket, még állanak a diadalkapuk. Csak áll az utas az ablakban s míg báméskodik, báméskodik. . . lassanként észreveszi, hogy átlépett a kikapcsolódásnak egy további, már igen előrehaladott állapotába.

Ezt úgy kezdi észrevenni, hogy — a feje kint van az ablakon — elég szabályos időközönként menetirányból valami nedveség csapódik a balarcába. Az utas ilyenkor odanyúl kézfejjel és megtörölgeti. Ez még gépies. Az utas még nem gondolkodik. Nedves, hát megtöröli. De megint és megint és ismét. Gőzt köhög a kis mozdony — gondolja az utas — és most, egy bővebb adag után, zsebkendővel dörzsöli meg az arcát. Aztán kinéz az ablakon, előre. Hát nem a mozdony a ludas. Hanem az előtte lévő kocsi leginnensőbb ablakából egy cseréppipa lóg ki. A pipa megy egy ruszin legényhez tartozik. A legény szívja a pipát. . . szív egyet, kettőt, hármat. . . aztán nagyot köp. Megint szívja, szívja, s megint csak nagyot köp. Egy kis szél is van, meg a vonat is megy, hát az utas törölgeti a balarcát. Az csak később jut eszébe, hogy eszébe sem jutott a fejét visszahúzni, vagy becsukni az ablakot. Esetleg átmenni a túlsó oldalra. Dehogy, ő köp, hát én törölgetek — gondolja az utas. Ha én állnék ott és pipáznék s ő emitt, akkor én köpnék és ő törölgetne.

Az utas egy ideig csinálja ezt, aztán abbahagyja, egyszerű. Gondolja, minek folyton törölgetni, ha úgymint mindig újat köp. Majd Rahón letörölöm egybe az egészet, nem nagy tralla, sz' addig úgy lehet, az Isten napja, meg a szél meg is szárítják, semmi az.

És ezzel belépett az utas — természetesen nem egyszerre, hanem lassanként, de most vette észre — belépett a kezdő pihe-nésből a haladó kikapcsolódás folyamatába. A folyamat lényegét még nem summázza, de mindenesetre elkezd gondolkodás nélkül megérteni a kisgyermeket, aki guggol és játszik órák-hosszat két fadarabbal. Megérti a hortobágyi pásztort is, amint áll mozdulatlanul, botjára könyökölve, féltényérbe vágott

fejfel — a hortobágyi csárda körül ismerik ezt a történetet. Egy angol úr megleste ezt a pásztoembert. Órával a kezében leste, hogy mi lesz? Reggel nyolckor kezdődött a mérkőzés. Úgy mondják, tíz óraker az angol már majd megveszett, a pásztor még állt. Úgy féltizenkét óra körül is csak azért mozdult meg, hogy átváltson balkönyökről jobbkönyökre és tovább állt. Végül az angol unta el előbb. Holott az angolok is — mint tudjuk — rettentő türelmesek.

Megérti az utas a mozdulatlanág, a beletörődés, a megnyugvás költészetét. Már ott tart, hogy töltőtollától tintás ujját elgondolkova dörzsölgeti a cipője talpához... azon jól lesurulódik, csak egy kicsit meg kell nedvesíteni, így ni. Nyelvével végigszalad az ujján és vissza a cipőhöz ... na még egy kicsit, mindig kész. Es felváltva manipulál az utas a mutatóujjával a szájában és a cipője talpán. Es ez az igazi! Az utas soha életében nem volt még ilyen jóízűen elhanyagolt, ilyen egészségesen és öntudatosan koszos.

De Rahón vagyunk már. S míg az itteni forgalmista úr az utas jegyét ellátja, ő szokása szerint körülnéz a szobában, a falakon, az asztalon... a forgalmista úrnak van egy nagy asztali állónaptára. A naptár keménypapír kerete meg szépen bevonva friss, fehér papírral és a papíron rondírással kicirkalmazva — ahogy végnélküli éjszakai szolgálaton így rajzolgat az ember, várva a hajnalt, s a váltást — ezzel a versikével díszítette a keretet a kedves rahói forgalmista: „Rahó, Rahó hahóóó! Kárpátalján a jó!“ — Hogy a jó Isten áldja meg — hiszen ez az —, bélyegző nincs, nyomtatvány alig, ember kevés, mindenki háromnak a munkáját végzi, ám az egészet a dolognak valami gavalléros, hetyke és meleg lírája fűti. Az utas most kezd gondolkozni ezen — s később visszatérve rá, megpróbálja rendszerbe foglalni — most még csak átsuhan rajta a gondolat: hogyan is van ez?. .. Enélkül a gavalléros, lírai lendület nélkül talán nem is lehetne elvégezni azt, amit elvégezni kell. Ám mennyivel többet lehetne végezni s jobbat, ha ehhez józanabb meggondolások is volnának, több hűvös tervezet, hidegebb számítások, rendszer! Vagy talán... egyik

a másikat kizárja? Lehet. De ez baj. Az utas egyelőre vállat von, ő pihen, kikapcsolódott. Fogja a bőröndjét és elindul a Turista Szállóba, ahol általános fölfordulást talál. Itt még tumbol az átmeneti állapot. A szálló tulajdonképpen gazdátlan. Az eddigi tulajdonosnak menni kell, légionárius volt. Egy-egy ilyen zűrzavarban pillanatok alatt bukkan ki a szavak értelmének változása, a fogalmak átértékelődése. Tizenöt-húsz évvel ezelőtt ennek a fogadósnak rettentő nagy érdeme lehetett ez: *légionárius vagyok!* Ez döngő lépteket jelentett, kifeszített mellett és harsány hangot. A tulajdonos most egyáltalán nem látható. Felesége lábujjhegyen járkál — ha már elkerülhetetlen, hogy járkáljon — s a személyzet tenyér mögül suttozja az érdeklődő utasnak: *légionárius volt. . .*

A volt légionáriusnak egyébként semmi bántódása nem esik. A bevonult magyar csapatok — amint erről később be akar számolni az utas —, bizonyos, talán *így* lehetne nevezni, hadfias emberséggel, gavallériával kezelik az ügyeket s jellemző, hogy *míg az* „új⁴” urak jóformán semmi felírást nem cseréltettek még ki — s ez túlzás is—, a turistaszállodások viszont nevetséges túlbuzgalommal lefeszgették a félreeső hely jelzését, mert oda csehül volt kiírva, hogy... — ami ilyen helyekre ki szokott lenni írva.

A régi gazda ezzel úgy látszik, be is fejezte működését. Új gazda meg még nincsen. Az utasnak bizonyos Cservinka úr — hotelportás, londiner, könyvelő, szobapincér és jobbkez — a markába nyom egy kulcsot, tessék, itt a szobája. Csinos, rendes kis szoba, villanyvilágítás, folyóvíz, sőt, a szekrényben akasztók, — ám az ágyból most mászhatott ki valaki, még ott a feje nyoma a párnán és az utas nem kap tiszta ágyneműt. Végre egy benyilóban talál egy öreg nénit. Vasal. Ez a néni pártfogásába veszi az utast és ad ágyneműt. Sőt, ad négy darab tiszta törülközőt. Hiszen minden szanaszét hever, csákiszalmája az egész fogadó. Az étteremben van a tisztietkezde, a maga külön konyhájával, saját fölszolgálóival s a volt főpincér vezeti az úgynevezett csehkonyhát, ahonnan a civilek étkezhetnek. A néni, aki az ágyneműt adja, színes, kedves beszédű, kiejtése ugyanaz, mint a huszti orosz Kovács Józsefé, meg a körösmezői zsidó Nyumié. Azt mondja, hogy orosz. Az utas nem meri

megkérdezni, hogy kisorosz, nagyorosz vagy fehérorosz, valószínű, hogy a néni ruszin.

Az utas bezárja szobája ajtaját s a kulcsot mindenesetre nem adja vissza Cservinka úrnak, hanem magával viszi. A folyosó sarkában a vörös szőnyegen elterülve, hanyatt, egy rongyos ember fekszik és horkol. Az utas látja, hogy mások is átlépnek rajta, hát ő is átlép rajta — legfeljebb nem nő tovább — és kimegy a városba nézegetni.

Nem tudván ellenállni a használhatatlan tárgyak iránti szenvedélyes szeretetének Komornik Sindel boltocskájában bevásárol ruszin katrincát, hímmzett inget, övet, gyöngyöt. Megkérdezi, hogy merre van a borkút — mert itt mindenütt van borkút, — és elindul. Végigmászkal egy csomó utcán, s a hegyek alatt, a keresztútnál, megáll és vár, most merre? Majd csak jön valaki. Leül a templom kerítésének kövére és vár. Jön egy bácsi, az utas rákezd: bácsi, merre van a... A bácsi int, hogy nem tud magyarul. Az utas leül és tovább vár, nem sürgős. Egy néni jön, aztán egy kis lány, egyik sem tud magyarul. Akkor jön egy jóképű fiatal legény, ruszin viselet rajta, halina-nadrág, hímmzett ing, cifra kis mellény, tarisznya az oldalán. Ezt már meg sem szólítja az utas. De ő megszólítja az utast németül, hogy mit keres? Mire az utas kezdi magyarázni, hogy sajnos, nem tud németül. Ellenben a ruszin fiú tud egy kicsit magyarul is. Hogy hol a borkút? Ja, ja, Weinbrunn, komm, komm! Jönni velem, én is éppen arra menni! — Arra menni? Na, sehr gut, menjünk. Maga hová? — Hát ő megy haza, fel a hegyre, ott van nekik tejgazdaságuk, ő vezeti. Ruszinok jönnek szembe, öregemberek és asszonyok s a legény nagy tisztelettel köszön nekik jóelőre és azok szeretettel mosolyognak rá. Mire a vízimalomhoz érünk — ahol csak egy kis hídon keli átmenni s a hegyoldalból folyik a borvíz — kiderül, hogy az utas vezetője, a halinás, hímmzettmellényes, tarisznyás ruszin fiú, svájci diák volt. Ott tanulta ki a tehenészetet. Ettől a ruszin fiútól lehet tanulni. Nem akar sem „úr“, sem „félúr-félparaszt“ lenni, nem dobta el a halinanadrágot és a tarisznyát, sőt, ez olyan természetes nála, hogy még csak nem is büszke rá.

A Hegyoldalból meg folyik a finom borvíz, csak úgy Isten nevében hordják, kannákban, üvegekben. Az utas jót iszik a borvízből s leül aztán fölötte egy fatönkre és nézi, amint alant a malom kerekétől fehér felhőket vet a patak. Csak nézi az utas s úgy érzi, hogy egyre tisztább lesz, csak attól, hogy nézi ezt a vizet.

Nem is tud sokáig ellentállni. Meg nem is akar. Bemegy a malomba. És ott aztán ... ezek a hangok! Amint zuhog a víz odakint a lapátokra. . . amint mormogva rázkódnak a faszervezetek a forgó malomkövek súlya alatt... Ruszin legények évődve veszekednek az özvegy molnárnéval s ő ugyanígy velük vissza... Egy szót sem ért belőle az utas, ruszinul beszélnek, és mégis érzi az egészet, igen, így veszekednek, ezzel az évődő, tréfás zsörtölődéssel folyik az örletés a kis patakok malmaiban, mindenfelé, amióta világ a világ. S ezek a szagok hozzá! Ahogy a kövek között morzsolódó máléliszt megmelegszik. . . — aransyárgán folyik elé a vályúból — s hát a mozdulat, ahogy az örlető legény, vagy a molnár néni belemélyeszi a kezét és ujjá között szétsímogatja, — a hegyi vizek hűvös, tiszta illata. .. Ezek a szagok, hangok és mozdulatok, ezek az olyan régen nem Hallott zörejek, elbolondítják az utast, mintha egész gyermekkorát visszahoznák, s szinte selypítve kéri a molnár nénit, hogy engedje fölászni a létrán, a felső padolatra. A molnár néni olyan, amilyennek egy ilyen patakmalom özvegyasszony gazdájának lenni kell. Magyarul viszont egészen jól beszél ő is, meg a lánya is, Netti, aki orosz iskolába járt ugyan, de mint mondja: *kérem, az anyanyelvet nehéz elfelejteni*. Érdekes, ugyanezt mondta odalent a boltocskában a Komornik Sindel felesége, ő így mondta: kérem, azt nem tudták ellenőrizni, hogy a lakásban, a családommal milyen nyelven beszélek.

A molnárék a malom három szobáját nyáron kiadják. Az utas megpendíti, hogy esetleg ide jönne nyaralni — a kis faerkélyről a Menczul-havasra látni s ez csábító! — és célzásokat tesz, hogy puliszkát szeretne enni, tejjel. A molnár néni ígéri, hogy majd a nyáron főz neki puliszkát s az utas szégyenli mondani, hogy ő most mindjárt enni szeretné azt a puliszkát tejjel. Na, de hiába. Néma gyerekeknek a molnár néni sem érti a szavát.

Mikor a hegyek elkezdik egymásra vetni árnyaikat, az özvegy molnárné felnéz az égre és azt mondja: hat óra van, megyek fejni. S fogja a sajtárt. Nahát, akkor Isten megáldja, búcsúznak. — Tessék talán felírni a címet... — Aha, persze, hátha a nyáron mégis kell a szoba. — Tehát? — Az özvegy molnárnét Kreindler Amáliának hívják, és... csak nem? De bizony, igen. Zsidó. Kicsit ruszinnak látszik, az igaz... viszont — „anyanyelve magyar“. Mert azt „nehéz elfelejteni“, mint Nettike mondja.

Az utas még egyszer magába szívja a melegedő máléliszt és a fehéren porzó, hűvös vizek édes szagát s a malom hangjait. .. aztán visszabaktat a Turista Szállóba, ahol — mint kiderül a továbbiakból — a felfordulás még tart.

13.

Az utas, tehát — miután elbúcsúzott a borkút alatti malomtól — visszatér a Turista Szálló éttermébe. Azonban vacsora még nincs. A terem egyik felén, a T-betű alakra összetolt asztalok körül a tisztikonyha legényei sürgölődnek, forgolódnak, a terem másik felén a „csehkonyha“, vagyis a civilkonyha emberei rendezkednek. Ezek ketten vannak, az ittmaradó magyar főpincér s egy másik ember, akiről az utas egyelőre nem tudja, hogy kicsoda. Mindenesetre látja, hogy ez is tányérotkat törölget s szalvéta lóg a zsebéből, hát megkéri, főúrnak szólítva őt: ugyan, legyen szíves, adjon legalább egy darab kenyeret. Az utas ma körülbelül harmincöt-negyven kilométert gyalogolt, hegyre föl, hegyre le, nagyon éhes. Jobbkezével a baltenyerén mutatja az utas ennek az embernek, aki nem tud magyarul: *egy ilyen falás kenyeret legalább!* — Á, á, áhá! — bólint a másik nagy örömmel, hogy végre megértette, miről van szó és csehül mond egy-két hallhatólag udvarias mondatot, intve az utasnak, hogy jöjjön csak utána. A konyhába vezeti az utast, ott az egyik sarokban mosdótál, tiszta vízzel és törülköző s a cseh rámutat: tessék!

Na, jó, hiszen kézmosás sem árt. Az utas kezét most s a cseh diadalmasan áll mellette a törülközővel, hogy na, úgy-e megértettelek! Az utas integet, hogy köszöni szépen s ismét meg-

adja az iménti jelet: és most, kedves mester, egy ilyen darabka kenyeret! — ismét mutatja jobbkézrel a baltenyerén, hogy legalább egy ekkorácskát. Az csodálkozik s azután udvarias beleegyezéssel int a tálra, hogy tessék, rendben van, parancsoljon, mosson mégegyszer kezet az utas. — Jó, hát elvégre nem ismerem az itteni viszonyokat, — gondolja az utas —, lehet, hogy ez valami kedves népszokás, kétszer kell egymásután. — Még egyszer kezet mos és utána harmadszor is megadja a jelt: egy ilyen darab kenyeret szeretnék! — Most már nagyon csodálkozik, de ugye... — felhúzza a szemöldökét, kerekre nyitja a szemét: messziről jött ember, ki tudja, náluk mi a szokás! S kézzel-lábbal elmagyarázza, hogy tessék, itt a víz, szappan, törülköző, mossál kezet, ahányszor akarsz, de nekem most már más dolgom van.

Az utas ebbe már nem megy bele, elég volt. Előkerül a söntésből egy katona-soffőr, körülállják őket a tisztikonyha legényei és jön a főpincér is s magyarul, csehül, németül, tótul kiderül a félreértés. Kiderül az is, hogy az utas mosdatójának menedékháza van odafönt a hegyekben. Holnap vagy holnapután el kell hagynia az országot. Addig itt a rahói Turista Szállóban segít az étteremben és a konyhán. Ezért kap enni és vaa hol aludjék. És még valamije van, — az egész embert azért mutatta meg az utas —, társasága van nagy elhagyatottságában, bajában, bánatában. Ezek a honvédbakák, akik körülötte nyüzsögnek, nem úgy kezelik őt, mint *csehet*, hanem mint *hontalan embert*. Ennek egy kicsit olyan a szeme, mintha folyton sírna. Ha nem tenne-venne állandóan — folyton mozog, tartja magát, jön-megy —, akkor nyilván sírna is. Ülne egy sarokban és sírna. — És ezek a fiúk úgy bánnak vele, mint egy gyerekkel. Debreceni, szegedi vagy pesti fiúk a kedvéért cseh, tót s ruszin kedveskedő szavakat tanulnak és vigasztalják. S általában ezt a hangulatot hozták magukkal a honvédek, hiszen e fejezetben éppen erről szeretne az utas beszámolni. A bevonult „régí urak“ és az ott találtak viszonyáról ezekben az első, még forró s a jövőre nagyon kiható időkben.

Egy-egy képből szeretne kiindulni az utas s azon át nagyjából megmutatni a dolgokat az olvasónak.

Űl az utas és türelmesen vár a vacsoraídőre. Az mégis csak eljön lassanként. A terem megtelik. Amott az összetolt asztaloknál ülnek a helyőrség *tisztjei* s emitt jórészt cseh tisztviselők, akiknek nemsokára el kell utazniok. És a tisztiasztal csöndé, — míg a cseh asztalok hangosak, sőt már-már hangoskodók. Mondhatni ellenszenvesen hangoskodók. A bevonultakban van valami eltanulhatatlanul úri — és nagyon otthon ülnek itt, mintha nem lett volna az a közbeeső húsz év — a kivonulók meg hangoskodással leplezik zavarukat, és ez a tétel áll nemcsak a rahói turista szálló éttermére, hanem általában. De hadd rajzolja fel az utas a képet, melyből kiindul. A szomszéd asztalhoz leül egy cseh család, fiatal apa, anya és négyötéves kisfiúk. Ez a három ember nagyon halk és szomorú. Tétovázók, tanácstalanok és láthatóan pénztelenek is. Férj és feleség összesúgnak. . . aztán azzal a kisegítő pincérrel tárgyalnak s az hoz két pár virslit, két szelet kenyeret, egy kancsó vizet és egy kisfröccsöt. Az asszony elosztja a két kenyeret és a két pár virslit háromfelé és esznek. Kik lehetnek, mik lehetnek? A szemükben ott van, hogy valahová most elmennek majd s ők maguk sem tudják még, hogy hová és mi lesz velük. Apró falatokat esznek a virsliből és a kenyérből. Messze, a terem túlsó felén, a tisztiasztaloktól egy öreg, fehérbajuszú, felszolgáló baka figyelni őket. Esznek, esznek.... de akármi-lyen apró falatonként esznek, a végén mégis elfogy a két kenyér és a két pár virsli.

Most egyszerre csak ott áll az asztaluknál az öreg honvéd, — jobbkezét a hátamögött tartja, — valamit mókázik: csiridé, csiridé, hopp! — s a háta mögül elővarázsol egy tányér borjúpörköltet. Szép, válogatott falatok, lehet, hogy az ezredes úr ott az asztalfőn nem kapottilyent. Az öreg leteszi a gyerek elé. Neki hozta, a kis cseh fiúnak. S beszél, magyarul, hogy: ham, ham, finom, nesze, fűjd meg, forró! adjál apádnak, anyádnak is. . . ham, ham, nagyon finom! — A gyerekek elmosolyodnak. Az apja pénzért nyúl a hátsó zsebébe. . . A honvéd olyan mozdulattal utasítja vissza a borraalót, hogy nincs az a parádés Bánk bán a Nemzeti színpadán, aki ezt az úri büszkeséget utánozni tudná. Az asszony rámosolyog hálásan... s az öreg ezt az asszonyi mosolyt megköszöni egy

fejbólintással — férfimódra. A jelenetet — amint az öreg honvéd borjúpaprikást lop a cseh gyereknek — négyen-öten is látták a tisztiasztaltól. De elfordultak... Az öreg aztán kiment a konyhára. A kis cseh gyerek és szülei megették a borjúpaprikást.

Igen, a „megszállás“ hangulata pontosan: *hazatérés*. Az egészben van valami a hazaérkező földesúr nyugalmas eleganciájából. Az utas látott, talán Királyházán vagy Huszton, egy hosszú repatriáló vonatot, — marhavagon nem volt egy sem közte —, kiutasított csehek ültek rajta. Az egyik kocsiban szabálytalanság történt, valami csempészgyanú merült fel, az utasok visszafeleltek, kiabáltak, nem akarták kinyitni a csomagjaikat s az intézkedő tiszt — egy százados — leszállította őket. Sok nő volt közöttük. Hát a százados ebben az általános kavardásban, az érthetően ingerült és csakugyan robbanásig feszült hangulatban úgy viselkedett velük, mintha bálban lennének, valamelyik vidéki megyeház nagytermében. S ezt „parancsba adni“ nem lehet, ez belülről jön.

Mikor az utas fönt járt, itt-ott a vasúti bakterek még töltött revolvért viseltek az oldalukon. És senki nem nézett az utasra sandán, senki nem kérdezte, na te, eb vagy kutya, hát mit mészálsz itt a noteszeiddel és ceruzáddal! — S ebben van valami hanyag elegancia — az egész hangulatban —, ami szintén megtanulhatatlan. És egységes! Ami kivétel akad — az *egyéni hiba*. De az egésznek a színe, szaga, hangulata ez. S hogy voltaképpen mi ez? Nem talál az utas pontos magyar szót erre: valami snejdig kedvesség ez, valami hadfias emberiség, ez adja meg az egész gáláns hangulatot s ezt kétségkívül a honvédek hozták magukkal Kárpátaljára. Belőlük áradt szét a rendfenntartás egyéb alakulataiba s így jöttek be a csendőrök, így vették át tőlük a hangulat alapelemeit a rendőrök, pénzügyőrök, sőt a vasutasok is. A polgári közigazgatás a maga szárazabb, nehézkes bürokráciájával — és sok más hibájával, amit magával hozott —, ezen a hangulaton már csak ronthat. Sőt, valljuk be, rontott is. Az utas, ha csak féligmeddig is tiszta képet akar adni, nem hallgathatja el, hogy nem tanultunk az erdélyi román és a felvidéki cseh megszállásból. Sőt, jófor-

man ugyanabba a hibába estünk: a hazatért területekre — illő tisztelet a kivételeknek — a polgári közigazgatás nem a legkitűnőbb embereit küldte úgy, amint azt kellett volna. Hanem igen sok esetben azokat küldték ki, akikkel itthon valami baj volt, akik hivatali főnöküknek terhére voltak, stb. Ez igen nagy baj. Hatása már most érezhető s később még kellemetlenebb lesz.

Gavallérosság ... elegancia ... — mondta az utas főntebb, s e szavak értelmének, a megérezett hangulatnak illusztrálására próbálja megmutatni az olvasónak ezt a másik képet, melyet az autóbusról látott Taracköz és Terebes-Fejpaták között. Ez a kép most itt, Rahón, a turistaszállóban, az öreg honvédről ismét eszébe jut. Mint leírta már az utas, itt a Tisza vonala a magyar-román határ. Szerte a falvakban mindenfelé remek beton- és vashidak, közbül kerítéssel elzárva, s amott sétál egy katona, meg emitt is sétál egy katona. Igen ám, de hogyan sétál? Amott a túlparton — látja az utas az egyik állomásnál —, a vasúti sínek j ódarabon fölszaggatva. A hídfőnél a román katona. Szuronyos puskával, rohamsisakosan, állig fegyverben s távcsővei a nyakában. Emitt a mi oldalunkon, a vasúti sín nincsen fölszaggatva s a hídfőnél áll egy hetyke, fiatal kis honvéd, tábori sapkával a fején, puska nélkül, oldalfegyverrel, zsebrevágott kézzel s füttyörészik. S ez az egész hangulatnak mintegy lírai szimbóluma, ez a honvéd, amint zsebrevágott kézzel áll a Tisza-parton és füttyörészik. Kell ez a hangulat, nagyon kell, mert még bizonytalanok az emberek. Hiszen Kassán az üzletekben nagypecsétes táblák hirdetik a tulajdonosról, hogy ő rendes magyar emberként viselkedett a cseh megszállás alatt. .. S a táblák megszámozva, ezek szerint X. Y. fűszerkereskedő a huszonnégyes számú igazolt jó magyar. Ezek a táblák ellenszenvesek. S egyéni bosszú természetesen akad, emberek vagyunk, akire a házfelügyelő megharagszik, mert egyszer évekkkel ezelőtt nem taláta elégnek a borraivalót, hát most följelentheti, ha olyan. Talál rá okot s a túlhangos „nagymagyarok“ igen kellemetlenek.

A fölszabadításnak csakugyan „fölszabadulás“ jellegét és hangulatát a honvédek magatartása adja meg. De ezt a hangulatot aztán meg is kellene őrizni.

S itt kell, hogy eszébe jusson az utasnak a körösmezői vasúti bélyegző kedves története is például. A húsz év előtti bélyegző, ugye, előkerült valahonnan a vitrinből, vagy talán rejtettebb helyről, más emléktárgyak közül s most ezzel pecsételik a jegyeket a körösmezői állomáson. Az utasnak ezzel kapcsolatban beszélnie kell a vasutasokról, akikkel sok dolga akadt. Az utas látta, hogy a még rendes menetrendnélküli vonatokon milyen türelemmel bántak az ingerült közönséggel. Körülbelül az volt a hangjuk, ami minden körülmények között, — szóval normális állapotban is — minden tisztviselőnek a hangja kellene, hogy legyen a közönséggel szemben. Úgy látszik, ha nagy szükség van rá, akkor rejtett erő- és intelligenciataralékok kerülnek elő. A debreceni MÁV üzletvezetőség 460 kilométeres vonallal gyarapodott, ezt el kellett látni emberrel. Ám évek óta nem volt megfelelő utánpótlás s most a tisztai tanfolyam növendékeit küldték ki igen fontos helyekre szolgálatba. Húsz-huszonkétéves fiúk, jóformán megszakítás nélkül dolgoztak éjjel-nappal. Amint egy vasúti felügyelő mondta az utasnak, — ellenőrző úton volt —, egyetlen panaszt nem hallott sehol.

Az utas a körösmezői bélyegző megható történetét elmondta a felügyelő úrnak, mire még egynéhány ilyen eset került elő. A királyházi állomás-leírást például ő maga őrizte húsz évig és most elküldötte, itt van, tessék használni. A técsői bélyegzőt az egykori váltókezelő hozta vissza. A főnökségi bélyegzőt a hajdani técsői főnök — azóta már nyugdíjas felügyelő, Horváth László — küldte el az új, fiatal főnöknek. Milyen szép ez! ... — gondolja az utas, míg ül a rahói Turista Szálló éttermében ezen az estén s nézi, amint a kis cseh gyerek eszi a borjúpörköltet, amit az öreg honvéd szerzett neki balkézről, a gazdái hallgatólagos beleegyezésével, — milyen szép ez! Ám — meg kell, hogy mondja az utas —, érzése szerint azzal az öreg bélyegzővel *egy*t kellett volna pecsételni, ünnepélyesen s aztán visszaküldeni gazdájának, a volt pénztárkezelőnőnek, aki eddig is őrizte, visszaküldeni szép levéllel a MÁV elnökgazgatójától, hogy: a becses emléket őrizze tovább, van már nekünk új bélyegzőnk, amennyi csak kell! — így fogalmazta volna e levelet az utas, talán kevésbé hi-

vatalos hangon. Szívesebben vette volna az utas, ha csak elmondják neki a bélyegző történetét, de jegyére már új bélyegzővel ütik rá, hogy: Kőrösmező.

Mert a bélyegző is szimbólum ám! Szimbóluma annak a lírának, amelyről főntebb szólott az utas. „Rahó, Rahó, hahóóó, Kárpátalján a jó“, — írja naptárjára a forgalmista, de sokszor két napig le sem vetközhetik. Ezzel a lendülettel — hahó, Rahó! — pótolja azt, hogy kezdetleges eszközökkel dolgozik, vitrinbe való bélyegzőkkel és nyomtatványok híjával. Szép és hősi részletek ezek, ám *ezek összességének félremagyarázott hangulatából jakod a kőrösmezei öreg kocsisnak képe a magyar urakról, amit úgy ad át a fiának: a magyar urak isznak, dalolnak, cigányoznak és nagy borraivalókat adnak.* — Egyebet nem tud a magyar urakról. Holott milyen kemény dolog volna, ha a kőrösmezei fuvaros még azt is mondhatná: fiam, jött a változás, a magyar világ... a vasút másnap már magyar bélyegzővel dolgozott s magyar bilétát adott, meg mindent! — Ám az utas is zavarba jön, mire idáig ér a gondolatsoron s kétségei támadnak: *vájjon csakugyan, nem épen ez a meleg líraiság jelenti-e igazán a változást. . . a magyar világot?*

Gyakorlatiasan le kell torkolnia önmagát. Útján látta, hogy a hetek multán is meglévő cseh feliratok, utcanevek, hivatalos papírok, bejelentőlapok rossz vért szülnek. A lakosság könnyen félreérti a dolgot, — s biztosan van, ami és aki allattomban szítsa ezt a félreértést —, hogy íme: a magyarok nem rendezkedtek be, még az útjelző fatáblákat sem cserélték ki. — Az utas látja, hogy például a MÁV nem tudta kellőképpen személyzettel ellátni a hazatért állomásokat, mert évek óta nem volt megfelelő utánpótlás a tisztképző tanfolyamain. Holott a gyakorlatiasság azt diktálná, hogy *régen készen kellett volna állani és még hozzá olyan személyzetnek, amelyik ruszinul és szlovákul tud. Nemcsak a MÁV-nál, mindenütt! Milyen hálsak volnának érte!* . . . Ó, az utas sok ilyen apró-cseprőnek látszó hiányosságot látott útján — és látta ezek következményeit is! — s kötelességérzete azt súgja, hogy neki jelentkeznie kellene valamilyen fórumnál, — most, mikor a diadalka-

puk még állanak s frissek a fenyőkoszorúk — és beszámolni.
De hol? Kinél?

14.

Miután az uralomváltozás aprólékosabb dolgait így végig-gondolta az utas, elszánja magát, hogy: na, feküdjünk le. Négy óra után néhány perccel indul a vonat Terebes-Fej érpatakra. Fölnéz az órára, itt a rahói Turista Szálló éttermében — fülében zszibonganak a magyar, német, cseh, ruszin mondatkeverékek — öt perc múlva háromnegyed nyolc. Ennyi volt fél 8-kor is, mikor az utas először felnézett az órára s ennyi van most is háromnegyed 11-kor. Ha az óra megáll, abban mindig van valami szomorúság... menjünk aludni. Na! Mire vársz? — Biztatja magát az utas, s még rágyújt egy lengyel Mevára. A Meva vastag, sötétkék füstjén s a három korsó pilseni sör ködén keresztül látja az utas, hogy amott messzebb, a söntésben, a tisztikonyha legényei kézzel-lábbal magyarázva vigasztalják a civilkonyha cseh kisegítő pincérét. Idenézz — mondja neki az öreg honvéd, aki a pörköltet hozta a cseh gyerekek — idenézz — és jobbjaival egy kört ír le: kerék — tagolja neki: ke-rék! — s forgatja orra előtt a képzeletbeli kereket és mutogatja: le. .. fel... le. . fel, — aha, a cseh most megérti a példázatot, mely szerint a szerencse forgandó. Ráborul a honvédre. Az meg tapogatja a hátát és az igen jó emberek buzgalmával igyekszik úgy beszélni vele, mintha ő maga sem tudna jól magyarul.

— Zahlen!.. Plata!... Fizetni!.. — kiabál bágyadtan az utas és megadja a nemzetközi jelt is, összedörzsölve mutató- és hüvelykujját. Fizet és megy keresztül a zszibongáson, — a hangszóró svájci jódlit rikolt aióóó, aióóó... — végződik s a szpiker bementja: halló, halló, rádió, Beograd. — Az utas elmegy, a söntésen át és mindenkit megkér, hogy három órakerék fel. Oké — mondja a cseh kisegítő pincér, ahogyan a moziban tanulta —, ertem, ertem... felkelteni, felkelteni. — S gondolkozik és azt mondja: kérem szépen...

— és olyan szomorúan mosolyog, hogy az utas udvariasan így búcsúzik tőle, a frissen ma reggel a zsidó Nyumitól tanult hi-

teles ruszin kiejtéssel: *dobrie ranok*. Ami talán tótul van és különben is reggelt jelent, de fő a jóakarát. S míg felbotorkál az utas a másodkemeleti szobájába, Amál nénire gondol, az özvegy molnárnéra, aki örökké zümmögő, muzsikáló, dörmögő vízimalmában, mint valami kis fellelgyárban, őrzi a magyar szót, néhány évtizede.

A hegyekről hideg szellők nyargalnak alá, megrázzák az ablakot. Az utas fázik. A kályha mögé odakészítve talál egy csomó fát, tetejébe szép vékonyra hasogatott, száraz, fehér fenyőforgácsot — tyűh, de jó szagú! — papírral meg teli a kályha.

Az utas benyúl egy fenyőfagorgáccsal és megpiszkálja a papírokat. A papírok között van többek között egy kemény gallér is. Az utas pontos ember, s mert autodidakta, rögeszméje, hogy neki tüzetesen apróra meg kell nézni mindent. Tehát előszedi a gallért a kályhából. Megállapítja, hogy azt márkájára nézve Libela Elasticnak hívják, 43-as számú, többször mosatták, de még használható volna, — mért dobták el vajjon?... — Utoljára a 7413—X. Y. jelzést kapta a mosodában. Na, gyűjtsunk már alá vele... — S míg a Libela Elastic 43-as 7413—X. Y. sercegve tüzetfog és a lángok belekapnak a föléje halmozott fenyőforgácsba, — nyújtózva pattognak azok s a fény végigkúszik a szobán ... az ablakot messzi szelek rázzák... — az utas kaján örömmel látja, hogy egy eldobott gallér Hamlet-paródiává nőhet. Csak egy kis szél kell hozzá s a fény és árny játéka, idegen környezet és éjszaka. Kézbe lehet venni egy ilyen gallért koponya helyett, s föléje hajolni töprengve: Yorick gallérja... igen, a bohócé.

Na, feküdj már le! — de még sétál az utas aláfel a kis szobában és talál a mosdón egy zsiletpengét s a hamutartóban egy nagy, fehér fejű gombostűt. Hol van a nyak, — sétál az utas alá-fel — a nyak, mely e gallérban forgott? Hol a fej, melyet e pengével borotváztak, itt, a tükör alatt, fintorogva, s hol a kéz, mely e gombostűvel talán megszurta az ujját s bosszúsan eldobta és a becsületes szobaasszony idetette a hamutartóba. Vér buggyanhatott a szúrás nyomán ujjahegyéből, —

vájjon milyen vér? Nyilván piros! Régi tulajdonsága ez a vérnek, hogy elbújik a színe mögé és nem hagyja rajtakapni magát: *milyen vér vagy?* — *Piros vér vagyok!* — Szájába kapta-e a gazdája vérző ujját s mit mondott vájjon? Jaj? ő? Uhh? Au? — Nagyorosz volt-e, kisorosz, vagy fehérorosz, cseh, szlovák? Jajgatni is hányféleképen tudunk, de a szenvedéseink milyen hasonlatosak és a vérünk mennyire egyforma. Hé, te gombostű, ki volt a gazdád? A gombostű nem felel... a penge sem felel... a gallér már hamuvá égett .. — fekdjünk le ...

Fekszik az utas hanyatt, s a tűzbe bámul .. ki vagy te, ember, aki előttem jártál itt és gondolkodni sürgetsz. Ki vagy? fín az embert keresem, jártamban, keltemben mindenfelé, már hosszú idők óta, nem adva fel reményeimet és hiteimet. De jó-részt csak nyomokat találok.. . Egy eldobott újságot, egy piros gombot, zsiletpengét, fehérfejű gombostűt, piszkos gallért, szállodai mosdókon, éjjeli szekrényeken s hamutartókban és kályhákban. Mi más volna ez, mint az, hogy az ember fut a másik elől kótyagosan, de.. . otthagya egy-egy emlékeztetőt: itt jártam!

Lobognak a száraz hasábok s kihamvadnak aztán... az utas hagyott egy kis fát, gyújtóst az utána következőnek — és gondolja: egy gallért is kellene itt hagyni. Ehelyett a Libela Elastic helyett. Hiszen nagyjából ezt csináljuk nemzedékről-nemzedékre: megbújunk a hűvös szelektől, befutunk, megmelegszünk és kikészítünk egy ócska gallért az utánunk következőnek. Ha a szám klappol... — jó. De ez ritkaság. A nemzedékek egymásutánjában ez a szám csak igen ritkán klappol. Ez a gallér negyvenhármas és az enyém negyvenegyes. Csak alágyújtani lehet vele. S talán nem is ebben van a hiba, hanem ... tisztább gallérokkal kellene próbálkozni. Na, most már elég! — megrója magát az utas e bohóckodásért. — Aludj!

Hány óra? Egy óra elmúlt. Már most nem mer jól elaludni az utas, igaz Cservinka úr maga is megígérte, hogy felkelti, de hátha nem kelti fel. Behunyja a szemét az utas és fel-felriadva alszik öt-tíz perceket. Mindig megnézi az órát, — fel-

kettő, háromnegyed, két óra elmúlt... — felgyújtja a vilányt. Az éles, tányértalan körtére egy nem felső nadrágot akaszt és e mulatságos hangulatvilágítás mellett végül is elalszik.

És aki azt hiszi, hogy a gallér és más holmik számára titokzatos gazdájával álmodott, az téved. Az utas Csók Vilma nevű vidéki színésznővel álmodott ezen az éjszakán — Rahón, a turistaszállóban —, akibe tizennégyesztendős korában szerelmes volt, s akire legalább húsz esztendeje nem gondolt. Olyan világosan látta álmában, hogy mikor három órakor Cservinka úr dörömbölésére kiugrott az ágyból, — még félig az álomban topogva —, kamaszos restelkedéssel, sietve kapta le a villanyról a dísztelen lámpaernyőt...

— Igen, igen! Dá, dá! Já, já! — kiabált Cservinka úrnak s a mosdóhoz botladozott, a tükörbe nézett... hát a fületővéig piros volt. Az ember igazán... hogy kell vigyázni. Rendbetenni magát és környezetét, hiszen nappal még csak-csak, de azt nem tudhatja, kivel álmodik.

Sietve csomagol az utas, begyömöszöl mindent a bőröndjébe. Lezárja. Aztán kinyitja és berakja azt is, ami kimaradt. Bezárja. Ismét kinyitja. Berakja azt is, ami még mindig kimaradt. Körülnéz, s még berakja azt, ami már végérvényesen kimaradt, — nincs olyan teli bőrönd, amelybe még egy fogkefe bele ne férne —, rátérdel és bezárja, gyerünk. Cservinka úr nagykabátban, kalappal a fején és mezítláb nyitja a kaput.

A rahói Fő-utcán egy-két pár láb topog csak. A hegyek csúcsát még megtoldják a fellegek. A Mencul felett éles, vékony félhold, olyan közel, hogy az utas azt hinné, leakaszthatja. Ki is nyúlik érte, de rövid a karja mégis. A Tisza-hídon alá-fel sétál a strázsa. Az állomáson a forgalmista még a szemét dörzsölgeti, de a Morse-készülék már szorgalmasan kopog. A váróteremben egy öreg koldus alszik, falábát kinyújtja maga elé. Tarisznyája a feje alatt. Mellén érdempénz. Kint a madarak ébredeznek, felelgetnek egymásnak... hajnal van Rahón.

Az utas még ráér, húsz perce van a vonatig. Kimegy az álló-

más háta mögé, nézi a fellegekből elékászolódo hegyeket. . . visszafütyül egy rigónak, — ez kedvenc mutatványa, sosem mulasztja el —, s gondolja: a Jablonicán már biztosan felkelt az a mókus, aki a tobozt adta tegnap délelőtt... már megmosta a kis pofácskáját, megfésülte lombos farkát, reggeli után néz s gondolkodik, ej, mikor is érik már meg a mogyoró . . . Az a kislány, akivel a Repegiván találkozott, most moco-rog ál-mában, másik oldalára fordulva, s az anyja feléje nyúlik, félíg ébren, sss... — mondja — sss.. . — Ó, ez a sűrű és puha „s“ betű, amit minden anya egyformán használ a világ minden nyelvén sss:... aludj ... — Kopp, kopp... a strázsa alá-fel a Tisza-hídon.

Az utas meg elsétál a vízíg, le a mély partszélíg... A strázsa most fordul, kopp, kopp... nem látja az utast, csak a vékony félhold, meg a madarak, a hegyek és az erdők s a jó Isten persze, amint a víz felé hajlik. Kristálytisza itt a Tisza, amint rohan Okula felől, át az apsineci gáton, felszedve útján a hegyek minden vizeit, — feléje hajlik az utas s iszik egy kortyot belőle ezen a hajnalon, Rahón, hogy akárhová is kerülne, egyszer, de jól tudjon visszavágyakozni ide.

15.

Reggel 6 órakor száll le az utas a MÁV-buszról Akna-szlatinán, ahol meg akarja nézni a sóbányákat. De még korán van, éhes is, hát bemegy a Mexikó-vendéglőbe. Rögtön el is árulja, hogy a Mexikót tulajdonképpen nem Mexikónak hívják, hanem egészen máskép. Az utas nem akarja megsérteni a vendéglős érzékenységét és óvakodva attól, hogy a vendéglőnek rossz hírét költse, minden büzeivel, sötétségével és teljes alvilági berendezkedésével együtt készséggel rangrejtí a Mexikó cégér alá.

Korán van még, de már érezni, hogy nagyon meleg nap lesz és Szlatinának semmi hegyvidéki jellege nincsen, poros és fátlan, a napsütés itt kíméletlen. Egy-két börmellényes, bőgatyás, virágos szalagú szalmakalapos szlovák és román atyafi nézi az utas bevonulását a Mexikóba. Az utas nem nagyon vizs-

gálgatja még, sem őket, sem a várost. Éhes és kicsit megfázott s összerázta az autóbusz, minden tagja meleg kávé után áhítozik. Csak azt látja, hogy egy kapun, amott messzebb, fehér krétarajz pompázik: impozáns méretű akasztófán egy követér kis ember lóg s felette a magyarázó szöveg: kötelet Volosinnak!

Na, hanem a Mexikó! Az utas belép a hosszúkás, tágas terembe, egy pillantással végigfut a sötét mintásra mázolt, viharvert falakon; az ablaknál piros kockás abrosszal letakarva alszik a cimbalom, mellette vén, rogyant nagydob —, szóval cigányzene és dzsessz áll a nagyérdemű közönség rendelkezésére —, az olajos, barna padlón néz végig az utas, az aranyrámás moziplakáton... Pillantása a csillárra téved .. . igen, ez az a csillár, amelyet napokig egy végtiben törölgethetnek, akkor is légy piszkosnak látja az ember, — beszippantja az utas a sör, kisfröccs, birkahús, bécsiszelet, pároltkáposzta és pörköltök örökre kiszellőzhetetlen illatát és eszébe jut minden bűne. Legszívesebben letérdepelne oda a sarokba a fancsali tükkör alá és mondaná szipogva: Istenkém, sose leszek többé rossz.

£ De hagyjuk ezt, minek szomorítani az olvasót is. Elég az hozzá, hogy az utas leteszi bőröndjét egy védett sarokba és kimegy a söntésbe. Jó reggelt! — kiabál. — Jó reggelt kívánok! Halló, héhahó, van itt valaki? Jóreggeelt! Végre is előkerül a szolgáló, akiről az utas megemlékezett jóval előbb, hogy tudniillik kiejtésén megérezte román anyanyelvét s románul értekeztek. Előkerül és közli az utassal, hogy kávé majd csak akkor lesz, ha a gazda felkel. Az utas leül az asztalhoz a sarokba, a bőröndje mellé, és vár. Nemsokára előkerül az az öreg háziszolga is, akiről szintén beszámolt már az utas. Hogy tudniillik ugyanúgy törte kérébbe a magyar nyelvet, mint az iménti román szolgáló, de kiderült, hogy románul viszont nem tud, ő magyar. Ez a bácsika cipőt tisztít. Kefével és szájjal, ő is biztatja az utast, hogy lesz kávé, mihelyt a gazda felkei. A gazda azonban még sokáig alszik és az utas alá-fel sétál az étteremben, a söntésben, kimegy a vigasztalan udvarra is, —

közben vissza-vissza szalad, hogy megvan-e még a bőrdöngő? Megvan. Benéz a konyhába az utas és látja azt a fazekat, amelyben fő a feketekávé. Na, de mindegy... feletjsük el, mit tudja az utas, mitől hízik.

Háromnegyedhétkor megszólal egy gyárkürt odaát Romániában, Máramarosszigeten. Hosszan, panaszosan búg... a gazda még mindig alszik. Az utas leül a sarokban az asztalhoz. Ilyen abroszt körülbelül tizenöt esztendővel ezelőtt a moldvai Burdujeni állomás vendéglőjében látott utoljára. Lehet, hogy ez ugyanaz az abrosz, csak elfelejtették kimosni. Nem tudja elhinni az utas, hogy ilyen abrosz több is van. A fal mellett zöld vödörkben műpálmafélék... amott alszik a cimbalom és a nagydob... és az utas önkéntelenül a feje fölé néz... aha! rendben van, itt a rádió hangszórója, ez szabályos. Minden ilyen vendéglőben ezen a helyen van a hangszóró s mindennütt egy különleges készülékhez kapcsolva, amely jóformán speciálisan, kizárólag légköri zavarok közvetítésére alkalmas. Amott meg, balra, aranyrámás nagytükör kis, piros drapériával — ez az! — kedvevesztett, vén, szenilis tükör. . . középe-táján betörve. De látszik, hogy nem tegnap hajították oda azt a sörös vagy szódásüveget, sem tegnapelőtt, á! S nem is egyenesen a tükörnek címezhatték, dehogy! Közben egy fej lehetett, melynek gazdája ügyesen lebukott és a csörömpölésre felgyenesedve, kaján röhögéssel kapott a kése után... Ilyen egy lyuk ez ezen a tükrön. Ez a lyuk — mint állapot — már régen állandósulhatott. A repedéseket körülötte belepte a füst és por s szélébe akasztotta egyszer — tíz, száz vagy ezer éve talán . . . — egy leleményes öreg főpincér a nem működő szellőztető drótjának kampóját. Ugyanez időben, — talán két vagy háromszáz évvel később, nem számít —, jöhetett egy pincérlány, aki a kampóra egy zöldselyem papírrózsát *is* akasztott. Női csín... igaz is.

§ A gazda még mindig nem kelt fel, de előkerül egy kiszolgálólány, — sem mosolyát, sem a pihéket a hajában, sem semmi-jét az utas nem írja le, kíméletből, mert fél, hogy az olvasó megálmodja — és kávé-t hoz. Sőt egy nagy darab vaját és két

süteményt is. Az utas kimegy a konyhába és legelső szlatinai ismerősétől, a konyhalánytól, mosdóvizet kér. Tessék, ott a csap. Az utas megmossa a kezét, sőt a lány szíveskedve átnyújt egy izét is. . . mondjuk törülközőt. S nem utasíthatja vissza az utas, — oly kedvesen adja a lány —, az égre néz hát, behunyja a szemét és zsupsz!, beletörülközik. Ez is megvolt. Mire asztalához ér, a másik lány már egy néhánynapos újságot is odakészít, de az utas utálkozva eltolja. Csak annyit lát, hogy: „döntő nyilatkozat!” — és megállapítja, hogy mindenben ott tart még a világ, ahol ő abbahagyta. Komótosan kávézni kezd.

Kávézik, kávézik, keni a vajat, keni a vajat... egyszerre csak elsápad. Kéri az utas azokat az olvasókat, akik gyomrukkal kapcsolatban gyengébb idegzetűek, hogy most ne figyeljenek ide. Mert egy szál haj, ugye, a vajban .. . egye fene! De egy egész parókára való... S ilyen fésületlenül! Az utas nem olyan nagyon finnyás, de mégis, gondolja, ez nem való. És odahívja a pincérlányt.

— Hát kérem! ... — kezdi, de a lány ránéz a bűnjelre s nevetni kezd, nevet, hosszan és boldogan nevet, alig tud szóhozjutni, hogy megmagyarázza:

— Ez nem haj! — és nevet, nevet —, ez juhszőr!

— Hja, juhszőr! — mondja az utas. — Bocsánat.

Ezt a reggelizési kalandot aztán elmondta az utas később a kedves, fiatal mérnöknek, akit Pestről küldtek le a sóbányák vezetésére: Tessék elképzelni... kenem a vajat... hát egy csomó izé. . . hívom a lányt...

— Hahaha, — nevet a mérnök már előre a most érkezett tapasztalatlanságán —, az nem haj, uram, juhszőr!

De térjünk vissza a Mexikó éttermébe, még egy pillanatra. Az utas már nincsen egyedül. Amoda, a hosszú asztalhoz, leül egy úr, akiről — a pincérlánnyal folytatott beszélgetéséből — kiderül csakhamar, hogy Budapestről jött. Ő is kávé kap, két süteménnyel, vajjal, juhszőrrel s az itteni állapotokról valatja a lányt. Megkérdi tőle hamarosan, hogy a tulajdonos zsidó-e? Zsidó, fis ő, a lány? Szlovák, öt perc múlva a pesti

úr és a szlatinai kiszolgálólány meghitten beszélgetnek. Elsoroltatja magának a jobbmódú szlatinai zsidókat, kocsmárosokat, boltosokat, azok családi és egyéb körülményeit s a lány szájtátva hallgatja, hogy: majd Ő megmutatja!

Közben a söntésből is behallatszik minden. Ott egy fiatalember egy pohár pálinkát kér és billiárdpartnerre vár. Fehérbetétes cipőt visel ez a fiú, bő és hihetetlenül élesrevasalt nadrágot, erősen derékbaszabott kabátot, kitömve rettentő válasra. Zsebéből egy pár sárga kesztyű tíz ujjá áll ki. Pirospettyes nyakkendője felett világít fehérre púderezett, pattanásos arca, s átható, olcsó kölnivízszag terjeng körülötte. A Balkánnak egy lehelete ő. Jól beszél magyarul, de idegen kiejtéssel. A söntésben valami üzletvezetőféle motoz, ezzel veszekszik, azt mondja: annyi ötkoronásom legyen, ahányan most akkora piros, fehér, zöld szalaggal járnak, mint az anyakönyvvezető és szicsákok voltak még két hónappal ezelőtt! A másik a sarkára áll: ezt reám értette? — holott neki nincs is szalagja. — Akire nem illetik, ne vegye magára! — Hallja! ... —, de a vita abbamarad, új vendég jön a söntésbe és új hírt hoz: egy Májer nevű zsidónak levágták az éjjel a tincsét. Na, ez érdekes! fíis ki s miért? Elmondja az új vendég a dolgot. Egy haragosa vágta le, egy szlovák kocsmáros, aki ettől a Máj értől pálinkát vásárolt hitelbe. Nem fizette meg. Májer követelte a pénzt. A kocsmáros meg, — *így* meséli a vendég —, dühös lett. A fene a bélit a zsidójának, — utánozza az új vendég a kocsmárost —, azt mondja, majd ő ellátja a baját, ő nem fizet, inkább leüti a zsidót, jól tudja, úgyse lehet baja.

Hát nem ütötte le, csak megnyírta. A söntés közönsége egyébként nem helyesli a dolgot és a sárgakesztyűs fiú furcsa ügyeket suttog a kocsmárosról, — aki magyar hazafiságára való hivatkozással nem fizet —, furcsa ügyeket, a kocsmáros azelőtti viselt dolgairól.

A hazafias felbuzdulású kocsmáros viselt dolgairól és még sok más dolgról csak itt tudják az igazat, reggel hat órakor, a Mexikó söntésében. Ámbár... lehetséges volna, hogy másutt is tudják?... Az utas ezt nem akarja hinni. Ám egyelőre nem firtatja, fogja a kalapját és elindul a sóbányákba.

Mire az utas megkapja az engedélyt, hogy alászálljon először is a Lajos-bányába, már annyi só-t lát zsákokban, papírzacskókban, tömbökben mindenfelé, hogy kezd megszomjazni. A kedves tisztviselő urak aztán aláíratják vele a szokásos nyilatkozatot, hogy „saját veszélyére“ indul a sóbányába és rábízák őt Gurka Antal aknamester úrra.

A törpék indulóját zümmögi az utas a Hófehérből, míg oson alá a lift a százhatvanöt méteres mélységbe s Gurka úr röviden vázolja a bánya történetét.

— Ez itten a Lajos-bánya, ezt 1838-ban nyitották. Voltaképpen ugyanaz, mint a túlsó, a Ferenc-bánya, csak a kijárata más. A Ferencen túl van a Kunigunda-bánya, az a legrégebb, de azt kétszer is elöntötte a Tisza s 1906-ban beomlott. Itt vagyunk.

Kiszállnak a liftből az utas és vezetője, — „jó szerencsét!“ „jó szerencsét!“ — s elindulnak ebben a csillogó, villogó, egészen valószínűtlen só-országban, a só-országutak, só-ösvények, só-vasútvonalak, só-szakadékok, só-erdők és só-tisztások között. A sok kis lámpa fényét visszaverik a falak s a mennyezet és a padló, — mert hiszen minden tiszta só, még a kisvasút alapépítménye is só —, annyira valószínűtlen látvány, hogy ilyent nem is álmodhatik az ember, ilyen csak a való világban van.

Egy sóvágógéppel találkoznak, amint ballagnak a só-országúton. Amott meg: kézimunka — mondja jelentősen Gurka —, tessék csak nézni. — Ahol a gép levágta a tömböt, ott egy bányász csakánnyal csipkézi a sófalat rovátkásra. Tisztára olyan, mint a legfinomabb hímzés.

— Gondolja el, kérem, — mondja az utasnak vezetője —, hány ezerszer emeli meg egy ember a csakányt naponta! Tessék megpróbálni! — Kézbeveszi az utas a csakányt, amely szinte tühegyben végződik, hát bizony olyan nehéz, mint a . . . mint a . . . — hasonlatért néz körül az utas, s hát benne áll: olyan nehéz, mint a só.

Végigsétálnak egy sötét alagúton — félkilométeres itt a folyosó és százhusz méter magas — és az utas megtud külön-

böző dolgokat a sóról. Például azt, hogy két nappal előre megérzi az időjárást. A só. A bányászok komolyabb része — így mondja Gurka úr — kertgazdálkodással is foglalkozik s a sótól kérdezik meg, hogy milyen idő lesz, mit csináljanak a kis földön? A só esős idő előtt két nappal már nedves, s ha hetes eső zuhog is, a bányászok ránéznek a sófalakra és tudják, hogy két nap múlva eláll az eső. Az utas azután elbúcsúzik Gurka Antal aknamester úrtól és sókörüli ismeretekkel gazdagabban ballag át a Ferenc-bányába, mert az aknamester szerint: meg kell nézni, kérem, mert azért más a Ferenc-bánya, egészen más.

A laikus azt hiszi úgy-e, hogy só, só. De nem. A Ferenc csakugyan más. Tudja Isten, valahogy még férfiasabb, mint a Lajos, királyibb. Száz méternél magasabb folyosókról, erkélyekről, báméskodik itt alá az utas, az apró lámpáktól és a só szikrázásától csillogó termekbe. Valóságos templomot vágtak ki itt-ott az évtizedek folyamán a sófalakból. A mérnök úr — aki az egész üzemet vezeti —, engedélyt ad, Vodicska bányatiszt úr meg — aki kalauzolni fogja az utast, — barna köpenyt ad. Az utas benyúl a köpeny zsebébe és só kerül a körme alá természetesen.

Jó szerencsét! — és az utas ezúttal Vodicska úr pártfogása alatt ismét alámerül a sóba.

Vodicska úr kitűnő ember, ő szolgált itt a magyar uralom alatt egy-két évet, aztán húszat a csehek alatt s most átvették És a legszebb benne, hogy az utas valami szerkezet felől érdeklődve megkérdi: ez is csak úgy a sóba van építve, vagy tiplibe? — És Vodicska úr kijavítja az utast: igen, kérem, ez facsapba van erősítve. Az utas elszégyeli magát. Ez az ember nem író, hanem bányatiszt és húsz évet szolgált a csehek alatt és Vodicska — és facsapnak hívja a tiplit. Mikor leérnek, éppen kilenc óra van, reggeli idő. Amott bányászok ülnek egy sarokban sötömbökön és reggeliznek. Vodicska úr részletesen elmagyarazza a sóvágógép szerkezetét, de az utas tökéletes technikai analfabéta, hát inkább a munkásokat nézi, akik végeredményben részben azt eszik, amin ülnek. Hiszen a szalonnát oda lehet csapni a sötömbhöz s a vajás kenyérhez egy csipetnyit a bakancs mellől lehet felkaparni. Fi-

gyelmezteti erre Vodicska urat, aki viszonzásul elmond egy sóbányász-anekdótát.

— Még a régi magyar világban történt, volt itt egy öreg-öreg bányaőr. Már vagy harminc éve bakterkedett a telepen. Egyszer a felesége elküldte neki az ebédet s hát sótalan volt. Az öreg meg hazazavarta az unokáját a bányából sóért. Mondták neki, van itt elég! De hát az nem lehet, méltatlankodott a bakter bácsi, hogy ő lopjon! Abból, amit esküje szerint őriz már harminc esztendeje . . .

Még a vízgyűjtő tárnákat mutatja meg Vodicska úr felfelé menet. Kínos gondossággal őrzik a sót az édesvíztől, ez a bánya egyetlen, de igen nagy ellensége. Elrettentő példaképpen ott a halott Kunigunda a szomszédban. Álldogál felette az utas. Rettenetesen szomorú egy ilyen kimúlt sóbánya. A hajdan fehéren szikrázó halmokat és völgyeket rozsdabarnára fogta az idő s néhány szál satnya fű és bokor rajtuk. Egy gépészféle emberrel beszél itt az utas, aki mutat neki egy öreg tallért, itt találta egyszer, Mária Terézia képe látható rajta. Egyidősök lehetnek, ez a pénz s a halott bánya. Ki tudja, hogy kapkodott lyukas zsebéhez az a régenvolt sóbányász, mikor észrevette, hogy a Terézia-tallér elveszett . . . Biztosan nem merte megmondani otthon. Az utas, e régi bányász figyelmeztetésére a hátsó zsebéhez nyúl . . . megtapogatja a pénztárcáját. S búcsúzik a gépészforma embertől és elindul a Mexikó felé.

17.

Fullasztó hőségben és céltalanul nyeli a port az utas a szlaintai utcákon. Még korán van és több látnivaló nincs. Hajnalban még hideg volt Rahón mikor elindult, de most forró porral telik meg orra, szeme, füle, szája. Jó volna egy picit darabka a jablonicai fenyőerdőkből, de nincsen. Egy jóember, akit az utas megszólít, hogy merre van itt egy sétatér, vagy más ilyesmi, azt ajánlja a fuldoklónak, hogy menjen csak itt jobbra, aztán balra, aztán egyenesen az országúton, úgy négyöt kilométerre Nagybocksó felé, van egy igen szép kis erdő, ott le lehet heveredni. Az utas lemond a nagybocksói

kiserdőről és engedelmesen visszaballag a Mexikó-vendéglőbe. A beletörődésnek, a megnyugvásnak még további szakaszába jutott tegnap reggel óta s ez az árnyékba vágyakozás pillanatnyi lázadás volt csak. Már megy is tovább, rúgva a port maga előtt. Mára a Mexikó-vendéglőre ítélt a sors, hát menjünk. Beül az utas a Mexikóba és vár az autóbuszra összesen négy órát. Nem panaszképpen mondja, hiszen már megnyugodott mindenben. Sört kér a lánytól és . . . mi ez? Csak nem a hagyományos juhször? Sörhöz is jár? Nem, nem csak a poháron egy repedés. Az utas eszik, ha nem éhes, éhezik, ha enne, már-már bölcs kezd lenni. Reggel hat órától, kis megszakításokkal délig a szeme előtt folyt le a Mexikó élete és mégis megeszi az ebédet.

Míg ő bent az étteremben ebédel, kint a söntésben levest esznek néhányan és ilyen lelkesen, mondhatni dinamikusán levest enni, még nem hallott az utas. S mert mindehhez feje felett elállíthatatlanul recseg-ropog a rádió, kiteszi az óráját, mert fél, hogy nem hallja majd az autóbusz túlkölését. Hacsak ezek nem végeznek addig a levessel.

Ha a levesevés és a rádió egy-egy kicsit szűnik, akkor hallhatja az utas az étterem és a söntés vendégeinek diskurálását. Miről beszélnek? Amit elkezdtek már reggel, mikor az ember megjött a hírrel, hogy levágták a Májér zsidó tincset. A Májér tincse volt a téma egész nap. Ebből az utas könnyen láthatta, hogy íme, ha Szlatinán ez ilyen nagy eset, akkor ez Szlatinán nem szokott csak úgy mindennap előfordulni. A délelőtt folyamán, mire visszatért a sóbányákból a Mexikóba már megérkezett a történetnek egy újabb változata. Ez újabb változat szerint — valami hivatali altiszt féle ember beszélt el a söntés közönségének — a kocsmáros nem a maga fejétől cselekedett. Hanem? — kérdezte a söntés közönsége és az altiszt féle nagy nevetve előadta, hogy nyilván N. N. úr bérelte fel a kocsmárost. Megmondta az altiszt a nevét is, a rangját is az illetőnek. Olyan úr, akinek a rangja után — még itt a hátamegett is — utána tették mindnyájan, hogy: *úr*. — Mert — mesélte az altiszt — azt, mondta N. N. úr, jól hallották mind a többi urak, na csudára nevettek neki, azt mondta tegnap este a vacsoránál, ő addig el nem megy Szla-

tináról, míg három tincset nem szerez. Egy vöröset, egy feketét, meg egy fehéret, hahaha! — S láthatólag és hallhatólag utánozta N. N. urat, a derék altiszt, úgy, amint az a többi uraknak az ujján mutatta: — Hármát! Egy vöröset, hahaha, egy feketét, hahaha, s egy fehéret, hahaha! . . .

Ez szomorú, de így van. Ettől van aztán az, hogy Rahón egy öreg-öreg zsidó bácsi, amint hátrafordulva meglátta az utast — rövid nadrág, Hubertus-kabát s még hozzá az az átkozott monokli a fél szemén! — úgy tért ki levett kalappal és futva, széles ívben és megállva görnyedten az út szélén, mintha az utas kocsí volna — akkora utat engedett — s szeme nézésével mutatta: nem állok útba, én nem is vagyok itt, nem, nem! . . .

Meg attól, hogy a pesti ügynökök — feltétlenül „kereszténynek számító“ cégek „kereszténynek számító“ utazói úgy „aktiválják be“ őket, hogy ha nem hajlandók megrendelni azt és annyiért, amit és amennyiért csak rájuk parancsolnak, akkor kijönnek, körüljárják a házat. . . fontoskodva felírják a házszámot, vizsgálják a cégtáblát... erre megszelidül a legengedetlenebb zsidó is és megvesz mindent, amit rásóznak. A különböző cikkeket kínáló falragaszokat a pesti „kereszténynek számító“ cégek nemzeti színűre nyomatták és olyan hangon, mintha az hivatalos felszólítás volna. S kiragasztották a katonai közigazgatás hirdetései közé. A lakosság aztán — zsidó vagy nem zsidó — a hivatalos tudnivalók, parancsok, rendelkezések között piros-fehér-zöld papírról olvashatta: Testvér, azonnal vedd meg! — Testvér, kötelességed előfizetni! stb. Hát természetesen már összefolyik a szemük előtt minden... olvassák ennek a hirdetésnek az elejét, amannak a végét s azt hiszik, hogy ha nem veszik meg ezt, meg ezt, *azért* jár a két évre terjedő fegyház. Hát megveszik. Ezekből és még sok mindenből kellett hogy összeálljon az a tartózkodó féltékenység — valami tétova várakozás —, amit tapasztal az utas: *mi lesz? Ez mind igaz?* Az utas egyébként nem is hiszi, hogy ez igaz. Nem hiszi, hogy csakugyan N. úr bérelte fel a kocsmárost. Nem, a kocsmáros a maga szakállára cselekedett. Ez a valószínűbb, az utas előtt.

De N. úrról elhiszik a söntés vendégei, hogy ő bérelte fel a kocsmárost. S ez a lényeges.

Ó, de szeretne az utas csak kedves és vidám dolgokról írni... jablonicai mókusokról, akik fenyőtobozzal hajjigálóznak. .. s kedves beszédű ruszin bácsikról és nénikről, s hegyekről, vizzekről, erdőkről, kutyákról, őzekről szeretne írni az utas . . . S hát arra emlékszik-e az olvasó, hogy fent a Tatárhágó oldalán hogyan állanak a keresztiek az ismeretlen katonák sírja felett! . . . Ilyeneket szeretne írni csak, de hiába, nem menekülhet a dolgok fonákja elől sem. Becstelenség volna megfútni az alja elől, ha a fölöt lekanalaztam — gondolja az utas — s elhatározza, hogy elmond mindent, amit ilyen vonatkozásban jártában-keltében látott, hallott, tapasztalt. Becstelenség volna, ha az utas nem mondaná el, hogy a szeme kívül szégyenében, amint itt ül Szlatinán, a Mexikóban és hallja, hogy van itt „egy úr“, akinek ez a humora: — egy feketét, hahaha! egy vöröset hahaha! meg egy fehéret, hahaha! ... — s nyilván hazafiságának is igen jelentékeny része ez, sőt keresztény voltának is egyik fontos — szerinte talán legfontosabb — darabja.

Az utas bevallja — mielőtt a tárgyra térne —, hogy az altiszt által lerajzolt embert ő nem tudja felismerni sem „*magyaré-
nak*, sem „*úr*“-nak, sem „*keresztény*“-nek. Vagy a fogalmak már ennyire eltolódtak volna . . . egészen kifordultak volna eredeti értelmükből?..

18.

Amíg a szlatinai Mexikó vendéglőben a zsidóskalpolás összes részleteit letárgyalják, azalatt az utas, föllapozva noteszeit, summázza mindazt, amit a felvidéki és kárpátaljai zsidókkal kapcsolatban tapasztalt. Ezt azért teszi az utas, mert aztán lehetőleg nem akar erről beszélni többé. De el nem hallgathatja.

Itt van például a Kárpátaljára induló társaság, akik Debrecenben szálltak be az utassal szomszédos fülkébe. Egy szép szál idősebb úriember

Nyíregyházán találkozott egy másik úrral s valami gépkocsiról

beszéltek, amit ő használt állapotban igen olcsón vásárolt egy tönkrement zsidótól és rendbe hozatta.

— Milyen állapotban volt a kocsi? — kérdezte az újonnan jött.

— Hohó! — mondta gyűlölködve emez. — Képzelheted! Úgy tönkre volt téve, ahogy csak egy zsidó egy kocsit tönkre tud tenni!

Hát minden még kissé józan ember gondolja meg, hogy ekkora elfogultsággal szemben lehet-e érvelni? S aki a zsidókkal szemben ennyire elfogult, vájjon ítélhet-e tárgyilagosan nem-zsidókkal szemben is? És a fülke utasai a Kárpátaljára indultak, a frissen hazatért városokba, falvakba. . .

Ám hallott az utas másféle beszédeket is és meg kell állapítania, hogy ezt az elfogult, izzó és gyűlölettel teljes hangot nem hallotta sehol a hazatért részek uraitól és főként *nem hallotta sehol egyszerűbb emberektől*. Ezt a hangot csak nadrágos emberek használják, újságolvasók s a néptől távolabb állók. És ezek is sokszor úgy, hogy észrevehetően rálicitálnak egymásra durvaságban, *nehogy gyanúsakká legyenek* . . . Higyje el az olvasó az utasnak, aki nem beszélt sehol hivatalos személyekkel és nem igen mutatkozott be, lehetőleg csak a beszélgetés végén. Tehát minden, amit hallott — akár pro, akár kontra, — egyszerűen utasok beszélgetése volt. Senki nem *nyilatkozott* — az újságírónak, csak *szóba állott* — a vándorral.

Így szóba állt vele például az a fiatalember, akiről csakhamar kiderült, hogy jegyző Ungvár környékén. Ez a fiatalember egynéhány ungvári zsidóról olyan történeteket beszélt, hogy az utas nem is közli, mert rikítóan elfogultnak látszanék, úgy ő, mint a jegyző. Elég az hozzá, hogy a jegyző többek között erre hivatkozott:

— Uram, a falumban hatan tudunk magyarul, én meg az öt zsidóm. De jól ismerem az egész környéket, tessék elhinni, a zsidók kilencvennyolc százaléka magyarul beszél s a szavazásnál, ha csak nem nyomta őket félholtra a terror, mindig készen álltak mellettünk. De a terror nemcsak közülük, hanem közülünk is sokakat kényszerített a csehek mellé, ez tagadha-

tatlan. Az én zsidóimat ölték a csehek árverésekkel, mindenféle jogmegvonásokkal, engedélyek felülvizsgálásával, hát volt, aki elbukott, az természetes, de a nagy többség kitartott. Ismerek egy zsidót itt a környéken, aki eget-földet megmozgatót, hogy Viskre kerülhessen. Miért? Mert Visken olyan kemény magyarok laknak, uram, hogy ott még a cseh csendőr is kénytelen volt magyarul beszélni. Hát oda akart jutni mindenáron.

Beszélt például az utas egy úrral, aki a cseh megszállás alatt tíz évig dolgozott a felvidéki magyar színészet ügyeivel. Nagyjából ezeket mondta:

— Nézze kérem, a kassai magyar színházat a bérlők tartották el. A bérlők hatvan-hatvanöt százaléka viszont zsidó volt. S ez nemcsak Kassán jelent magyar szót, dehogya is! Amit Kassán keresett a színház, abból el tudta vinni a magyar szót olyan kisebb városokba és falvakba, ahol ez ráfizetéssel járt. De mindig telt a kassai bérletből. Például Eperjesre nem engedtek be a csehek magyar színészeket, mert Eperjest, statisztikájuk alapján, száz százalékosan szlovák városnak minősítették. Húsz esztendő alatt ott egyszer sem volt magyar színtársulat. De a kassai bérletnek átlag tíz százaléka az eperjesieké volt. A százszázalékosan szlovák eperjesieké. A környékbeli dzsentríé és a városi zsidóé. Jóformán beszöktek a kassai színházba. De mást mondok, kérem: Munkácson minden évadban hat-nyolc hétig játszhatott a színház, gyakran telt házak mellett. Hogy mit adtak? Például Herczeg Ferenc Híd-ját, aztán az Ocskay brigadéros-t, a Bánk bán-t... Munkácson! A magyar színpártoló elnöke is egy zsidó orvos volt, Péter Zoltán dr. Ezeknek a zsidóknak, természetesen mindezekért éppen elég bajuk volt. Hiszen a kassai színészek egy helyen a színpártoló egyesület kérésére előadták a Bánk bán-t, amire nem is volt engedélyük. Ebből meg a színtársulatnak lett kellemetlensége.

Nagyon kényes az utas arra, hogy az elfogultság megbocsáthatatlan bűnébe ne keveredjék. Éppen ezért, ha felsorolta a rádió körül Ady-estet hallgató zsidókat, beszámolt a mártíromságot viselt Jakobovicsék-ról, a Bánk bán-ra szom-

jazó eperjesiekről, stb. el kell mondania, hogy útján találkozott sanda és sötét nézésű, idegen viseletű, idegen szokású, idegen nyelvű zsidókkal is. Semmi közösséget — a leküzdhetetlen emberi közösségen kívül — ezekkel nem érzett. Sőt, semmi jószándékot ezekből nem szimatolt ki és egy szóval sem állítja, hogy éppen ezek követelték volna a kassai színészekről Bánk bán-t. Jó, idegenek. De talált az utas még sok más nem zsidó idegent is. A magyarokétól elütő arcokat, idegen beszédet, viseletet, szokásokat és bőségesen rosszindulatot is. Az utas soha el nem felejtí az tíz-tizenkét éves kis úri diákfiút, aki egyik legmagyarabb városban arra a kérdésre, hogy: *kisfiam, merre van a posta?* — összehúzott rossz szemekkel nézett szembe a meghökkent utassal s tiszta magyar nyelven vágta az arcába: *nem tudok magyarul!* — és hátat fordított. A jelenetnek tanúja volt a város egy öreg magyar főtisztviselője, akivel az elszomorodott utas éppen ebből az alkalomból megismerkedett, — hogy ez aztán miket mondott el... Elég az hozzá, hogy ez a kis fiú és a hozzá hasonlók ártalmasabban idegenek a legidegenebb zsidónál is, de bántódásuk nem esik: kereszténynek számítanak. Vannak a hazában nemzsidók, akik az első biztató érintésre hanyatthomlok dobják el eddig fennen vallott magyarságukat a nevükkel együtt.

Ezek az idegen zsidók azok, akiket a most olyan sokat emlegetett Bartha Miklós híres könyvében tüntetőleg *kazároknak* nevez. Hogy miért? Mint ő maga mondja könyvében, azért, hogy meg ne bántsa a „*zsidóvallású magyarokat*“ „*A mi zsidóinkból — írja, — akik velünk barátkoznak, velünk étkeznek, velünk örvendenek és velünk szenvednek, egyetlen vonás sincs bennük. Tehát senki se csináljon zsidókérdést a kazár kérdésből.*“ Kérve kéri Bartha Miklós könyvében „a zsidóvallású magyarokat, akikben oly nagy az érzékenység, annyi a tudásszomj, a becsvágy, a költészet, a zeneérvék,“ hogy ne azonosítsák magukat a kazárokkal. Hosszasan magyarázza, hogy miért használja ezt a szót s így végzi: „*Ezekután nem tűröm, hogy bárki is holmi vallási türelmetlenséget lásson soraimban. Éppen ezért nem is használom a zsidó szót azon népek megnevezésénél, amelyekről írok, még látszatát is*

kerülni óhajtom annak, mintha általánosítani akarnék. Megkülönböztetem a kazárt — aki idegen a zsidótól, aki magyar — és nem a zsidókról írok, hanem a kazárokról.“

„Még a látszatát is kerülni óhajtom annak, mintha általánosítani akarnék...“ — itt találkoznak Bartha Miklós szelleme és Jaross Andor felvidéki miniszter. Szerénytelenül csatlakozik hozzájuk az utas is harmadiknak.

Ugyanis mikor Kassán túl Hlinka-gárdisták olyan szomorúan végződő merényletet követtek el egy magyar honvédjárőr ellen, akkor azt mondta Jaross Andor: *Nem szabad általánosítani, a Hlinka-gárda még nem a szlovák nemzet!* — Az utas már akkor szívből helyeselt a felvidéki miniszternek. Most kell folytatnia azt, amire akkor célzott: a Hlinka-gárda nem a szlovák nemzet! Úgyis van. Az a kisfiú, aki olyan ellenséges indulattal vágta az utas szemébe: *nem tudok magyarul! — ez a kisfiú még nem annak a városnak egész ifjúsága! A fülke utasai, akikről cikke elején szólott az utas, semmiesetre sem jelentik az egész magyar középosztályt. Ám az a néhány idegen indulatú, idegen viseletű és idegennyelvű zsidó még nem „a magyar zsidóság“.*

Úgy érzi az utas, hogy joga van hozzá ezeket elmondani. Sőt kötelessége elmondani. És teljes joggal idézheti Bartha Miklóst is, az „antiszemita publicistát“. Elvégre az utas jóformán csecsemőkorában *súlyos* viszonyok között, megszállott területen, kezdte tanulni az újságírás ábécéjét. Éppen Kolozsvárott kezdte s az első kéziratait olyan szerkesztők javígtatták, mint Balogh Artúr professzor, Szász Endre, boldogult Kuncz Aladár ... — s ők csakugyan betartották az egyszakaszos Deák Ferenci sajtótörvény-tervezetet: *csak igazat szabad írni*. A lap meg büszkén viselte címe alatt, a méltó szerkesztőutódok neve fölött, a felírást, hogy: *alapította Bartha Miklós*. — Az utas kétnapos újságíró jelölt korában kissé megilletődve állott meg az öreg karosszék előtt. Ezt a karosszékét megszokták mutatni új fiúknak a szerkesztőségben: ebben a karosszékben ült valaha Bartha Miklós. Itt ült akkor is, mikor berontottak a szerkesztőségbe Dienstl főhadnagy és Rüstow hadnagy s összekasabolták. Hogy miért? Igazat írt.

Az utas nem hiszi, hogy akik olyan nagyon derülni tudnak a szlatinai skalpoláson, azok csakugyan jó lélekkel kezükbe vehetnék Arany Jánost, Petőfit... — mint magyarok, s az Evangéliumot — mint keresztények. Nem nyafogó „intellektuel“ az utas és mégis fél attól, hogy akik nagyon meghempe-regnek ezekben a söntés-alacsonyságokban, azokat nem érdekli, hogy vájjon Németh Antal új rendezése mennyivel hozza közelebb az Ember tragédiáját a nézőhöz.

Ez szomorú fejezet volt, belátja az utas, de az olvasó is lássa be, hogy az utas megfulladt volna, ha ezt is el nem mondja. S ezt mégsem lehet kívánni tőle. De elindulva Nagyszöllös felé, ígéri, hogy most már sokkal vidámabb lesz.

19.

Az utas egy szombati napon, ebéd után ismét felül hát a MÁV-buszra, Taracközön eléri a vonatot, Királyházán ismét átszáll, így bumlizik, bumlizik Nagyszöllös felé. Nagyszöllöst szemelte ki vasárnapi tanyájául s már előre feni a fogát, hogy nem néz meg semmit, nem beszél senkivel, vasárnapozik, de nagyon.

Ez az előre eltervelt külön vasárnapi nyugalom eléje jön Királyházáig, átnyúlik a szombat délutánba és az utas nemcsak hogy elterpeszkedik benne már jóelőre, de szinte hajlandó csodálkozni azon, hogy életének eddigi vasárnapjait Nagyszöllös falain kívül töltötte.

Közben új úti ismerősei elmondanak egy már történelmivé vált anekdotát Szüllő Gézaról. A kis történetnek remek levegője van és nem eshetett volna meg sehol másutt, csak itt. Szüllő Géza Prágába utazik és gépkocsin hajtat egyik hivatalból a másikba. Valamelyik minisztérium előtt megáll a kocsijával, egy másik kocsi mögött. Odajön a rendőr:

— Kérem, tessék tovább hajtani innen, itt nem szabad parkolni!

— De hiszen *mis* kocsi is van itt!

A rendőr közelebb hajlik:

— Az kérem, a Dérer miniszter úr kocsija. Tessék azonnal odébb hajtani!

— De nem úgy van az — azt mondja Szüllő —, mert vagy van demokrácia ebben az országban és akkor a Dérer miniszter úr kocsija sem állhat itt, vagy nincs demokrácia, de akkor meg csak az én kocsim állhat itt!

Kora délután érkezik az utas — szívében az előlegezett nyugalommal — Nagyszöllősre s cipőjéről nem veri le a szlatinai port, mert jól tudja, hogy az Szöllösön ismét poros lesz. Megszáll rögtön az állomás háta mögött az Európában és ideiglenesen tanyát ver az Európásék ebédlőjében. Azért ideiglenesen, mert az Európáséknak, mint kiderül, maguknak is szükségük van az ebédlőre, de estig elintézik, hogy az utast befogadja hálótársnak egy pesti úr, akinek kétágyas szobája van.

Az utas hát lesátorozik az ebédlőben, s komolyan csodálja önmagát, hogy milyen szemtelen biztonsággal jön-megy az idegen holmik között. Mosdóvizet s törülközőt kér — jobbra-balra egy-egy üvegajtó — s ő mosdik és füttyörészik, topog alá s fel, huhog a hideg víztől stb., szóval szemérmeit eldobva, olyan férfiasan viselkedik, mint egy kisgyerek.

Mielőtt elindulna a városba, egy kis sétára, még azt is megnézi, hogy miket olvasnak az Európásék. Kihuzigálja a könyveket a szekrényből. Mereskovszkij, Strindberg, Anatole France, Wells, Jókai, Mikszáth és néhány újabb magyar író meg egy latin-magyar szótár. Az utas már igazán resteli mondani, de ezek a furcsa, teli magánhangzós tájszólást beszélő, Jókait, Mikszáthot olvasó Európásék *is*. . . hát szóval. . . ugyebár . . .

De már költözik is az utas. Megérkezett a kétágyas szobabérlő pesti úr és készséggel beleegyezett, tessék, legyen szerencsém. Az utas áthurcolja a bőröndjét a kétágyasba, mely szintén nem szállóbeli szoba. Tisztes családi háló. Itt alszom az éjjel — körülnéz az utas, — családi képek, szülők, nagyszülők a falon, gyermeke fölé hajló, mosolygó anya.

— Ön horkol? — kérdi a szobatárs.

— Nem. És ön?

— Én sem.

Az utas bemegy a városba és úgy sétálgat, mintha tegnap

hagyta volna abba a sétálgatást Nagyszöllősen. Elmegy a megyeházáig és vissza a görögkatolikus templomig, melynek udvarába azt a keresztet amerikás magyarok állították. Amerikába szakadtak, visszajöttek és hálából keresztet állítottak. Magyar, német és tót nevek a keresztben — 1904-ben csináltatták, — Kozsuska Simon, Orosz Mihály, Anderkó, Kolbászka és mások.

Míg a keresztet nézegeti az utas, egy négy-ötéves forma kisfiú kapaszkodik a nadrágjába s hogy az utas lenéz, ő mosolyogva felnéz.

— Szervusz — mondja az utas.

— Szervusz — mondja a nagyszöllősi kisfiú.

— Tudsz magyarul?

— Hogyne tudnék!

Esteledésig beszélgettek aztán az utas és a kisfiú. Végül búcsúzóul ötven fillért adott át az utas a kisfiúnak.

— Ezt azért adom, mert olyan jól tudsz magyarul. Megértetted?

— Meg! — Remek. Ha azt mondta volna, hogy *igen*, az utas, amilyen akkurátus ember, visszakért volna tíz fillért.

Ó, áldott nyugalom! Még ezen az estén az állomásra balra az utas, megnézi az utolsó esti vonatot. Aztán szobatársával vacsorázik az Európa éttermében. Még egy kicsit bóbiskol

— hallgatja rádión a legfrissebb légköri zavarokat — lefekszik a családi képek alatt s udvariasan mormog a szobatársnak:

— Nem, kérem, dehogy, csak tessék egész nyugodtan — hogy tudniillik nem zavarja a világosság —, még magam is olvasgatok egy keveset.

A szobatárs egy nagy pesti kiadványt tisztviselője, szenvedélyes újságolvasó. És cöcögye olvas. Azt mondja: c! Ez a Chamberlain! — S lapoz, — C! Hát Mussolini jól megmondta! — Kedves ember, lelkes. Felolvassa Daladier üzenetét ehhez, meg ahhoz, aztán a várható választ is felolvassa, majd Hitler nyilatkozatát is felolvassa és így tovább. Az utas meg egészen ártatlan, hiszen már mióta nem olvasott újságot! A szobatárs narancsot eszik és kínálja az utast: tessék. Mézeskalácsot is eszik és azt is kínálja: tessék. S újságot is akar

adni, van neki vagy nyolc darab. Az utas elfogadja a narancsot és a mézeskalácsot, de az újságot nem. Narancsot és mézeskalácsot majszol a szobatárs, Istenem, ezek oly kedves dolgok... Szélesvállú, szigorú szájú, kemény állkapcsú, szőke ember, előrehajolva, kicsit támadó kézlóbálással jön-megy, autót vezet, kint áll a kocsija s a sokféle véletlentől idevezetett utason kívül vájjon sokan tudják-e róla, hogy éjszakánként, ágyacskájában kuporogva, narancsot és mézeskalácsot szokott enni? ÉS a rásózott szobatársnak is kínálgatja: tessék, tessék — azt mondja — én édesszájú gyerek vagyok ám! — S olvassa az újságokat sorra és cöcög. Remélem, V. úr nem haragszik, hogy ezt így közli róla az utas, hiszen az utas sajátmagáról is sok ilyen apró-cseprő tudnivalót közöl.

Szóval, ezen az éjszakán, Nagyszöllösön, narancsot meg mézeskalácsot evett az utas az ágyban, bóbiskolva hallgatta a politika kusza híreit, meg gyilkosságokat olvasott fel V. úr, s később sporthíreket: c, a Fradi! — Aztán ismét és újból politika: c, ez érdekes, ez az angol-francia izé. Mit szól hozzá? Az utas erre az útjára a Biblián kívül más olvasnivalót nem vitt s vájjon mit szólna V. úr, ha az utas is ki-kiszólna olvasmányából, hogy: c! mit szól hozzá, Dárius bedobatta Dánielt az oroszlanverembe és az oroszlanok nem ették meg! De nem akar nevetlenkedni az utas a kedves szobatárssal. Sőt, végül is elfogadja a felajánlott estilapot s nagyjából át is futja, físz az egészből azt a hírt találja a legérdekesebbnek, mely szerint a majomkenyérfa háromezer évig is elél, ez csudadolog! Jóéjszakát, V. úr. — Jóéjt, T. úr, parancsol még egy narancsot? — Nem, köszönöm. — Egy szelet nápolyit? — Köszönöm, már semmit. — Akkor hát szép álmokat. — Köszönöm, viszont.

20.

Ezen a vasárnap reggelen az utas kinyitotta a szemét az Európa fogadósék családi hálójában, a csecsemő fölé hajló anya fényképe alatt és körülnézett: hol is vagyok? Ismeri az olvasó, milyen rossz érzés ez, otthon! Mikor az ember éjjel

felriad a saját, nagyon megszokott szobájában és hirtelen nem tudja, hogy merre van az ablak, hol az ajtó. . . ijesztő! Vagy ébred reggel és egy pillanatig keresgélne kell önmagát a saját környezetében... borzasztó! De ebben a kikapcsolt állapotban már nem ijesztő és nem borzasztó egy csöppet sem. Az utas mostanában mindennap másutt kél fel, hát nincs ebben semmi, nyugodtan fekszik és várja, hogy megtudja, hol van. Egy pillanat az egész . . . aha! . . . ez Nagyszöllős . . . Hotel Európa. . . igen, remek... na, úgy-e, kár lett volna rögtön neuraszténiás szorongásokkal kezdeni. És ki ez a szöke fiatalember itt a másik ágyban? Persze, V. úr, tudom már, az újságolvasó és mézeskalács-evő. Rendben van, tudok mindent. És ki vagy te? — kérdezi az utas önmagát, mikor már kint áll a kora reggeli napban a szálló előtt és nézi az állomásra bepöfögő vonatot — ki vagy te? — kérdi, de egy csöppet sem ingerülten, vagy kikezdve, inkább kedveskedve — ki vagy, mi? Te vagy az, aki reggel olyan nehezen, tudsz rendes időben felkelni? Te vagy az, aki egész délelőtt ülsz egy asztalnál és körmölsz és déli tizenkettőre már túl vagy negyven-ötven cigarettán s akkor ölöd a környezetet, hogy te szédülsz és ez így nem mehet tovább? Nem, nem dehogy is, ez már nem te vagy! Ezt hívják úgy: mintha kicseréltek volna. Mintha az ember jelentkezett volna illetékes helyen: kérek magam helyett egy másik Török Sándort. A formája lehet a régi, már megszoktam, de ne dohányozzék annyit, ne mérgeződjék minden számárságon, ellenben fogadjon el mindent úgy, ahogy van, szóval segéd úr tudja, hogy megy az egy ilyen kicserélésnél... Nézze beadam a régit és hajlandó vagyok ráfizetni is valamit.

Elindul az utas a várba, csak még V. urat várja, aki felajánlotta, hogy elkíséri, ő is megnézi a várat s leterítjük a kabátunkat és süttetjük magunkat a nappal, ez jó lesz. A szöllősi vár kis dombra épült a városka fölé s szomszédságában persze, ennek is elhagyott kápolna áll, még az ajtaja is beszögezve. Fölkapaszkodik az utas és bekukucskál egy hasadékon, hát bentről ugyanaz a leírhatatlan szép, szelíd Mária néz szembe vele, akit már a huszti vár alatt is látott s aki Kőrösmező fölött élő valójában nézett ki egy kis faház mennyi-

országkékre festett ablakán. Ezekben a kis vár- és temető-kápolnáknak mind ilyenek az oltárképek, modelljeik odafönt élnek a nagy hegyekben, sötét fenyőerdők aljában, kis faházakban.

A szőlők között mászkálva, végül egy kerti ház lépcsőjének tövében ülnek le az utas és útítársa, V. úr. Míg V. úr a kis és nagy politika dolgait fűzőgeti, az utas magában számot vet a teljes beletörődés, a tökéletes megnyugvás hangulatával, hogy hogyan is van ez?

Hát először is úgy van, hogy V. úr itt beszél, beszél és az utas — ismételten bocsásson meg, V. úr — az utas alig tudja, hogy mit beszél. Lent valahol harangoznak... enyhe kis szél hozza a harangszót és osztja szét a szőlőkben. .. egy-egy dongó zümmög... az utas egy szőlőkaró tetejére dobta a kalapját, a karó alatt meg egy venyigeágacskát lenget a szél, annak a hajladozását nézi az utas s a harang és a dongó hangját hallgatja s kilenc óra van. . . talán tíz óra van, de lehet, hogy tizenegy . . .

Hol kezdődött ez? Rahón, persze — mikor az a pipás legény a kisvonat ablakából olyan hegyeseket köpött — na, de azóta már még messzebb tart az utas és valamelyes önvizsgálatból látja csakhamar, hogy ebből a beletörődésből már csak fölébredni lehet, tovább nincs, mert az már igen bárgyú dolog volna. Ez az a pont, amit ki kell használni és gyorsan pihenni, pihenni.

Az utas elindult és elkapta a vándorlási láz — elkapták a táj és az emberek — elszabadult. Most már néhol megy, megy, a menésért magáért! Nem nyugszik, harminc-negyven kilométert is gyalogol naponta és alig alszik, csak minél többet mehessen. Kiesik az időből. Utána kell számolnia, hogy miért is van ma vasárnap, hogyan van ez? S némelyek mondják, hogy harmadika, meg hatodika, nyolcadika. . . hát ez még van? Érdekes. Fejéből egyre jobban kiszellőzködnek az otthon való dolgok, egy-egy levelezőlap tartja a kapcsolatot s húzza vissza a saját világába, hogy ki ne hulljon belőle végkép. Mert ha ez így megy tovább, mondjuk négy-öt hétig, s az utasnak elfogy a pénze, elszakad a cipője, rongyos lesz a ruhája, még attól képes továbbmenni s bekopogni idegen házakba: ugyan, a jó

Isten nevében, tessék szállást adni ma éjszakára, meg egy darab kenyeret.

Az utas — hiszen ez nem egyéni sajátja, annyian vagyunk így, miért ne vallaná be — rettentően imponál magának! Elszakadt környezetének gyámkodása alól... és: *íme, nem történt semmi baja!* Nem ették meg a farkasok, nem gázolta el a kocsi, nem harapta meg még kutya sem, jön-megy, élelmeskedik, szállást és ennivalót szerez magának, minden felügyelet nélkül, saját erejére bízva! Óriási nagy érzés. Hiszen keveredik ebben az ember két váltakozó vágya: a felelősség és a felelőtlenség.

Himbálja a szél azt a venyigeszárat, himbálja... a dongók zümmögnek... tíz óra, tizenegy, vagy tizenkettő... V. úr beszél valamit... nyilván politikát... — de az utas köszöni, ő ki van kapcsolva.

21.

Már óvatosan megtudakolta az utas, hogy hogyan jut ő Csap—Sátoraljaújhely—Szaláncon át Kassára. Ugyanis azzal az inkább hangulati, semmint gyakorlati elhatározással indult el, hogy ott fejezi be útját. Már az Európásokkal és kedves szobátársával, V. úrral is közölte, hogy még az este odébb indul, mikor a várból hazafelé mentében látja, amint a Perényi-utcában egy takaros kis ház kapuját, kerítését, virággal, falommal ékesítik szorgos kezek. Mi készül itt? Megtudható a meghívóból, melyet már kiszögeztek a kapura. Ezek szerint: a „Nagyszöllősi önkéntes Tűzoltóegyesület — alapítva 1891-ben — ma, vasárnap d. u. 3 órai kezdettel a felszabadulás örömeére táncmulatságot rendez a tűzoltólaktanya helyiségeiben. A táncmulatság tiszta bevétele a tűzoltótötestület felszerelésének beszerzésére lesz fordítva“.

Ezekután az utas, ugye nem mehet el. Kassa holnap és Kassa, de a tűzoltóból ma véget ér. S az utas hazarohan az Európába, immel-ámmal ebédel, — nagy események előtt sohasem tud rendszeresen enni, úgy érzi, hogy összeszorul a torka —, ebéd után ledől pihenni a hűvös családi hálóban, hogy üdőbb le-

gyon a bála... — Aludni persze nem tud s az Európásék, meg V. úr és mindenki azt mondják, hogy ne menjen éppen három órára, öt előtt nem kezdődik úgy sem — s oly nehezen múlik az idő... Az utas borotválkozik, mosdik, keféiközik. Ha jól meggondoljuk, mindez nem is olyan nagyon tréfa. Hiszen egy-két nagyon régi majálist leszámítva, még nem volt bálban soha. Nahát, ezt is megértem, — gondolja az utas —, az *első* bál...

Talán egy kis szende pír is elfutja arcát, mikor délután öt órakor beváltakozik egy pengőért s módisan gomblyukába tűzi a jegyet és saját maga által titkon megcsodált, szinte világfias elfogulatlansággal végigiejt a tűzoltólaktanya udvarán. Nosza, mulassunk.

Korán van még s a bál csak lassacsckán indul. Lenyik Béla tűzoltóőparancsnok úr szerint azért — nyilván igaza van —, mert a felszabadulás óta ez az első multság s az utóbbi zivatáros hónapok után a fiatalság még csak óvatosan illeszkedik bele a változott viszonyokba.

A hangárat azonban rendre-rendre fokozódik. A büffét, odabent a szobában, maga Lenyik főparancsnok úr felesége — Baba nagyságos asszony — kezeli, s bizony sok dolga van. A holmik, — sonka, kolbász, mézeskalács — jórészét ő is gyűjtötte össze, ám, mint a kedvesen büszkélkedő panaszra az utas oly találóan mondja: hja, drága nagyságos asszonyom, akik az élen állanak, azoknak jó példával kell előljárni, nem igaz, hehehe? — S Baba nagyságos asszony fáradhatatlanul dolgozik, kezeli a büffét, ellátja a bálanyai teendőket, segít emelni a hangulatot s biztatja az utast, hogy próbálja ki célbadobáló képességeit. Az ajtó mellett tartja keménypapírra festett vigyorgó bohóc a táblát, négy lyuk van rajta. Húsz fillér négy labda, s aki ügyes, az nyerhet cigarettát, vagy ha hölgy az illető, fésűt vagy csokoládét.

Az utasnak egy kis lámpaláza van s a négy labdát mellévágja. Még egy menetre beváltakozik, de hiába. Most már elég szép közönsége is van és némelyek biztatják, mondván, hogy: no csak, no csak! Meg hogy: gyakorlat teszi a mestert! De az utas nem mer a harmadik menettel próbálkozni, inkább

a szerencsebódéhoz pártol. Ez is igen *ügyes dolog*. Lécekkal, pokrócokkal el van kerítve egy kis hely s a pokrócok mögött rejlenek a kincsek. Az ember húsz fillérért vesz egy számot s kiválaszt a falhoz támogatott madzagos, horgos vesszőkből egyet. A horogra tűzi a számot s átdobja a pokrócbódéba. Ami a horgára akad, az az övé. Az utasnak már igen sok kibice van és mind örülnek, hogy a hetes cédulát választotta, ez jó szám. Az utas átdobja a horgot... na? Eléhúzza. .. hát *egy* kis kelj feljancsi himbálózik rajta. Az utas leakasztja, nézegeti, szegény babának be van horpadva a feje. No — azt mondja az utas —, ezt úgy látszik, eltrafálták a szicsákok, a fene a bőrüket. — Tyű, ez nagyon tetszik mindenkinek. Egy óriási káplár hirtelen megöleli az utast, hátbavágja s azt mondja: az anyja szerelmit, be jól adja! — A jég megtört, az általános barátkozás e marcona káplár érintésére megkezdődött. Az utas néhány új ismerősével, Dolinay tűzoltótizedes úrral, — most szép kék egyenruhájában van, civilben suszter —, aztán Friczkon Lászlóval, a ruszinnal, — akiről szólott már elébb — mint komolyabb elemekhez illik, bevonul a szobába inni. De nem állja *meg, hogy* a sorsolóbódé ajtópokrócát meg ne lebbentse. .. s hát kiderül az elmés szerkezet titka. Odabent a Sors képében egy tündérszép, öreg tűzoltóbácsi üldögél, egy huszonötliteres hordócskán és aggatja a horgokra a csecsebecsüket, így szép ez, hiszen a kelj feljancsik cukrosdobozok, fésűk és tükröcskék nem mászhatnak rá maguktól a horogra, mindnyájan tudjuk, nem vagyunk gyerekek! Az ijesztő volna.

A hangulat most már határozottan és rohamosan emelkedik. Az utas egyre újabb és újabb ismeretéseket, majd barátságokat köt s azokat mind meg kell pecsételni egy-egy pohár borral, többször is. Dolinay bácsi virágos ifjúságából beszél történeteket, Friczkon, a ruszin, *meg* a muzsikára figyel, — kint az udvaron folyik a tánc — s egy-egy határozottabb ritmusra mozogni kezd a válla és az asztal alatt össze-összecsapja a bokáját.

Tyű, nagy nevetés odakint! Mi az? Mi történt? Há, hahaha... valami huncut ember ellopott a büfféből, Baba nagyságos asz-, szony keze alól, egy rúd szalámit és fölakasztotta a sorsoló-

bódé tetejére, nahát ez sikerült! — és mind iszonyúan nevetünk, remek.

Baba nagyszágos asszony tréfásan megfenyegeti a bűnöst, de nem haragszik, persze, ő, hogy is haragudna, fő a mulatság! A cigány előtt csak úgy rúgják a port. Egy bekötött fejű honvéd hetyke komolysággal, csipőre vágott félkézzel, rezeget egy szőllősi kislányt, — annak is félkeze a csipőjén — a másik kezük egymás derekán, igen szépen csinálják. De ez mind semmi. Fél hét óra tájon szalad be Friczkon, a ruszin, — ő ki-kimegy a táncot nézni s feje bólogatásával, keze intésével segít táncolni — szalad be, hogy ha Istent ismerünk, jöjjünk, mert ilyent még a világ nem látott! Rohan ki az utas Dolinay bácsival s mind az öregekkel; hát nem bánta meg senki, hogy otthagya az asztalt, tudja ezt Friczkon, hogy mi a szép.

Az udvaron az orosz táncot járja egymagában egy honvéd-örvezető. A kolomejkát. Nem nagy, de vállas, karcsú fiú, sapkája félrecsúszott, — fekete hajából betyárosan homlokába lóg egy fürt — a pattogó s mégis lágy ritmusra úgy oson körbe, összefont karokkal, lábujjhegyen, mintha teste sem volna. .. Csak *úgy* röppen ide-oda! Guggol, veti a lábát, forog, ugrik — két-két kiló a bakancs a lábán, köves az udvar s mint később kiderül, az elmúlt éjszaka alig aludt, puskás őrségen állott valahol —, percekig zúg a taps utána. Friczkon, a ruszin, odarohan, átöleli, csókolja, ahol éri: testvér, de jól tudod! Jaj, testvér, de szépen csinálod! Az Isten is áldjon meg, mindjárt megeszlek!

Most már ugrik a hangulat, robban előre, megállíthatatlanul; a ruszin cipeli magával a táncos örvezetőt félkézzel, féllel meg az utast öleli és a fülcimpáját puszilja az örvezetőnek: testvéreim megeszlek, úgy szeretlek benneteket! — És tölt és isznak, most már mindegy, gondolja az utas, csak gyerünk, szeretlek, testvérek — és hát egyszerre csak ott ülnek a hosszú X-lábú asztal körül a lócákon, és mindenki testvér és szeretlek és szervusz.

A táncos örvezetőt Lakatos Lászlónak hívják, debreceni fiú. A barátai, ha elmennek mellette, hozzáérnek, megsimogat-

ják a fejét, vagy a fülét *húzzák*, vállát lapogatják, ej, te büdös! — Hogy szeretik... A vonatot! — biztatják, — Csináld a vonatot, Laci!

S Laci nem kéreti magát, kiugrik a szoba közepére és csinálja a vonatot. Füttyel, huhogással és a két lábával, pontosan végigcsinálja, amint egy vonat elindul, váltókon zökken át, gyorsít, hidakon robog végig, alagutakon s végül megérkezik. Hát ez valami nagyszerű. De most már az orosz táncot még egyszer, Laci! Jó, hát még egyszer. Bejön a cigány s kis huzavona után előbb félénken, aztán egyre bátrabban húzni kezdi az eredeti, az igazi kolomejkát. Hjjaj, csakhogy ezt a ruszin testvér, Friczkon bácsi, nem bírja sokáig ülve, nem! Föláll, — már dülöngél egy kicsit, de sebaj, mert — magyarázza: magyar testvérem, én ruszin vagyok, nem tagadom, de imádlak benneteket, úgy szeretlek, úgy szeretlek! Ide nézz, negyvenhárom éves vagyok. .. józanon nem tudom, de részezen *még* eljáróm. — És eljárja. De milyen szépen!

S a vita! Lakatos és Friczkon bácsi között. A táncról vitáznak, de úgy értik egymást, csak egy-egy dörmögő szó esik, a többit eltopogják egymásnak. A lábukkal vitatkoznak. Nézd ... így, most hopp! — Aha, ez az! Le, fel, le, fel! — Na, most hopp!

— Úgy van, hát ezt mondom! — Aha, aha! — Dobognak, riszálják magukat, forgatják egymást: most a gyorsat rá! Fordulj! Most a guggolás! Dobbantás, ihaj! — Most sarokkal! Talppal! Sarok, talp, sarok, talp, le, föl, le, föl! — És hát egyszerre csak járja már Dolinay bácsi szép kis lánya is, Magduska. Kiderül, hogy ő is tudja. Sőt, Dolinay bácsi, — már egészen az utas arcába hajolva — megsúgja:

— Én is tudom, de csak részezen... Hiszen én tanítottam rá Magduskát... — és elnéz valahová, daliásabb férfiéveibe — én tanítottam erre a kislányt! . . . — S mozog őszbevegyült nagy bajuszának két szárnya, gyanúsán mozog... — Ó, micsoda hangom volt nekem! Ha én megeresztettem! Nincs több olyan hang, nincs, nincs, nincs! S a tánc, a tánc! — drága, öreg suszter, tűzoltók tizedese, Dolinay bácsi. — Reszket a lábam, reszket a lábam, úgy járnám, tyű, de járnám! . . . Lakatos most közkívánatra még egyszer bemutatja a vonatot. Tombolunk mindnyájan. Az asztal végére közben leül két új

vendég. Egy nagyon barnapiros arcú, kifent bajuszú tűzmester s egy köztűzér. Komoran ülnek, még nem ittak velünk s általában kicsit lemaradtak a hangulatról. S mikor Lakatos befejezi és az utas tapsolva, kiabálva, hozzájuk is fordul véleményért, hogy úgy-e, nagyszerű, hát valami nagyszerű! — akkor a komor tűzmester sötéten legyint: bohóc.

Az utas megsértődik. A tűzmester inni kezd. És nem sok idő telik bele, átöleli az utast és megvallja: tud ez a gyerek, tud. De én is megcsinálom. Ha akarom, kitáncolom innen az egész bandát. Ezt az orosz táncot, ezt én eljárom az asztalon, üvegek között, egy se dül el! De csak részegen! Nagyszerű, akár Friczkon bácsi, a ruszin. S Dolinay, ő is csak részegen tudja. Ha minden jól megy, itt nemsokára mindenki mindent tudni fog. Az utas is. Talán még kolomejkát is. Egyszer el kell kezdeni. Szeretlek, testvérek! — s utána fülel az utas, hogy mi ez? Ezt ő maga mondta? Igen, úgy látszik. Két aranyos néni érkezik közben, Dolinay néni és Friczkon néni, igen-bizony, hogy jó volna már hazamenni. Hohó, ha az olyan könnyű volna. A két bűnös, akikért jöttek, kart karba öltve, éppen hivatalosan pertut iszik, úúúgy... puszt rája, csattanósat... összeöleli őket a komor tűzmester, a banda tuszt húz s az utas, — aki régen elfelejtette már, hogy neki nincsen sava és barna üvegből pepszint kell innia, egy kávéskanálnyi, minden étkezés után —, az utas kótyagos örömmel látja, hogy két kéz nyúlik új barátjai, Dolinay bácsi és Friczkon bácsi felé, az ő tulajdon két keze, — de milyen furcsán, elomolva... és mégis milyen jó erővel! — s hallja a saját hangját: Asszony itt már nem parancsol! Most kezdődik! Bort!

Mi lesz itt?!... De hadd legyen.

22.

Áll a bál a tűzoltólaktanyában... de a multság könnyedebb s hetykébben csuhajos részén már túl vagyunk. Itt-ott a lábak már elnehezednek, a szemek elborulnak, — mélyükben ismeretlen szomorúságok kavarnak. . . most érnek a vallo-

mások, melyek nemsokára kibuggyannak. Már mindenki megölelt mindenkit: testvér, édes, kedves testvérem! ... néhányan összecsókolódnak.

Friczkon, a ruszin, katonamúltját meséli, mikor ő Miskolcon szolgált a 15-ös tüzéreknel. Dolinay bácsi jobbával az utast öleli, baljába az állát ereszti és maga elé suttogja: micsoda táncos voltam ... micsoda táncos voltam!

Az asszonyok meghúzták már magukat a túlsó sarokban egy kis asztalhoz, egy szelíd, kövér szanitéccal s egy-egy hangosabb szóra megrezzennek: haza kellene menni... — De eddig még nem lehetett, most már nem lehet. A két tüzér súlyosan, tempósan iszik. Az egyik minden átmenet nélkül az utas elé teszi az öklét: fogd meg... följebb is... mi? Csuda egy kar! Ha én ezt az öklöt ide leeresztem az asztalra, hát ennek az asztalnak még a pora sem marad! Igaz? — Igaz. De úgy-e, nem eresztet le? — Nem. Minek ereszteném.

Friczkon bácsi járja sorra a hosszú asztalt, mindenkivel iszik. ő maga minden koccintáshoz tölt magának és fenékig issza. Mennél többet iszik, annál nagyobb méltósággal dobantja oda a lábát a padlóhoz, mellét kidülleszti s ha a mondanivalója úgy hozza magával, öklivel oda is vág, hogy csak úgy döng, szinte visszhangzik: ruszin vagyok, nem tagadom, de imádlak benneteket, testvérek! Igyatok, nazdravij, egészségetekre! Aztán a méltóságos büszkeségből egy pillanat alatt lesz alázatosan szelid a szeme nézése, a keze símogatása, még a háta is és veti a keresztet: slava ie Isu Christu! — Aztán megint Kiegyenesedik, tölt: nazdravij! — S mellére vág: én vagyok kanonier Friczkon, Miskolc. Éljenek a magyarok, éljen az osztrák nemzet, éljen az ármádia! — Éljen! — zúgják mind s akkor Friczkon bácsi int, hogy pszt... — jámborra váltó szemét becsukja, eltolja a poharat: dicsértessék... — és veti a keresztet.

Áll a bál a nagyszöllősi tüzoltólaktanyában.

Bevallja az utas, ő szereti a részeg embereket. Tervezi is már régen, hogy egyszer részletes tanulmányt ír erről az állapotról, melyben a megereszkedett öntudat alól az ezer lakat-

tal, — szokás, illem, nevelés, annyi és annyi érdek, képmutatás —, ezer és ezer lakattal zárt rejtekek kincse mutatkozik meg. Mint az álomban ... De az álmokat nehéz meglesni s aki álmodja, mindig hozzáhazudik s eltagad, akár akar, akár nem. Szereti az utas a részegeket s bár ő maga nem mondható éppen iszákosnak, de ha jó alkalma van, nem tér ki az állapot elől. Szereti hallgatni önmagát, amint egy kis szesztől már kacag, kacag végnélkül, — és beszél elállíthatatlanul olyan dolgokat, melyeket józanul végiggondolni sem mer — és kacagásában már benne van a későbbi sírás, mert hiszen azzal végzi. Aminthogy Friczkon bácsi a büszke mellveregetések után nem mulasztja el a kereszt jelével meghinteni magát. Iszik az utas, de még gondolkodik. S látja, hogy, ha egyáltalán lehet egész népek közötti rokon- és ellenszenvről beszélni, a ruszin-magyarai testvériség éppen úgy nem üres szólás-mondás, mint a lengyel-magyar. Ez a Friczkon László nemcsak tört magyar beszédjével érteti meg magát Lakatos örvezetővel, meg a komor tűzérrel és a többiekkel, de egy a szemük pillantása s főként nagyon egy a táncuk, valahogy — ez ködösen hangzik ugyan —, de egyforma a ritmusuk s nagyon hasonlít a mulatozásuk.

Ködösebb, egyre ködösebb már a világ az utas előtt, de e ködökön keresztül milyen élesen lehet látni s hallani! Az apró képeket.. . egy-egy mozdulatot, pillantást, sikoltást, odavetett szót... — milyen élesen!

Á, Lakatos barátunk táncra kéri Dolinay Magduskát, aki most átmege a színen legyezőjével. Mert legyezője is van Dolinay Magduskának, szép, halványkrém csontlegyezővel legyezgeti kipirult arcát. Szabad? — s meghajtja magát előtte Lakatos örvezető, Debrecenből. De Magduska kéreti magát. Egy baka gyöngéd udvariassággal tuszkolja őket egymáshoz s Dolinay bácsi is int a szemével: eredj, táncolj . . . legalább te! . . . S Magduska táncba indul. Legyezőjét az iménti katona veszi el: adja csak ide, majd addig én legyezek! S ebben van egy csöpp kis csúfondáros él, nyilván túlnegédesnek találta a krém-színű legyezőt, mellyel most ő tovább legyez. Magduska és Lakatos Laci hát táncolnak. Dolinay bácsi ülve

velük mozog s néha felsóhajt: mért nem vagyok fiatal? Mért nem vagyok fiatal?... Az utas vigasztalja s minden ilyen sóhajtás után egy-egy koccintás. Leírhatatlan táncos voltam . . leírhatatlan! — és sovány nyakában lassan sétál alá s fel az ádámcsutkája, kis száraz feje a tenyerébe ereszkedik, hatalmas bajusza rezeg és két élénk kis mókusszeme olyan szomorú. . .

0 Míg a cigány egyet szusszan, Lenyik főparancsnok úr finom vacsorát küld az utasnak, pénzt nem fogadnak el érte, az utas már a nagyszöllősi tűzoltók vendége, ezúton is köszöni. Egy kis csend van most... — de ez csak olyan nekirugaszkodó csöndesség, ismeri az utas: a cigány vacsorázik. Magduska mézcukrot kínál s bakák, tűzoltók, Friczkon és mindenki olyan mozdulatokkal fogadják el és köszönik meg, mintha udvari bálon lennének, filmen. Persze, nem eszi meg senki, mézcukorra nem lehet inni.

Az idő múlik, Dolinay bácsi némi vita után örségre indul, ő a soros. Tyű, de maradna... de nagyon maradna! De hát hiába, tűzoltó, tűzoltó. S még hozzá tizedes. Érzékenyen elbúcsúzik és megy, azt mondja: hív a kötelesség! — Tiszteltetjük! — mondja a komor tüzér s Dolinay bácsi elsomfordál. . . még a bajusza minden szála is visszakívánkozik. Friczkon bátyánk most kezd csak javában benne lenni hajdani miskolci katonaeletében. Egy cugsfűherről beszél és betyáros bocsánatkéréssel veti oda ezeknek a fiatal katonáknak ő, az öreg obsitos: már én csak így mondom: cugsfűrer! Közös voltam én, kanonier Friczkon, Miskole! Ferenc József volt a királyom! — és meghajtja magát. Szóval hát hej, micsoda ember volt az a cugsfűrer, hogy kitolt ő vele, — csillog a szeme neki még most is, míg meséli, micsoda kitolások voltak azok a régi kitolások. Azt mondja: passzív ember volt a cugsfűrer, de nagy bitang, nagy bitang, hohó! Szeretett mulatni. Én is passzív ember vagyok, én is szeretek mulatni. Kissé ferde síkban látja már az utas, hogy egy hórihorgas baka megy át a szobán, apró papíreinyöcskét emelve a feje fölé, mókásan. Karján Dolinay Magduska, fehér álarcban. Nagy siker. Dolinay néni édesedő képpel nézi a kisasztaltól, mond va-

lamit a lányára s Friczkon néni, meg a szelíd, kövér szanitéc rábólintanak.

Most egy kedélyes lovagias ügy következik, mely után ismét följebb szökken a hangulat. Friczkon jön, kezében egy pohár borral s mint régi tűzér, koccintani akar ezzel a kettővel.

Nyújtja a poharat, a borral s hát ezek sört isznak! Friczkon, a ruszin, megmakacsolja magát:

— Magyar ember bort iszik! A cseh mulat sörrel! Magyar ember, ruszin ember bort iszik, vagy pálinkát! — s kihívóan néz rájuk... de a félszeme mosolyog.

A komor tűzmester abban a pillanatban eléje tartja a sörös-korsóját:

— Öntsd bele, testvér!

Friczkon beleönti a saját borát a sörbe. A komor tűzér egy hajtásra megissza az egész mismást, sört, bort, mindent s odakoppantja a poharát. Ebben volt valami hetykeség, amit Friczkon megérez és úszik a boldogságban, a mellére borul: édes, édes testvérem!... — S amaz, asztalnyi tenyerével, — ha ráeresztem, pora sem marad! — gyöngéden simogatja a hátát.

A csöndes vallomások ideje is elkövetkezik most már, az asztal fölött szétterülnek az élettörténetek, sőt titkok, csalódások és vágyódások, szóval mindaz, amit úgy szeretünk elmondani egymásnak, de ... nem mondjuk el. Ez a Lakatos László például, a táncoslábú örvezető, színész akart lenni világéletében. Géplakatos lett. Hhaj, hogy szeretik őt a debreceni műkedvelőknél, — igazolják a társai —, hogy szeretik! De hát azért igazi színésznek lenni, mégis más. .. Igen ám, csakhogy most jön a szerelem.

— Beleszerettem egy kislányba... — s az utas szemébe néz Lakatos örvezető, hogy vájjon hallott-e már ilyent! — Beleszerettem, ő is szeret... a menyasszonyom. Lemondtam érte a kalandos pályáról, hiszen Pestre kellett volna mennem . . . de nem, nem, vőlegény vagyok. Phő, most, mint katona, lenne lány minden ujjamra tíz is. — S barátai igazolják: lenne neki, bizony lenne. — De... — s a gyűrűjére int — én vőlegény vagyok. S becsületes ember vagyok.

Könyökölnék az asztalon, egymás szemébe nézve, az utas és

barátai. Lakatos — ő a mulatságvezető — nótát indítványoz. Egymást vállon átölelve fújják sorra a nótákat: hány csillagból van a szemeeed?. . . —s ahányan vannak, annyi nevet mondanak hozzá, Juliskám, Rozikáin, Mariskám! — Hogy az egész mennyországgal ragyogsz rááám! Ismétlés: hány csillagból áll a szemed, — tercet bele! — diktálja Lakatos a bekötött fejűnek, — tercet bele! —, hogy az egéééész mennyorszáááággal ragyogsz ráááám.

Már vastag ködön — de nem rosszindulatú ködön — át vizsgálgatja az utas a felvillanó fényeket, melyek ember és ember viszonyának egy-egy zugát világítják *meg egy-egy* pillanatra. Jóindulatú köd ez, csak azért van, hogy a villanásokat annál jobban lehessen látni. Ki ez a tizenegy ember, — néz körül az utas — e tizenegy ember, akikkel ittragadt az asztal körül s összeölelkezve, testvérnek szólítják egymást, életük történetét kicserélik s öklükre borulva dalolnak, kik ezek? — Legtöbbnek a nevét sem tudom... — gondolja az utas. — A nevét se?! A neve a legkevesebb! De tudom a szemük sokféle nézését, a lábuk mozgását, kezük érintését.. . Ahogy megtanultam Huszton a minisztérium előtt egy öreg bakától egy pillanat alatt a „*földi*“ szó mélyebb értelmét, *úgy* itt, ezen a tizenegy emberen keresztül érzem a jelentőségét, forró és elpusztíthatatlanul élő voltát, a szónak, amivel egymást szólítják: *testvér*. Ne értse félre az olvasó, ha politikai beszédben hallom a rádión keresztül, közgyűlési teremben vagy a kocsmában, egy dobogóról, „magyar testvér“, „bajtársak“; legtöbbször milyen halálos ürességgel hangzik, mennyire nem gondolja komolyan, aki mondja! De itt? Itt más! Itt más e két szó: *testvér*, — *bajtársak!* Itt gondolni se kell rá és tele van igazsággal.

Itt volt a háborúnak, a nagy romantikus, kalandos veszedelemnek, egy kis szele még az imént, még itt bujkál a levegőben . . . Nagyszöllőstől följebb a kalauz is alig *kalauz úr*, hanem csak testvér. S menet, Szöllösön túl, kezd majd ismét kalauz úr lenni. Az utas egy-egy pillanatra — míg ez a Lakatos elmondja szerelmét. . . vagy ez a bekötött fejű baka bizalommal a mellére öleli. . . tisztán érzi az utas: a tűzbe mennék akár-melyikért ezek közül! És tisztán érzi: ezek is tűzbe mennének

értem! Ha sebesülten feküdnék egy szakadékban, nincs az a gépfegyvertűz, ami visszatartaná azt a hórihorgast, — aki az imént a papírnnyővel játszott —, hogy utánam ne másszon és megmentsen, ha kell, az élete árán is. De én is elmennék Lakatosért vagy a bekötött fejűért, akármelyikért, a pokol fenekére is. Mondjuk ki hát a közhelyet, nem kell félni már tőle: az életünket adnák egymásért, testvérek! Neveteket nem tudom, — így olvas az utas magában, a részegség ködében föl villanó fényeknél —, de hallgattam a szívetek dobogását és kezembe fogtam a kezeteket. S ha — úgy lehet — nem ti, hanem másík tizenegy? Akkor is. Ketten sem vagyunk egyformák és mind hasonlítunk... ez a szép, ez a nagyszerű benne.

S béke... emberség... — gondolja az utas —, ó, nem, nem, hamis a vád, én benneteket el nem árulak, de kicsiny vagyok, érzem, a nagy egészhez és még kisebbek mindazok, akik álságos kenetességgel bújnak a nagy eszmények egy-egy forgácsa mögé, csak azért, hogy a kis közösségek védelmével járó veszélyeket elkerüljék. Magamban hordom és el nem árulnám soha „az emberiség“ nagy egészét, — de mit tehetek róla, ha úgy szeretem ezt a tizenegy bakát! Hát haljak meg értük, ha kell —, a végső ítékezés nem a miénk.

Későre jár, a délután rövid, kilenckor takarodó. A két asszony csöndesen beszélget, amott a kis asztalnál a kövér szanitéccel. Friczkon, a ruszin, — nyilván ez a jóindulatú szanitéc támogatja majd haza, akivel egész este egy szót sem beszélt. — Friczkon egyedül és nagyon magának táncol a túlsó sarokban. Rakja, cifrázza, aprózza, de ez már nem csak így tánc. Szertartás.

Amit az utas itt végiggondolt a nótázás után, abból homályosan rémlik neki, hogy egyszer ehhez hasonlókért szemrehányó levelet kapott egy olvasótól, hogy ő nem eléggé pacifista, sőt háborúra uszít. De ez nem igaz. A háború romantikus, nagy kaland; óriási menekülés a földhözvágó felelősség elől, a háború gonoszság, kegyetlenség, nagy tömegszenvedés, tehát végső fokon ez is út Isten felé. Az utas, igenis, pacifista s olyan nagyon áhítja a békét, hogy hajlandó akár háborúba

menni érte. Vagy kisebb szavakkal: olyan nagyon áhítja az emberekkel való találkozást, hogy hajlandó berúgni velük. Ha másképp nem megy ...

Az utas szereti hallani, hogy őt nagyon belülről jövő melegséggel testvérnek szólítják s igaz örömmel mellükhöz simítják a fejét emberek, akinek a nevét nem tudja. Az utas teljes erejéből békére uszít és úgy gondolja, hogy a nagyszöllősi tűzoltóbálon ismét közelebb jutott valamivel a dolgok megértéséhez. De ezt majd elmondja máskor.

Elég az hozzá, most már a daloláson is *túl* vannak, a vallomásokon is túl, most csöndes poharazás következik s e nap emlékére fényképeket cserélnek. Nagy verébfaj-betűkkel írja a kép hátára Lakatos László örvezető: Emlékül Török Sándornak, Nagyszöllősen. — El is tette az utas a képet és valóban szép emlékül tette el. S aki ezen nevet, annak nincsen igaza.

23.

Aki még sohasem mulatott végig egy mulatságot, annak összes fordulóival, árnyalataival, minden örömeivel és bánataival együtt, — mert a mulatsággal bánatok is járnak —, az talán nem érti meg teljesen, ha az utas most végezve beszámolóját, a nagyszöllősi tűzoltóbálról azt írja, hogy: a hangulat végül is elsúlyosodott. A dolgok rendje szerint ennek el kellett következni.

Odakint az udvaron már csak három-négy pár járja. Ablak s ajtó nyitva, de a cigánymuzsika, mire átvergődik a szobában lévők öntudata és a külvilág közé sűrűsödött ködön, monoton zümmögéssé válik s az egésznek alaphangulata most már: a nagybögő brummogása.

Amott, a kisasztalnál bóbiskolnak az asszonyok s a jámbor szanitéc; a sarokban Friczkon, a ruszin, fordul, dobog, tapsol, járja a maga mulatságára; a nagyasztalnál tizenegy szerelmes barátjával ül az utas a szomorkodnak, szomorkodnak... Ahogy csak a szemükön kifér. Szó már kevés esik... valamelyik megkezd egy nótát, hirtelen belevágva . . . s elhalkul... abbahagyja... De látni való, hogy a nóta foszlányai ittmarad-

tak s jóformán mindegyik végigrezegteti a hangokat magában az utolsó taktusig. Csak éppen, hogy nem énekel. Mert most már minek. A tréfákon, majd a csuhajozáson túl vannak, a nótákon nemkülönben, a vallomásokon úgyszintén ... mi jöhet még? S az egészben az a furcsa, — gondolja homályosan az utas —, hogy még csak esti fél kilenc óra lehet. A hangulat meg másnap késő hajnali. Persze, korán kellett kezdeni, kilenckor takarodó.

Búsultából két hatalmas tenyér riasztja fel az utast. A két tenyér hátulról megjelenik az álla alatt, — forró lehellet éri a fejbúbját —, a két tenyér a mellénél, ujjainál fogva összekapcsolódik s a hozzátartozó két kemény kar könnyedén kiemeli a nem is ellenkező utast az asztal mellől, keresztül a lócán. Két elborult szem hajlik az utas fölé... hát Friczkon bácsi, a ruszin testvér.

Mint a hímes tojást, vagy finom üveget, — s mint a pelyhet — fordítja az utast maga felé kanonier Friczkon, a Miskolcra obsitolt régi vitéz, s ölében viszi át a másik asztalhoz, ott gyengéden talpra állítja. Mosolyog rá, míg teletölt két poharat. Az egyiket odanyújtja s a karját adja. Kart karba öltve, egymás szemébe nézve, kiisszák a bort Friczkon bácsi és az utas. Aztán kezet fognak, egymás vállára borulnak és kétfelől hosszan, kiadósan, cuppogva megcsókolják egymást, szervusz testvér, — szervusz testvér — és fogják egymás kezét, el nem eresztenék a világért sem.

Végül Friczkon szabadítja ki a jobbját, — de ballal helyettesíti — és tölt. Ismét nyújtja a poharat s a karját, újabb ex. Kézfogás, ölelés, csók, szervusz, szervusz. És harmadszor is, negyedszer is, de akkor már a csók vége az, hogy Friczkon derékből felemeli az utast és megrázogatja, mint a krumpliszákot. Az utas nem rest, ő is felemeli Friczkont és megrázogatja. S aztán előlről és újból és újból... s újabb töltés, ivás, ölelés, csók, kézszorítás, emelgetés, rázogatózás. Abban az állapotban vannak, mikor alig van fizikai lehetetlenség s távolabbról nézve nyilvánvaló a becsvágyuk: egyszerre akarják egymást a levegőbe emelni. Talán ha még egy kicsit próbálgatják, — még négy-öt pohár — sikerül nekik.

De Friczkon bácsi most már veti a mellére a keresztet, — slava ie Isos Christos... — s tölt, iszik és végtelen szeretetében szájon csókolja az utast. Mire eltartják egymás fejét, az utas látja, hogy Friczkon bácsi arcán hatalmas, forró könnyek futnak alá. . . őszintén, titkolatlanul, mint a gyermek, mint a csecsemő, úgy sír Friczkon László.

— Szeretlek, testvér, — azt mondja és fogja az utas vállát —, úgy szeretlek! Jóbarátságot fogadok neked, testvér. Ügye, te is szeretsz, testvér?

— Szeretlek, testvér!

— Téged és mindenkit szeretek! — erősíti Friczkon László.

— Elhiszem! En is.

— Nézz a szemembe jól! — és közelebb lép Friczkon testvér, folyik, folyik forró könnye a két szeméből. — Ne felejts el engem soha, testvér! — S a zsebkendőjéért nyúl a nadrágzsebébe. Letörli a könnyeit, felegyenesedik, elteszi a kendőt, egy füst alatt előveszi a bicskáját. Az asztalnál néhányan fölemelkednek, így a komor tűzmester és a szelid szanitéc., Friczkon testvér felkattintja a bicskát. . . balkézzelel megmarkolja az utast és nézi, nézi, végtelen szeretettel és halkán mondja, szinte a szájába az utasnak és bocsánatot kérve: Testvérekém. . . most pedig kinyitom a szívedet és megnézem, mi van benne. . . Kinyitom az én szívemet is és megmutatom neked! — S azzal ráemeli a bicskát.

Az utas ebben a pillanatban teljesen átérzi az ajánlat mélyén rejlő szépséges misztikumokat; belátja a terv költői szépségét is, meg is érti a dolgok rejtett rugóit s lelki szemeivel egy pillanatig látja a hegyek alatt a kis fatemplomokat. . . a keresztel jelölt kutakat. . . hallja az erdők suhogását, a vizek osonását, — éjfélként az általutakon ott prikulicsok lesnek a vándorok lelkére. . . s furcsa szelek rázzák eresztékeikben a gerendákat —, megérti az utas Friczkon bácsit, míg szemük egymásba kapcsolódik, sőt, az egész képet önmagával kissé rokonnak is találja. Ha valamicskével még többet ivott volna, talán belemegy készséggel szívüknek ilyen vizsgálatába. De agyában még működik egy-két inspekciós sejtcseske és hiányos anatómiai ismeretei is, mintegy reflexszerűen, tiltakoznak a művelet ellen.

— Testvér, — mondja az utas — tudod mit? Ne nyisd ki!

— A bicska megáll!... Friczkon bácsi hátralép egyet.

— Ne?

— Ne! Inkább beszéljünk. Neked is adott a jó Isten nyelvet, hogy elmondhasd, ami a szíveden fekszik, nekem is fület, hogy meghallgassam. Mindkettőnknek értelmet... hát mondjuk el inkább egymásnak, jó?

— Jó — és elteszi a bicskát. A komor tűzmester, a jámbor szanitéc és a többiek visszaülnek megnyugodva, s Friczkon bácsi és az utas megnyitják a szívüket egymás előtt.

De végre is háromnegyed kilenc elmúlt, búcsúzni kell. Kilenc óra előtt tíz perccel a hórihorgas káplár felnéz az órára, megrázza a fejét, — mintegy szellőztetve — és feláll: gyereink, fiúk!

A búcsút a táncoslábú Lakatos örvezetőtől, Lenyik főparancsnok úrtól, Friczkon testvértől és a többiektől most már nem részletezi az utas. Szép és férfiasan érzékeny búcsú volt. Kissé egyenetlen léptekkel, — egy lassú, hosszú. . . két kis gyors, rövid lépés... ismét lassan egy hosszú .. . megint néhány apróbb, elosztva jobbra és balra gondosan, — így megy az utas a nagyszöllősi utcán hazafelé a Hotel Európába. Két lovas dobog végig a városon . . . milyen szép és félelmetes, ahogy a lovak patkója csattog az éjszakában... — fönt hunyorognak a csillagok s az utas boldog.

Az Európa étkezőjében, szobatársa, V. úr várja az utast, aki belépve, e más környezetbe, jóformán csak a magába szedett vidámságokat tartja még. Egyébként kiszellőzködött. V. úr levelezőlapokat ír s kérdezősködik. Az utas jókedvvel meséli a bál részleteit. Az európásék a rádió körül tanyáznak, — vidám keringők jönnek valahonnan —, a nagyszatnálán tisztek ülnek és tréfálkozva beszélgetnek.

Az utas sláfrunknak egy pohárka pálinkát kér. . . vidám duruzsolás a nagyteremben. . . s a keringők. Akkor nyílik az ajtó, s már valahogy. . . mintha másképpen nyílna, mint ahogy egy ajtónak rendesen nyílnia kell, az van úgy, hogy az ember megérez valamit egy mozdulatban, egy csizma nyikorgásában is. A katonaoorvos jön, — aki itt lakik

a szállóban, nagytestű, feketefejú ember —, még a délután sietve kiment Szöllősegresre, ott beteg volt egy katona már napok óta s hívták, hogy rosszabbul van ismét, jöjjön. Most nyitja az ajtót... a tisztiasztalnál felnéz az ezredes. . . vára-kozóan, szinte eléje jön a szeme pillantásával... Az orvos végiglépkedik a termen ... V. úr kezében megáll a töltőtoll..., a rádió halkul... az orvos csizmája kopog a padlón. Most odaér az asztalfőhöz, megáll s nagyon halkan:

— Ezredes úrnak alázatosan jelentem, meghalt.

— Isten nyugtassa ...

Egy-két bólogatás. .. csend. A rádió elhallgat. Valahol messze egy vonat zakatol..., aprókat füttyög. Kint egy kutya fölugat hosszan, panaszosan. Egypár sarkantyú megzörren, — hányféleképpen tud csak egy sarkantyú is megzörrenni! ez milyen szomorú volt... — s az utas, míg ott ül a nagyszöllősi Hotel Európa éttermében, egyszerre csak érzi, hogy fájni kezd a szíve a nagyon vidám multság után, most nagyon fájni kezd a szíve az ismeretlen katonáért, akiről félfüllel hallotta, hogy meghalt ma délután Szöllősegresen... Se fájáson keresztül ég bele agyába ismét egyre jobban és jobban a két szó *igazi* értelme: testvér — bajtárs.

Szöllősegresen meghalt egy katona.

24.

Korán elindul ezen a reggelen az utas, hogy Sátoraljaújhe-lyen át s Szaláncon keresztül Kassára jusson. Onnan meg haza.

Még délelőtt elhagyja a szelíd újhelyi halmokat, a Bibércet, a Boglyaskát, s a többit, el azt a bizonyos hajózható Ronyva patakot is. Mintegy illusztrációul a Ronyva oly szomorúan anekdotikus emlékü trianoni hajózhatóságához, egy egészen picis kis fiú guggol a víz közepén és pillangónyi papírhajókkal bakalódik.

Fut a vonat Sátoraljaújhelyről Kassa felé s közben egyszerre csak megérkezik Szlovákia egyik csücskébe. Onnan aztán is-mét beszalad Magyarországba. Kuzmicétól Slanacig, — vagyis

Kozmától Szaláncig — az utas külföldön kalandozik. Kuzmícén folszállnak Szlovákia még cseh egyenruhás csendőrei és pénzügyőrei, végigsétálnak a vonaton és Slanacon leszállanak. Itt a főnök néhány szót vált a vonatvezetővel, s az utas ámulva hallgatja a német protektorátus alatt lévő önálló Szlovákia egyik cseh egyenruhás tót állomásfőnökének szép, hibátlan magyar beszédét.

E röpke külföldi útján az utasnak persze eszébe kell, hogy jusson az a negyvenhat kilométer is, amit autóbusszon tett meg Taracköz és Terebesfejérpatak között — a vasútvonal mentén Eszébe kell, hogy jusson mindaz, amit Szlatinán a vendéglőben beszéltek akkor délben az alezredes úrral, föld és nép viszonyáról, a táj parancsairól, geopsychéről... Eszébe kell jusson az utasnak, — hallgatva a slanaci főnök sima, nyújtott magánhangzós, magyar szavait — eszébe kell jusson a körösmezei zsidógyerek, Nyumi, ha még emlékszik rá az olvasó, — s a huszti orosz, akit Kovács Józsefnek hívnak és azt hiszi, hogy református. S még sok minden és sok mindenki jut eszébe, — amiket látott s akiket hallott útján, nem tartja fontosnak, hogy most ismétlje. Elég az hozzá, hogy míg megy az utas most Regeteruszkán, Mislyén, Széplakapátin át megy Kassa felé, egyre biztosabban látja, hogy a faj vakbuzgó védelme közben mily könnyen oldódik szét a kevert kisépek erőssége: a nemzet fogalma.

De mindjárt Kassán vagyunk... Az utas — rossz utasok szokása szerint — már cipeli hűséges bőröndjét a folyosóra. Erre Kassa megmakacsolja magát és még nem jön. Ma estére Pesten vagy — biztatja magát az utas, míg áll a folyosón bőröndjével és elkezd visszakapcsolódni már, — Pesten vagy és mennyi kellemetlen dolog lehet a postádban és hány helyről kerestek telefonon! .. . S a házkezelőségnek még mindig nem írtad meg azt a levelet. Jaj, nem kell még ezekre gondolni, pszt.. .

Kassán vagyunk. Ő, itt már ismerős az utas, itt járt már. Azon a napon, amikor a Kormányzó Úr bevonult a városba. Gyalog jött akkor az utas az állomásról, a sétatéren át, s most fölül a vidám piros villamosra, hogy hadd lássa innen is a várost.

Fölül és viteti magát végig a Pesti-úton, a Fő-utcán, a térre, a dóm oldalához, ahol állott akkor, azon a napon a szemerkélő esőben és sokezred magával várta a kormányzót. Egy történelmi képsorozat tanúja voltam — csodálkozik az utas, keresgélve most a helyet, ahol akkor állott, — itt volt az emelvény, amott állt a kormányzóné... Erről jött Horthy Miklós kormányzó, fehér lován... Hohó, nemcsak tanúja voltál — bukkan rá az utas —, magad is benne vagy a képben! Hiszen emitt álltál, szemben az eseményekkel, a népség voltál, annyi és annyiad magaddal, kiabáltál és lengetted a kalapodat. Mikor az államfő szlovákul beszélt, illetlen módon suttogtál hátra az ott álldogáló szlovák katolikus papoknak: jól mondja? — Remek, — mondták a papok — nagyszerű. — De a kiejtése?! — kérdezted s a papok bólintottak: dobre.

Az utas — mint már említette elébb, — tisztán hangulati okokból végzi Kassán az útját s így érthető, ha ebédelni a löcsei házban szeretne. Előbb az Orbán-torony körül akar csatangolni egy kicsit s pihenni a Szent Mihály-templom tövében. Amde találkozik egy régen nem látott, kedves ismerőssel, — Pest ide már olyan közel van... — az utasnak utasjellege kezd megszűnni és jaj, belépett végképpen a visszakapcsolódás dísztelen folyamatába. Hagyja cipelni magát egyik kávéházba ebédelni, a másik kávéházba feketekávézni, míg egyszerre csak a szemközti tükörből meglátja magát, amint ül, újságot olvas és politizál. De minek ehhez Kassa! Na, most már mindegy. Az utas átnézi a lapokat, melyek — csodalatos! — mai keltezésűek. Mai lapot nem látott az utas már nagyon régen. Most figyelmesen átnézi őket és tapasztalja, hogy a visszailleszkedés elég sima lesz, a rendestől elutó dolog nem történt távollétében, a döntő pillanat még mindig tart. Itt a kassai kávéházban újságolvasás után lépett be az utas végérvényesen a régi kerékvágásba s szállott el róla utasi mivoltának hímpora. Hol van már a nagyszöllősi boldog vasárnap délelőtt, mikor egy száraz venyigeszárat lobogtatott a szél... A postaládáról eddig legfeljebb az jutott eszébe az utasnak, hogy ír egy levelezőlapot. Most az jut eszébe, hogy Grabernek elfelejtette föladni a pénzt, ebből baj is lehet. És minden-

féle hivatalos elintéznivalók kezdik kísérteni az utast a kassai kávéházban, elmulasztott határidők, be nem fizetett tagsági díjak. Most már szokása szerint meghúzkodja a bal fülét, hogy vajjon csakugyan fáj a feje? Hát csakugyan fáj, igen, bele-nyilallik.

Délután úgy három óra felé az utas már annyira benne van a közhangulatban — már úgy visszakapcsolódott a rendes állapotokba —, hogy amint egy komolykodó tartású, kék karszalagos ember átmegy a kávéházon, gyanakodva fölfigyel és súgva kérdi kedves ismerősét, utána mutatva: pszt, ki ez a karszalagos ember? — S ismerőse utána néz, közelebb hajlik és szintén súgja: ez itt a ruhatáros.

De nem, hát nem ezt várta az utas Kassától. Suttogni ott-hon is lehet, Pesten. S kávéház és ruhatáros, nem, nem. . . kedves ismerősétől búcsúzva, még egy utolsó nekirugaszkodással kiszakítja magát az utas eléje jövő hétköznapijainak zsarnokságából és elindul a városba.

Csak úgy sétifikálgat, eléggé cél nélkül, — a cél az, hogy még egy kicsit legalább a vonatindulásig *utas* tudjon maradni, — végigmegy a Deák Ferenc-utcán, benéz a Domonkosok-terére — ott áll templomuk, klostromuk, — a papnevelő intézet templomát kerülgeti az utas, úgy tudja, hogy ez valaha ferences barátoké volt, s II. Rákóczi Ferenc fejedelem, mikor Kassán országgyűlést tartott, naponta misét hallgatott benne... Jon-megy az utas, mondhatni andalog. Amott a Mária-szobortól nem messze volt a szepesi kamara, odajárt hivatalba Bacsányi János... emitt meg a lantosdiák szállása, Tinódy Sebestyéné. . . A Jezsuiták-utcájának sarkán a „Löcsei ház“ emeleti termében tartotta a lakodalmát Bethlen Gábor Brandenburgi Katalinnal... A premontrei templomot Báthory Zsófia építette, ide temették el I. Rákóczi Ferencet — a rendház meg valaha a felsőmagyarországi főkapitányok székháza volt, udvart tartottak benne Bocskay, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György. Abban a házban meg a Fekete Sas-vendégfogadó volt, aludt ott Kazinczy Ferenc is, Petőfi Sándor is; az abszolutizmus idején a rendőrség háza volt, ott raboskodott Tompa Mihály, Szemere Miklós.

A Szent Mihály-templomot kerülgeti ismét az utas — külső falában Roussel Péter, szendrői várkapitány sírköve — s az Orbán-tornyot sétálja körül. A loggia falába, a dombról előkerült sírköveket falazták be egykor. Szent Flórián angyalos szobra előtt kézimunkázgat a cukrot áruló néni, a gyümölcsös-asszony meg egy háromszáz év előtt elhalt tábornok-kisasszony síremléke alatt kínálgatja az almákat.

Végül a napsütésről az Erzsébet-dóm hús falai közé lépked be, persze lábujjhegyen, az utas. Talán azért kellett Kassára jönnie, hogy itt a dómban fejezze be útját... Álldogál a főkapu domborművei előtt — Veronika kendője... Pietá. .. Krisztus a Getsemáne kertben... — bent a szárnyasoltáron magyarországi Szent Erzsébet legendája. S eszébe jut az utasnak, hogy mikor itt járt, nem jutott le a fejedelem sírboltjába, sokan voltak, ezren és ezren állottak sorba, hogy a kripta előtt megállhassanak egy percre. A sekrestyébe kopog be hát az utas s ketten a sekrestyés bácsival aláereszkednek a lépcsőn. Az utas áll aztán a sarkophag előtt és míg hallgatja a sekrestyés bácsi egyhangú zümmögését: — „itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc... Magyarország és Erdély fejedelme... az ő hőselkű anyja, Zrínyi Ilona ... fia, Rákóczi József... kiket nemzetük balsorsa számkivetésbe juttatott... az ő dicső emlékük erősítse az utódok hazaszeretét...” az utas csak áll — míg fülében szertefolyik a sekrestyés zümmögése — s látja, a fejedelem sírja elborítva szalagos koszorúkkal. Ezt itt éppen Horthy Miklós kormányzó hozta annakidején — telisded tele koszorú és szalag, koszorú és szalag s elresteli magát az utas, hogy ő nem hozott semmit. Igaz, hogy közrendű emberektől nem szokásos, talán nem is illendő. De mégis, úgy érzi az utas, — hiszen csak az imént váltott testvéri csókot a hűséges ruszinnal Nagyszöllösön.. . talpán még akad por a Tatárhágó névtelen katonáinak temetőjéből... szemében még a Bliznica havasa... lehelletében még a szobranci fenyvesek illatából talán van egy csöppnyi . — illene adni valamit. S míg a sekrestyés mondja, mormogja: balra óvári Sibrik Miklós, továbbá galántai és fraknói Eszterházi Antal földi maradványai nyugosznak. .. — s ha befejezte, előlről kezdi: Itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc, stb., stb., kiket nemzetük bal-

sorsa számkivetésbe juttatott... — nemzetük... — gondolja az utas, ó, hát *nemzetük!* — míg zümmög a sekrestyés, ahogy megszokta már, az utas óvatosan benyúl a kabátja zsebébe. Ott, hála a hasznavehetetlen tárgyak iránti leküzdhetetlen szenvedélyének, van e.gy darab kristálysó Szlatináról, van tiszai kavics és sok más holmi — s előveszi onnan a tobozt, amit Jablonicáról hozott. Tudja az olvasó. . . kora reggel volt, az utas vidáman kapaszkodott fölfelé az ösvényeken s egy mókus eléje dobta ezt a szép, fényes, kövér tobozt. Köszönöm, fiatalúr — szólt a mókus után az utas, — köszönöm, szervusz! — És eltette a tobozt, nem gondolva rá, hogy milyen szép és fontos szerep jut még annak. Most előveszi hát és — míg zümmög, zümmög a sekrestyés — az utas óvatosan odalopja a tobozt a nagyurak aranybetűs, szalagos koszorúi közé. Ki tudja, a fák milyen titokzatos rokonságban állanak egymással — a csavargó, kedves vizek révén... a pajkos és mérges szelek s a napsütés vájjon milyen kötések tesznek fák és fűvek között... — a jablonicai fenyőkben hátha van valami emlékezés a zborói hársakra, melyeket ő olyan igen nagyon szeretett... Leveleit is hányszor így keltezte — se dátumból látható, hogy költő volt, költő... — dátum Zboroviae, sub centum tiliis... — írta a fejedelem: kelt Zborón, a száz hársak alatt. . .

Így fut ez át az utason, míg odacsempészi az ajándékot a sírra... a sekrestyés nem néz ide, csak zümmög, zümmög: hőslélkű anyja, Zrinyi Ilona... — eltűnt a toboz a nagyurak szép, szalagos koszorúi között. Nagyságos fejedelem — mondja az utas a tenyere alatt — nem tudok mást adni... ezt a tobozt egy mókus küldi a Tatárhágóról.. . Ott a fenyők tövében ismeretlen katonák fekszenek... kötik a hegyeket és őrzik az Alföldre induló édes vizeket. Ismeretlenek ők, fiai a nemzetnek, melynek akkori balsorsa téged számkivetésbe juttatott. Egy mókus küldi, mondom, a Tatárhágóról, — s velem küldi, aki bármi történjék, ennek a nemzetnek vagyok a fia szintén, s készen arra, hogy odasimuljak melléjük a hegyeknek kötésére, vizeknek őrzésére — fogadd hát szívesen.

S az utas aztán, egy szépséges alkonyaton, elindult haza.

XV. TEMPLOMOK A VIHARBAN

(A szemtanú kétségbevonja, hogy az imádság segíthetne akkor, mikor „már csak az imádság segíthet“.)

Az emberiség most sürgősen templomba indul. Fogadalmakat tesz, böjtöket ígér, bűnbánóan rácsap a mellére, imádkozik — és körülpislog, hogy jön-e rögtöni segély? Csodálkozik, hogy nem jön. Féltérdre emelkedik számió alázatából és sunyin kileskelődve zűrzavaros áhítatán keresztül, kétségbeesetten keresgél: hát hol van az az Isten, hogy csodát tegyen! Jaj, hol az az Isten, fönt, lent, bennem vagy rajtam kívül? Bocsánat, Istenem... annyira el voltam foglalva az anyaggal ... oly szépen indult viszonyom a gépekhez... oly jól esett bámulnom a megfajtott titkokat s mindez eredményekben, mint remek tükörben, csodálni a magam nagyságát — ne haragudj, utóbbi időkben alig találkozhattunk. De most itt vagyok. . . nézd, tégy csodát!

Csend. A templomok állanak a viharban. Nincs válasz? De van. Van, igen, ám nagyon mélyre kell hajolni hozzá és csak azt fülelni, semmi mást... S akkor az anyagok robogásának lármáján keresztül már hallani lehet valamit. Gondolom — remélem . . . hinni akarom ... hiszem! — hogy többen is hallgatódzunk. Mert én már hallok valamit, igaz, hogy csak messziről még és halkan, nagyon halkan... de bennem lesz a hiba, hogy nem hallok hangosabban. Amennyit kezdek megérteni belőle, azt elmondom.

A titkok, melyeket megoldottunk — így hallok — a természet nagy titkai, apró részletek csupán s minden titok mögött száz más titok sötétlik. Olyan az egész, mint a vásári dobozjáték; kinyitok egy nagy dobozt, abban van egy kisebb doboz, azt is kinyitom, abban egy még kisebb és így tovább —

de fordítva. A kis doboz nyílik elsőnek — a kicsi, amelyben én lélegzem — kinyitom, körülszaladgálok benne, felmérem s akkor jön a nagyobbik, aztán a még nagyobb s mennél többet nyitok ki, világom annál inkább tágul körülöttem. Tudományommal, gépeimmel ennyi és annyiféle megismeréssel nem szűkítem a tért, melyben élni rendeltettem, de sőt tágítom azt s mennél többet megtudok abból, amit tudnom lehet, annál világosabban megérthetem, hogy az milyen kevés. A folyton ismét és ismét legyőzött anyag újból és újból ellenem fordul; gépeim játékok s csupán kicsinységemen keresztül látom nagynak azt, amit végeztem. És míg magamat csodálom, elfelejtkezem arról, akitől mind e játékokat kaptam s aki — jól ismerve a gyermeket, — a felfedezés, a rábuklás örömét meghagyta nekem. Ha az anyagon, játékokon s az apró titkokon összevesznek az emberek, s egymásra rontanak, akkor mindig megtelnek a templomok: Uram, segíts, nekem van igazam!

De baj van néhány nagy tévedés miatt: a bűnbánás alig segít félpillanattal a büntetés előtt — hiszen a bűn magában hordja büntetését, — s az imádság voltaképpen *köszönet* kell, hogy legyen és nem *kérelem*, legkevésbé *alkudozás*. Mikor „már csak az ima segít“ — akkor az ima nem segít. Legalábbis nem pillanatnyilag „használható“, alantas könnyítés formájában.

Hosszúak most az imák, kanyargósak, mintha sietve be akarná hozni az emberiség mindazt, amivel „tartozik“. Csakhogy nem emberrel áll szemben s nem lehet az ügyet a gazdasági élet szabályai szerint jogszerűen, valami hoci-nesze alapon lebonyolítani, hogy: nézd, jó Isten, tartozom hatszáz rövid imával, itt van kilenc hosszú s add, hogy sorsom jobbra forduljon. A könyörgő imák mindig hosszabbak, mint a hálaadók. De Isten egy sóhajtást, sokszor egyetlen gondolatfoszlányt, vagy akár mozdulatot elfogad imának, míg a végnélküli és ravasz könyörgéseket ó, hányszor és hányszor üresen visszahangozzák a templomok falai. Az *eget* akarják ostromolni s visszahullariak a szavak — szavak, csak szavak! — már a mennyezetről.

Az imádság fogalmát kellene talán tisztázni először is. A legtöbb ima már külalakját illetően is kérvény csupán, mintha elmondója valamely hatósághoz adná be, adóelengedést kérve, vagy kedvezményes vasúti jegyet. Megcímezi őt, túlbuzgón elmondja összes rangjait, aztán körülhízelgi, — Te vagy a leghatalmasabb, a legjobb, megteheted, semmi az Neked, — „egy telefonodba kerül“ — aztán előáll a kéréssel, mely a legritkább esetben vonatkozik a megismerésre, a közeledésre, inkább testi, anyagi vonatkozású kérelem; majd ismét hízeleg egy keveset és végül „kéresemet még egyszer szíves figyelmébe ajánlom, s jóindulatú elintézését remélve, maradtam, stb. ámen“. Tudja Isten, talán ebben rejlik rendületlen optimizmusom: az emberiség oly öregnek hiszi magát, holott íme, még imádkozni sem tud. Magyarán szólva, azt sem tudja, hol lakik az Úristen. Gyerekek vagyunk még, kamaszok, s előttünk a jövő!

Jézus közel kétezer éve tanítja, hogy hogyan kell imádkozni s még mindig nem tudjuk, „ÉS mikor imádkoztok — mondja, — ne legyetek sokbeszédűek, mint a pogányok“. Továbbá: „jól tudja a ti Atyátok, mire van szükségetek, mielőtt kérnétek tőle“. S tíz-tizenöt csodálatos sorban megmondta az imát szórul-szóra — és hiába, nem tudjuk. Alkudozunk Vele, add ezt, add amazt.

Az emberiség Isten felé vezető útjának még csak igen csekély részét tette meg. Az út fele ott lesz, mikor a hálaima körülbelül akkora, mint a könyörgő. Onnantól aztán egyre hosszabbodik emez, rövidül amaz s akkor már nem vagyunk messze a szükségestől.

De addig? — mint most is, — fogadalmakat tesz az *emberiség* kínjában, fogadalmakat, amiknek jó részét a kedvezőbb esztendőkből úgyis elfelejti. Bőjtöt is fogadnak sokan, hányról tudom én is, akik e nehéz időkben így akarnak kedveskedni Istennek, sanyargatva magukat. De ő ezt nem kéri. Maga határozza meg, hogy kire mekkora sanyarúságot vet. Ez is csak alku — ha a tisztább közeledésnek magva nem rejlik benne — alku: én böjtölök hét napot, Te meg adj érte ezt és ezt. Tisztátalan böjt ez, jórészt nem is böjt, csak éhezés.

Csodára várunk — mondják az emberek, még felelős államférfiak is mondták mostanában néha — már csak a csoda segíthet! Ám vigyázni kell a csodavárással: a kétkedők számára nincsen csoda, akik „sem nem melegek, sem nem hidegek“. Csoda csak a hívők számára van: jutalmul — és a feltétlen hitetlenek számára: bizonyosságul. Az utolsó pillanatban gyorsan a csodában bízni, — az nem megy. Csodát — jelt — kívántak a farizeusok és saduceusok is a Megváltótól, de képmutatóknak nevezve őket, mondta: „e gonosz és parázna nemzetség jelt kíván és nem adatik neki jel, hanemha a Jónás prófétának jele.“

XVI. EGY ELMARADT ÖLELÉS HELYETT

(A szemtanú ígéri, hogy elraktározza a most félbemaradó öleléseket.)

Ezt a néhány sort egy elmaradt ölelés helyett írom. Ezt az elmaradt ölelést — s ami ekörül van — szeretném egy kicsit elmagyarázni saját magamnak és másoknak. A fölvetett textus tehát: egy ölelés, mely nem történt meg. Politikai okokból, — mondhatnám, ha tréfálni akarnék, — de nem akarok tréfálni. A meg nem történt ölelés története a következő: Hajdani, gyermekkori játszópajtásommal — későbbi iskola-társammal, majd barátommal, — találkozom váratlanul az utcán, fivérek telnek el egy-egy találkozásunktól a másikig s ha így véletlenül egymásra bukkanunk, annak megvan a maga elég, szélesmozgású, hűhós, atyafiságos szertartása. Négy-öt lépésről már széttárjuk karunkat és kiabálni kezdünk, nyújtva a magánhangzókat: Szeeeervusz — Szeeeervusz... — Ezer éve nem láttalak! — Hol jársz erre, ahol a madár se jár! — fiéedes öregem... — Éééedes öregem ... — De akkor már a csattanós parolán túl vagyunk s ölelve, egymás vállát tapogatjuk. Aztán eltartja egyikünk a másikat magától: mutasd magad, hadd lám, mennyit öregedtünk.

Ez így volt mind-mostanig, átlag két-háromévenként. Míg aztán most szembe jön velem ez a barátom, fölcsillan a szeme . . . két karja kitarul... — biztosan én is ugyanígy, — de ki is alszik az a jó kis fény a szemében rögtön. Helyét valami hűvös gyanakvás, valami ravaszdi óvatosság foglalja el s ime, csodák csodája — a kalapjához nyúl! Sose szoktunk mi kalapot emelni egymásnak. . . mindkét kezünkre szükségünk volt eddig az öleléshez. Hát. . . kalapot emelek én is. S mert keztyű nélkül vagyok, ő is lerángatja udvariasan a keztyűt jobbkezéről, — parolánk nem csattan, nem... szervusz, —

mondom egyetlen e-betűvel s ő rá: szervusz, kérlek, — és tenyerünk hűvösen egymáshoz ér egy pillanatra. Rövid percig állunk, csak míg eldől, hogy ő kísér engem vissza néhány lépést, vagy én őt. S az is, hogy ki megy jobbról, ki megy balról. Eddig ilyen problémáink szintén nem voltak. Most vannak. Parancsolj! — De csak parancsolj, kérlek! — S azt kérdi:

— Mi van veled?

— Köszönöm, csak megvagyok lassan.

— Már úgy értem, hogy... szóval... — s rámles a szeme sarkából, — merrefelé orientálódói? Hogyan helyezkedtél? — S ezzel vége is. Ebből már ölelés nem lesz. Kár. Barátomat többé nem érdekli, hogy kopaszodom-e, s hogy kikkel szoktam találkozni a régi fiúk közül; barátommal többé nem emlegethetjük fel, hogy: emlékszel, pajtás, mikor Borbély tanár úr óráján radírgumit tettünk a kályhára!... — barátom idegeskedve húzza vissza a keztyűt jobbkézére és az érdekli, hogy vájjon milyen párti vagyok. Rámles a szeme sarkából és nem tudja: vájjon jó az neki, ha velem mutatkozom... vagy esetleg rossz?... — Aztán így lassanként el is válunk. Hogy nyíltabban kérdez, hát tréfa formán mondom neki — amit egyébként komolyan gondolok, — hogy én, öregem, magyar vagyok és emberpárti, ő udvariasan heherészik: jól adod, kérlek, jól adod, hehehe!

Aztán elválunk. Keztyűjét mégegyszer lekapkodja, kezünk egy pillanatra egymásba csusszan s ő elmegy egy öleléssel, ami már benne volt és én is eggyel, ami már elindult bennem.

És mi már többé aligha tudjuk megölelni egymást. Nem lehetetlen, hogy legközelebb, ha meglát, átmegy az utca másik oldalára. Én még nem megyek át... nem, mert makacs vagyok és szeretném megölelni őt. De egyelőre... hiába. Ezt a hűvös óvatosságot, ezt a sanda gyanakvást nem az ő szemében látom mostanában először. Körülbelül ugyanezzel a gyanakodó óvatossággal kért tőlem a múltkoriban szívességet egy régi jó ismerősöm.

— Kérlek, — mondta s hol a cipője orrát nézte, hol meg

túlzott becsületességgel meredt a szemem közé, — kérlek, amennyiben érzelmeid nem változtak irántam azóta, hogy. . . hiszen tudod, hogy... — és mondta, amit csakugyan tudtam, hogy tudniillik mi az ő „politikai állapota“, — ha nem változott a felfogásod, akkor nagyon megkérlek arra, hogy... — és megkért.

Ez most így van. Hogy a kép teljes legyen: én is kértem már szívességet ezekben a napokban olyan emberektől, akik előtt le kellett nézmem a cipóm orrára ugyanígy, és túlzott becsületességgel a szemük közé ugyanígy, én is mondtam: kérlek, ha *ágy* gondolod, hogy *mostani helyzetemben* ezt megteheted *nekem* ... — és szégyeltem magam. De ő is. Sokat restelkedünk mostanában, nagyon sokat. Kegyetlen világ ez, ám csak kevesek tudnak szégyentelenül, tele szájjal, röhögve kegyetlenek lenni. A legtöbben egy kicsit restelik a *dolgot* s ezt a restelkedést gyöngeségnek minősítve, igyekeznek túltenni önmagukon és szégyenükben még kegyetlenebbek. Restelkedéseink furcsa, torz kis pillanatokban hirtelen bukkannak elé s mert érzékenyebbek vagyunk, mint valaha, hihetetlenül élesen látunk egymásba ezekben a pillanatokban.

— Te, öregem, — mondom nyilvános helyen egy igen kedves kollégámnak, aki most „szélsőjobbboldali“, — gyere csak egy pillanatra, pszt... nem akarlak gyanúba keverni! — Félrevonom.

De ő hirtelen kihúzza magát, pajtásosan mellbevág, hogy íme, a nyers erőszak e kirobbanásával palástolja gyöngédségét — és a szokottnál hangosabban mondja:

— Te számár, csak nem képzeled! — s egymás szemébe nézve, egy pillanat alatt látjuk mind a ketten a következőket: én csak tréfálkoztam; ő komolyan vette; tehát van benne valami. Látom rajta, hogy csakugyan jó fiú s azt hitte, hogy én megálázottnak érzem magam vele szemben, ő viszont látja bennem, hogy nem így volt, azt is látja, hogy most jöttem rá ebben a pillanatban arra, hogy ő szeretné, ha csakugyan így volna. Tudniillik, ha ez nincs így, akkor „kiállása“ értéktelen, íme: megbántottuk egymást, ő szégyenli ezt a pillanatot — és én is szégyenlem ezt a pillanatot.

Az emberek sosem hivatkoztak annyit rokonokra, barátokra és ismerősökre, mint most. És sosem tagadtak meg annyi rokont, barátot és ismerőst, mint most. Borzasztó gyöngeségek jele ez. Mindenki úgy érzi, hogy szüksége van erre vagy arra a névre, hogy megtámaszkodjon rája és mindenki úgy érzi, hogy ez vagy amaz a „régí világbeli“ összeköttetés terhére van. Baráti kötelékek felbomlanak és újak, ha szövődnek is, nem értékesek — ilyen óvatos világban, mikor máról-holnapra változik minden, vigyázni kell! ... — s nem felejtetem el, hogy barátom, akinek ölelése elmaradt, egy szóval sem említett előttem *hazát, nemzetet* vagy *népet*.. . nem, csak *személyekről* beszélt és *pártokról*.

Nagyon óvatosan beszélt, intelligens ember és jól tudja, hogy a szavak értelmezése eltolódott és mindenkinek túlfinomodott a füle. Ha X. Y. azt mondja, hogy földhöz kell juttatni a földtelen magyar parasztot, akkor X. Y. nyilas. Ha N. N. azt mondja, hogy földet kell adni a földtelen parasztnak, amikor N. N. kommunista. Aki azt mondja, hogy a hitbizományokhoz is Hozzá kell nyúlni, az már igen veszedelmes bolsevik lehet A. B. szemében. De aki azt mondja, borközi állapotban, ellágyulva, hogy, na, na, azért a zsidó is ember... — az pimasz zsidóbérenc B. A. szerint.

Vigyázni kell, jaj, nagyon kell vigyázni. S mindennek és mindenkinek hányféle fokozata van, finom árnyalatok. Aki csak annyira jobboldali, hogy messzire elkerüli azokat, akiknek valaha távoli közük volt a baloldalhoz, az jobboldaliságban aránylag alacsony rangot visel. Akinek csak egy kicsit is becsvágya, hogy szélsőjobboldali vagy éppen szélsőséges jobboldali rangot érjen el, annak számára egyenesen kötelező időnként nyilvánosan, esetleg karonfogva mutatkozni egy-egy úgynevezett nagyon csúnya zsidóval. Ez a rangjelzése, ebből látni, hogy íme, már annyira jobboldali vagyok, hogy ez sem árt nekem, ezt is megengedhetem magamnak.

Ilyen körülmények között ebben a közhangulatban azután csoda, ha suttogunk? Mert suttogunk, ez kétségtelen. Nem a fülbesuttogott rémhírekről beszélek, de a napi életünk már

úgy át meg átitatódott politikával, hogy társaságban a leggyakoribb szó ez: pszt!...

Bizalmatlanok vagyunk. Suttogunk. S ez a suttogás még gyanakodóbbá, még óvatosabbá tesz bennünket, ez a suttogás már-már megöl bennünket. Halálos mérge ez a szó, hogy: pszt! . . . Nem lehet sokáig büntetlenül használni. Akik meg nem suttognak, azok ordítanak, harsányan üvöltenek; aki ki meri nyitni a száját, az „csak azért is“ hangos, az már nem bírja a suttogást, szegény, s azért ordít. Már úgy elgyávult, hogy vakmerőnek teszi magát. El akarja hitetni másokkal és önmagával, hogy ő erős, ő nem fél senkitől! Pszt... mi az? Hát van mitől félni? Van kitől félni? Van. Egymástól. Halálos bizalmatlanságban élünk egymással s már csak suttogások és ordítások vannak, de nem *beszélhet* többé ember az emberrel.

Teleki Pál gróf annakidején a választói előtt „napjaink legnagyobb Hibái“-ról beszélve, ezt is megnevezte: a bizalmatlanságot. Megnevezte a hiúságot és a rátartiságot is. Ám a hiúság és rátartiság általános és örökös emberi tulajdonságok, nem annyira veszedelmesek s főként nem föltétlenül éppen a mai idők sajátosságai. De a bizalmatlanság már kibírhatatlan. Hajckni játszótársam összehúzott szemmel kérnléget engem, hogy én hová tartozom... és nem tudjuk megölelni egymást. Suttogunk. S ez rettenetes ám, hiszen olyan kevesen vagyunk! Francia tudósok vitatják, hogy Kína lakossága négyszáz millió-e, vagy csak háromszáz millió? ÉS Amerikában egy idény alatt tízmillió ember váltott jegyet csak baseballmérkőzésre. . . — ilyenekre gondolok most — és mi összesen vagyunk valami tizenkét millió körül, s nem borulhatok gyerekkori játszótársam nyakába, Rogy: édes öregem!

Egy elmaradt ölelés helyett írtam ezt a néhány sort, de azt az ölelést nem pótolja semmi. S még hányan tartoznak egymásnak ilyen ölelésekkel! S hogy megkeserednek bennünk ezek a visszafogott mozdulatok . . .

Én elteszem — legalább is megpróbálom eltenni — ezt az elmaradt ölelést és mind az öleléseket, amelyek most elmaradnak. Hátha egyszer mégis csak megtaláljuk egymást és szól-

hatunk egymáshoz. És akkor talán sikerül megmondanom hajdani játszótársamnak, barátomnak, hogy ne nézzen engem többé ilyen gyanakodva a szeme sarkából. Nem rejtegetek semmit és „felfogásom“ — amint az a másik kedves jó ismerős kérdezte — felfogásom, magammal, az emberekkel és végső fokon Istennel szemben csöppet sem változik a napi politika hatása alatt.

Előbb vagy utóbb, de egyszer úgyis mindnyájan megtérünk ebből a furcsa, szép és izgalmas vendégeskedésből s akkor csodálatos cáfolhatatlansággal kiderül, hogy valamennyien, pártok fölött, emberek voltunk. Sőt, ítélet alá kerül az is, hogy embervoltunkat vájjon hogyan viseltük. És nem mentegőzéseképpen mondom, de — drága barátom, hajdani játszótárs! — hidd el, hogy én ölelni akartalak, hidd el, hogy az én mellemet szorongatja ez a félbemaradt mozdulat; hidd el, ha egyszer jó szívvel eljönnél, úgy én azt az ölelést — jóval túl a napi politikán — odaadnám neked. Neked — és bárki másnak is.

XVII. CSÖNGETTEK — ÉS NEM NYITOTTAM AJTÓT

(A szemtanú együgyű csókkal hajlik az eltűnt bizalom nyomai fölé.)

Bizalom! Ezt a vezérszót választom ehhez a fejezethez koromnak és környezetemnek hangos és silány frazeológiájából, ennek a szónak maradt valamelyes csengése abból a régműltből, amikor a fogalom maga még többé-kevésbé élő volt. A bizalom régen meghalt, mint tudjuk, hosszadalmas, ceremóniás kínzások közepette ütöttük agyon, úgy kellett ízekre vagdalni, még mindig vonaglott —, meghalt, mint eleven fogalom, de föltámadt, mint jelszó: Bizalmat! — Bizalmat követelek! — Bizalmat követelünk! — Mienk a nemzet bizalma! — A nép bizalmát bírom! stb.

Most szeretném körüljárni a szót, a fogalmat — bizalom! — megnézegetném, megtapogatnám s beszámolnék róla, hogy... szóval, hogy mit láttam körülötte, milyennek találtam, mint jelszó csakugyan üres-e s mint fogalom végkép halott? Őt választottam ki a fogalmak zürzavarából, a bizalmat, abból az alkalomból, hogy életemben először nem nyitottam ajtót a csöngetésre, hanem a kukucskáló ablakon néztem ki, hogy: *ki az? mit akar?* A szívem körül valami olyant éreztem hirtelen, mint amikor az ember bátran megy lépcsőn, félhomályban s még egyet lép, mikor a lépcső már elfogyott. Igen, ez az a rossz forróság, ami elkapott, mikor a kukucskáló ablakon kinézve kérdeztem: *ki az? mit akar?* — s megéreztem: itt életed fordulóponthoz érkezett, már nem bízol abban, aki becsönget!

Mert életünknek ezek a fordulópontjai. Sajnos, ritkán, nagyon ritkán vesszük észre őket, hajlamosabbak vagyunk hinni a durvább dátumokban: ekkor és ekkor neveztek ki segédtanárrá ... ekkor léptem be a dalárdába, ahol megismerked-

tem V. doktorral, aki azután stb. ekkor és ekkor hoztak össze Micivel s így kerültem a Hengermalom Rt.-hoz. Igen ám, de ezek fölületi dolgok, kézzelfoghatóak. Életünknek nagy, súlyos valóban belső fordulópontjai ilyenek, mint éppen ez az enyém is, ez a mostani, amit körülbelül így tudok el-
tenni: ... én akkor harminchatodik évemben voltam, Budapesten laktunk, nyár eleje volt, hűvös, szeles idők jártak. Lajos ígérte, hogy szerez uszodajegyét... Tiencsin enged-
ményes negyedében megint baj volt... S akkor egy dél-
után egyedül voltam otthon, csöngettek... és nem tártam ki az ajtót! Csak a kukucskaló ablakon szóltam ki: ki az? mit akar? S elmelegedett a szívem körül, amint meghallottam ezt a fakó és idegen hangot s amint észrevettem, hogy nem nyitottam ajtót. Hát ez most már így lesz? Vagy visszajönnek a „régii jó idők“? S ha nem, hát meg tudom szokni ezt? Annyira, hogy észre se vegyem? S életemnek e fordulópontján asztalomra tettem a *bizalom* szót és megtapogattam.

Folyton ki akarják sajtolni belőlem — tehát egészen biztosan nincs. Bizalmat követelek! — ez most a sarkoktól az Egyenlítőig és vissza igen gyakori követelés. De hát lehet a bizalmat kikövetelni és csakugyan bizalom-e az, ha a követelőző fél, miután nagyon megijesztett, megkapja tőlem a bizalom külsőségeit? Bizzál bennem, vagy rögtön pofonütlek! — s aztán ő bízik ebben a kikövetelt bizalomban? Nem bizony, nem bízik, nem teheti. Mire én, a közember: hát bizalmat követelnek tőlem és nem bíznak bennem? Na szép! ÉS elönt mindnyájunkat a tömény bizalmatlanság, vergődünk benne kínlódva és ha nagyon ránk kiabálnak: add a bizalmadat! — akkor kétségbeesve botladozunk eléje: a tied, vidd! — ÉS kárörvendezve tudjuk: csak vidd, olyan is az. — Mert hiszen a bizalmat kikövetelni tőlem nem lehet, csak kiérdemelni. S aki kiérdemelte csak egy picikét is, annak szívesen adom. Ám ez a vak és föltétlen bizalom, ahogyan azt a politika értelmezi: ne kérdezz semmit és ne mondj ellent, én tudok mindent, bizzál bennem! — nem, hát ezt nem tudom adni, ugye, ezzel a bizalommal egyedül Istennek tartozom. De még ő is hagyja, hogy itt-ott egy kicsit rálessek, bekandikáljak a dolgok

mögé s a megsejtettek fölött bölcselkedjek, mosolyog rajtam, de jóindulattal, hiszen tudja, hogy ez a játék mennyire kell nekem. Meglazít egy-egy fétet.. . megereszti a kantárszárat, hadd fussak egyet s gondoljam, hogy magamtól megy az egész.

Amint így forgatom, nézegetem a bizalmat — hogy a mi kis világunkban, mindennapi életünkben voltaképpen mit jelent? — találok egy elég klasszikus példát az igazi bizalomra. Vasárnap kiránduláson mászkálok apró barátommal, Andrissal; nagyszerű dolog, ő is hátizsákot visel már és botot s a Csúcs-hegy tetején, kezét-lábát elvetve, alszik délután, a fűben, egy bokor alatt. Alkonyatkor megyünk visszafelé az éles hegygerincen. A bozót befolyta a szűk ösvényt s Andris még rövid, nehezen baktat lefelé, a kövek csúszósak, oldalt vízmosás és a bokrok magasabbak, mint ő. Felkéredzkedik hát a nyakamba. Vidáman kuksol odafönt és egészen biztos bennem, hogy én nem csúszhatok el. Na jó, viszont én tudom, hogy igenis, én is elcsúszhatok! S ha én itt a kövek között elcsúszok vagy megbotlok, akkor ő, aki olyan bizalommal ült fel a nyakamra, sokkal nagyobbat zuhan, mint én. De ő erről nem tud. Vidáman kuksol odafönt, teljes biztonságban érzi magát s fülemnél fogva irányít. Azt hiszi, hogy attól megyek jobbra vagy balra, mert ő a fülemet kaparássza, fis boldog. Csakhogy ezt a bizalmat nem én parancsoltam rá Andrisra — hanem megajándékozott vele.

Nagyon becses, igen drága ajándék, itt-ott lehet találni még belőle egy-egy szemernyit, főként gyermekeknél, kutyáknál és részeg embereknél.

A közösségek záróvonalai egyre kegyetlenebbül szúrósak. Hányféle igazolvány kellett már két-három évvel ezelőtt is — és minden igazolványnak hányféle külön igazolása mindenféle módon — ahhoz, hogy az ember elutazhassék valahová. S vajjon jegyzeteimet visszaengedik-e a határról? Nem teszem-e gyanússá magam? És fényképezőgépet szabad vinni? fis ha ott vennék egy zsebkendőt, hazahozhatom? És ahhoz, hogy vehessek egy zsebkendőt, elvihetem azt a néhány fillért? Mind ezt megtehetem-e anélkül, hogy beleütköznék annyi és annyi

korlátozó rendeletbe, megtorló intézkedésbe, fenyegető paragrafusba? Nekem mese az, amit „a régi öregek“ — a negyvenötvenévesek mesélnek —, hogy ők még útlevél nélkül, vagy legfeljebb útlevéllel bejárták a fél világot és sehol sem történt semmi bajuk. Csodálatos! Nem is hihető. Nagyon szép, de mese. Hiszen bárhová megyek, gyanússá lehetek azzal, ha megkérdem: hol a legközelebbi kocsmá? Mert ki tudja, milyen titkos pártnak vagy micsodának gyülekezőhelye az a kocsmá. Gyanús lehetek, ha tudom, hogy hol van az a kocsmá és gyanús lehetek, ha olyan nagyon feltűnően nem tudom. Mi csillog azon a fán? Pszt, ne kérdezd, talán rejtett rádióállomás, nem szabad észrevenni, ne nézz oda, elveszik az útlevelédet és nem tudsz hazamenni!

Szűkül a világ, egyre csak szűkül s míg a „technika csodái“ föl oldozzák a határokat, közel hozzák egymáshoz a földrészeket, azalatt voltaképpen az ember az embertől rohamosan távolodik. A bizalmatlanság fojtogató kódében ténfergünk s egy csomaggal háromszor megyek a postára és jövök vissza, mert eltévedek a nyomtatványok rengetegében, amiket ki kell töltenem. Határontúlra küldöm ezt a dobozt, ócska ruha van benne. De nyilatkoznom kell négy-ötféle papíron s két nyelven, mert nem hiszik, hogy ez nekem nem üzlet. Ilyen világ van, hátha valutát csempészek, vagy fegyvert rejtegetek, esetleg nem halt meg Sir Bazil Zaharov, hanem én vagyok ő, ördögi csalárdság! Török Sándor álnéven írással foglalkozom s az „elhalt“ Zaharov képében háromkilós csomagokban géppuskát szállítok a Távolkeletre, csak cselből címezem ide a szomszédba. És hordozom, hordozom a csomagot az ócska ruhákkal a postára és vissza és nem tudom földadni, nem hisznek nekem. Már ott tartok, hogy nem merem felbontani, mert nem bízom magamban, hátha csakugyan nem ócska ruha van benne? Na? És akkor mi lesz? Hogyan higyjem akkor el magamról, hogy én én vagyok? Ki fog engem igazolni?

Ó, bizalom, bizalom... micsoda világ volt az, amikor még kedélyes öregurak, például vizsga előtt, barackot nyomva az ifjúság fejére, azt mondták: bizalom az ősi erényben és a lek-város, túrós derelyében, hahaha! ÉS ez humornak számított

abban az időben, mikor szellemes fiatalok így búcsúztak: most a távozás hímes mezejére lépek. Akkor még nem volt kitalálva például a zsebben hordozható őslévélkivonat. Szükség van rá nagyon, mert ahogy egyre kevesebb és kevesebb becsülete van a nagy és kis politikában az adott szónak, úgy van kevesebb becsülete az adott szónak a művészetben, a kereskedelmi életben stb., magánéletünk lebonyolításában is, mindenütt, tehát kell, hogy legyen mindenkinél minél több írás és még írás és még pecsétek és igazolások ölszámra, mert egyik folyik a másikból elállíthatatlanul s mert nem hiszünk többé egymásnak, hát elborít a *bélyeges* papírok áradata.

Nem hihetünk egymásnak, olyan helyzetekbe hoztuk egymást, hogy kénytelenek vagyunk folyton becsapni egymást. Aki szegény öreg anyjának, mondjuk, tíz-húsz pengőt akar küldeni valahová a Határokon túlra, az nem ritkán bonyolult és súlyos következményekkel járható csalások egész sorozatát követi el. Ám a megtorló hatalom csapdát állít, egy-egy leleplezett ügyből aztán tanulnak üldözők és üldözöttek. S minden egyre finomabb és bonyolultabb lesz, minden egyre zártabb, bizalmatlanabb és bizonytalanabb. Nincs megállás a kölcsönös becsapások láncolatán.

Bizalom... nézegetem a szót, melynek minden tartalma elsikkadt. Hiszen volt idő, hogy jóformán telefonálni sem mertek az emberek s a levelek hangja kezdett megváltozni. Nem bíztak a levéltitokban — hogy az sérthetetlen, törvény is védi —, gyerekes félelemmel suttoztak titkos cenzúrákról, kihallgatott telefonbeszélgetésekről, topogva a régen elszállott bizalom nyomai körül. Hiszen én is, mit csinálók... semmit. Legfeljebb, míg néhányan bottal ütik e nyomokat, én följük hajlok és *megcsókolom*, hátha valami varázslatos erő folytán erre visszajönne. De figyelek, hegyezem a fülemet — semmi nesz... nem jön vissza. Hogy is jönne, hiszen magam mondtam az imént, hogy halott. Vagy csak elszállott? .. Elrejtőzött talán?... Nincs itt, az biztos, és nagyon hiányzik. Eltűnt közülünk s most ha ülünk nyári estén nyitott ablaknál és lent valahol egy gépkocsi gumija kipukkan, mindenki elhallgat s egy kis ideig némán fülelünk: mi volt az? . . . Szeretnék úgy bízni, olyan gyermekien — ahogyan Andris én-

bennem —, szeretnék úgy bízni, hogyha szemtől-szembe agyonlőnek, én halálom előtt még intsek boldogan: ez nem igaz, csak egy pneumatik pukkant.

Írtam ezt naplómbe, akkor, mikor a villamosokon mindenki nagyon megnézte, hogy a másik milyen újságot olvas s azt is jól megnézte, hogy ezt vagy azt az újságot, ez vagy amaz nem alibinek olvassa-e csupán? Figyelték az emberek azt is ez időben, hogy a templomok előtt ki vet keresztet és mekkorát s hogyan? Közben nem vették észre, szegények, hogy éppen ezekben az időkben Isten a legtöbbszöktől nem fogadja el a szent jelet, visszadobja. E napokban egy egyébként nemescélú egyesület hívott meg, vendégül csupán, de még azt sem mondtam mukk — még körül sem nézhettem, hogy a sokféle jelvény közül melyik micsoda —, már elém tették az ívet, hogy töltsen ki: neve, vallása, apja neve, anyja neve, apja vallása, anyja vallása stb. S nem hiszem, hogy tisztán keresztényi szempontok vezették volna a titkár urat e vállatásnál. Nem hiszem, mert nincs bizalmam hozzá. Hogy is volna? Hiszen neki sincs hozzám s nem én kezdtem. A kérdőív fölé hajoltam s bosszúból boldogemlékezetű Kosztolányi Dezsőre gondoltam:

*Beírtak engem mindenféle könyvbe
és minden módon számon tartanak...
ó fogcsikorgatás, ő megalázás,
hogy rab vagyok és nem vagyok szabad.
Nem az enyém már a kezem, a lábam,
és a fejem, az is csak egy adat.
Jobb volna élni messzi sivatagban,
vagy lenn rohadni zsíros föld alatt,
mivel beírtak mindenféle könyvbe
és minden módon számon tartanak.*

S már nem látom tisztán, vájjon magamat vigasztalom-e, vagy másokat akarok vigasztalni, ha azt mondom: a bizalom mégsem halhatott meg, csak nagyon mélyen alszik. Oly furcsa mélyen, hogy suttogásra, ordításra föl nem ébred. Emberi beszédre — talán... — még visszajönne.

XVIII. EGY KIVÁNDOROLT ZSIDÓHOZ

(A szemtanú egy régi levelet idéz, mely idejét múlta és időszzerű maradt.)

Most, hogy már elmentél, hadd beszéljük meg a dolgot. Míg itt ödöngtél a lassanként elhaló lakásban, mégis. . . sok mindent nem mondhattam el. A függönyöket vitték egyik nap, másnap a szőnyegeket és a bútorokat rendre. . . könyveidért jött aztán az ügynök a hirdetésre s fitymálva jártatta végig mutatóujját a köteteken. Harminc fillért ígért darabjáért és mentegetődzött, hogy: kérem, annyi zsidó elmegy, már nincs hová rakjam a könyveket, mikor tudom én eladni ezt, tessék mondani? S legyintettél: vigye! Egy zsidó elment, egy kis zsidó kivándorolt — kicsi zsidó, nem birtokos, nem iparmágánás, nem bankelőkelőség, nem nagykereskedő, kis zsidó — nem is túlságosan képzett semmiben, értelme sem ragyogóbb az átlagosnál s nem gazdag ember, csak megélt. Egy kis zsidó, mondom, és polcáról szép, méltóságos írásokat csomagol össze az ügynök: Vörösmartyt, Madáchot, Aranyt, Petőfit, Széchenyit, Kossuthot, Jókait, Mikszáthot. Van ebben valami keserves humor.

Na, mindegy, szóval abban az utolsó néhány napban sok mindent nem mondhattam el. Te kicsit lenéztél és nagyon irigyeltél, hogy én nem megyek. Hiszen nem mondom, kissé szégyeltem is előtted, hogy itt vagyok, mikor te mégy. .. Hogy ablakomon még függöny s még itt az íróasztalom a helyén, polcaimon a könyvek... de nem tudom, mi a nehezebb: menni vagy maradni?

Azt mondtad egyszer, két-három nappal elindulásod előtt, mikor már zsebedben voltak az írások — már nem lehetett visszatáncolni! — azt mondtad: *most elindulhatok hazát keresni!*

Hát idehallgass! Nem tudom, szabad-e kimondanom vájjon? Polcaimon a könyvek, melyek körülbelül ugyanazok, mint amelyeket tőled egyre-másra harminc fillérjével elvitt az ügynök, ezek a könyvek mind azt súgják, hogyha nem volna *szabad*, akkor is ki *kell* mondanom, vigasztalásodra és keserűségedre utánad kell kiáltanom, hogy nem hazát keresni mégy! Csak egy darab kenyeret. Hazád most lázas, ingerült, kínok hasogatják a tagjait.. . emlékezz csak, jó volt hozzád is, mint minden fiához, mikor még egészséges volt. Holott betegsége csiráit már magában hordta, de titkolta gyermekei előtt. És éppen a legjobbak voltak azok, akik meglátták, hogy beteg. Figyelj csak! Nem új hazát keresni mégy, mert van hazád. Hazát sem személyek, sem rendeletek, sem törvények nem tudnak sem adni, sem elvenni! Tisztázzuk kissé: amit személyek, rendeletek és törvények adhatnak és elvehetnek, az: *állampolgárság*. Nem győzöm ismételni: a fogalmak összekeveredtek — a szavak tartalmát nem az értelem, hanem a politikának egy alantasabb megfogalmazása szabja meg — s hidd ei azt is, hogy nem mindenki keresztény, aki nem zsidó. Elindulhatok új hazát keresni. .. mondtad s neveltél, hogy ne sírj. Csakhogy nem találsz ám új hazát, öregem. A haza hivatalos papírokon ki nem fejezhető valami, a haza: a gyermeki szemmel meglátott táj, az első élmények s a nyelv, amelyen először megszólaltál. Ez a haza. S lehet részed új, nagyszerű élményekben, láthatsz csodás tájakat s megtanulhatsz a miénknél hajlékonyabb nyelveket, de abból egy épkezláb haza nem áll már össze tebenned. Nem lehet, hiszen hazádat magaddal viszed, önmagadban.

Magaddal viszed, értsd meg, s minden hegy és minden víz, amit látsz majd, csak arra lesz jó, hogy a tieiddel összehasonlítsd és lásd, hogy ezek másabbak minden hegyeknél és minden vizeknél. Luxushajó első osztályán utazhatsz talán egyszer az Atlanti-óceánon... s megállsz éjjel a fedélzeten s nézed a vizet... nézed az eget... s egyre keményebben állsz majd ott a fedélzeten: íme, hát ez vagyok én, van ismét hazám, erőm és mindenem. De vigyázz akkor, nagyon vigyázz, újra kezdett életed eredményeivel, amint állsz ottan a fedélzeten, ne nagyon nézd a vizet és ne bámulj soká a csillagokba, mert

akkor elnehezedik a melled s megérzed, egy szempillantás alatt, hogy ezek idegen vizek és idegen csillagok. Talán eszedbe jut akkor a papírhajó, amit aláengedtél a patakon, hogy fusson az édes Marosba, a Tiszába onnan, Szeged fölött, s a Dunába aztán az a papírhajó. . . s akkor bögve borulsz az idegen hajó korlátjára az idegen vizén, az idegen csillagok alatt, bögysz majd, bitang zsidó az éjszakában, s ha meglát valaki, azt mondja: egy bolond magyar sír a fedélzeten, ..

Ez már így van, öregem, ez ellen nem lehet tenni, s jól van így. Nagy víz az Atlanti-óceán... könnyen eszedbe juthat róla a városligeti kedves kis műtő. Ha majd fényképet kapok tőled Palm Beach-ből, amint pálmák alatt állsz a strandon, a háttér az óceán s amott a kiskocsid, a távolban a szálló, „az X-szel jelölt erkély az enyém“, ha majd ilyen fényképet kapok tőled, akkor tudni fogom, hogy szeretnél jönni velem vasárnap délelőtt három kisszakasszal a Váci-úton végig, leszállni valahol a vámon innen s átkelni a Szűnyogszigetre. Szidni a port, a közlekedést, emlegetni, hogy levelet kellene írjunk a BSzKRt-nak, legalább vasárnap állítson be több járatot; szidni a kuglipályát, hogy rossz — dehogysis rossz! — a sört, hogy meleg — dehogysis meleg! — a billiárdasztalt, hogy lejt — dehogysis lejt! — mérgeledni és dühöngeni mindenben, amik nem mérgeledni és dühöngeni valók — de itthon. Mikor a Bútoraidtól búcsúztál, nem mondhattam el mindezt s tudod, szívesebben írok, semhogy beszéljek. Akkor azt mondtam — a bútorokra — nézd, lesz még neked ennél szebb is, jobb is. — S magad mondtad: az lehet... de nem ez! Mindennek jelentősége volt ezekben a napokban, mindenben rejtett célzások voltak a távozó számára. Egy este, emlékszel, mikor nálunk voltál s a rádió a János vitéz-t közvetítette? Ügy nézted ... nézted a hangszórót... kellett, hogy mondjak valamit s azt mondtam: ki tudja, mikor hallod megint? Erre magadhoz tértél és nagyképűen magyarázni kezdted, hogy túlértékelt dolog ez, ami benne népi, az mesterkél, ami nem népi, az kilóg az egészből, stb. Te!... Ha odakint hallanád egyszer a János vitéz-t, akkor ne erőszakoskodj, ne tedd ma-

gad, nyugodtan meghatódhatsz. Van odakint egy orvosbarátom, húsz éve él San Franciscóban feleségével és kislányával. A kislány hároméves volt, mikor kivitték. Tehát föltétlenül amerikai, annak nevelték. Kitűnő gordonkás és elég jól zongorázik, a rádióban is szokott szerepelni, szigorúan klasszikus muzsikus. Ez a kislány, ha cigányzenét hall, mai napig is sír. Nem érti, hogy mi van vele, de sír. Hogyne, hiszen a nagyszülei a zilahi temetőben fekszenek.

Oroszországból még most is jönnek haza soká odamaradt hadifoglyok. Húsz-huszonkét esztendő t töltöttek Oroszországban, meglett ember korukban mentek ki s mint oroszok térnek vissza. Húsz-huszonkét év alatt a debreceni gazdafióból mozgásban, hangban, szeme nézésében, arca szögleteiben és vonásai-ban orosz paraszt lett. Amerikába szakadt szlovákok húsz-huszonöt esztendő után yankee-arccal érkeznek vissza. Rög-tön az első nemzedék. De még a harmadik nemzedékben is vannak elrejtett hangulatai az óhazának s kibukkannak egy-egy színre vagy hangra. Hát így tebenned hogyne volnának. Negyvenegy esztendős vagy s örökre emlékszel majd arra az estére, amikor utoljára hallottad a János vitéz-t — itthon. S ezért — figyelmeztetek — a haza már máskor is, sokszor, nagy betegségek idején, bizony volt úgy, hogy mostohán viselkedett a gyermekeivel. Elüldözte, néha éppen a jó fiait. Nemcsak a zsidóit, a fajtisztákat is.

Azért figyelmeztetek erre, mert tudom, hogy az események könnyen kiváltak egy kényszerű csakazértis zsidóságot. Ez igazán érthető. De kergesd el magadtól ezt a hangulatot. Igaz, nem volna csoda, ha a zsidó is disszimilálna, de ne tedd, könyörgöm, ne tedd! Mi lesz a hazáddal, ha mindenki disszimilál! Egyik azért, mert túlj ól megy dolga, a másik azért, mert túlrosszul megy dolga. Egyik azért, mert a haza túlzottan dédelgeti, másik azért, mert a haza megtagadja. Akiket el-kényeztetnek, azok csak disszimilálnak — a megtagadottaknak ki kell tartani! Ha a haza fölgyógyul majd . . . talán igazságot tesz, körülnézve: ugyan kik voltak velem a nehéz órákban akkor, mikor igyekeztem nekik még nehezebb órákat szerezni. Akkor kiderül ám, hogy vannak a hazának igen rossz és hűtlen fiai, nagyon számosan, akik nem zsidók.

Nagyon kérlek — de igazán ne haragudj érte — kérlek, ne légy szemtelen és ne akarj mindent jobban tudni odakint. Légy egy kicsivel szerényebb és tudj csakugyan. Viseld rendesen magad, nehogy miattad rosszat mondjanak — hazádra. Ha kérdezik mi vagy, csak mondd meg őszintén, hogy magyar vagy. Mondd meg ott is, ahol pillanatnyilag talán szívesebben fogadnának, mint „üldözött zsidót“. De ne tedd ezt, kérlek, te csak valld be, hogy magyar vagy. Ha kérdeznének, mondd el, hogy itthon minden jó és minden rendben van. Valld be nekik, hogy a legszebb folyó a Tisza, meséld el a hegyeinket, szülővárosodat jelöld a legszebb városnak, ne felejtssd, hogy ki-ki oda való, ahol a halottai fekszenek... s ha kérdik, hogy akkor miért jöttél el? Akkor hazudj. Hazudj valami vidámat és könnyelműt. Vagy mit tudom... esetleg mondd, hogy embert öltél, azért kellett eljönnöd; mondd azt, hogy idegen pénzhez nyúltál; mondd, hogy lázongást szítottál az ország rendje ellen; mondd azt, hogy ellenséges hatalmakkal szövetkeztél... — különben ne, ne, ilyeneket ne mondj, hümmögjél, csak hümmögjél inkább... vagy hopp, megvan! Mondd ezt — s húzd ki magad hozzá —: hazám hatalmas és azt tesz, amit akar! A haza úgy akarta, hogy eljöjtek, hát eljöttem. Hencegij ezzel, érted? Dicsekedjél! Ne hagyd sajnálni magad s ha valami jót teszel, valami nehéz munkát jól elvégeznél, nagy feladatot megoldanál, embert mentenél ki vízből vagy tűzből s dicsérnek, akkor súgd meg, hogy zsidó is vagy. Súgd meg, hadd tátsák a szájukat és mondják: mi-csoda nemzet lehet, hogy még a zsidója is ilyen! Ilyen a fölösleg, amit kidobál magából!

Igyekezted vigasztalni magad ezekben az utolsó napokban, jól láttam. Mentél végig a pesti Dunaparton s átmutattál a szigetre, hegyekre és mindenre s mondtad: mit sajnálok ezen itthagyni? Hiszen végre is semmi nem az enyém! Hogy miért mondtad ezt? Mert igenis a tiéd is mindez, jól érzed, jól tudod, hogy a tiéd is és elátkozlak téged, hogy semmit ne tudj feledni ebből soha! És tudd meg, hogy ezzel az átokkal megáldottalak: bárhová mégy, ez marad a hazád! Vigasztalás kell? Gyermekmeséket olvass. Olvasd a Jancsi és

Juliská-t például. Szegény Jancsit és Juliskát kitétték a szülei az erdőre, hogy elveszejtsék őket s odahaza két szájjal kevesebb egyék. Az apa — édesapa, de jaj, a mostohaanyára hallgat —, nagynehezen, de rááll a gyermekpusztításra. Hiszen tudod a mesét. Jancsi és Juliska odakint az erdőben vadállatok és boszorkányok között jól megállották a helyüket, sok viszontagság után hazakerültek, a gaz mostohaanya meghalt s ők az édesapával most már boldogan éltek tovább. És még sok mese van. Például: A király ruhája... Emlékszel? Tulajdonképpen nincsen ruhája, de a buták és nagyképűek nem merik bevallani, hogy nem látják. Aztán az Ezeregyéjszaka világa.. . Aladdin és a csodalámpa... Ali baba és a negyven rabló... Olvass meséket!

\$ S ha baj lesz, akkor siess haza, hallod! Fegyverbe ne állj idegen zászló alatt! Gyere haza! Tudod, milyen szép lesz.. . Itthon várnak a régi fiúk, akikkel 1916-ban német kommandó alatt Falkenhain generális vezényletével védted az Olt vonalát... Gyere! Véredet beissza a föld, ez az édes, drága, buta anyaföld, melynek semmi eszköze nincsen hozzá, hogy megmérje, hogy a vértestecskéken kipróbálja: ez piros, ez meg kék... ez bessenyőből lett, amaz kun ivadék, ez szlovák, amaz sváb, örmény, székely.. . századokkal ezelőtt menekült francia nemes és burgenlandi német kései unokájának ereiből csordul amaz... s tán zsidóé emez. Hjjaj, nem kérdi ezt ez a föld, sose is kérdezte, csak issza, issza, egyformán. Megissza a tiédet is, öregem. Közös Istenünk, aki erre a földre rendelt, visszaveszi a lelkedet, ne félj. Földi öntudatod utolsó lobbanásával mégis csak azt a tájat zárod a szemhéjad mögé, mely gyermekkorodé volt. S a szó, ami utolszor elhagyja az ajkakat — anyád, kedvesed, vagy gyermeked nevét, talán Istent mondd, vagy ennyit, hogy: jaj . . . — magyar lesz az a szó, nem lehet más! S ha arcod kisimult a végső mozdulatlansághoz — a föld íme, nem dobja ki gyűlölt, idegen véredet, elfogadja! — akkor ez a hazád! Nincs rendelet, mely ehhez a mozdulatlansághoz hozzányúlhat, nincs földi kéz, mely elröppent lelkedet megcibálhatná, nincs hatalom, mely megtilthatná a vizeknek, szeleknek, a nap sugarainak, a természet egész összjátékának,

mely odakiálthatná: hé, hé, a többiből lehet, de ennek a porából ne varázsoljatok elé se fűvet, se fát, se gyümölcsöt, se gabonát, mert ez, bár igaz, hogy itt élt és itt halt meg, de nem volt se kun, se bessenyő, se szlovák, se sváb, ez csak zsidó volt!

Nem, nem, ettől ne félj. Utolsót lobbanó szemedből azt a tájat el nem veheti senki és fű lesz belőled, meg fa, csak úgy, mint a többiből. Ne feledd ezt... Hát szervusz, öreg... Egészen elérzékenyedtem a saját leveleimen. Szervusz. Segítsen az Isten, hogy bármilyen jól megy a sorod, boldogtalan lehess és kívánkozz — haza. Ha átkom és áldásom megfogamzik, akkor nem vagy hazátlan bitang, akkor hazád van önmagadban, egyre szebb, egyre szabadabb, egyre boldogabb hazád. Isten segítsen.

XIX. HALHATATLAN ROMANTIKA

(A szemtanú a romantika élő voltát és szükségességét bizonygatja.)

Most figyeljünk csak, a rohanva változó körülmények között, hogyan alakul, formálódik a dolgoknak új romantikája. Az ember a veszedelemben!... amint a gépei között tesz-vesz riadtan és marconán, bizakodással és gyanakodva s vezéreit lesi: mi lesz?!

Ebben a háborúban — amely körül topogunk — jóformán alig látszanak az emberi arcok, mindaz, ami „készenlét“, az vas és vasbeton, acél, gáz, gőz, villamosság. Nem látszik az ember — de ott van a gépek mögött.

A diplomáciák nyüzsgése lihegő és izzadtságos, pompa nélküli és szintén gépesített. Civil urak rohannak ide-oda abban az időben, repülőgépeken, kis táskákkal és hajnalban gallért, nyakendőt már ledobva, túlórázó hivatalnokok birkóznak a rejtjeles táviratokkal. És mégis, az egészet át meg átszövi a legtisztább és egyre jobban kiterébélyesedő romantika. A közfelfogás általában egy kalap alá veszi a nemes romantikát — amely nélkül nem lehet embermód élni — a híg szentimentalizmussal. Ez az utóbbi nem más, mint a cinikusok hamis bizonyítványa. Nem erről beszélek tehát, hanem az igazi romantikáról, amely belőlem, az emberből árad a dolgokra, történésekre, tárgyakra s nem megfordítva. Nem a holdsütötte jegenesor a romantikus — én vagyok az, hogy annak látom. S ha jó festő vagyok és őszintén annak láttam, úgy remek képet festek belőle, bár előttem már néhányszáz megfestették. Ha rossz festő vagyok, akkor dilettáns érzelgősségemen keresztül giccses mázoló vagyok ugyanabból.

Habos lovon vágat a futár a király üzenetével... nem, hát ez már nincs. Útszéli fogadók, melyeknek padlásáról utána

lőnek ... a postaállomás ... a lóváltás izgalmai., leeresztett sorompók, amiken átugrat, ez mind nincs. Egy puhakalapos, felöltős, táskás, esernyős úriember ugrik ki a repülőgépből — és ez éppen olyan izgalmas és éppen olyan romantikus. Emlékezzünk csak, mikor Sir Horace Wilson szállott le a tempelhofi repülőtéren, táskájában Chamberlain üzenetével; később Sir Neville Henderson lépett ki a gépből, jobbában táská, baljában felöltője és esernyője s tessék csak figyelni: éjszaka van, fényszórók világítják meg a gépet, mellyel ő brit királyi felvétele nevében érkezik a követ... fények szaladoznak a téren ... telefonüzenetek futnak, rádió kattog, a rendőri autóban morzézna... a kancellári palotában Hitler vezérnek jelenti valaki: megérkezett. És aztán tárgyalnak. Éjféle tárgyalás ez... csak tessék figyelni — éjféle tárgyalás. A követ lova nem tüsszög a kapu előtt, nem toporzékol, nem hányj a-veti csótáros fejét, hogy a szegény kis apród azt sem tudja, hova kapjon — ez mind nincs. De gépkocsija készenlétben áll — a sofőr ki nem szállhat, keze a volánon — s kint, a Tempelhofon, ott a másik gép. Amint beugrik az ülésbe, csak éppen kattann az ajtó mögötte s már fölzúg a motor — alant a hangárok, fények és árnyak az éjszakában, fönt a csillagok, mind, mind kulissza — s a futár elindul a válasszal. Az egésznek a hangulata ugyanaz. Csak az eszközök változtak ebben is, de az ember maradt.

Itt közlök egy ma olyan réginék tetsző, de nem avuló lap-tudósításból néhány sort. Nyilván nem romantikus írásnak szánták, sőt tömör tájékoztatónak, rövidnek, tárgyilagosnak. Egy „hír“ az „anyag“-ból, de benne lüktet a kor, az események romantikája. Gyöngébbek kedvéért dült betűkkel írom azokat a szavakat, melyek az egész közlésnek inég külön romantikus aláfestését adják:

„1939 augusztus 28-ának *utolsó órájában* Sir Neville Henderson, Nagybritannia berlini nagykövete, *ott ült a wilhelmstrassei palotában, Hitler kancellárral és Ribbentrop külügy-miniszterrel szemben*, negyedik jelenlevőként pedig *az immár legendás hírűvé vált Schmidt dr.*, aki tolmácsi szerepet töltött be. Ennek a négy embernek együttléte felé lélekzetviasszafojtva figyelt a világ, ami természetes is, hiszen *Anglia nagykövete*

csak kevéssel előbb szállt le a tempelhofi repülőtéren és hozta magával kormánya válaszát. Hitler kancellárnak arra az üzenetére, amely a német-lengyel kérdés „így vagy úgy“ való rendezéséről szólt. *Ezen az augusztust éjféli órán* Henderson nagykövet, miután átnyújtotta kormánya válaszát, szóbeli fejtegetésekkel egészítette ki azt, ami a jegyzékben van.“ — Ugye? S még hozzá mindjárt elől a nagykövet teljes címe, ünnepélyesen: Sir Neville Henderson... — s nem köznapian Anglia, hanem Nagybritannia ...

A gépek, s főként persze a harci gépek a világháborúban főpróbát tartottak. Azóta folyton az utolsó simításokon dolgozunk — az ember és gép nagy összjátékán —, ez folyton javul s az elkövetkezendő időkben borzalmasan tökéletes lesz. Szinte csak most volt még, hogy azt írtam, vájjon mit énekelnek majd a népek egy eljövendő háborúban? Mert dalolni kell, hiába, anélkül nem megy. De mit? Lóról lehet dalolni, de lehet-e tankról és gázokról? Azóta már megtudtam, hogy lehet. Kis harckocsim elringat, mint jó anya a fiát.. — énekeltek a Kárpátaljára masírozó fiúk annakidején, akikkel Nagyszőlősen akadtam össze, már beszéltem erről. Az azóta elhalt Chamberlain egyik „régii“ beszédéből milyen egyszerű felsorolás ez: „Anglia légvédelme a teljes felkészültség állapotában van. A léghárító ágyúk helyükön állanak. A lehorgonyzott léggömbök, a hozzájuk erősített acélhálókkal, teljes felkészültségben vannak. A megfigyelők bármely pillanatban szolgálatba állhatnak.“ — Léghárító ágyúk, léggömbök, acélhálók, stb. Igen ám, de: *köztük emberek!* S ez teszi romantikussá e szigorú felsorolást. A lova nyakára hajló „figyelő lovas“ — romantikus kép. De épp oly romantikus a léghárító osztag fülelő szerkezete előtt guggoló órásságéd. Mint kép is az. A „kardja élet vizsgálható kuruc vitéz“ lehetne őse a másik, az időszerű képnek: amint a pilóta indulás előtt körüljárja gépét, még egyszer benéz a motorházba s valamit megpiszkál, amiről sejtelmem sincs, hogy mi lehet, de talán az élete ezen múlik egy félóra múlva. Csupa nagy, forró, romantikus kép. Még át sem lehet tekinteni az egészet, persze hogyan is lehetne. A londoni vakok például

— a vakok, akik az útfélen, a Krisztus sebére, egy kis alamizsnáért könyörögnek, a vakok, akik az útkereszteszödéseknel megszólítanak: kérném szépen átvezetni! — a vakok jelentkezők vezetőnek, hogy segítsék az elsötétített városok épszemű látóit.

Ők megszokták a sötétséget, ösztönük jobban működik, majd ők vezetnek! Igen, majd mi, mi, a vakok, ugye szükség van reánk! Micsoda eposz kezdődött!... a világtalanok egymásnak rontanak s a vakok előjönnek, a kezüket nyújtják: *majd mi vezetünk.*

Hogy egy nem háborús és nem időszerű példát mondjak az örök romantikára, mely nem változik — legfeljebb alakul, a körülmények során — de kíséri az embert, benne él és segíti embernek lenni: néhány sor Szófja Andrejevna, — Tolsztoj felesége — (emlékirataiból. „Leo Nikolajevics ajánlatának az elfogadása után csak egy hétig voltam menyasszony. Szeptember 23-án este a Szent Isten Anya templomában összeadtak bennünket s Jasznaja Poljanába hajtattunk egy alváásra berendezett új, hatlovas hintóban. Fullajtár lovagolt előttünk. Kíséretünkben volt Leo Tolsztoj hű szolgája, Alexej Stepanovics és öreg dadája, Varvara.“ — Hát ez tömény dolog. Esküvő este, aztán hatlovas hintón tovarobogni az éjszakában, fullajtár a hintó előtt, hűséges szolga és öreg dada ... — már nem is fér több a képre. A maga idejében persze, ez nem volt ilyen feltűnően romantikus. Ma annyira romantikus ez a régmúlt esküvő, amennyire romantikus egy jövőbeli kép ugyanez alapon: esküvő után vadonatúj rakétagépen indulás holdkörüli útra. De futja a képből elég a jelenre is. Mondjuk egy a Tolsztoj Leó Nikolajevics és Szofja Andrejevna akkori társadalmi állásának, vagyoni állapotának, életmódjuknak megfelelő mai pár ugyanebben a helyzetben: „miután Géza megkérte a kezemet, csak egy hétig voltam menyasszony. Szeptember 23-án este a Kapisztrán János-templomban összeadtak bennünket s egyenesen Mátrabükkösre hajtattunk egy nyolchengeres, hálószobás, fürdőfülkés, rádióval, minden komforttal berendezett vadonatúj Lancián. Velünk volt Géza titkársa és hűséges öreg inasa“.

Mikor Geraldine királyné menekült Tiranából, mindenki olvashatta saját szemével, hogy a királyné nem gyalog vagy lóháton fut apró gyermekével, vad erdőkön, vízmosásokon keresztül, hanem dadával, nőrsszel, orvossal autón menekül. De a dolgok hangulata ez volt: *menekülő királyné, kis gyermekével*. Sőt egyszerűbb emberek vele kapcsolatban így mondták: *kisedével*. Ezt a szót magyarul csak kivételes, alkalmakkor használjuk, hétköznapra *túl föllengzős*. De most *így* mondták, meghatva az emberek, sóhajtva és fejszóválva: *a királyné menekül kisedével...*

Holott a mi időnkben a nagy eseményekben rejlő romantikákat meglehetősen destruálják például a fotóriporterek. Ott vannak mindenütt és lekapják a sorsokat intéző nagyurakat abban a pillanatban, amint éppen az orrukat vakarják, fintoognak, cigarettára gyútanak, fogpiszkáló után nyúlnak, stb. A fotóriport tiszteletlen műfaj. Művelője nem várhatja be, míg a mozgások elülnek, az arcok vonásai méltóságteljessékké állanak össze; a lencse mozgást keres, apró mosolyokat — amikből aztán következtetni lehet — elfelejtkező pillantásokat keres, szóval összekeres és talál mindent, ami alkalmas arra, hogy *megilletődöttségemet* zavarja. S ezen *is* áttöri magát a romantika, hiába, nem lehet bírni vele. Ott bujkál az államfők szeme pillantásában, hadvezérek csizmája körül, ágyúk csövében, repülőgépek berregésében bukfencezik, végigrobog a templomok és anyakönyvi hivatalok előtt, ahol sietve esküsznek a háborús párok, mindenütt ott van és segít elviselni a dolgokat. Segít az anyának, hogy könnyein keresztül büszke is tudjon lenni a fiára; segít a fiúnak, hogy élvezni tudja saját lépteinek dobbanását, ó, sok mindenben segít, nem sorolom fel. Az emberek mindig meghatódnak az általános nagy emberi megmozdulásoknál és elérzékenyednek attól, amit csinálnak. Ezt a sok szépet mind mi csináljuk, emberek? S ezt a sok csúnyát? Ezt a sok borzalmasat, ezt is? Ezt is, igen és meghatódik az ember a saját dübörgésétől, meghatódik az óriási jótól és az óriási rossztól egyként és előmlik a romantikában. Különben nem is bírná ki...

XX. KRISZTUS „GYILKOSAI“ ÉS A KRISZTUS-TOLVAJOK

(A szemtanú elmondja, hogyan prédikálna ő a mai napon, ha pap volna.)

Alapige: „Meg kell tisztítani a társadalmat a zsidóktól, Krisztus Urunk gyilkosainak utódaitól“.

(Részlet egy agitációs szónoklatból, mely egy dunántúli faluban hangzott el s a sajtóban is megjelent.)

T o v á b b á : Máté evangéliumának 26. fejezete, 51—54. versei s ez így szól: „És ímé **egy** azok közül, kik Jézussal valának, kezét nyújtván kivoná az ő szablyáját, és mikor a Főpapnak szolgájához vágott volna, elvágá az egyik fülét. Akkor monda annak Jézus: tedd el a te szablyádat helyére: mert valakik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniek. Avagy gondolod-e, hogy én nem kérhetném az én Atyámat, hogy most ide, énmellém adna többeket tizenkét sereg Angyaloknál? De mi módon telnének bé az írások, hogy így kell lenni?“

Testvéreim — mondanám, ha pap volnék — szeretnék mai beszédemben olyan pompázatosan egyszerű lenni, mint Máté evangélista, aki evangéliumát végezvén, ekként tolmácsolja az Úr parancsát.

„És hozzájuk menvén Jézus, szóla nékik, mondván'. Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön. Elmenvén azért, tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén

őket az Atyának, a Fiúnak és a Szent Léleknek nevében tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek: és imé, én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig, Ámen!“

S szeretnék olyan világosan és okosan, olyan kézzelfogható egyértelműséggel szólni hozzátok, mint a Saulusból Paulussá tisztult apostol, aki a Galátzia-beliékhöz írott levelének harmadik részében a 23—29. versekben olyan félreérthetetlenül közölte, hogy kik számítanak kereszténynek — öelötte.

„Minek előtte pedig eljött a hit, törvény alatt őriztettünk, egybezárva az eljövendő hit kinyilatkoztatásáig. Ekként a törvény Krisztusra vezérlő mesterünkké lett, hogy hitből igazuljunk meg. De minekutána eljött a hit, nem vagyunk többé a vezérlő mester alatt. Mert mindnyájan Isten fiai vagytok, a Krisztus Jézusban való hit által. Mert valakik a Krisztusban megkeresztelkedtetek, Krisztust öltöttétek jel. Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férj, sem nő: mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, tehát az Ábrahám magva vagytok, és ígéret szerint örökösök“.

Ám bűnösebb vagyok Máténál és oktanabb Pálnál, ezért csak a magam silányabb szavaival szólok hozzátok és ahol gyöngeségemet érzem, ott értük kiáltok, hogy segítsenek.

Testvéreim — mondanám, Ha pap volnék — most nagyon vigyázzatok, hogy el ne vesszetek a gyűlölködésben, mert míg a napi politika kavargatja körülöttetek az időknek régen prófétált viharait, azalatt ügyesen megpróbálják kilopni belőletek az élő Krisztust. Lehet, hiszen az lehet, hogy a zsidók megfoghatkoznak, de higyjétek el, hogy a keresztények nem szaporodnak, már mint azok a keresztények, akik valóban „Krisztust öltöztek fel“. Félő az is, hogy a zsidók nagy része keresztényinek tekinti azt, ami történik, — elhíve a hamisságokat, amiket a hordókról kikiabálnak az útfélen — és aki gyöngö, az még jobban eltávolodik a kereszt lényegétől. S hát azok a

keresztények, akik engedve az időknek, kereszténységüket világi érdemként viselik, követelve érette előmenetelt és aranyat, vájjon azok bemennek-e „az ő Atyjoknak örökébe?” Bizony, nem mennek be.

A tömeget nem nehéz megvadítani, gondoljátok csak el, mindig a tömeg az, amely ordítja „Vesszen! Üssük agyon! Feszítsd meg!” de ha szembe áll közületek egy énvelem, akár a legmegvadítottabb is, és van bennem Krisztusból annyi, hogy mindkét fegyvertelen kezemet fölmutatva előtte, a szemébe nézlek. .. vájjon öklével az arcomba vág-e? Ha leolvashatja rólam, hogy nézd, én is ember vagyok, anyától lettem, mint te és életem története ez és ez, hallgasd meg örömeimet és bánataimat . . . sírok és nevetek, mint te s egyetlen szürke napom, mikor nem történik velem semmi, a kalandok végtelen sorozata, éppen úgy, mint a te napjaid! Nézd arcomat, melyet éppúgy a maga képére teremtett Isten, mint a tiédet.. . nézd a szememet, mit látsz benne? Mondd ki, ne resteld!... örülj neki, mondd ki... Na, ugye, hogy önmagadat látod a szememben. Hiába, ez így van, ha két ember egymás szemébe néz, mindegyik meglátja önmagát. Hát kérlek benneteket, próbáljátok egymás szemébe nézni.

Testvéreim, — mondanám, ha pap volnék — emberek, segítség! — kiáltanám, ahogy a torkomon kifér — emberek, a napi politika kavargatva benneteket a prófétált viharokban, már a legvadabb jelszóig is elment izgalmában: üssétek le a Krisztus-gyilkosokat! Hatásos kiáltás, jó fogás, komisz fogás: bosszú Jézusért! Vessétek csak egybe a két szót: bosszú . . . Jézus! Mi ez? Füleljetek csak... ez az ó-testamentom félreértett szelleme — *bosszú* — evangéliumi álöltözetben: *Jézusért!*

Hát Jézus halott?! Halott volna, persze, ha akkor régen el nem hangzik a „feszítsd meg!”, hogy beteljenek az írás szavai, úgy, ahogy ő régen megmondta, — halott volna és nem volna Krisztus, nem volna Megváltó, és akik őérette bosszút kiáltanak, önékülé valók. Kiáltásukkal megtagadják a Megváltó eljövetelét s megcsúfolják a megváltás tényét és örökös folyamatát. Krisztus azáltal él és azáltal Megváltó, hogy „meg-

gyilkolták“, hogy beteljesedjenek az írás szavai s hogy föl-támadva, bevihessen az örök életre. Eljöhetne-e a húsvét, — s mind az eddig volt és még eljövendő húsvétek — ha az írás szavai be nem telnek, öt meg nem feszítik s föl nem támad harmadnapon, hogy a tanítványok előtt menjen Galileába? Nem jöhetett volna el.

Azért jól vigyázzatok, emberek, egymás szemébe nézve vizsgáljátok meg magatokat, mert míg a világ minden szélein lassan pörkölődni kezd, ti „a halott Krisztus“ gyilkosai után futtok és közben kilopják belőletek az élő Krisztust. Mi lesz akkor veletek? Eljövendő viharoknak csak kezdete ez, — amint írva van Máté evangéliumának 24. részében, a nyolcadik versben —, s ti ott álltok majd a viharok bömbölése közepette, süketen és vakon! Krisztus nélkül. Hiába kiabáltok, szavatok nem hallatszik már akkor és ti nem halljátok a Szót.

Testvéreim, — mondanám, ha pap volnék —, Krisztus azáltal él, mondtam, hogy megfeszítették. Ha ezt az élő Krisztust kilopják belőletek, — vagyis, ha csakugyan „meggyilkolták“ őt —, akkor nem ő volt a Messiás. S a zsidók akkor várhatnak tovább új Messiásra, *de ti már nem*. Ha Krisztust „meggyilkolták“, akkor jöhet bárki és mondhatja, én vagyok a Messiás, engem vártatok! Isten engem küldött! ő — a Názáreti —, meggyilkolva fekszik, holtan. Én vagyok, az Igazi, s míg ő üdvösséget ígér halhatatlan lelketeknek, én jólétet ígérek a halandó testnek, csak utánam jertek! ő halott. . . . Ama zsidók megfeszítették Jézust, — hogy beteljenek az írás szavai —, de odébb s odébb viszik a keresztet, melynek éppen ezért csak nehezét érzik, gyönyöreit nem. Magamat gyöngének érezvén, az írást veszem most már elő: Czesarea tartományban, — melyet Filep királyról neveztek —, miután Péter már vallást tett volt, először jelentette Jézus szenvedéseit. Máté így mondja ezt:

„Az időtől fogva kezdé Jézus jelenteni az o tanítványainak, hogy néki Jérusalembe kellene menni és sokat szenvedni á Vénéktől és a Papi fejedelmektől és az írástudóktól és megöletnie, de harmadnap feltámadnia“.

Galileában jelenti Jézus másodszer, hogy mi vár reá.

„És mikor Galileában volnának — mondja Máté —, monda Jézus a tanítványoknak: Az embernek Fija jönendőbe adattatik az emberek kezekbe. És megölik őtet: de harmadnapon feltámad“.

Mikor Jeruzsálembe elindultak, akkor jelentette Jézus harmadszor szenvedéseit, Máté szavaival így:

„Íme, felmegyünk Jerusálembe és az embernek Fija elárultatik a Papi fejedelmeknek és az írástudóknak és halálra kárhoztatják őtet. És adják őtet a pogányok kezekbe, hogy megcsúfolják, megostorozzák és megfeszítsék; de harmadnap feltámad“.

Folytathatnám ... mondjam-e Esaiás ígérését könyvének hetedik részéből, vagy menjünk vissza Mátéhoz: „Az embernek Fija jól lehet elmegyén, amint meg vagyon írva öfelőle: de jaj annak az embernek, aki által az embernek Fija elárultatik...“ Hiszen Júdás dolgait és Péter ártatlan árulását hogy elmondta a tanítványoknak, jóelőre mindig! — s milyen világosan tudja Máté, mikor már régen „elvégeztetett“: „Minekutána pedig megfeszíték őtet, megoszták az ő ruháit, sorsot vetvén azokra, hogy betelnék a Próféta mondása: megoszták magok közt az én ruháimat és az én köntösömre sorsot vétének“. Vissza lehet lapozni az ó-testamentomba, a Zsoltárok könyve 22. részébe, a 19. vershez íme, erre utal Máté: „Mert körülvettek engem az ebek és a gonoszoknak serege megkörményezett engemet: által likasztották kezeimet és lábaimat; megszámlálhatnám minden csontjaimat: ők pedig csak néznek és tekintenek énreám. Az én ruháimat magoknak elosztották és az én köntösömre sorsot vetettek“. Akinek nem elég, az olvassa Márk evangéliumának 15. részéből a 28. verset s onnan visszamehet megint Ésaiaéhoz és véssze eszébe az egész 53. szakaszt. Én már nem idézem tovább. Mert szeretném, ha ki-ki maga nézne utána, ki-ki maga lapozná fel a Könyvet, ajánlom keresztényeknek és zsidóknak egyként,

Testvéreim, — mondanám, ha pap volnék —, azért sem idézem tovább a könyvet, mert hiszen Krisztus élő voltának bizonyosságául ím az idén is eljött a húsvét. Aminek igen csekély részét én itt elmondom, annak teljes egésze benne van a nagyhét három délutánjának gyászszolozsmáiban. A zöldsütörtöki mise közben úgy-e, elnémult az orgona a Glória után ... megkezdődött a legmélyesegebb gyász ... Nagypénteken fölolvasták a Megváltó halálának próféciáit. . . Nagyszombaton a napi mise már az Üdvözítő feltámadásának örömet sugározza, a Glóriára megszólaltak az orgonák és a harangok s eljött a húsvét.

Betelt az Írás: megfeszítettett és föltámadott. Egyik a másik nélkül nincsen. A maga sírjába temette a jó Arimáthiai József s „nagy követ tett a koporsó szájára és elmene“. Hiába pecsételték meg a követ a papi fejedelmek és farizeusok, hiába őriztették, „az Ür Angyala, mikor mennyből szállott volna és odajárult volna, elvévő a követ a koporsó ajtajáról“. A ti hiteteket is most temetni akarják. A sír szája elé nagy követ hengergetnek, lepecsételik és őriztetik a farizeusok. Hogy amíg a hitetek szunnyad, eljöhessenek az ál-Messiások és prédikálhassanak az útszélen, hogy beteljenek az Írásnak minden szavai, úgy, amint ő megmondta az Olajfák hegyén:

„Mert sokan fognak eljöni az én nevemben, kik ezt mondják: Én vagyok a Krisztus és sokakat elhíttetnek. Következik ez is, hogy halljatok hadakozásokat és hadakozásoknak híreit; meglássátok, hogy meg ne háborodjatok: mert szükség mindezeknek meglenniük, de még akkor nem léssen vége. Mert támad egyik nemzetség a másikra, egyik ország a másikra és lesznek éhségek, döghalálok és földindulások minden helyeken. Mindezek pedig csak kezdeti lesznek a sok nyomorúságoknak. Akkor megnyomorítanak titeket és megölnék és gyűlölségesek lesztek minden népek előtt az én nevemért, ÉS akkor sokan megbotránkoznak és egyik a másikat elárulja és egyik a másikat gyűlöli, ÉS sok hamis Próféták támadnak, kik sokakat elhíttetnek, ÉS mivelhogy a bűn igen megsokasodik, az atyafiúi szeretet is igen meghidegedik sokakban. De aki végig megmarad, az idvezül“.

Ezt prédikálnám a mai napon, ha pap volnék. De csak közrendű ember vagyok s írtam mindezt kínzó félelmemben, hogy most, mikor még nagyobb veszedelmek vetik előre rengéseiket, a zsidók kenyér nélkül s a keresztények Krisztus nélkül maradnak. Isten, vedd el a kenyeret, — így imádkoztam volna, ha pap lehetnék... —, vedd el a kenyeret, de Magad maradj. A kenyér e földi vándorlásra, testünknek táplálására való, de Krisztus az igazi kenyér, mely az örökkévalóságra szól. Ám nem vagyok pap és nem vagyok annyira bűn nélkül való, hogy kérhessek is. Csak belenyugodnom és megköszönnöm szabad. Holott most kérni szeretnék magunknak, mindnyájunknak, ÉS találok *egy* verset, — „Gyötrődés a Getsemáné kertjében.. .“ — így nevezik a fejezetet Máté evangéliumában — találok néhány szót, éppen azokat a szavakat, melyek Jézust olyan igen nagyon emberi közelségbe hozzák. E néhány szót többszámba téve, talán elismételhetem: Mi atyánk! Ha lehetséges, múltjék el e pohár mi tőlünk: mindazáltal ne úgy legyen, amint mi akarjuk, hanem amint Te.

XXI. ANGYAL A TÓ FÖLÖTT

(A szemtanú javunkra magyaráz egy látományt s e magyarázatban megnyugszik.)

Angliában is kiadtak a jelszót, hogy virágok helyett inkább zöldségféléket kell termelni. A királyi parkok jó részét most erre rendezik be. Stockport város híres ligeteit is konyhakertekké alakítják át s remélik, hogy ezeken a területeken, amelyeket eddig csak szórakozásra használtak, évi tízezer tonna főzeléket termelhetnek. *(Hírlapi tudósítás.)*

Ádám: Mást, mást mutass, ezt is mind ösmerem.

Tudós: Valóban nagy tudós vagy, idegen.

Lássuk hát az ős növényzetet,
Im, itt van az utolsó rózsa, mely
Nyílt a világon. Hasztalan virág,
Más százezer testvérrel foglalá el
A legbujább tért a lengő kalásztól;
Nagy gyermekek kedves játékszere.

(Madách: Az ember tragédiája; phalanster.)

Ilyen veszedelmesen közeledne már az utolsó rózsa oly rideg és költői túlzású jóslata a beteljesedéshez? Nem tudom elhinni. Tél van még, — mikor mindezt átgondolom naplóm számára — egy régi-régi télen gondolom ezeket, talán egy éve már... Körülöttem a havas erdők mélységes vastag csöndje. Bukdácso-
csolok, — kezdő sielő — egymásba akaszkodó, engedetlen lé-
cekkel reggel óta, völgybe le, hegyre föl s érveket keresek ma-
gamban és magam körül az anyagvilág fojtogató ölelése ellen.
Lesz-e ébredésünk vájjon az anyag halálos szorításából? Utá-
nunk nyúlik-e csakugyan „az édenkertnek egy késő sugara“,
hoggy emberré melegítsen újra? Vagy higyjem azt, amit Ana-

tőle Francé elhitt H. G. Wells-nek, — a régi, az évtizedekkel ezelőtti szelídebben természetfilozófus Wells-nek —, hogy az ember nem végcélja a Teremtésnek. „Mi okon hihetjük azt, hogy az ember az élet és a föld fejlődésének immár a csúcsa? Miért higyük, hogy megalkotásában a természet minden termő ereje kimerült s hogy a flórák és faunák egyetemes anyja, miután világrahozta az embert, örökös meddőségre kárhozott“. De nem, nem, oly jólesik hinni, hogy a Teremtés végcélja én vagyok, én, az ember. Ha nem ezt hinném, voltaképpen nem volnék eléggé ember.

De ember vagyok és kellene nekem a királyi parkok — ha sose engednek be, akkor is — kellene a stockporti ligetek, — ha sose látom meg, akkor is. Érzelgős nem vagyok, de néha sokezer tonna spenót nem tud pótolni egyetlen szál szekfüt.

Bukdácsolok a hóban, késő délután van már s fölöttem a nap olyan, amilyennek Madách szerzői utasításban adja az eszkimószínhöz: „a nap mint veres, sugártalan golyó áll ködfoszlányok között; kétes világosság“. S mintegy kényszerű rossz leckét, ismétlem magamban mindazt, amit az utolsó három-négy hónapban az anyagról tanultam.

Ez a lecke veszedelmesen hasonlít a Tragédia phalansterbeli szövegéhez. Ezt az ércet itt vasnak nevezték, — mondja a tudós, miután megmutatta a múzeumban őrzött széndarabot is — s míg el nem fogyott, az alumíniumért nem kellett kutatni. Ez a darabka az arany. Nagyon nevezetes s nagyon haszontalan. — Mindezt vesd össze — mondom magamnak — az Institute of International Finance közlésével, amely szerint Amerika már fél a páncélpincéibe özőnlő aranytól. Ha majd mind nála lesz, — kiderülhet, hogy nem ér semmit. Egyelőre még úr az arany, hogyne s a Zahnärzliche Rundschauban Victor Scholz breslauer orvos arról cikkezik, hogy hogyan lehetne az aranykészleteket a halottak szájából kiszedett aranyfogakkal is gyarapítani. Holt tőke hever a halottak szájában s csak egy tapintatos törvényre volna szükség, hogy ez a tőke élővé váljon. — Anyagot, anyagot! — reszket világunk. Petróleumot és aluimíniumot, szenet, gázt, olajat! — és készül a szintetikus

koffein, benzin, gumi s a nagy verseny gyúrja, formálja az embert, „kitermeli“ e lihegő küzdelem új frazeológiáját, alakítja a stílust, a magatartást és előhív egy tudományt, mely Hamupipőke volt és most ijesztővé nőtt: a statisztikát. Sok ember együtt már régen nem tömeg és csak érzékenységük kímélése miatt nemzet, vagy nép, egyébként „emberanyag“. Furcsa szó, ijesztő, meg kell szokni. A közösségek nem dolgozhatnak többé, hanem *hasznosítják az emberanyagot*, miután kipróbálták a nők, gyermekek és férfiak *teherbíró képességét*. S az emberanyag minél sikeresebb használatához ismerni kell összetételét, — *anyagi összetételét* — és el kell látni a legmegfelelőbb üzemanyaggal, mint a gépet: egy angol tudós szerint a sztratoszféra-pilótákat nyers sárgarépalevéllel kell megtölteni.

A rövid szárra fogott ember közben lázong *egy-egy* kicsit, meg-megrázza magát. Ha olvasom, hogy itt vagy amott szenet, olajat, vasat kutatnak a föld mélyén, egészen halványan azt gondolom: ne találjanak, ebből baj lesz; nem a szegénység, a gazdagság veszekszik.

Egy-egy „individuum“ föllázad. Egy angol faárugyárban megbüntettek egy munkást, mert a délutáni teaszünetét túlhosszúra nyújtotta. Azzal védekezett, hogy neki egy csésze tea rendes, nyugodt elfogyasztásához húsz perc kell. A gyár szerint tizenöt elég. Így nyersen elmondva, mulatságos, gyár és munkás vitája öt perc fölött. De ha neki jár az az öt perc, úgy a másíknak is jár. Ezer munkásnál összesen öteaer perc, vagyis több, mint *nyolcvanhárom*, munkaóra. Nyolcvanhárom munkaóra alatt pedig ennyit és ennyit kell „produkálni“. Ez ügyben tehát „a mai rendkívüli időkbén“ a gyárnak igaza van. De egyébként a munkásnak is igaza van, aki föllázadt az öt perc miatt; neki ez az öt perc hiányzott ahhoz, hogy ember lehessen és ne gép. Míg a stockporti ligeteket zöldségkertekké alakítják s az imént említett munkástól elveszik azt az öt percet, mely alatt talán a mennyezetre bámul s egy régi majálisra gondol, ezalatt bizonynyal akad Londonban olyan fiatal lány, aki sírvafakad azért, mert mostanában elmarad a Buckingham Palace udvari bálja. Nem öltözhetik talpig fehérbe, hogy kivágja a nagy bókot az

uralkodópár előtt, — nyilván meg is szólítanak! — s eltegye magának az emléket, így mesélve majd unokáinak: őfelsége akkor a szertartásmesterhez fordult és azt kérdezte: ki is az a bájos gyermek... ott jobbról a második? — az unokák elnézően mosolyognak: ez a rögeszméje a nagymamának. Belátom a nagy idők komolyságát, — csak ahová visznek a nagy idők, attól félek.

Győzne fölöttünk az anyag? Nem, nem, mégsem hiszem. Most minden eszközünk ismét rohamosan tökéletesedik, de ezek az eszközök mégis holt anyagok s *csak általunk élnek!* Hét-nyolcszáz kilométerrel rohannak már a hadigépek, — de a volánnál még mindig emberek ülnek. Emberek, akik végtére is játszani akarnak.

Hopp! — elnéztem a kanyart a lejtőn s nyakig elmerülök a hóban. Kalimpálok a lécekkal a fejem fölött, minden összegabalyodik, az egyik bot a derekam alá kerül, minél jobban evickélek, annál súlyosabban nem tudok fölkelni. Megadom magam, pihenjünk egy kicsit. Testem — melyről régen tudják, hogy hány rész víz, mész, szén, stb. — fekszik a hóban s vele a számtalan *anyag* amit viselek. A léc a lábamon fa, kötése bőr, vas és alumínium; van rajta gumi is; bakancsomat olajjal kentem, szögelése réz és vas; szemüvegem természetesen üveg, de nem lát egyedül, csak ha a szememet mögéje illesztem: órám ezüst és nikkal: szemüvegtokom papír, jegygyűrűm arany, sálam gyapot, mindent viselek, ami nyersanyag. S mind fekszik a hóban, tehetetlenül, testemmel, — e víz, mész és egyéb keverékkel együtt — tehetetlenül, mint a döglött autóbuszok, amelyeket jövet láttam az árokba farolva, — de egyébként: *gondolkozom* és *érzek*. Minden anyag halott rajtam és testem tehetetlen, de ha akarok, akár az Uristenig magáig gondolkozhatom itt a hóbuckában *egy* pillanat alatt és sírhatok, meg nevetetek.

A nevetést választom ezúttal. Kinevetem a szemet, az alumíniumot, az olajat, a rezet és rokonaikat. Ez az egész kavargás, ez az egész vihar mind ő körülöttük, a nyersanyag körül bomlik, — és közben a finn lapok beszámolnak: *egy láto-*

mányról, ötven finn katona négy nap csatározás után megérkezett az erdőkből s elmondták, hogy rendkívüli dolog történt velük. Már akkor huszonnégy órája étlen-szomjan küzdöttek, nyakig érő hóban s a rohamozó oroszok és közöttük egyszerre csak végtelen nagy szárnyú, tündökletes angyal jelent meg fehér ruhában és két karját védően föléjük tartotta. A háborúnak, — nem a kimenetelére, de a későbbiekre vonatkozó —, *leglényegesebb eseménye idáig ez volt: ez az angyal a tó fölött.*

Emberek álltak egymással szemben, katonák, talpig vasban, ahogy mondani szokás, vasban és más anyagban, harcban a vasért és más anyagokért. S angyalt láttak. Egyformán látták. Finnek, — akik repülőgépekről bibliákat dobáltak le Lenin-grád fölött — és oroszok.

Valószínű, — így magyarázzák a látományt —, hogy a Ladoga-tó fölől egy angyal alakúra magyarázható világító ködtömeg kerülhetett a két csapat közé s mindkét csapatban éhes, szomjas, elcsigázott, régóta nem alvó emberek voltak. Igen, hiszen ez valószínű, de bármilyen éhesek voltak, nem egész sonkának íátták a ködöt, vagy tejesüvegnek, friss cipónak, nem látták vasdarabnak sem, vagy akár aranyhegynek, olajkútnak, *nem látták annak, amire pillanatnyilag szükségük lett volna, sem annak, amiért harcolnak. Angyálnak látták a Ladoga-tó jelöl fölszálló ködöt.* Finnek, oroszok egyformán angyalnak látták, szabályos, kiterjesztett szárnyú, fehér ruhás angyalnak. S ha annak látták, az is volt. Angyal Tápázkodjunk fel és csúszkáljunk hazafelé, „az utolsó rózsa“ még messze van, a tó fölött angyalt láttak a harcosok...

XXII. MÍG EGY SZÁL GYERTYA KILOBBAN ...

(A szemtanú egy szál gyertyát gyújt és lehúzza a redőnyt. A gyertya világába hámul... — s különös körútra indul Erdélyszerte. Útjáról — míg a szál gyertya kilobban a lehúzott redőny mögött — beszámol az olvasónak.)

1.

Nem... minek kívárnom, míg egyszer testi mivoltomban is elindulhatok hazafelé —, hiszen tudok így is. A lelkesedés első újjongásai most már elcsitulnak, most már elmondhatom talán ezt az utazást Erdélybe. Akkor, az elején, úgy lehet, szemérmem is tiltotta volna, hogy beszámoljak róla. Lehet, hogy amit elmondok, kissé elmosódó lesz az önként kínálkozott rikítóbb színek mellett, de természetem nem bírja a túlnagy szavakat, melyeknek csengésébe elkerülhetetlenül belevegyül egy-egy kis hamis mellézköze. Hazudnék, ha most, teszem azt, ilyent mondanék: reszket a toll a kezemben, mikor leírom ezt a szót, Erdély, — nem, nem reszket, reszkető tollal nem is igen lehet írni. Rendben átgondoltam ezt az egészet és elég szilárdan fogom a tollat, mikor nekifogok, hogy leírjam azt az augusztusvégi éjszakai utazást — hazafelé. Holott lámpalázam a szokottnál is erősebb, mert folyton úgy érzem, hogy most otthon jobban figyelnek... közelebb vannak ... Érzem a volt osztálytárs lehelletét a nyakamban, amint a papírom fölé hajolva nézi: olyanak írod-e, amilyenek együtt tudtuk? — Mintha az Olt vagy a Küküllő s a kedves Szamos megállana egy pillanatra: miket firkál ez rólunk! — Mintha a Negoii havasa marcona jóindulattal kandikálna ide Fogaras felől: hadd lám, csakugyan emlékszel? — Mintha

Anyám ügyelné a kolozsvári temetőből a szavak rendbeállítását. Á, dehogy! Csak én figyeltem őket sokáig, nagyon sokáig s azoknak a régi napoknak, esztendőknak halovány visszfénye ez csupán. Vakmerő szemtelenségemben íme, arra gondolok, hogy mindnyájan és mindenek fölfigyelnek, pedig hát úgy lehet, senki sem figyel rám...

De Anyám, — bizonyosan. S hát akkor már érdemes.

Megyek el azon a napon, délután. Csiszár úr, a házfelügyelő, várja lent a kapuban a rendkívüli kiadást. Mire a sarokra érek, már fut a rikkancs velem. Megveszem, belenézek — és beugrom. Megcsal a rögtönzött térkép, amelyen hirtelen nem tudok eligazodni, azt magyarázom bele, amit belemagyaráznom jólesik. A villamoson könnyű volt ezen a napon beszélgetni idegen emberekkel s jóhiszeműen beugratok néhányat. Látják kezemben a lapot, Brassót kérdi egy öreg ember, Aradot egy másik. Hogy visszajött? Vissza, mondom s fölmutatom a térképet. S ők is így látták, velem együtt, így akarták látni, hát így látták. De akkor én már elkezdtem hazafelé menni egy kicsit. Az emlékezet roppant sebesen jár, mint tudjuk, úgy-e s, ha szabad így mondanom, én jóval a csapatok előtt elindultam.

Azon az estén későn jöttünk haza, itt-ott gyertyák lobogtak az ablakokban. Valami különös báj, valami jó melegség volt ebben, — nem volt hivatalos kivilágítás — aki gyertyát tett ki, az tehát nyilván *földim nekem*. Jöttünk a körutakon végig ketten a feleségemmel s néztük: ez is erdélyi, az is, amaz is... S lestük az ismerősöket, így a Margithídnál például, hogy vájjon Jánosék gyújtottak-e gyertyát? Igen, ott van, gyújtottak. Zsiga is biztosan kivilágított Mihályfalva tiszteletére... Mennyi kis gyertya, mennyi földim! S gondolom, vájjon ezek megtagadhatnak-e engem egyszer, hogy én ő közéjük tartozom? Lehetséges ez? Az eszem azt mondja: *nagyon is!* A szívem, — ezen az estén — azt mondja: *ez lehetetlen*. Hadd vitatkozzanak.

Az ember fénnel és kiáltásokkal ünnepel, mióta beszélni tud és megtalálta a tűz örömeit. Így lesz ez a falanszter-világ

ridegebb hangulatában is — legfeljebb más formaságok és gépi berendezések között, — s így lesz azután is. Az öröm fénnel és hanggal közli magát, így fordul mindig a szabadság felé, ezzel a mélységes jelképpel: tüzet gyújtok és kiabálok, — *nem jelek!*

Hazaérünk. Gyújtunk gyertyát mi is? ... Na? — S ödöngünk a lakásban... igen, ki kellene világítani az ablakokat. De tudja Isten... nekem nem jár ebből az egész öröm, a teljes vigasság, úgy érzem. Vagy pontosabban: nem illik hivalkodnom vele. Meggyújtok hát egy szál gyertyát... kiteszem az ablakba — és lehúrom a redőnyt. Magunknak világítok — gondolom — s egy kicsit Anyámnak, aki egy benem Erdéllyel s akit épp olyan régen nem láthattam. Eg a gyertya az ablakban... meg-meglobbanó kis fényébe bámulok, — s lassan elindulok hazafelé. Az emlékezés kézenfog, — élém küldött már egy-egy színt, egy-egy formát, íze-
ket és illatokat — most elkezdünk menni. Az emlékezés nem ismer határokat, elvisz mindenüvé, ahol otthon voltam. Fogarasra éppen úgy, mint Kolozsvárra; Tordára vagy Brassóba, csakúgy bekukkanthat velem, mint akár Marosvásárhelyre, ő csak így tudja: *most hazamegyünk*. Érzelmi határokkal dolgozik, a politikai határvonalak kívülesnek hatáskörén s *haza* alatt is valami mást ért.

Menjünk hát. Közel másfél évtizede nem jártam otthon. Szülőfalumba meg harminchat esztendei távollét után megyek most. Igaz, hogy ott még egyáltalán nem jártam, inkább csak ölben vittek. Egyszer gondoltam még ilyen nagyon hazafelé. Négy-öt évvel ezelőtt, egy este vonatra ültem, elmentem Biharkeresztesre és... — néztem át a határon, az éjszakában. Igaz, hogy nem oda indultam. Mindegynek látszott tulajdonképpen, hogy hová, csak el, el valahová! Rámjött a bolondéria, negyvennyolc óra alatt álltam Szobnál, feküdtem Kelebián a váróteremben egy padon, hallgattam a szél üvöltözését, végül egyszerre csak Biharkeresztesen voltam. Soha senkiről én még nem állítottam, hogy teljesen épeszű, így magamról sem állítom s az mondja, hogy ezt nem érti, akit még soha nem kapott el valami láz: elrohanni! S menni, menni, menni! Hát elrohantam, — határokba ütköztem. Végül Biharkeresztesen

ültem azon az éjszakán egy kocsmában, a multamba bámuldozva.

De ez más, ez a nyugalmas utazás most, a szál gyertya fénye mellett. Mikor elmosolyodva önmagamon meglátom, hogy micsoda mulatságos lokálpatrióta vagyok. Életem eddigi során Hányszor kérdezték meg már hivatalosan: született? Homoród-Darócz.

Ilyen szép, hosszú neve van annak a falunak... s mindig szíven szűrt az, ha a hatósági úr nem értette jól elsőre. Vagy éppen rosszul írta. Egybe s kis dé-vel vagy elhagyta a cé mögül a zét, jaj, Istenem! Apám községi jegyző volt ebben a hosszúnevű nagyon kis faluban s régi írásokon láttam, milyen szépen tudta írni: Homoród-Darócz... — nem, ezt nem lehet nyomtatott betűkkel visszaadni. Lokálpatrióta vagyok és megsértődtem, mikor egyszer a gépiró visszakérdezte ezt a szót: Házsongárd. Csak a sértődés után vettem észre, hogy ez nem kötelező, ismerni a kolozsvári öreg temető nevét, még csak az általános műveltség nevű csaláshoz sem tartozik. És mégis megsértődtem.

Ez mindig kínoz, hogy a szülőfalumat nem ismerem. Egyesztendős lehettem, mikor elköltöztünk onnan, be a megyeszékhelyre, — Udvarhelyre — s most itt állok egy ismeretlen szülőfaluval. Kitett gyerekeknek érzem magam, aki sejti, hogy neki is van anyja, — de nem ismeri. Egy-egy nevet tudok, egy-egy családi történetet róla, de házakat, embereket, fákat, kerítéseket szeretnék tudni belőle.

Udvarhelyen kezdenek erősödni a képek. De ezek még nagyon picinyek, távoliak. Négyéves lehettem, mikor onnan is elkerültünk s akárhogyan is veszem, de mégis ott kellett kapnom azt az alapot, amire a többi épült. Az ismereteknek csodálatosan gazdag táráat kell, hogy fölszippantsa egy gyermek négyéves koráig s hogy ezeket az ismereteket hol, honnan, hogyan szedi föl, az meghatározza, elég súlyosan, további útjait. De hogy úgy mondjam, kézzelfogható emlékezés csak nagyon kevés van ebben a korban. Egy-egy élesebb kép... a Szejkevizet hozzák a fuvarosok, a korsó odakoccan a téglapadlóhoz...

ahá, szóval téglapadló! S földszintes hosszú ház ... nagy udvar ... Bethlen-utca 67. Honnan tudod a címet ilyen pontosan? Onnan, hogy akkor fordítva mondtam, mikor tanítottak: hol lakol? Hatvan-utca betlenhét. És ezen a felnőttek igen jól mulattak, a felnőttek kisigényűek. Nevek jönnek most már. . . a házibácsiókat Lakatosnak hívják... Jön egy fűrészmalmos, Tulogy nevű, aki vérmes ember s ha a feleségére megharagszik, földhöz vágja, *egy szál* deszkát tesz rá hosszában és sétál rajta. Csuda egy ember. Jön egy Lichtmann nevű úr, — Liktmány bácsi — s barackot nyom a fejemre. De sétálok is apámmal, emlékszem, például a kórház környékén. Amott egy lány jön, vállán vizeskorsóval. . . mögötte rongyos felhők a leszálló alkonyatban. .. biblikus kép volt ez, meghatott, ma sem tudom, miért, s örökké velem jön most már ez a lány, aki jött és eltűnt Udvarhelyen, harminchat évvel ezelőtt, a sűrűsödő estében. Apám egy csillagra mutat egy ilyen sétán, a fejével int rá. Tizenkét év múlva egy ósinkai román paraszt mutatott nekem így csillagot, — csak a szeme intésével — s hogy én a kezemet fölemeltem, ráütött: nem szabad csillagra kezét emelni, elszárad annak a keze, aki megteszi. Abban a pillanatban láttam, amint régen egyszer, apám, mutatja a csillagot, de nem mutat rá. Ismét rá vagy tizenöt évvel egy szegedkörnyéki gazdaember mondja ezt ugyanígy a csillagról, s mutogatásról. . . Valószínű, hogy ez Polinéziában is így van s meglep, ha valaki kézzel csillagra mutat: hát ez nem tudja, hogy nem szabad?

Nem megvetendő ismeretek ezek, melyek jönnek, jönnek az emberrel élete végéig. Hiszen az öreg negyvennyolcas honvédbácsióhoz eljártam kertés kisházába, számba kapott hüvelykujjal lestem, amint szöszmötöl kitömött madaraival, lepkegyűjteménye, herbárium a és pipái között. . . aztán játszott velem. Ő régen meghalt, de valószínű, hogy néha *az ő nyelvén beszéltek és írok*. Számtalan szóval, képpel, fordulattal, kifejezéssel adósa lehetek. Főhadnagy fia néha meglátogatta, messzi külső Magyarországról, s az ő ölelésükön, szemük fényén vettem észre először a találkozás és a búcsú már említett szépségeit és szomorúságait. Viszem magammal a téli körte s alma szagát, amit szekrénye tetején érlelt, ha azt mondom: 1848. —

akkor alma- és körteszagot érzek s előttem áll ez az udvarhelyi öregúr. Rajta keresztül tudom csak mindazt, ami ehhez az évszámhoz tartozik.

A szál gyertya kis fényébe bámulok ezen az éjszakán s — pszt. . . nem tudja még senki. . . nincs zászlóm, rezesbandám, engedélyem, se virág a kalapom mellett, — de lábujjhegyen elindulok hazafelé. Még egy lépés csak... — s a Cenktetőről nézem a brassói Fekete-templomot.

2.

Rőt és rozsdabarna színek jönnek most a messzeségből és sok fehérség. Az ízek: szeder és áfonya. Az illatok: októbervégi kert-szag és sült alma aztán... — igen, ez már Brassó. Ősznek és télnek tudom Brassót, így maradt meg bennem. Jönnek az utcák és emberek sorra s a házak és a környező hegyek ... látom magamat, amint most a Cenk alján baktatok. .. és végig a Grafton... A Kolostor-utcán... a szászok méltóságos Fekete-templomát le tudnám rajzolni, ha rajzolni tudnék s fent a Bolgárszegen, ahol laktunk ebben az időben, van egy utcalámpa, amely a súlyos alkonyatokkal s a hideg holddal szövetkezve, csodálatos árnyjátékokat tud művelni, hátborzongatóan szépeket, félelmeteseket. Itt tanultam meg Brassóban, a Bolgárszegen, — itt, ezen az utcalámpán s árnyékain keresztül — a tárgyak bonyolult életének ismeretét. Ezek az ismeretek cselédnányoktól, szolgálégyenyektől hallott kísértet-históriákkal keresztesződnek ... s végül itt tanulom meg: az álmot. Itt tanulom meg az álmot úgy, hogy ma, ha gyereket látok, amint ágyában fekszik, s hunyt szemhéjjá mögött jár a szeme, — látom — akkor tudom: megszökött a felnőttek elől s most úgy lehet, egy gázlámpa árnyaival társalog.

Ebben az egész környezetben volt valami Andersen hangulatából, abból az Andersenéből, aki gyerekeknek voltaképpen „nem való“ s akit csak sokára értettem meg, mikor önéletleírásából megtudtam, hogy első meséit örültektől hallotta és örülteknek is adta tovább.

Brassóban ismerkedtem meg az iskolával is, amit sajnos, nem bírtam megszokni, — s itt szakadt rám az első szerelem. Magdus nevű nyurga, szeplős lány volt az illető, azt hiszem, már polgárista s így hát egy szerelmes természetű első elemista hódolata természetesen hidegen hagyta. Bepanaszoltam őt — a gázlámpának. S a gázlámpa megvigasztalt. Azóta is gázlámpák árnyainak s más hasonlóknak szoktam panaszkodni, mindig meghallgatnak.

De itt ismerkedtem meg a csodával is, — egyelőre csak a krajcáros csodával. Az iskolába egy bűvész jött, messzi idegen világok szaga áradt belőle, frakkban és csokornyakkendővel, cilinderben érkezett. Gondolatokat olvasott, ébresztő-órát tört apróra, hogy aztán egy varázsmondással előkerítse teljes épségben, nyulakat és galambokat varázsolt elő a semmiből, egy-egy pisszentéssel. És kiverte szegény bűvészt a halálos veríték, mikor a negyedik osztály hangos és utálatos tanítója mögéje állott, hogy meglesse titkait. Egészen biztos, hogy ezen a jeleneten tanultam meg: nem szabad meglesni a csodát! Hagyni kell, hogy becsapjanak... úgy szép az.

De mennyi ember! Magdus és a bűvész s tanítók és osztálytársak és mások százan és ezren, hogy tágul a kör egy gyerek körül! S amint egyre több és több a messzibb ismerős, úgy lassan fogyni kezd a közvetlen környezet. Két ember itt már eltűnik a családból. Megismerkedem a halállal s persze, nem értem az egészet és a gázlámpa ebben nem tud segíteni. Egyszer egy délután a kórház kőköckás folyosóján állok, könnyöretes felnőttekkel, — örökre tudom a kőköckák színét, formáját, elhelyezését, repedéseinek vonalait, — és nem szabad bemenni. Aztán valaki kijön és legyint... s egy felnőtt magához ölel, azt mondja: nincs már neked apád. és ezt el kell hinni. A felnőttek jönnek-mennek s egy szép nagy kertben sírunk. Aztán idővel Anyám emlékeket rendezget, fiókok mélyét kutatja, dobozok fölé hajlik s az eltávozottat így kezdik hívni: a boldogult.

S lassan összeállanak bennem a képek a boldogultról. Utazom vele például egyszer, — még Udvarhelyről — orvoshoz megyünk Kolozsvárra Székelykocsárdon a restibe visz és húslevest

eszünk, — ha száz év múlva eskü alatt kérdezne a bíró, mi volt abban a húslevesben 1907-ben, reszeltésza, májgombóc, vagy kockatészta, mi volt benne? Nyugodtan mondanám: eszük az élő Istenre, hosszúra vágott laska volt abban a húslevesben, 1907-ben, a kocsárdi restiben. Aztán visszavitt a vasúti kocsiba s diós és mákos süteményt ettünk egy fehér szalvétából, takarékosan, amint Anyám meghagyta: a restiben csak levest egyetek, hogy legyen valami meleg a hasatokban. Vitt aztán Kolozsváron Janovics fényképészhez és levéteztet matróruhában, kis karddal az oldalamon... egy tanár bácsi vizsgálta aztán a szememet... s az Óvárban laktunk rokonoknál, a Karolina-téren, ahol régen a talpas-kút állott. Kolozsvár fel-felbukkant még többször is, hogy jóismerős legyen később.

Míg így összeállnak a képek a boldogultról, még valaki eltűnik a házból s aztán már alig-alig is tudom, hogy vájjon milyen. Pedig szeretem, de hiába. Sűgás-bűgás előzi meg a dolgokat ... nagy befolyású urakat emlegetnek, — akik tán olyan hatalmasak, mint egy gázlámpa és ujjuk között morzsolgatják a kisebbek életét — s egy csipős, későőszi reggelen elviszik kis nővéremet a szomszéd ágyból. Csókold meg szépen Erzsikét... — félálmos, sete-suta, puha gyerekcsókokat mázolkodunk el egymás arcán. Gondolom, sem ő, sem én nem értettük, hogy miről is van szó. Elvitték az árvaházba, Pestre. Hogy mi az a Pest? Olyan messzi és hihetetlen dolog, mint Grönland, vagy ilyesmi. Talán nem igaz, lehet, hogy nincs is. De kell, hogy legyen, mert Erzsikét odavitték. Választani kellett s lányt inkább vállaltak Pesten, meg engem túlkicsinek is találtak. Így maradtam én az ágyban s ment el ő. Nemsokára mi is odébbálltunk aztán Brassóból. A kör tágult, egyre tágult, kosztosdiákok költöztek hozzánk, vidéki fiúk s hozták a maguk más-más formáit, beszédjüket, Erdély különböző részeiből, — hogy belém öntsék s aztán az idők kavarták a matériát — legnagyobb nővérem egyszerre csak átveszi az Apa helyét. Hivatalt kap, az ő munkájától függ a sorsunk, ő rendezkedik, most ezt kell tenni, vagy amazt. A megkevesebbedett család ismét vonatra ül s tovább megy, ezúttal Fogarasra.

Jönnek velünk a vaságyak, melyeket szép képek díszítenek, egy már akkor letűnt kor divatja szerint — virágzó fák alatt Rákóczi-huszár teszi a szépet egy csodaszép hölgynek ... odébb lovaik, csatlósaik, kutyáik... aztán „duzzognak“ a másik képen, a harmadikon a hős sebesülten jön a csatából és így tovább. Jön velünk a rézoroszlán-fejjel díszített bőrdívány, a piros ripsz garnitúra, a pondusos falióra — melynek láncával a kismacskák szeretnek játszani — jön a nagy karosszék, melyben most már Anyám ül. . . Új hegyek, új vizek, más erdők jönnek s új és új emberek, hogy lassanként megtanítsanak Erdélyre. Megyünk most Fogarasra.

Brassóba még visszavet persze a jósorsom — melyet akkor még rossznak hittem, — visszairányított oda is, mint mindennév, biztosan azért, hogy ismételve a leckét, jól véssek magamba mindent, amit láttam és hallottam, éreztem, gondoltam. De addig sok idő telik, most még béke van, nagy, nyugalmas béke... bár az alján lappang már valami nyugtalan-ság.

3.

Egyelőre béke van Fogarason — idáig jutok, mire a budai templomok tornyában éjfelet vernek az órák — s Fogaras nekem a tél, a tavasz, nyár és ősz és minden, Fogaras a java gyermekkor és a kamaszság, a nagy szenvedések és a nagy örömök, minden sírás és minden nevetés — Fogaras . . . Csuda kis városba kerültünk. Élete hasonló lehetett a többi ilyen kis erdélyi városkáéhoz, ahol a hegyek bekukkantanak a főtérre, az utcákat patakok szelik át — melyek már meglassudnak, mire idáig érnek, a havasról való sebes futástól — a patakokat apró hidak kötik össze a kiskapukkal s a kertek aljával. A kertek mind jó gyümölcsösök, a patakba hajló végüket bodzabokrok őrzik az omlástól s minden sarkon fejedelmek és fejedelemasszonyok lába nyoma. S béke van. Madarak és fák napját s tornaünnepélyeket és májálisokat tartunk a Papirosmalomban, a városi ligetben, tombola történik valami messzi árvízkarosultak felségítésére s szépségverseny. A fiúk, akikkel összekeveredem, bélyeget gyűj-

tenek s lepkét és növényt a nagyobbak, a lányok művészlevelezőlapokat, és emlékkönyvük van. Szerelmes vagyok persze ismét, ezúttal Ballá százados úr lányába s persze ismét reménytelenül. Választottam ugyan illik koromhoz — szintén felsőbbosztályos elemista, — de vetélytársamnak korai hosszúnadrág)a van s egyik unokabátyja káplár a marokkói idegenlégióban, ami e távoli unokaöccsnek is bizonyos romantikus színt és az enyémnél öntudatosabb magatartást ad. Egy idegenlégiós káplár unokaöccsével nem versenyezhetek, a szerelemben ismét elbukom. Versekkel kísérletezem, de hiába — a messzi káplár öccsének kerékpárja van.

Valami vastag, neszfogó béke volt — amint visszaemlékszem erre a néhány évre — s utánanyúlok a szál gyertya kis fénykőrén át, hogy milyen *is* volt ez a béke.

A Mercur-szállodától — a Transzylvániánál befordulva — a Chiba-cukrászdáig korzóznak az urak vasárnap délben, ebben a békében, állami uradalmi urak, lovaglópálcával és kamasnisan, megyei és városi urak, a helyőrség tisztjei s adóhivataliak és tanár urak, a hölgyeikkel. Itt-ott maflaplaccok alakulnak, főként a Thirfeld-könyvkereskedés és a szász templom előtt. Hétköznapon, esténként, az Apafi-várat körülvevő sétaterén láthatók a Hölgyek és urak, de csak szem előtt szépen, aki a korcsolyapálya felé letér, arról holnap furcsákat beszélnek . . . Este kilencig tart a séta s aki az Apafi-utca felé megy haza, láthatja még Max nyugalmazott őrnagy urat, amint dolgozószobájában ül és gyertyafénynél irogat valamit. Nyilván az emlékiratait. „Max major“ jóformán a királyt képviseli a kisvárosban, Ferenc József-szakállasán, bajuszosan, amint irogat esténként gyertyafény mellett, vagy hajlottan az öregségtől, hátratett kézzel egészségi sétáját végzi. . . Temetésén egy keményállú altiszt vitte bársony párnán a kitüntetéseit és a honvédek díszttízzel búcsúztatták.

Vasárnap délután és este mozielőadás van a Transzylvánia nagytermében. Ásta Nilsen, Waldemar Psylander, Max Linder és mások megrikatnak és megnevettetnek ... én ott ülök tíz krajcárért a legelső sorban, piros padon s ha az első kis

esős fény megjelenik a vásznon, kiabálva fel dobálom a sapkát. De csitt, a karzaton Nici bácsi és bandája keringőre zendít s következik a „természeti képek“.

Van a városnak egy nagy cucilistája is, Bikkfalvi Kovács József asztalosmester. Veszedelmes ember hírében álló, „véresszájú forradalmár“. Cégtáblája nemzetiszínű s rajta a teljes predikátuma: Bikkfalvi Kovács József. I. Ferenc Józsefnek alá-
zatos Hódolója ő s óraláncán medáilban Erzsébet királynénk képét viseli. Ő volt abban az időben a forradalmár Fogarason. Egy-egy éjjelizene elhangzott itt-ott. Ha gépkocsi jött, kiszaladtunk, megbámultuk és sokáig beszéltünk róla. A fent említett urak nyári délutánokon szívesen kiballagtak az állomásra is, sört ittak, pogácsát ettek. Takács főnök úr aztán tömött fehér bajuszához nyúlt és kiállt a gesztenyefák alá — jön! S akkor az urak is odagyűltek és nézték a vonatot, amelyik vagy Brassóból jött és Szeben felé ment, vagy megfordítva. Hosszsan néztek az urak a vonat után ...

A szeszgyáros felesége egyszer hasított szoknyában ment *végig* a déli korzón . . . s aztán suttoztak róla, hogy festi a haját. Egy-egy párbaj híre is végigfutott a városon, de ez már rendszeren nem nálunk történt, hanem valahol messze, Vásárhelyen vagy Szentgyörgyön.

Ebben a nyugalomban nézem most már a megkevesbedett család életének alakulását: mi volt az a közvetlen környezet, amely itt körülfogott.

A városhoz úgy hozzátartoztam, mint a galaci hegy — savanyú szőlőjét loptuk ősszel s télen szánkáztunk rajta — mint a patakok s az alsó- és felsőmalom, melyek szűk kis medencéjében „minden másodnapon nők és minden másodnapon férfiak fürödhetnek“ — hozzátartoztam, akár Mercur szobra a szálló falának fölkejtében, hozzátartoztam, mint egy kerítés, vagy egy bodzabokor.

A fazekasutcai házban már csak hárman vagyunk. Bátyám nagyfiú, gazdász Kolozsvárott s ijesztgetni lehet vele a timárutcai inasokat: jön bátyám, majd ad neked! Kisnővéremtől levelek jönnek az árvaházból. Másik néném férjhez megy egy közeli faluba, jegyző az ura, oda is ki lehet járni, csatangolni. Itt már csak hárman vagyunk hát s apám fekete rámából a fal-

ról nézi, amint szöszmötölünk, jövünk-megyünk a fazekasutcai házban.

Anyám malacokat nevel s majorságot, a kertet műveli, növérem irodába jár s a pesti újságok szép tárcáit kivágva, cernával összefűzi, egy-egy verset is hozzátesz, jórészt ez a könyvtárunk. Ha bátyám hazajön, a gyűjtemény előkerül s Szilveszterkor például bort iszunk és a kolozsvári gazdász felolvas a tárcagyűjteményből. Csodáljuk. Nahát, ez a Józsi, be jól adja, mint egy színész! Hiába, messzire járt, kipallérozódott. Ne tessék nevetni, ez igen tisztességes, ártatlan életforma és nekem nagyon fontos. Hogy téli szombat estéken a család sorra, rang szerint, megfürdik a konyhában, a nagy csöbörben — előbb anyám, aztán *nővérem*, aztán én, végül a kis szolgáló, — ez is fontos szertartás.

Vagy az az oly csodálatos kép — szinte-szinte egy hajszál választja el persze a neveléstől — mikor egy őszi napon a komenciós földön, ami az uradalomtól járt, a krumplit betakarítottuk. Négyen bontottuk a fészkeket s raktuk a krumplit a zsákokba, anyám, egy román béres, a kis szolgáló, meg én. Alkonyattal kijön értünk a nővérem, a hivatalból. S amint ott állunk a rakott zsákokkal, a tele szekérrel, indítványozza: most pedig énekeljük el a Himnuszt. S csak úgy hálából — hogy nekünk ennyi sok krumplink van, ennyit adott ez a föld — elénekeltük a Himnuszt, öten. Aztán elindultunk a szekérrel, két bivallyal, a városba. Messzebb az Olt hallgatta s a hold, amint jött fel a galaci hegy mögül. Na meg az Atyaisten, persze, ők a tanúim, ha valaki nem hinné.

S erre a felszínén szakadatlanak és megbonthatatlanak látszó békére jött az a nyár! Mikor Szentpály városi tanácsos úr ebédelni menet bezörgetett az ablakon, hogy haj, nagy veszedelmek jönnek a világra . . . S rendkívüli kiadást adott a Fogarasi Hírlap, képzeljék! És a világ megmozdult.

4.

Most már egyre sűrűsödnek a képek, amik jönnek elé a szálgyertya meg-meglobbanó fényéből... Mennyi ember s hogy elférnek itt a szobámban, a lehúzott redőny mögött!

Látom magamat ott a kis városban, amint lassan megemészti az értelmem ezt a szót: háború. Idegenek — mindenki idegen, aki a városon túli s hát még, aki külső Magyarországról jön, — idegenek jönnek, beilleszkednek a városka rendjébe s aztán elmennek, hogy helyet adjanak újaknak és ismét újabbaknak. Megjön az első sebesült és ünneplő szeretetünkben majdnem széttépjük az állomáson. Katonavonatok jönnek-mennek . . . egy-egy ember eltűnik . . . Varga főhadnagy úr, aki kunotokat tudott a kerékpárján, hol van? Többé nem jön haza. Egyre több a gyászruha a kisvárosban s a Mercur előtt és Thirfeld bácsi könyveskirakatánál állanak az emberek, olvassák a hőfereket. Megkezdődik a nagy földrajztanulás, amelynek ma sincs vége s egy-egy galíciai falucska nevét szájról-szájra adják.

Itt, Thirfeld bácsi könyvesboltjában, szerkeszti a Fogarasi Hirlap-ot és Szigethy polgáriiskolai igazgató úr, akit ártatlanul elfogult nővérem pocsek verseimmel háborgat. Az igazgató-szerkesztő verseimet „rapszodikusoknak“ találja és van annyi esze, hogy nem nyomatja ki. Nótákat kezdek faragni és háborús jelvényeket festek, mindent csinállok, csak éppen nem tanulok, elég baj. S a férfiak elmentek a háborúba. .. tanáraink gondjaikba merülten egyre ingerültebbek... — elkezd felnőni egy nemzedék, mely túlkevés szeretetteljes pofont kapott, irányító pofont. Később rúgásokkal kellett beérnünk, de az már nem az.

Bátyám is elmegy katonának — talán tőle kellett volna megkapnom azokat a pofonokat, amelyekre egy rendes fiúnak szüksége van, hogy tisztességben felcseperedjen — tábori lapok jönnek csak tőle különböző harcterekről s kórházakból, ahol sebesülten fekszik. Néha felbukkan és akkor büszkék vagyunk mindnyájan, bajusza van, revolvertáskája, tiszt. Az én bátyám! Egyszer Simót küldi, a legényét, aki titkosan kivisz engem a kertbe és susogva, facsaratos háromszéki módján, a lelkemre beszél, hogy javuljak meg, fogadjak szót. Végül bátyám nevében pofont is ígér. Ám nem adja meg. Most már tudom, hogy kellett volna. De úgy látszik, ő is csak azért jött, hogy ha eszembe jut ez a szó: Erdély — az ő képe is élém elevenedjék, a Simóé.

Marosvásárhelyre visznek már engem, nagyvárosba kerülök ... — követem azt a régi kisfiút most, amint a kollégiumi szobában konok szomorúsággal megáll az ágya előtt és körülnéz... fél. Félt az idegenségtől.. . Vad, riadt kis állat, úgy érzi, hogy itt nem lehet élni! Holott a fiúk jók, hogy Szombat Andris, Csikszentmadarasról erősebb, mint ő, hát Istenem, ha ő volna erősebb, ő verte volna meg Szombat Andrist. Látom, amint Bitay, primárius úr, a térde közé állítja, hosszan beszél vele, aztán leküldi cigarettáért. Bitay úr hetedik és bajuszt neveszt. A szobát Nantesnek hívják — minden szoba valami idegen város nevét viseli —, kilencen lakunk benne s szilenciumkor néha a nevekkel jól megfaragott asztalra borulok és bögni kezdek. Miért bögsz? Nem tudom, Bitay úr kérem! ... — s csakugyan nem tudom. De azt már tudom, hogy én itt nem maradok. Ez elég gonoszság, mert jegyzőárva-helyem van, nem kell fizetni érte s otthon egyre sanyarúbb minden. Mégsem maradok. Egy nap öszszeszedem a cókmókomat — vasárnap — és ravaszul kísétálok a városba. A terv megvan — akkoriban szálltak vitézi legendák diákkatonákról, ezredgyermekeiről —, hát kimegyek a frontra, egyszerű. Tudtam, másnap indul egy menet, vasárnap búcsúztatták őket rezesbandával a főtéren. Mentem aztán velük, míg elérkeztünk egy kültelki beszálló-fogadóhoz. Ott reggelig bekvártélyozták magukat azok a géppuskások, akik megtetszettek nekem. Kivált az őrmesterük. Szóba is állt velem s azt mondta, ha a hadnagyuk engedi, jöhetnek. Jó, hol a hadnagy úr? Itt s itt, a menyasszonyáéknál búcsúzik, Korbuly Kálmán nevű. Megkeresem.

Abban a vásárhelyi házban, azon a délután úriasszonyok és lányok ültek uzsonnánál és búcsúztatták Korbuly hadnagy urat, akinél jelentkeztem, vigyen el. Hát a sok jószagú néni engem összeölelt, csókol, kávéat adtak, kalácsot és szőlőt, sírtak és nevettek rajtam. A hadnagy úr okos ember volt, azt mondta hozzak szülői beleegyezést, aztán rendben van minden. Azzal mentem vissza a szállásomra, a kocsmaudvarra s az őrmesternek csak az utóbbiról adtam hírt: rendben van. De az őrmester is okos ember volt. Vállalta a dolgot, hát jó, reggel megyünk, most már regula alá tartozom, üljek a tüzük-

höz, mert beesteledett közben s a legények tüzet raktak az udvaron.

Ezen az estén hát az őrmester úr védelme alatt ültem egy marosvásárhelyi kocsmaudvaron s nótáztunk, tréfálkoztunk a tűz körül. Gulyáshúst kaptam — az ő csajkájából — bort is adott, azt hittem, az enyém a világ. S iskola nincs többé! Kilenc óra tájban az istállóba vitt, lefektetett a jászolba. Négy ló s egy öszvér nézték, amint az őrmester a motyómat a fejem alá igazítja. A fáradtság s a bor elnyomott ... a lovak s az öszvér jó meleget szuszogták körülöttem . . . reggelre ébredek a jászolban . . . nincs se ló, se öszvér, se őrmester, se semmi . . . tüzüik nyoma ott, az udvaron.

Na szépen vagyunk! Hiszen Paál Gusztáv igazgató úrtól s az iskolától, előző napon feladott kurta kis levelezőlapon elbúcsúztam, Isten velük, megyek a frontra. Szégyenszemre visszakullog most az a gyerek — látom innen ... — a kollégiumba, ahol a fiúk igen tisztelik dugába dőlt, hősi elhatározását, de a tanári kar más véleményen van. Egy napon eljön hát Anyám s visszavisz Fogarasra. Úgy látszik, így volt kiszabva, hogy csak éppen beszagolják Vásárhelyre, ismerkedjek a kollégiumi fiúkkal s üljek azon az estén a tűz körül, maros-tordai legényekkel, mókázva. Aludjak egy éjszakát a jászolban s lássak magam fölé hajolni egy deresedő, harsányan jóságos őrmestert.

Ám a dolgok kavargása most már örült iramba fogott — 1916 — s meg kell tudnom: milyen a pánik. Menekülünk! Meg kell tudnom, milyen az, mikor az ember elindul — mint a felvert csorda — s otthagya a vackát, megy, megy és nem tudja hova megy és mi lesz vele. Gyalog és ökörszekéren vonulunk Segesvár felé — a szekér négy sarkán vastag, sózott szalonna lóg alá, óriási táblák, ehhez nem szabad nyúlni, uradalmi szalonna!

— a szekéren rozoga asztalok, törött lábas, ingaóra, gyerekkocsi s a tetején egy nádszéken ül Anyám. Ha zökken a szekér, a szívéhez kap . . . fájlalja már régen.

Így megyünk Segesvár felé s aztán végeláthatatlan vonatokon beömlünk az ismeretlen Alföldre.

Budapest jött aztán néhány napra, a hihetetlen Budapest. De

az egészből csak annyi maradt, hogy Vas-utca... nagy lárma, fejfájás... és a parlamentben egy kedves öregúr, Dániel báró, osztogatja el a diákokat, ki hová kerüljön. Egy fiú kiugrik a sorból, azt mondja neki: Bácsi kérem, ez jöjjön velünk! — s rámmutat. A fiú vásárhelyi osztálytárs, aki kiválasztott, s így kerültem Sárospatakra. Áldott légyéi Patak... ott nagyon tudnak a gyerekek bánni — négyszáz éve tanulják — ott még én is majdnem jó tanuló lettem egy esztendőre. S jó fiú. Patak nagyon magához ölelt... — melegét még most is érzem — és mégis micsoda nap volt az, mikor elindultunk hazafelé! Mikor kezdtek jönni, egy év után, az otthoni hegyek — amint futott a vonat — az a... nem tudom jól megfogalmazni ... az a szinte tárgyilagosan észlelhető más levegő, hohó, *ithon vagyunk!* S anyám vár az állomáson, öreg, kávébarna gallérjában.

Micsoda nagy dolog — *hazamenni!* Egyszer Vásárhelyről mentem haza néhány hét után — aztán Patakról, majd egy év távollét múlva... — s most közel tizenöt év után baktatok hazafelé — míg lobog a szál gyertya az ablakomban. De most már Anyám nem vár az állomáson. Erdéllyel egy lett bennem, mondom, elkeveredett füvel, fával, vizekkel és emberekkel, most már csak Erdély az anyám. De vájjon az anyám-e még?...

3.

Éjfélután egy óra lehet — azon az augusztusvégi éjszakán — mikor látom, amint Sárospatakról jövet magához ölel Anyám és az a sokkal több mint felejtethetlen kisváros. Közel három esztendeje tart már akkor a háború, minden háznak, családnak van hősi halottja, eltűntje, sebesültje. Hogy mindebből mi tartozik mireánk, kamaszodó gyerekekre? Hát először is kezdünk kissé fontosabbak lenni, mint amilyen fontosak rendes körülmények között volnánk s ez a fejünkbe száll. Nemcsak, hogy a munkánkra szükség van, de a hangulat is az, hogy például nálunk kezd úgy lenni: én vagyok a férfi a háznál. Alig van irányító, parancsoló ember a családokban s fontosságunk fontoskodássá válik, kamaszok vagyunk,

ezen az alacsonyabb értelmességi fokon ártalmas a nagy szabadság s szabadossággá lesz bennünk. Akiben ez később meg-higgadt, az, úgy lehet mondani, önállóbb lett, korán ért — de ez akkor még nem látszik. Mindenesetre: ez egy magára hagyott nemzedék volt.

Egyébként, látom, a városka jól bírja a háborút. Azért még most is áll a korzó, a Mercur-szállótól a Chiba-cukrászdáig — sokan eltűntek és újak jöttek helyükre — és most is sétálunk esténként a gesztenyesorok alatt, míg az Apafi-vár négy bástyafokán elfűjják a capistrángot.. .

A nádasok közé — el Bethlen felé — most már nemcsak sípot faragni járunk, szederlevelet gyűjtünk zsákokba, teának s a sétatér vadgesztenyéit is megszüreteljük ősszel.

Rohamosan nővök közben romantikus sihederré s a reménytelen szerelmeket nem tudom abbahagyni, úgy látszik már így vagyok elindítva. S a sok kis sokörömű és sokbánatú csipp-csupp játszódás után valami komolyabba fogok. Ezen a nyáron rengeteg és csodálatos szép virágokat adnak a patakok mentén nyújtózó kertek. Éjszakánként kiszököm, járom a várost. A berivóji patak mentén lakó szászok kertjeit én tarolom le ezeken az éjszakai csatangolásokon... A Vasút-utcában nekem nyitva hagynak egy ablakot minden éjszaka. .. Azon azt a sok virágot bedobálom. Addig, addig hordom a szekfüt, rezedát, labdarózsát s a dáliát, georginát később — mikor már párázni kezdenek a hegyek s a Negoj havasa felől az ősz közeledik — addig-addig hordom, míg egy napon előveszem az apám — a boldogult — öreg, elfent beretváját s fölvégom az ereimet. Alaposan csinálom, amennyire tőlem telik, három helyen is.

Aztán rendbehoznak a kórházban s néhány hétig az öngyilkosjelölteknek kijáró, dicsőséges fényben sétáltatom a bánatomat a kisvárosban. A szenzáció-nak még mindig jóval masabb értelmezése volt, mint ma. Népszerű ember vagyok: ez az a fiú, aki meg akart halni. Szerelemből. Megbecsültek. A nemzeti színű cégéres Bikkfalvi Kovács József asztalosmester volt a szocialistájuk s én az öngyilkosuk.

A háború lassanként már a vége felé tart s kissé előreveti

árnyékát az, amit ma idegháborúnak hívunk. Mindenkinek oda van valakije s fölbukkannak a jósok, léleklátók. Magam egy vándorhipnotizőrrel társulok s egy spiritiszta sofőrrel és kutatni kezdem a létezés titkait, kamasz módon persze és sokáig utánam-kísértő tévutakon. Istenhez még kevés tudott közöm van abban az időben, annál több apró, kedves, melegemlékű közöm papjaihoz és a városkabeli házaihoz. Itt, és ezekben az időkben, ragadt meg bennem Szent Ferenc szerzeteseinek tisztelete. Szorgoskodva éltek a kisvárosban, nagy kertjüket, gyümölcsösüket ápolva. Egy-egy estén — kivált ősszel... — lopakodom be a templomukba, fölsettenkedek a kórusra s gyertyáik fényébe belecsodálkozva, hallgatom P. Bíró Lőrincet. Vájjon hol van? Most nagyon tudnék beszélni vele. A vásárhelyi s főként a pataki kollégiumban a protestantizmus egyszerűségei kaptak el — de mindig hozzájuk jártam vissza.

S mindezt — okát kell adnom — nem hiába emlegetem, nemcsak a személyes emlékezés édes varázslatáért. De — visszanyúlva a békébe — látom a kisváros papjainak civiléletét; látom amint tarokkpartira gyülekeznek össze, például minden héten kétszer, hol egyiknél, hol másiknál Ballá nagytisztelétű úr, Árkossy unitárius tiszteletes úr, a főtisztelendő plébános úr s a már akkor fehérszakállas Kelemen rabbi bácsi. Ez utóbbi aztán néhányszor felbukkan a háború alatt — a vége felé már két sorban zörögnek mellén a kitüntetések és emlékérmek —, aztán hősi halált halt.. . sírjának fényképét láttam már csak valahol. Nagyon békességesen megfértek, igyekeztek Istent és embert szolgálni — *ezt én láttam.*

Láttam és minden felekezet templomában voltam — amint most visszagondolok, míg lobog a szál gyertya az ablakomban... — Kelemen rabbi bácsi a fejemet simogatta... a nagytisztelétű úr gyerekei voltak a pajtásaim. . . főtisztelendő P. Soóthy Szaniszló reverendája zsebéből előkerített egy-egy almát, körtét s engedte, hogy cellájában elüldögéljek. Hallottam szentbeszédet mondani Kelemen rabbi bácsit — s mert szeretem az írást és anyagom a nyelv, hát szeretném, ha mindenki úgy tudna magyarul, amint ő tudott — elbűvölten tárulkoztam ki Páter Bíró szavai előtt a ferencesek templomában ... s ott voltam,

az orgonát fújtattam, azon a vasárnap délelőtt a reformátusoknál, már jóval később, mikor Ignác nagytiszteletű úr azt a nevezetes beszédet mondotta. A szószék alatt román katonák álltak feltűzött szuronnyal, rohamsisakosan. Ahogy a nagytiszteletű úr mondataira emlékszem, úgy emlékszem a hangra, amint a katonák bakancsszőge súrolta a kockaköveket... A szász fiúk a maguk templomába vittek a főterre, a románok a Brassai-utcába, ahol a vikárius úr magyarázta a dolgokat s az unitáriusok kis templomában duettet énekeltem Nyiredy Rózsisal, az Úristen s Árkossy tiszteletes úr, na meg a magunk öröme persze.

Mindenek nyilván így kellett lenni ahhoz, hogy mindez azután — megérlelődve az időkben s bennem — hadd szabja meg magatartásomat emberekkel és dolgokkal szemben. Ez a magatartás — nem szabályosan, de találóan — mondjuk így: *az erdélyi vallás*. Akiben ez a vallás, az idők kényszerítő érintésére, ha ideig-óráig is, de megváltozik — abban megváltozik az erdélyiség. Nem akarom a mostanában sokszor felbukkanó „erdélyi szellem“ kifejezést használni, de akivel ez megtörténik, az születésére, illetőségére, minden papírokkal igazolható polgári s politikai mivoltára nézve lehet erdélyi — *de lényegében nem az többé*.

Hát ezért mondtam el.

S a gyertya most mintha nagyot lobbanna ablakomban — honnan? Sz' csendesség van a szobában, szél nem éri. . . a redőny is lehúzva. .. lángja csak nekem világít — mégis lobbanna. Egyszerre vége lett mindennek — így jön ez elé az emlékezetből — s nem keresek ehhez fojtottabb, izgatottabb szavakat, csak úgy jelölöm, ahogy aztán átment a köztudatba: az összeomlás, az impériumváltozás.

Nekünk, kamaszoknak, nagy kaland. Keserves, nehéz sorsot ígérő kaland, de — félig gyerekek vagyunk még — mindenestre kaland. Puskát kapunk, nemzetörök vagyunk, éjszakánként a kórház s a megyeháza előtt rostokolok, hozzám hasonló fiúkkal, vártát állok.

Kavarog, kavarog a világ körülöttünk. Furcsa dolgok történnek, egy napon a tömeg kötélre veszi a Mercur-szálló cégéret,

a kedves és agyafűrt latin istent, s megköpdösve, megrugdosva a berivóji patakba hengergeti. Az a vád ellene, hogy ez a szobor valami csuda nagy magyart ábrázol. Attól kezdve aztán esik az eső... esik, esik, elállíthatatlanul. S két hét múlva a falvak népe begyülekezik Fogarasra, processzióval járul a patakhoz és a megcsúfolt istent kihúzza, visszaállítja a helyére. Sőt, kényszerítenek egy riadt kalugyert, hogy engesztelje meg egyházi áldással. Sötét tréfája az időeknek... — erre az eső csakugyan elállt.

Fazekas-utcai házunkban a hátsó szobát kiadja anyám már régen, diákok lagnak benne s átvonuló katonák aztán. Egyszer Ambrus bácsi például, aki nagy gazda s a föld titkaira oktat, madarak vonulására, hangyák munkájára, a májusi eső áldásaira... — sokasodnak az emberek körülöttem. Internáltakat hoznak a városba, kommunistákat s hazafiakat, vegyest — ők egymás közt se tudják pontosan, sajátmagukról se, hogy melyik micsoda — mind kétségbeesett s mind segíteni akart. A városka lakói kosztba fogadják őket. Hozzánk is jár kettő ebédre s vacsorára. Nekünk is kevés van, de anyám azt mondja: most adni kell. Nekünk is adtak az Alföldön 1916-ban...

Mindezt a sokféle embert nem hiába említem, ezt a sokféle embert, aki legalapjában egyféle volt mind: *erdélyi*. Na már most: ezekben az időkben — mikor Ferdinánd király és Mária királyné számára készítették a díszkaput a Vasutca végén — ezekben az időkben éreznem kellett, hogy némely ismerősöm s jóbarátom változik velem szemben a változó időkkel. Ez rossz volt, nagyon rossz... De — a gyertyalángba bámulok, melynek meg-megreszkető kis fénye, mondom magamnak világít a lehúzott redőny mögött, befelé világít... — jó iskola volt! S hogy most ismét változnak némely ismerősök s barátaim — már könnyebben bírom. Csak az első pofonok nehezek... s végtére az is legény ám, aki állja! Még hozzá hátrakötött kézzel. Mint a huncut latin isten képmása, akkor Fogarason, mikor kötelet vetettek a nyakába s megköpdöstek. Sötét humora az időeknek... — ismétlem — s kedvem volna egy pillanatra összetéveszteni magamat a huncut istennel és kikiabálni: emberek, hitemre mondom,

nem én csinálom az esőt! — Szóval, elég az hozzá, most már könnyebben bírom, Erdély fia vagyok és minden templomban jártam már.

6.

A gyertya lángjából — talán másfél-két ujjnyi van még belőle mindössze s alant a budai tornyokban az éjfélutáni három órát is elkongatták — a meg-meglobbanó kis fényből most már rohanvást kanyarodnak elé a tájak s megsűrűsödve gomolyognak az emberek szobámban. Hová kapjak? Mit csípjek el a szét- és összefutó képekből?

A háborúnak vége már akkor s az új uralom a maga új rendjét kezdi kialakítani kis világunkban, ami nem megy könnyen persze és nem is sikerült végképpen. Mondhatnám — sejtelmesen, utólagos belemagyarázással — hogy e kavargó, forrongó világ nyugtalanságai elkaptak s magam is kavarogva és forrongva elváltam a kerettől, melyhez koromnál s társadalmi beosztásomnál fogva tartoznom kellett, az iskolától. Mondhatnám közhelyes „fennköltséggel“, hogy kiléptem egy nagyobb, tágasabb iskolába, az élet iskolájába, de nem így volt. Egyszerűen vásott, lelkiismeretlen és sok tekintetben igen buta kamasz voltam, hát az iskola kidobott magából nyüzsgő kis világunk országútjaira, hogy hadd tanuljam *meg*, mit is vesztettem el.

Ezek után három-négy kemény esztendeig tanulgattam, csatagolva Erdélyszerte. E három-négy esztendő képei olyan zsúfoltak ... hová nyúljak? Forgassam *végig* a Czellék sörgyárát, vagy egy szemrebbenéssel menjek át a vöröstoronyi kovácsműhelybe, ahol Fratilla Nikoláj kovácslegénytől tanulom a mesterség alapelemeit — tanulok tőle búsongó román nótákat is, sőt megtanít arra is, hogy hogyan kell malacot lopni, úgy-hogy hangja ne legyen —, ezekben a dolgokban aztán értelmesebbnek mutakozom, nincs semmi hiba. Ballagjak végig a pályatesten — a strekken —, Olt-híd kitérőtől visszafelé, ahol talán van még olyan talpfa, amit én is segitettem odaerősíteni? Látom a képet, amint jön a vonat... a munkások *egy lépéssel* félreállva, egy-egy vasrúdra, vagy a csákány nye-

lére támaszkodva utána néznék... s látom magamat ott közöttük, a legények és emberek között. Kemény iskola volt, de nem ártott. Idézzem a feleki üveggyárat? A vörösen izzó anyagot, melyből mindjárt karcsú poharak lesznek és lehelletvékony vázák ... s kint az udvaron Brenner úr veszekszik a törmeléküveget gyűjtő, faluzó cigányokkal. Vagy csak tájakat futtassak végig magam előtt? Az Oltót, amint amott a szorosban búcsúzik Erdélyből... vagy a nagyalmácsi dombokat s a szebeni Jungerwaldot? A margarétás mezőket arra Mundra felé — a neve: Mundra, azt jelenti magyarul, hogy szép, kedves... — Felek, Vöröstorony, Nagytalmács, Máriaradna... — itt még közel vagyok a családhoz, még nem szakadtam el egészen, ez csupa postamester nagynéni és vasutas nagybácsi. Külön fejezet egy-egy ilyen postás, vasutas ház hangja, levegője — töve felé tart már a gyertyám — mégis emlékezniem kell Zakariás Lukács nagybátyámra és könyves polcaira. Hogy ülnek egy-egy ilyen vasutaslakásban, a teababához s az aranyrojtos szalónasztalterítőhöz — rajta gitározó fiú tartja a hamutartót —, mindezekhez milyen szépen illők a díszkötetes sorozatok: Jókai, Mikszáth, aztán Gáspár: A világ körül... Ezeket a gyűjteményes kiadásokat szobadiszlul veszik neki-eredő háztartások, havi részletekre, s a következő nemzedék elolvassa és magával viszi az emléket. Fiúk, lányok, vakációzó, vagy iskolából éppen kicsapott unokaöccsök olvassák ezeket, megbecsülendők a szobadiszlulnek szánt gyűjteményes sorozatok.

Jövök-megyek a kisvárosok és falvak között, jóformán minden három-négy hónapban mást csinállok s más-más részével ismerkedem Erdélynek és más-más embereivel. S mint mondom, mindenüvé visszavetődöm, néha kétszer is. Mire, most már mint sihederlegényke, Brassóba kerülök, jól ismerem a hangulatát, a lelkét, elrejtőzködött bennem annakidején. Most aztán már úgy nézem, hogy vájjon az újvilágban hogyan helyezkedett el! Mikor ismét Nagyselykre kerülök egyszer, hosszabb kerülővel, már jól emlékszem, hogy mikor a földből alig látszottam ki, amott azon a réten őriztem nagynénem libáit. S ha ma visszanezdek Nagyselykre, tudom, mért olyan bölcselkedésre hajlamos és komoly emberek a pásztorok. Ha

azok nem volnának, nem is űzhetnék a mesterségüket. Állanak ők óra- és naphosszat — egy életen át végül — fejük felett az ég, lábuk alatt a föld s míg a borjú, a tehén vagy a kisliba a fűvet harapdálja, vagy csipegeti, ők gondolkodnak azon, ami körülöttük van. Tréfásan szomorkás emberek ők... S hogy annyi év után a hortobágyi pásztorok között járok egyszer, természetesnek tartom, hogy olyan könnyedén megértjük egymást.

Igen, most már ismerem Nagyselyket. Amott volt kis özvegy-asszony nagynénémnek cseppnyi boltocskája. .. S a főtéren lakott a nagymama. Emeletes házban. Férje tizedességre vitte 1848-ban — én sose láttam, de itt kapcsolódik ő a székelyudvarhelyi 48-as honvédbácsihoz — e tizedes emlékét őrzi a nagymama a nagyselyki emeletesházban, haláláig. Itt voltam először színházban. A kocsmában volt a színház — az igazgató bajuszt viselt civilben is, mert nemes ember volt, nem akármiféle komédiás, mint mondta —, az előadást egy hosszú szász legény vállán kuksoltam át s csupa tündérdolgot játszottak a színészek. Nyilván azoknak a hegyeknek és vizeknek tündérei voltak — de rokonok minden tündérékkel.

Ontja a képeket a gyertya kis lángja... — látom magamat, amint a tordai főtéren bukkanok fel... aztán Kolozspusztán... látom, hogy egy úrihintón robogok Szamosújvár felé — gyalog azután Nádpatakra egyszer... — végigcsatngolom a Mezőséget — óriásligetek mélyén mágnáskastélyok ülnek — s látom, hogy a bonchidai patikuskisasszony ne veszen ki engem, azt mondom, hogy tudok lovagolni és lovon indulok a mócsi paphoz, üzenettel a táncmultság dolgában. Most már — ebből a távlatból — jól látom, hogy mi volt mindez: a kóborkutyák ismereteit szedtem össze az erdélyi országutakon. Meglehetősen bőven tudok már belőle, mikor például eléjön az, hogy egy napon Kolozsváron Joó Károly barátommal megbeszéljük, hogy elindulunk koldulni. Nem jutunk túl a tervezgetésen, de így most már tudom az utat odáig, tudom az elméletet és tudom a hozzá való belső felkészülést. Elég pontosan tudom, hogy mit jelent koldusnak lenni és két alapvető tételre rájöttem: ha adsz, úgy tegyed,

hogy kezed az övéhez hozzáérjen. Ha kérned kell, úgy csináld, hogy a kezed ne érjen hozzá.. .

Már néhányszor volt úgy, hogy adtam — nem sajnáltam a kezemet. Most néha kérnem kell — vigyázok: az adakozó nem szereti, ha meg kell fognia a kinyújtott kezét. Erdély kitanított. Nem kis tudomány, köszönöm ezt is.

7.

Az egymásra dobált képek forgatagában most életnagyságon felüli beállításban s premier plan-ban lép szobámba egy-egy alak messzi szűkebb hazámból. Egy-egy alak. . . egy-egy jelenet... egy-egy nagyon élesen megvilágított tárgy. Kvaznovszky úrral, az ósinkai jegyzővel s Györgye Fenessel, a munkavezetővel amott kapaszkodunk felfelé a havas alatti erdőkbe valami húszan, tizenöt-tizennyolc éves fiúk. A háború végefelé elalélt vérkeringés most megindul, dolgozni kell minél többet s még nem tudnak az ügyek a helyükre billenni, itt is, ott is kevés a munkáskéz. Ezen a nyáron fát csúsztatunk fönt a havason. Jól fizetik, teljes férfi-napszámot kapunk s nagyon kell a pénz, szegényebb sorsú diákok — jórészt volt iskolatársaim — vállalják.

A jegyző úr szervezi a dolgot s Györgye Fenes tanít a fogásokra. A dolgok romantikája elkapja a fiúkat — hiszen ez a havasi élet felér egy magányos szigettel, tengeri kalózkalanddal, vagy más ifjúsági regény-hangulattal — s mindnyájan szívesen csináljuk. Akit Györgye Fenes a hét közepe táján beküld a faluba egy tarisznya puliszkalisztért, az úgy indul el, olyan marconán, magabízón, veszélyre készen és hűségesen, mintha Sztrogoff Mihály volna ő, esetleg Stanley, vagy Old Shatterhand, a nagy vörös főnök barátja. Utat kell építenünk előbb s rendbehoznunk a csúsztatókat és versengés folyik azért, hogy ki forgatja a legnehezebb kötőrő kalapácsot. Voltaképpen itt kezdek megszállottja lenni a munkának s ezt Györgye Fenes-től tanulom, aki hat helyett dolgozik. S mert ő is szeret dolgozni, megbecsüli bennem, hogy én is dolgozom. Ha valamiért ott kell hagynia minket, rám-

bízza a legveszélyesebb helyeket s egyszer, mikor lemegy a faluba, azt mondja — ha száz évig élek is, büszke leszek rá — kis kézibaltája nyelével rámmutatva, így szól: míg oda-vagyok, ettől a fiútól vegyétek a szót!

Micsoda kitüntetés! ... Itt tanulom meg a munka fegyelmét és becsületét. Ez aztán később, az idők folyamán sajnos, valósággal betegesen eltorzul bennem, többé nem látom a mértéket, képtelen vagyok megelégedni magammal — sem mennyiségre, sem minőségre — s bárhol vagyok, bármit csinállok, mindig úgy érzem, hogy feletteseim, kenyéradó gazdáim néha éjjel is, felriadva álmukból, azt mondják: ez a csirkefogó Török nem dolgozik eleget.

De itt, a havason, még ifjú és egészséges vagyok s bámulom ezt a Györgye Fenest, aki fele annyit sem eszik, mint mi és kétszer annyit dolgozik. Esténként aztán ülünk a tűzünk körül s marhászkodunk. Milyen remekül! De mesét is hallgatunk; Györgye Fenes jól tudja ezeknek a hegyeknek és vizeknek jó és rossz szellemeit, tündereit, ismeri az óriásairól és törpéiről való dolgokat s elmondja esténként a tűz körül, amint ülünk... A környezet olyan — a főlénk boruló hegyek ... a mindig susogó erdők... a csordogáló vizek, a nagy éjszaka... — a környezet olyan, hogy itt ezek a szellemek, tündérek, óriások és törpék mind hihetők, egytől-egyig. Itt látom először az ok nélkül való — tehát igazi — szomorúság szépségeit, itt látom ennek a szomorúságnak a könnyeit is. Rednik Bandi — hajdani osztálytárs, híres, nevezetes verekedő s „legerősebb fiú“, fekvő szomszédom a szárnyék alatt — egy este egyszerre csak néz-néz maga elé, amint fekszünk ott... megrázkódik a teste s két nagy, elnyilt gyerekszeméből megindulnak a könnyek. Mért sírsz? — Nem tudom — azt mondja —, csak úgy ez a... ez a... — felette a havas csodálatos éjszakája, az alvó erdők kis neszei... s ő elsírta az ember önmagáért való tiszta könnyeit.

Durva, trágár, „férfias“ tréfákat űztünk itt napközben; este a tündérek dolgain andalodtunk el s éjszaka némelyikünk sírt, csak úgy ...

Megtanultam itt a vihart — a villámlás annyiféle formáit és

szagát, a mennydörgés igazi hangját, a napsütés ezer árnyalatát, a hold és a csillagok hunyorgásait.. . s hogy micsoda keverékei vannak a fű színének és milyen az, mikor az erdők és hegyek alszanak... és milyen az ébredésük. Megtanultam: a pénzt. Szombat esténként megyünk haza, alá a kisvárosba, tisztát váltani, hétfőn hajnalban indulunk ismét egyheti ennivalóval. Lent a kisvárosban vár Anyám s a krajcárokat beírja szállás, öreg betűivel — megvan nekem még a füzet — beírja: Sanyitól ennyi és ennyi. Kenyér lesz belőle s tüzelő, hús és hárászkendő és bakancs... — ez a kezem munkája. Ott tanultam ezt *is* s nem győzőm köszönni Erdélynek.

Nem győzőm megköszönni az ízeket.. . hogy tudom most már a brassói verthéjú cipót.. tudom a hegyek sokféle bogyóit. . a gombákat... a sárkányi szászok hagymáját, a románok mamaligáját s örmény rokonok asztalánál eszem ünnepi alkalmakból angazsiburlevest s dalauzit. . . számban a tejfeles bálmos édessége és ittam a forrásokból, melyeknek gonosz bemocskoíói ellen körmönfontan kegyetlen törvényeket tudott Györgye Fenes.

Elhoztam hát az ízeket és illatokat.

Az ősz jöttével a fiúk iskolába mentek. Györgye Fenes meg be a faluba. S alant a völgyben — ahová a töméntelen fát lecsúsztattuk a nyáron — magam maradok, rámbízták a mázsházikót, őrizzem a vagyont.

Őriztem becsülettel. S itt tudtam meg a magány örömeit és szomorúságait. Körülöttem a télnek készülődő hegyek ... s öthat kilométerre körben sehol egy másik ember. Esténként hatalmas tüzeket rakok... és belebámulok. A hegyek tündéreiről gondolkozom és beszélgetni kezdek néha az Istennel. Játsszom is. Földből golyót gyúrok, akkorát, mint az öklöm, vaspálcika végére szúrom, megtüzesítem — régi pásztorjáték ez — s feldobom a magasba, a csillagok felé. A föld visszahull ... a csillagok mosolyognak.

Egy messzibb dombon egy öreg házaspár él magában. Néha elmegyek hozzájuk látogatóba. Hetvenhat éves a férfi, hetvenedikben jár az asszonya. Az ember egyszer járt Fogarasig

életében, az asszony soha. Régebben be szoktak menni Sinkára a tavaszi vásárra, de vagy tizenöt évvel ezelőtt abbahagyták. A háborúról, a dolgok változásáról annyit tudnak, amennyit kóbor legények, szökött katonák, tilos úton hazafelé indult foglyok elmeséltek nekik. Ezekkel beszélgetek és sok mindent tudok tőlük, amit könyvből nem lehet megtanulni. Isten nyugosztalja őket, azóta már biztosan elpihentek.

Éjszakára a kunyhómba húzódok, fekszem le a pricsre s fejszémet, inkább nagyképűségéből, kézügyibe teszem. Egyetlen éjszakán dörömbölnek fel, kóborló cigányok hulladékfát kérnek, elég becsületesek, hiszen vehetnének amúgyis.

Csodálatos élet ez egy tizenhat-tizenhétéves fiúnak! Férfi vagyok rettentően abban az időben s ha reggelenként a fejszét vállamra vetve, elballagok fel a vízesésig, komor balladák hőségének képzelem magamat s rokonnak a Györgye Fenes tündéreivel.

S most látom, visszanézve, ebben az időben, holott igazán ráértem, egyetlen sort se olvastam, se újságot, se könyvet, se semmit. Csak ültem és hagytam, hogy a hegyek, az erdők, a vizek, a tűz, a hunyorgó csillagok s a magányosság oktasanak.

8.

Mire szobámban már így megsokasodnak ezen az éjszakán az árnyak. . . mire megtelik minden körülöttem, bennem, emberekkel, tájakkal, ízekkel, színekkel és illatokkal... — mert nagyon tele van már a szoba: könyveim között régi gyerekek bújócskáznak, karosszékemben az Apafi-vár, hamutartóban a kolozsvári temető. .. kislámpám alatt egy kirándulótársaság . . . papírkosaram pereméről egy kuvaszkutya nyújtja a mancsát... — mire így megtelik minden, egyszerre megsejtem egészen világosan, amit eddig is tudtam — mármint az értelmekkel tudtam, de a sejtés ebben mégis csak több! — látni kezdem, hogy minden, ami túl van a gyermeki szemmel, szívvel és értelemmel befogadott képeken, jórészt csak hasonlításra való.

Minden, de minden, az emberek éppúgy, mint akár a színek

és ízek, vagy a tájak és illatok. *Azok* a hegyek és vizek mások minden hegyeknél és vizeknél s azok *a mások* csak arra valók, hogy *emezek* eszébe jussanak az embernek. Álltam már Kőszeg felett s néztem át a Raxra... a soproni Storno-ház egyik hátsó ablakából mutatta szíves házigazdám egy ősszel, hogy amott a Rozália csúcsa már hóba borult. Szép, — de nekem a Negoj a Eegy. Láttam már a tengert is aztán, sokára, — s emlékeztem róla arra a füzes hajlatra az Oltón, Mundra alatt... Hányféle pázsiton henteregtem már! Egyiknek sem olyan a színe, mint az ósinkai domboknak tavasszal, reggel. Ittam bort Páduában, — jó volt —, de nyelvem hegye még őrzi a savanyú galaci vinkó ízét s emlékszem, hogy egyszer itt Pesten, sok évvel ezelőtt, nagyon sanyarú körülmények között, sok külső és belső gondtól zaklatva s betegen ültem szobámban és egyszerre csak, — vigasztalásképpen! — szerteömlött a számban egy otthon megevett almának az íze. Nem alma-íz s nem is egy ilyen vagy amolyan fajta almáé, hanem pontosan annak az almának az íze. Lehet, hogy egyszer meglátom a finn erdőket... s eszembe jut a kolozsvári Hója, a Mont B láncról a Majálistető s lehet, hogy megállok egyszer a Volga előtt és emlékezni fogok a Szamos valamelyik fahídjára. Aminthogy eszem, eszem a kenyeret, már mióta, jó kenyereket, finom kenyereket, — például mindjárt itt Pesten is nagyon tudnak kenyeret sütni —, de egy se olyan persze, mint amilyent Anyám sütött. Az volt: *a* kenyér.

A gyertya végsőket nyújtózkodó lángjából most egyszerre előbukkan egy darabka olyan Erdély, amelyet. — oly különös ez... — itt találtam Pesten, mindjárt az első időkben, mikor idekerültem. Egy régi iskolatárssal találkozom egyszer, Gedő Jánossal s azt mondja: itt a címem, gyere el jövő szerdán, két-három hetenként összegyűlnek nálam a fiúk. Hozzál úgy egy félkiló szalonát. — Jó.

Elmentem s hát ott találtam a Munkácsy-utcában egy sötét, földszintes, kis udvari szobában. — a fiúkat. Volt közöttük harmincöt-negyven éves is. A fiúkat s velük Erdélyt. Csodálatos estélyek voltak ezek. Voltaképpen nem volt szervezve tudatosan, csak így alakult ki rendre, hogy két-háromhetenként ott

összegyűljünk. Egyik szalonnát, a másik bort hozott s hagymát, kenyeret; ettünk, ittunk és elmondtuk egymásnak mindazt, amit mindnyájan úgyis tudtunk. Azt hiszem, minden öt-hatodik mondat így kezdődött: emlékszel, amikor ... öreg diákok jártak ide és nagyon sokan olyanok, akik mást csináltak, mint amihez készülődtek. Egy filozopter és egy jogász, akik akkoriban ruhatárosok voltak valami éjszakai mulatóban; egy volt orvos, akinek zugmosodája volt a Ferencvárosban; de mérnök is volt köztük és tisztviselő. A vendégség halkán kezdődött, a közepe mindig hangos volt, — nem egyszer beleszólt a főbérlet s a házmester is — a vége ismét elhalkult. Bizonyos szertartások szerint történt ez. Ettünk, ittunk s emlékeztünk. Aztán már csak ittunk és emlékeztünk. Felköltöttük egymásban, ami netán kihunyóban volt. Lassanként már senki sem ült rendesen, hanem az ágy szélén kuporogtak, vagy diákosan lovagoltak a fordított széken, a fiúk. S énekeltünk. Ügy el tudtuk búsítani egymást, hogy néha majdnem sírtunk. S a Munkácsy-utcai kisházban egy-egy délután nagyon ott volt Erdély. Személyesen. Tömény Erdély-kivonat volt ez. Tréfálkozom, hogy meghatottságomat leplezzem, a műfajt bizonytalansággal ismeri a kedves olvasó, hiszen elég gyakran van rá szüksége magának is.

Az az Erdély volt itt ezeken a délutánokon a Munkácsy-utcai szobában, amelyről idáig beszéltem, néha talán túl áradozva, de mindig igyekezve lehűteni érzelmeimet, hogy mások számára is hozzáférhetővé tegyem. *Azt az Erdélyt* őriztük egymásban és önmagunkban ezeken a délutánokon, amelyet mi otthagytunk, amelyik most visszatért s amelyik majd, úgy lehet, megváltozik. Társadalmi és vagyoni különbség nélkül, felekezetre, sőt nemzetiségre való tekintet nélkül egyformán erdélyiek voltak, akik ott ültünk, ha ebből a „szellem“-bőből semmi sem maradna is meg, mint élő valóság, nekem holtomig emlékezni kell rá, — és mind a többieknek — legalább mint hangulatra. .. Emlékezni kell a búsongó nótákra, amiket ott dűnyögtünk, — „Túl az Oltón van egy malom, bánatot örölnék azon . . .“ „Mikor mentem Moldvaország felé, még a fák is sírtak...“ — De néha hazafelé menet, a Podmaniczky-utca sarkán, villamosra várva, hárman-négyen össze-

ölelkezve, román nótákat dúdoltunk, — hoztuk azt is gyermek-ségünkéből — s volt úgy, hogy tele torokkal fújtuk a Siebenbürgen, Land des Segens-t. Akkor még nem tudtam a deák-ferenci mondást: Vannak, akik csak azzal szeretik a hazát, hogy gyűlölik az ellenségeit! —, de erdélyi lévén, nem is kellett ezt ilyen pontosan tudnom. Ez bennünk volt úgyis, mindnyájunkban.

De pszt.. . csak halkan... a gyertya végsőket lobbanó kis lángjából Kolozsvár közeledik . . . mindjárt itt van s meglátom magamat kócosan, húszévesen, amint befordulok a Farkas-utcába ... kéziratot viszek Kuncz Aladár szerkesztő úrnak.

9.

Sűrűn s hosszúakat pislog már a gyertya ablakomban ezen az augusztusvégi éjszakán, a végét járja, — odakint, a lehúzott redőnyön túl, már eloszlóban lehet az a hajnal előtti vastag sötétség —, s idebent, a redőnyön innen, Kolozsvárra érkezem.

— Nézd, — mutatom magamnak magamban a várost —, látod, amott mégy... a Wesselényi-utcánál befordulsz a Fő-térre ... most eredj át a Jókai-utcán... s föl a Majális-tetőre..., Kukkanj be a Holdvilág-utcába, a Kalandos-utcába, a Kötő-utcába ... lépd végig az utakat, melyeken jártál. Eredj ki a Renner-börgyár felé, füleld, amit a Teljanszky kocsmájában beszélnek a munkások. . . menj a színház elé és köszönts Poór Lili művésznőt. .. sétálj visszafelé aztán a Bartha Miklós-utcán ... ki az a vékony fiatalember ott, könyvekkel, kéziratokkal a zsebében . . . Kacsóh Sándor, persze.

— Nézd meg magad Kolozsvár utcáin ... — már nem vagy gyerek, most már ifjú vagy, sőt idővel fiatalember. Világmegváltó terveid vannak és rettenetes drámákat írsz öt felvonásban. Találkára sietsz a Károlyi-cukrászdába, vagy fölrohansz a Bercsényi-útra. Mi ez a vérfagyasztó röhögés? Bolond Sándor röhög valahol, a rongyos, ez a szakmája szegénynek; rója az utakat és néhány krajcárért vérfagyasztóan röhög. És zsákokba gyűjti a ringy-rongy papírokat. Nem veszed észre, hogy keresztneveteken kívül van valami hasonlatosság közted és Bo-

lond Sándor között? Dehogynem. Én is a nevetésemet s azzal rokon sírásomat árusítom néhány krajcárért és szintén gyűjtőtermészet vagyok. Szintén papírokat gyűjtök. Meg emlékeket, ez az igazi magántulajdon. Értékét nem veszítheti, ellopni, elkobozni stb. nem lehet, minél többet adok belőle, annál több van nekem, eszményi magántulajdon. Persze, csak a tetejéről adhatok, az emlékezés mélyebb minden tengereknél s ha hozzányúlok, hogy szétdobáljam, egyre újabb rétegek kerülnek elő, kimeríthetetlen és határok nélkül való.

Romantikus életindulás volt ez alapján véve, ahogy most innen nézem, ebből a mégis csak nyugalmasabb, hűvösebb távlatból a kolozsvári napokat. Három részre tudom osztani ezt az időt s közülük az első közel áll azelőtti csatangolásaimhoz az erdélyi országutakon és merőben különbözik a következő kettőtől.

Az első rész, — ottani életem s az ekörüli Kolozsvár — proletárvilág. Itt megtanulom, amit eddig alig tudhattam: az ipari munkások dolgait. Földet művelő emberekkel, meg a középlateiner osztállyal volt dolgom eddig, de főként a falvak s az erdők, hegyek népével. Itt a nagy börgyárban dolgozom. — elég hosszú ideig, közel két évig — s néhány nap elég hozzá, hogy megtanuljam: a szakmunkás és a napszámos között nagyobb a távolság, mint az alispán és az erdőkerülő között. A kültelkek népe ölel magához itt, a raktárházak, a sínekmenti hangulatok... a Eupsa kocsmái, ahol könnyen előkerül a kés s a rendőr, ha gyanús zajt hall, előbb társakért fűtten. Itt szívom be a szegény emberek reménytelenül szétfolyó dühét, itt ismerem meg a tömegszállások szagát, itt tudom meg, hogy mi az az irodalommentes nyomorúság. Itt gyűlölöm meg a kapus urat, akinek jogában áll, sőt kötelessége délben, este *hozzám nyúl*ni. Megmotozni engem, hogy nem lopok-e. S itt tudom meg, hogy lehet lopni, *csak azért is*. Itt érem meg a nagy sztrájkot s mert sem a sztrájkolókhöz, sem a sztrájktrókhöz nem állhatok, itt kell megtanulnom, hogy: valahová tartozni kell. Itt érnek a nagy betegségek, — hogy minden rosszon essünk túl egyvégtiben — s mikor egyszer tifusból lábadozom a klinikán és behoznak egy hegyipásztort s nevetik, mert

nem meri szőrös fejét lehajtani a szép tiszta párnára, én már nem nevetek, mert én ismerem ezt a hegyipásztort, láttam ott-hon, a maga környezetében, ahol egy csöppet sem nevetséges.

Lassan keveredem innen kifelé, — sötét emlékekkel meg-rakodva — s mikor a szép Barcsay Cecilt kíséretem estén-ként az Operába, akkor féllábbal már kint vagyok, ő a ballet-ben táncol és jegyet ad, tisztem, hogy ezért hazakisérjem éj-szakánként. De közben kinyílik egy új világ: a kakasülőről csodálatos dolgok tárulkoznak ki, meg kell tudnom, hogy van más zene is, mint a Teljanszky kocsmájában. Már-már azt hittem, hogy csak az van. S nagyot lélekzem: ez is van! S ez is igaz és az is.

A gyárból kitesznek s olvasom az Ellenzékben, hogy a Magyar Színház kóristákat keres. Egy délelőtt aztán ott állok a színpadon ... lent a sötét nézőtérén Janovics igazgató úr, Bérczy titkár úr. . . Bródy karnagy úr a zongorához ül, azt mondja, hogy énekeljek valamit. S elénekelem Anyám kedvenc nótáját. Egy óra múlva úgynevezett „ösztöndíjas tag vagyok, karköte-lezettséggel“, erről írást kapok s másnap Török Emil karnagy úr elkezd belém verni a Carmen kórusát: Idegyül-nek mind-atérre -járanép -fölsalá -fúrsatömegvígsokaság -fúrsatömeg-vígsokaság ... Hát furcsa tömeg ez csakugyan. Az évadnyitó előadáson domborítok először, kunkori kis bajusszal, fekete atillában, rojtos nyakkendővel, csizmásan támaszkodom egy fiókos szekrény sarkának. Ez a szerepem. A darab: Tabéry Géza Kolozsvári bál-ja.

De Kolozsváron szeretik a zenét s rövid színpadi kirándulásom alatt három Cavaradossit lövök agyon a Toszában. Vajdát, a helybeli tenoristát, Székelyhidy dr.-t és végül szegény Groza-vescu Traját. Csodálatos világ volt ez. .. Frakkom van, — ez kell, éneikül nem lehet, egy kolléga szerzi az ócska frakkot, bonyolult hitelre — frakkom van, hogy a Trónörökösben megjelenjek egy pillanatra s Dancsó György kollégámmal ki-vigyek egy kis asztalt a színpadról. Frakkom van, de jórészt szilvát és legfeljebb peracet eszem. Viszont este lakkszárat hú-zok a cipőm fölé, prémes mente a vállamon, kard az oldala-mon és Nagy Péter tábornoka vagyok, Koslovszkin-nak hívnak

engem. Táray Ferenc megdicséri — a maszkomat. Napokig nem lehet velem beszélni! Az öreg Szentgyörgyi bácsi megteszi, hogy észrevesz és engedi, hogy gyufát adjak a pipájához ... S ha mint nemes úr Othello ciprusi hajlékában járok, a drága Laczkó Aranka tessékel befelé.

De innen is odébb lépek. Egy este Indig Ottó szerkesztő úr lejön az alagsorba, a kórusöltözőbe és azt mondja, amint ott körmölök, — hosszú ősz bajusszal, sújtásos vörös dolmányban, mint hajdú a Három a tánc-ban —: Maga mit ír? — Egy olyan kis izét — mondom. — Mutassa. — Mutatom. Elviszi, odaadja az Ellenzék-nek. Közlik s fizetnek érte ötven lejt. Vagyis körülbelül egy pengő nyolcvan fillért. Most aztán boglyas kis emberke leszek, — a színházat ott-hagyom — afféle titán. Balogh Artúr professzor úr keze alá kerülök, előbb az Újság-nál, aztán átvisznek az Ellenzék-hez. Így most már lassan polgárjogom van a New-York-kávéházban. Ott ülhetek és hallgathatom, amint Szász Endre úr Kuncz Aladár úrral vitatkozik, vagy Olajos Domokos szerkesztő úrral, aki sokkal jobb ember, mint amilyen mérgesnek látszik. Ott lakom most már a majálisutcai penzióban s az erdélyi irodalom örök rajongó tevő-vevője, S. Nagy László borzalmas novellámat közli a Szemlé-ben. A honoráriumot leehetem az apja, S. Nagy Józsi bácsi vendéglőjében. Ha meggondolom, túl volt fizetve.

Éjszakánként most már a Farkas-utcai Bély-házban üldögélek az Ellenzék szerkesztőségében s várom a telefontudósításokat. Egyedül vagyok, — ez amolyan különkereset s a sinkai hegyekben nem féltem: itt már félek. A telefonoskisasszonyokat hívom fel — míg várok az aradi, temesvári, bukaresti kollégákra — udvarolok nekik. Tehetem, én már a majálisutcai penzióban lakom, színházba szabad bemenetem van s a New-York-kávéház főpincére respektálja, ha töméntelen sok hajamat öt ujjal végigboronálva, azt mondom: írja fel!

Egy-két lélegzetnyi van még csak a gyertyából... éppen csak hogy látom, amint Kolozs-füldőre kiugrom... vagy a Regátba elnézek... s Aradra, Váradra. És most látom, hogy

egybevetve például azt a fiút, aki monoklival a szemén, — holt akkor nem kellett neki monokli — állított be a temesvári Wendt-bárba, egybevetem a bőrgyári legénykével vagy a Kvaznovszky úr famunkásával — ennek a fiúnak határozottan volt valami jampec-, sőt szélhámosszaga. De megbocsátom neki, elnéző vagyok s jól ismerem. Azóta az idők során, — és sohse kímélték az idők, nem hagyták felejteni —, azóta minden, amit Homoród-Daróctól s Udvarhelytől Kolozsvárig láttott, hallott, érzett és megértett, jól összekeveredett s földolgozódott benne.

Igen, most már eléggé pontosan tudom, hogy minden, ami szomorú volt vagy vidám, minden, ami nevetséges volt, vagy fölséges, kezdve attól a nyártól és ősztől fönt a havasokon, egészen addig, amit a Teljanszky kocsmájában beszéltek egy éjszaka a sztrájkra készülők... a feleki üveggyártól, a vöröstoronyi kovácsműhelytől, az alagsorban, a kórusóítózőn keresztül, egészen Kuncz szerkesztő úr szép, nyílt homlokáig, ez mind egy vonal volt: *Erdélyt kellett megtanulnom*. A hegyek és vizek, fák és füvek, a fogarasi havasok, a Györgye Fenes tünderei és óriásai, mind erre tanítottak. A 48-as bácsi az udvarhelyi kerti házban, — akinek egy-egy szólását továbbviszem —, Fratilla Miklós, a vidám kovács, a nagyselyki szász legény, aki vállán tartott a kocsmaszínházban... az a marconán jószágos őrmester, — amint fölém hajlik s elaltat a vásárhelyi istálló jászolába fektetve... — és mind, mind a tájak és emberek, mind csak erre kellett, hogy megtanítsanak: Erdélyre. S hát a fülön nem csíphető, a külső nyomok nélkül fölszívódó emlékek!... fis hát azok a régi papok, akikről szólottam, nem mind erre tanítottak? Nem akarok ismételni, de bizony, hogy erre. Szinte-szinte, hogy nyakamon érzem, mondom, az otthoniak lehelletét, amint összeírogatom mindezt, mintha figyelnék a hajdani osztálytársak és mind a többiek: olyannak írod-e, amilyennek együtt megismertük? Hát... én, hitem szerint, olyannak írtam. S magam restelkedek a körülmények helyett, — milyen szomorúan jellemző! —, hogy kedves jóbarátomról írva e cikkek során, akinél itt Pesten is, úgy-e, megtaláltam Erdélyt annakidején, — tapintatosan álnevet adtam neki, mert nem tudhatom, vájjon mostani állásában s a mai

időkben nem kellemetlen-e az ő számára, hogy énelem, nyilvánosan, baráti hírbe keveredik.

Dehát. . . meg kellett írnom mindezt úgy, ahogyan együtt láttuk, kerülve a lelkendező nagy szavakat, melyek, sajnos, ritkán hamisság nélkül valók ugye; a nyilvánosan elsírt könnyek, akár a bánaté, akár az öröme, mindig gyanúsak. Már most: az az erdélyi vallás, — ne mondjam: „szellem“ —, melyről előbb már részletesen írtam s amelyért írtam az egészset, nyilván megváltozik a körülmények kényszerítő hatása alatt, ha csak külsőre is és nem állandóra. Aki múltó napok kétes jutalmiért most elárulja ezt az erdélyi vallást, azt én meg nem vetem érte, — annyi embert láttam! ... — de cserébe ne vegyék nagyképűségnek tőlem a hajdani osztálytársak, barátok, ismerősök s íróársaim, akiket illet, — ha azt mondom: én büszke szomorúsággal tovább viszem magamban azt az Erdélyt, melyet olyan tisztán hoztam el s úgy érzem, hogy meg kell őriznem.

A gyertya kilobbant a lehúzott redőny mögött... reggeledik. Ha senkisé is figyelt is rám, — Anyám, a kolozsvári temetőből, bizonyosan. S akkor megérte.

Alant kongatnak, a budai tornyokban. Feküdjünk le most már, álmodjunk tovább.

XXIII. EGY HÉT TÖRTÉNETE — ÉS A KANÁRI

(A szemtanú kéri az olvasót, hogy a kanári-ügyeket azért ne hagyja abba.)

Most meg egy teljes hétig nem olvastam újságot. Nehéz volt megállani... de nagyjából sikerült. Egy hétig oda voltam Kolozsvárott, — testi mivoltomban is hazakerültem végre —, nézegettem a tizenöt-tizenhat esztendeje nem látott arcokat s megállva egy-egy kapualjban, próbáltam úgy tenni, mintha csak tegnap lettem volna itt. S erre az időre szabadságot magamat a világesemények nyomása alól.

Itt a sarkon, az autóbuzsmegállónál, van egy ujságosállvány, az előtt szoktam elsőre, csak úgy nagyjából, a címoldalakból megtudni, hogy mi esik aznapra a kavargásból, mit kell megtanulnom. Mikor a szabadságos hét kezdődött, az állványon éppen nem voltak lapok. Éjszaka haladtam el előtte utoljára, csak egy nagybetűs cédulát találtam: *Kanárimadár elrepült. Ha valaki megtalálná, jutalom ellenében hozza el a Kitabel Pál-utca 3. szám alá.*

Ezzel az aránylag mégis csak nyugalmas hírrel utaztam el, igyekezve minden erőmből sajnálni azt a szegény kis marha kanárit. Hát nincs benne semmi sejtelem az elrepült kanárik sorsáról? Nincsenek legendák, csórhagyományok és oktató célzatú mesék az ő világukban, a vérszomjas macskákról és kutyákról? Nem tudja az a szerencsétlen, hogy a sárgarépa és a kockacukor nem terem vadon a Rózsadomb bokrai között, az csak a kalitka rácsában fordul elő? Vagy olyan erős a vágy a szabadság után egy ilyen kis kanáriban, hogy vállalja érte a szökés kalandját, az ismeretlen veszedelmeket? Talán túlsok kanári-ifjúsági regényt olvasott ez a Kitabel Pál-utcai kanári... lehetséges volna, hogy a ponyvairodalom az oka az egésznek?

Vagy a mozi? Nem tudom. . . mindenesetre most egy árva kanári röpköd valahol s lehet, hogy hazamenne már, de nem tudja az utat. Az is lehet, hogy tudja az utat, de büszkesége nem engedi bekocogni a Kitaibel Pál-utca 3. szám alá. Megszöktem, vállalom a következményeket, mondja elszántan ez a kanári. Akárhogyan van is, de óróla olvasok utoljára és aztán elmegyek.

Hazajöttem s kitergetem az összegyűjtött lapokat. Hiszen ami bennük olvasható, azt tudom már. De látni akarom betű szerint: mi és hogyan volt egy hét alatt! Az újságok ajándéknaptáiraiban többnyire megtalálható „Az év története“ című rovat. Hát ez itten: egy hét története, össze-vissza, bármerre forgatom, csak egy hét! De ami van benne, az elég néhány kiadós békeévre. Holott itt-ott kihagyom már a „megszokott“, nem különösebben érdekes hadihíreket, egy-egy város bombázása, előnyomulásuk és visszavonulásuk itt vagy amott, néhány kisebbrendű államférfiúi beszéd, melyeknek csekély hányada hónapokra terjedő szenzáció lehetne nyugalmasabb időkben, repülőgépek lezuhanása, hajók pusztulása . . . ezek többnyire kisebb betűsők, csak a nagybetűket szaladom át. Laval ismét Parisba utazik... Légi csata Szaloniki felett. . . Spanyolország megszüntette Tanger nemzetközi jellegét és átvette a terület kormányzását, — ez most tizenötödik, huszadik a rangsorban, tessék elképzelni csak három-négy év előtt! — Churchill beszédet mondott az alsóházban ... Roosevelt.. . Általános elcsőtítés Svájcban ... Kalinin beszélt... Ismeretlen bombázók jártak Bitolj felett... — miközben Gibraltárt „átalakították“ szigetté. Hitler beszédet mondott az öreg harcosok előtt... Határkonfliktus Sziám és Indokína között... Mi lesz Írország helyzete? Állampuccsot terveztek a nyilasok! Molotov Berlinbe érkezik.. . Roosevelt beszélt a fegyverszünet évfordulóján . . . Romániában földrengés pusztít, szinte csak úgy ráadásul, hogy az is legyen, mintha mondaná a föld, most egy pillanatra figyeljeteK ide, egy kicsit rengek, nézzéteK, azt így kell csinálni. Mindez összesen: egy hét! Csak a tetejéről. És érzésem szerint ez még mind csak bemelegítés, edzés. Csodálatosan sokat ki-

bír az ember. Csak elbújni nem szabad, — pontosabban: megpróbálni elbújni —, azt nem szabad és közben persze *a kanári-dolgokat sem szabad abbahagyni!* így egész az egész és gondolom: talán míg mindezek történtek, esetleg a kanári is megkerült. Nem lehetetlen! Hogy jelentkezett valaki egy délelőtt a Kitaibel Pál-utca 3. szám alatt, becsengetett és minden egyébtől függetlenül azt mondta: kérem, a kanári-ügyben jöttem.

XXIV. SZERELMES SZAVAK

(Egy szerelmes lány, lepipálva Shakespeare-t is, új fordulattal gazdagítja a szerelem szókincsét.)

Az udvari bolond: (főnt, az erkély függőnye mögött, meglesi a két szerelmezt s így hümmög):

Ismerős a szöveg... de szépen mondják.

S a nagy érzések szókincse csekélyke nagyon. Az elcsépelet szavaknak éke az az izzás, mi kedvesed elébe dobja, s kis morgások adják zamatát.

(Ismeretlen költő művéből.)

Szabadna talán a szerelemről írnom ezúttal néhány komolytalan sort. .. igen? .. köszönöm. Mert fontos ám, nagyon fontos az a fölfedezés, amit ezen a langyos, koranyári délutánon tettem, szinte-szinte kortörténeti dokumentumnak ítélem, s igyekszem gördülékeny hitelességgel előadni. Vigyáznom kell nagyon, hogy élethűre vágjam ki az egész képet ebből a szelid délutánból, mert maga a történet olyan, amire azt szokták mondani: olyan szép, hogy nem is lehet igaz, ezt ő csak úgy kitalálta.

De nem, esküszöm, fülemmel hallottam, szememmel láttam, értelmemmel fölfogtam. A híradás röviden ez: a szerelmes szavak, pontosan a becézés szókincse, egy új árnyalattal gazdagodott nyelvünkben, ó, a szerelmesek találékonyak, hiába. . . De nem, nem szabad elsietnem a dolgot, meg kell elevenítenem előbb a környezetet és mindent, ami hozzá tartozik. A Lágymányos felől jövök ezen a délutánon és a sziklatemplom fölött lassan kapaszkodom fel a Gellérthegyre. Csak lassan, meg-megállva s vissza-visszafordulva, az alatt kibontakozó várost nézegetve. Tanulmányút ez s pihenő és egészségügyi séta.

Az orvos mondta, hogy ne üljek folyton a szobában, egy-két órát járjak naponta, ettől majd abbahagyom a köhögést. Levegőváltozás is jó volna, hát most átmegegyek a Gellérthegy déli oldalára. Egyszersmint tanulom ezt a várost. Csak lassan és nagy kerülőkkel szerettem meg, sokáig idegenek voltunk egymáshoz, most kiválasztom egy-egy szeletét s jól megnézem, hát ilyen vagy? Jaj, de szép vagy!

A párákba burkolódzó Dunát nézem s az épületeket, utca-sorokat próbálom kitalálni. .. Fákat s bokrokat vizsgálatok aztán, hogy vájjon tudom-e még, melyik micsoda? Elhagyom a Citadellát, amott lejebb egy villa verendáján uzsonnára terítenek . . . egy lány jön ki s porcellánokat és ezüstöket rakosgat a fehér abroszon, lábához kis fekete kutya dörgölődzik, időbb a sárgasóderes úton egy gyermek guggol és zümmög. A lugasban öregúr ül, olvas.

Amott egy pilótaaltiszt búcsúzik egy nevelőkisasszonytól, a nevelendő kislány tapintatosan elfordul... A padon, a szobor tövében, fiú s lány ülnek... amott egy önkéntes jön egy lánynyal, félig-meddig karonfogva, — szerte mindenütt fiú és lány ... — egyszerre csak körül vagyok véve párokkal. A meszszebb vendéglő kertjéből egy keringő ömlik elé, — mintha kúrmuzik volna 1912-ben, Herkulesfürdön, — s a gesztenyesorba most egy kadét és na persze, egy lány fordulnak be andalogva, de igaziból, s az egész olyan, mint egy nagyon kedves és finom metszet, s a lány és a kadét hozzátartoznak a tájhoz, ép úgy, mint a gesztenyefák.

Miket suttozhatnak itt szerte a párok körülöttem? Mert suttoznak, suttoznak akkor is, ha senki sincs mellettük, sz' ez a szép, mit beszélhetnek? A nap, nyugovóban, narancssárga és égővörös sugarakkal búcsúzik a hegytől, a Dunától, a várostól, s tőlük és tőlem és gondolom, háát. . . körülbelül ugyanazt beszélnek mindnyájan. És eszembe jutnak a fent idézett sorok, csakugyan, ez így van, a nagy érzések szókincese vajmi szegényes. A kis morgások, düldörgések, a dolgok hívése adja bele azt, ami belevaló. Ebben nincsenek különbségek, alig határolja el éghajlat, fajta, társadalmi elhelyezkedés, vagy műveltség, nem, nem. És mégis, ahányszor kimondják, a milliószor el-

hangzott szavakat, — drágám, édesem, szerelmem... — annyi-féle a színe, muzsikája, értéke s hitelessége. Nincs az a költő, aki különbeket mondhatna, vagy csak egyszerűen mást, mint amit a pilótaaltiszt mond amott a nevelőkisasszonynak. Fényes angyal-nak nevezi Rómeó Júliáját, s szeretsz? — kérdezik egymástól és esküsznek a napra, a holdra, a csillagokra, egymásra és magára a szerelemre. Drága Rómeónak mondja Júlia szerelmesét s ő szívemnek és megint csak drága Rómeó s Júliám, ó, *Júliám* — és egymás nevét mondják, mondják és ismét szívem, s a nászéjszaka reggelén sincs másképpen: szerelmem, — mondja Júlia, Júliám, — mondja Rómeó. Szívem és ismét és ismét édesem, drágám, Júliám, ó, Rómeó! Shakespeare és a pilótaaltiszt ezen a téren egyenrangúak. De mondhat-e mást Hero Leandernek, Abelard Heloisének, váltogathatja-e gazdagabban a néhány szót Antonius Cleopatrának? Nem. A klasszikus szerelmesek szókincse *is* ugyanaz. Akár az antik isteneké. Mars és Vénus, — egy csak most múlt nyáron s be nagyon régen volt... a felejthetetlen Velencében, a Ca' Justinianban néztem Veronese kis képét, a Venust ölében tartó Marsról; a kis vigyori Ámor tartja a hadisten lova kantárját, most előttem van a kép... — mondhatnak-e egymásnak mást, mint amit a kadét suttog itt a Gellérthegy déli oldalán? Nem. Az öreg Zeus maga sem vetette meg a kisebb-nagyobb kalandokat s, persze, nem ajtóstól rontott a házba, ha felleg képében érkezett is, mondott néhány kedves szót Io-nak s többi szerelmesének s mik lehettek e szavak? Hát drágám, édesem, kincsem, stb., nincs más, de ez szép.

S amint megyek, megyek ebben a szerelmes alkonyatban — keretét ketten adják főként, a lenyugvó nap és a keringő dallamai, de közrejátszanak a kertekből szétsurránó illatok, a gesztenyefák, az elvirágzott orgonák s a most kezdődő jázminok és minden — amint megyek, egy fordulónál újabb pár jön. Ropant szabályosan jönnek szembe velem, szabályosan és a bujkáló szerelmesek önfeledt szemérmertlenségével. A fiú jobbjaival öleli a lány derekát, a lány baljával vállon öleli a fiút és még a jobbját is a nyakába fonja, milyen nehéz így járni, de nem rossz s ráérnek.

A lány beszél, beszél, félhangon, édeskedve, zütyörögve, nem zavartatja magát, rám se pillant, a hangját már jól hallom s a keskeny járdán egymás mellett fogunk elmenni egy pillanat múlva.

Most Lucifert idézem magamban a Tragédiából, erre a fél pillanatra. — mindjárt találkozunk — a savanyú ördög elfordul, míg Tankréd Izórát öleli: Mindenre kérlek, azt sose feledd: szerelmed, amilyen mulattató kettesben, oly ízetlen a harmadiknak.

De ők nem tudnak erről, csak ölelik egymást s jönnek botladozva és gondolom, csakugyan: ha mindaz rögtön beteljesedne, amivel a szerelmesek becézik egymást! „Átszellemült test! — neveti Lucifer a lelkendező Ádámot — ó, a sors valóban nem büntethetné jobban a szerelmeit örültségéért, mint beteljesítvén mindazt, amit csak kedvesére halmoz.“ — Igaz, Lucifer, mi lenne így a szerelmesekből? Virág, állatok s néhány drágakő, — violám, kiscicám, rubintom... — de már itt is vannak. Külsőre kirínak a környezetből, hangulatukban hozzásimulnak. Két elkínzott kis proli. S pontosan meg kell mondanom rögtön, első pillantásra „zsidónak számító“ fiú és „kereszténynek számító“ lány. Ketten együtt mindenesetre két embernek számítottak, amint jöttek ölelkezve, még pontosabban: egy szerelmespárnak.

Rögtön... egy pillanat és meghallom, hogy mit beszélnek. De mondhatnak-e ők újat? Nekem, aki az imént Rómeó és Júlia szerelmes szavait szedtem össze magamban? És váratlanul újat hallottam mégis. A fiú kissé szomorúan és rezignáltan nézett maga elé ... a lány, ölelve, a nyakát simogatta s gügyögve, mintha rózsájának, rubintjának nevezné, így becézte szerelmesét:

— Drágám ... te nem is vagy zsidó! — babusgatta, simogatta, cirógatta. — Nem igaz, ne hidd, édesem, te nem vagy zsidó ... Micsoda ragyogó új fordulat! Ez a furcsa bájú negatív állítás. .. — mint szerelmi becézés: nem vagy zsidó, drágám! A korszellem „termelte ki“ ... ezt az új becéző fordulatot, ezt nem ismerte Shakespeare, persze, ki is hagyta a Rómeó és Júliából, — milyen érdekes volna az erkélyjelenetben! —, ezt nem mondta Hero Leandernek, sem Cleopatra Antoniusnak,

Vénus sem mondhatta a hadistennek... nana, Titus talán mondta Berenikének, de ezt persze nem lehet tudni, ez részemtől csak afféle „tudományos feltevés“.

De ez a lány mondta a fiúnak, ez biztos, hallottam, — mentek az alkonyatban, ketten, az illatok és színek között, a keringő dallamára, s a lány végtelen gyöngédséggel így becézte szerelmesét: drágám, te nem vagy zsidó! ...

XXV. MONOLÓG AZ IDŐRŐL

(A szemtanú elmereng az idő fölött s úgy találja, hogy „a régi jó idők“ már itt vannak, utolértek bennünket.)

Bizonyos szerénységre kezdenek megtanítani bennünket „ezek a mai idők“. A borbély, aki havonta egyszer rendbeteszi a hajamat, a kérdésre, — amivel az ember beereszkedik a székbe —, hogy: na, mi van, hogy mennek a dolgok? — a menyezetre néz, összehúzza magát egészen kicsire és azt mondja: hát kérem. .. adná az Isten, hogy csak így maradjon minden... — és belepislog a tetővilágításba ijedten, hogy vajjon nem kért-e sokat, kihíva ezzel az ég haragját maga ellen. S nem kicsi dolog ez! Januárban még azt mondta, hogy neki a tél jól sikerült, azt adná az Isten, hogy ismét elérné azt a forgalmat: uram, a november és december remek volt! Novemberben 1939 őszét sóhajtotta vissza, 1939 őszén viszont... és így tovább, míg aztán most elérkezett 1941 tavaszához és íme „a régi jó idők“ neki most van, éppen ma. Nemcsak neki. Általában. Nekem is. Mindnyájunknak. A „régii jó idők“, melyek, mint tudjuk, sose voltak olyan jók „a maguk idejében“, — utolértek bennünket. Szerények lettünk: *benne vagyunk a régi jó időkben*. Az ember általában harmincadik életévén túl kezdi sűrűbben használni önmagával és általában az étellel, a világgal való dolgokkal kapcsolatban, hogy: „az én időmben...“ Húszesztendős koráig ki törődik az idővel! Aztán lassanként törödni kezdünk vele. S kicsit rádöbbenünk, mikor először nagyon észrevehetően halljuk a saját szánkából ezt, hogy „az én időmben“. Uram Isten, hát ilyen öreg vagyok, hogy már van idő, mely az enyém volt? Igen, ez nincs másként. Tehát: az én időmben az akkori olyankorúak, akik ezen a megdöbbenésen már túl voltak, régi jó idők alatt értették, — természetesen magukra

szükítve a Kort —, a milleniumi esztendőket, a kilencvenes éveket. A másik nagy korszakválasztónk a világháború. „Régi jó idők“ lett általában mindaz, ami „még békében volt“. A béke viszont természetesen a világháború előtti békét jelenti, s ki gondol a világháború utáni békére, mint „békeidőre!“ Ezek az idők aztán az utóbbi egy-két esztendő alatt valami legndás ködbe foszlottak, a „mai idők“ egyre szerényebbé tettek és vágtatva közeledett az az idő, — pontosan a mostani —, mikor „a régi jó idők“ egyvonalban haladnak velünk. Tulajdonképpen meg is szűnt az összetétel lényege — „régi jó idők“, — már csak formájában él, de nyilván kialakul helyette egy másik szólásforma. Valami ilyen: jaj, ezek a mai jó idők! Vagy: ezek a mai régi jó idők. Lesz ennek egy zökkenője, persze, mikor az adott hangulatból szójátékok teremnek, például: haj, hol vannak már a régi jó idők, mikor azt mondhattuk, hogy: hajaj, a régi jó idők! . . . Az idő csodát művelt velünk. Az események úgy rohannak fellettünk, — s hengergetnek magukkal, elszédítenek és földhöz lapítanak — hogy a tavalyi állapotokat visszakívánni, — holott, úgy-e, tudjuk... a tavalyi állapotok, nna... — azok visszakívánása már csúnya szerénytelenség. Jóval több. Istenkísértés. Megváltoztak a távlataink, átalakult az időhöz való viszonyunk. A „régi jó idők“ már régen elkezdett nem évtizedeket jelenteni, legfeljebb éveket, hónapokat, — s jaj, a múltheti régi szép idők... —, aztán végül mondhattunk március másodikát és április ötödikét s hol van már az, hogy: pajtás, emlékszel a május közepe szép időkre? Mindez hol van már. . . hol vannak a legendás tegnapi jóidők?... Aki még nem tört meg egészen s nem alkalmazkodott az új időszámításhoz, az megengedhet magának talán annyit délután öt óra körül, hogy: öregem, emlékszel? Félnégykor micsoda jó világ volt!... — De a kor igazi gyermeke az, aki az égre néz és kicsire összehúzza magát, azt mondja: Uram Isten, csak így maradna...

Alapjában véve boldog emberek vagyunk: itt vannak a régi jó idők.

De idő, idő... — mi az voltaképpen? Mi az, hogy futok

utána és visszasírom, ha elhagytam, — vagy ha ő engem, mert ő is tud utolérni, elhagyni s más efélet — s ezer, százezer és milliónyi társammal folyton rögzítem a perceket, csak gyorsan, gyorsan, elkapni a múltó időt, körüljárni, szimatolni s marandandóvá tenni; emléket állítani az eltűnt pillanatoknak s benne önmagunknak, mert hiszen ezt csináljuk.

Néha megbolondul az idő és rohan, rohan, mintha huszonnégy óra alatt negyvennyolcat akarna kivágni, máskor megáll... mászik, mászik, szabotálja önmagát, vagy — mint éppen most is — egyszerre gyors és lassú. Vágtat veszettül, napok alatt évekre, évtizedekre való eseményt önt ki magából, — kapkodjuk a fejünket zavartan, nehogy elüssön a szertefröccsenő eseményekből valami lezuhanó gerenda, lapulunk, vagy szembenézünk, már ki milyen, — s közben áll is az idő, igen, mintha megállott volna: gyerünk már, jaj, csak este volna, reggel volna, jövő ilyenkor volna, ki tudja, mit hoz a holnap? S ugyanakkor: hahó, állj meg, idő, állj meg, *ugyan ezért*, ki tudja, mit hoz a holnap, legalább a mai maradjon még egy *kicsit*.

Idő, idő... — várj, megnézek a lexikonban, hogy ki vagy, mi vagy! *Idő* — azt mondja — az emberi gondolkodásnak az a definiálhatatlan, mert mindennek alapul szolgáló formája, mely szerint képzeink általában egymásra következnek, azaz rendjükben *előbbet és utóbbat* különböztetünk meg. — Nahát, ezt nem is nagyon értem így, első hallásra, lehet, hogy előképzettségem hiányos. Mindenesetre Kanttal tartok: mi az idő nélkülem? Semmi. Ketten kellünk hozzá, ő meg én, csak így van értelme.

Idő, hm ... — nekem már van időm, ami az enyém volt. Hhaj, az én időmben ... — mondom egy fiatalembernek, nem kis nagyképpel s ez tizennyolc-húszéves távlatot jelent. Ez idő alatt beskatulyáztam egy *nemzedékbe* s furcsállom, hogy utánam olyanok jönnek, akik ezerkilencszáztízben, tizenkettőben, sőt még később érkeztek a világra s íme, már hosszú nadrágban járnak, borotválkoznak, dolgoznak és elgondolásaik vannak a dolgokról, melyek, sajnos, nem egyeznek az enyémmel. Igen, ez így van, döbbenve látom sokszor, hogy szeretem őket,

de inkább tartozom az előttem jártakhoz, mint az utánam következőkhöz. Bár lehet, hogy egyszer találkozunk majd valahol ... — így vigasztalom magam.

Idő, idő... — a nemzedék, melyhez tartozom, folytonosan *átmeneti idők*-ben él, nevek változása, fogalmak eltolódása, dolgok átértékelése közben, a munkánk mindig előkészület volt s az oktatás propaganda. Mióta én a szememet kissé kerekre nyitottam és odafigyelek, örökösnek tetsző hullámvásban változnak az átmeneti időben népek rokon- és ellenszenvei: tömegek tolnak ide-oda az ideiglenes térképek határai között — hol van már megdönthetetlen iskolai atlaszom! — s a két évvel ezelőtt oda, az ajtó mellé, állított rádióm skálája, nem érvényes; folyton készenlétben állunk, mindig két vihar között.

S akkor ebben az átmeneti időben olvasom, hogy a melbournei antikváriusok egyesülete 1841 májusában egy üveg madeira-bort kapott ajándékba azzal a kikötéssel, hogy a tagok csak száz év múlva ihatják meg. Száz évig állott a bor a szekrényükben s most fölbontották.

De csak a felét itták meg a kitűnő antikváriusok, aztán az üveget ünnepélyes szertartások között visszapecsélték és eltek. Bevezették a testület jegyzőkönyvébe, hogy a másik fél-üveg bort 2041 májusában isszák meg. Nyugalmas emberek.

Idők, idők, átmeneti idők ... — de hiszen úgyis átmenet az egész. S éppen itt, ennél a pontnál, érzek valami alapvető hibát: tudniillik úgy rendezkedtünk be itt e kis világon, hogy inkább csak az életre készülünk. Ezért aztán sem élni, sem meghalni nem tudunk rendesen. Ha a halálra tisztességgel felkészülnénk, gondosan, nagy körültekintéssel — könnyebb volna az életünk és halálunk is. Idő... — különös. Úgy tetszik néha, még csak most volt az, hogy nem is tudtam róla. .. S íme, már sokan előre köszönnek nekem és némelyek nem köszönnek vissza.

Sokszor gondolom, ha diákok rajzanak ki egy iskolából, vájjon ha közéjük ülnék a padba, a tanár a katedrán megismerné, hogy itt egy öregebb is van, egy nem közéjük való?

Fut az idő, már mennyi halottam van például. .. hány ismerősöm van, sőt már ellenségeim is.

Sok évvel ezelőtt egy temesvári kávéházban vettem ezt észre először, hogy mennyire beléptem az időbe, hogy.. . vagyis, hogy én már felnőtt vagyok. Ijesztő volt ez a felismerés, amint rám tört, és vállalnom kellett magamat. Ott ülök a kávéházban s előttem az asztalon a poharak, hamutartók között fekszik egy kéz, egy elég durvára szabott, nem mondom, tiszta, de inkább ápolatlan körmű nagy kéz, szőrös kéz. . . nézem közelebből... hit az enyém! Uram, Isten, hiszen ez egy felnőtt embernek a keze! Egy asztalosnak, egy alispánnak, va'y manipuláns őrmesternek a keze, szóval mindenesetre egy megtett ember-kéz. Itt ülök éjszaka egy kávéházban más férfiakkal, sőt nőekkel és nekem ezt szabad! Hiszen ez borzalmas, itt ülök a kávéházban és nincs sehol egy szál szülő, tanár vagy valaki... valaki felnőtt, aki megtilthatná ezt. Ezek szerint felnőttem és én vagyok felelős magamért, kidobtak engem a világba.. .

És férfiasan elsírtam magam, hiszen ez rettenetes, ezt nem lehet kibírni. De kibírtam. Nehéz volt hozzászokni, de most már kisebb-nagyobb zökkenőkkel csak csinálom tovább.

Idő, idő ... — valami nyugalmas pontot, valami biztos alapot keresve magamban és magam körül ez átmeneti idők egy vasárnap délutánján, a Rózsadombon túlra sétálok, a hegyek között, a réteken. Egy bedőlt kerítés alatt, dús fehérvirágos bokor tövében két kecske legelészik. Egy nagy kecske, meg egy kis kecske. Egy asszony őrzi őket s egy úrral beszélget, érdeklődő természetű úriemberrel, magyarázza neki a kecsketartás csinját-binját.

— Nem bűdös ez, kérem, dehogyan bűdös! — egy-egy foszlányt hallok. — Kérem, tizennyolc évvel ezelőtt beteg volt a lányom a tüdejével, az orvos mondta, igyék kecsketejet. Azóta tartok kecskét. Néha hármat-négyet is. Hát kérem, nincs is a lányomnak, Istennek hála, semmi baja. De azt issza az egész család, öten vagyunk, kérem, a két férfi reggel, mikor munkába megy, egy-egy litert kap, a többiek egy-egy felet, — és így tovább. Hiszen én ismerem ezt a szöveget! Talán egy éve

lehet, hogy éppen ilyenkor, tavasszal, mikor a rétek még ilyen gyöngye-zöldek, s a bokrok virágba borulnak, erre jártam, itt találtam a nénit a kecskéjével, kérdeztem mi az, mi az, kecske a Rózsadombon? S mesélte: a lányom beteg volt, tizenhétéves volt akkor, az orvos stb., a férfiak egy litert, a többiek egy-egy felet — igen, mostanában egy éve. Haza is kísértem akkor, hogy részletesen megtudjam a kecskék s a család történetét. Most itt áll, mintha azóta el sem mozdult volna — holott emlékszem, hogy hazament — itt áll, csak azóta egy kis gida is lett. Hófehér gida, úgy ugrál, mintha Walt Disney rajzolta volna ide a dombra, zöld mezőbe, a kerítés alá, a bokor mellé. Fölöttünk egy repülőgép kering s az asszony meséli: Tizen-nyolc évvel ezelőtt a doktor... Idő anyó ő s ez egy északi mese. De hátha az egész egy északi mese, semmi más. . . — s feljebb sétálok, majd le a völgynek, Óbuda felé — igen, igen. Idő anyó lesz ő. Ott lent Aquincumnál római légiók táboroztak s ő akkor egy centurio-nak mesélte vasárnap délután: á, nem bűdös, higgye el centurio úr, nem bűdös! S lehet, hogy ezer év múlva is így meséli: a férfiak egy litert, mi meg egy-egy felet. De *ezer év*, Istenem . . . *holnap* kinek meséli és hogyan?

XXVI. FONTOS EZ EGYÁLTALÁN?

(A szemtanú mérlegre veti munkáját. Az eredmény szomorú, de talán nem reménytelen. Cáfolva „a kultúra haláláról“ terjesztett rémhíreket, arra biztatja a kortársakat, hogy ne hunyják le a szemüket. Végülis így búcsúzik, a viszontlátásra!)

Az olvasótól búcsúzva, visszafülek egy pillanatig az elmondottakra ... — s mert lelkiismeretem kényes — felelőségre vonom magamat: mit gondolsz, használtál ezzel valamit? S látom, hogy ez az eléjebiggyesztett „mit gondolsz“ már gúnyolódás. Benne is van a felelet: *nem*. Nem használtál semmit, legfeljebb kibeszélgettétek magatok az olvasóval, ennyi az egész.

Védekezniem kell: ez nem is olyan kevés. Illetve ... nem hogy: „nem olyan kevés“, hanem: *ez is valami*. Ez persze, jóval kevesebb még a nem olyan kevés-nél is, de pontosabban fedi a lezáruló folyamatot: kibeszélgettük magunkat. S nem csak, hogy „ez is valami“, de meg aztán, mi más *is* várhatnál? Mi más *is* várhatnál ezekben a napokban — hetekben, hónapokban és években — amikor időnként elkapnak a kétségek: érdemes csinálni ezt egyáltalán? Már mint írni. Kell ez, szükség van rá? Ami a kisebbik kört illeti — *engem magamat* — én még csak megkapom a jutalmamat itt-ott, időről, időre megvigasztal az, hogy az olvasó levelet ír: én is így gondolom. Vagy: ezt én nem így gondolom. Rég nem látott barátommal beszélék — telefonon — s emlékszik, hogy ekkor és ekkor, ezt és ezt írtam, ő úgy látja, hogy helyesen gondoltam a dolgot. Apró vigasztalások ezek, melyek jól esnek és időről, időre megerősítenek, de a nagyobbik kör — tudniillik: *hasznára lenni az embernek!* — ebből a szempontból: semmisek. Mit használ az írás — az „irodalom“ egyáltalán — mit? Mennél történelmiebbek az idők, annál inkább elfognak a kétségek és

néha szégyenlem, hogy nincs semmiféle hasznos mesterségem, csak úgy írok. Eltávolodva most már a magam kicsiny személyétől, s a nagy egész mellett elenyésző munkásságomtól, fölvetem a kérdést, ami egyre jobban kínoz. Nem nézve, a helyi eredményeket, — egy-egy nagy költőnek, egy kisebb vagy nagyobb csoportra kisugárzó s bizonyos ideig tartó hatását — hanem az eddigvaló általános eredményt próbálva összegezni: *javitott-e az irodalom valamit is az emberiségen!* A felelet végtelenül szomorú: *az ember az idők során, az irodalom hatása alatt, semmivel sem lett jobbá; az ember lényegében ma is ugyanolyan, mint volt két, háromezer, sőt tíz ezer esztendővel ezelőtt. Az irodalom elszórakoztatta az emberiséget, de hatni, csak önmagára hatott.*

Egy kicsit mulatságos nagyképűségnek is érzem egyáltalán „irodalom“-ról beszélni.

Dehát akkor miért? — keresek egy csöppnyi fényt a sötétségben, hogy igazolhassam magamat, önmagam előtt — ha ezt tisztán látod, mért csinálod? Hát azért — s ez a kétségbeejtő, és ez a vigasztaló benne, — mert nem mered elhinni, nem tudod elhinni magadnak mindazt, amit így végiggondoltál. Az érveken túl, van még valami, ami — nem tudod, hogy mi . . . nem megnevezhető ... — valami, aminek kényszerítő parancsa alatt, azt kell mondanod magadnak: azért te csak csináld tovább! Csak csináld fiam ... — énekelni és füttyörészni is kell *azért*, s magunkat kibeszélgetni is.

Beszélgess tovább — mondom magamnak, — gyűjtsd halomra a képeket az emberekről, akik e kavargó időkben kavarognak veled együtt, szédülten a korszak erejétől s ha itt-ott megkapaszkodva, egy-egy pillanatra találoztok: énekeljétek, füttyörésszettek, beszélgetsetek és nézzétek meg egymást, egymás szemében. Talán mégis . . . talán használ . . . vagy legalább is: jól esik.

Nézzétek magatokat, amint bukdácsoltok a „döntő percek“ között, melyekről mondanivalóm elején szólottam. S amint ott *Madáchot* idéztem — magyarázatul — úgy itt *Tolsztoj-t* ismétlem — vigasztalásul. Más szavakkal ugyanazt mondja ő is — micsoda hangok és visszhangok ezek, időn és távolságon

át! — Ő az 1800-as évek. kavargását vizsgálgatva, nagyokat és kicsinyeket, Napóleont és Alexandert, Barclay de Tollyt és Kutuzoffot, Natasa szerelmét és Andrej herceg tünődéseit, a bogucsarovoi parasztokat, s a lizia-gory-i tisztartót, a rohamra induló Rosztov Nikoluskát, a Verescsagint agyonverető Rasztopcsin grófot és a borodinoi úton Bezuchij herceget olvasztott fagyúval megvendéglő katonákat — ezt mondja róluk: „ezek mind féltek, féltékenykedtek, örvendeztek, elégedetlenkedtek és okoskodtak, azt hívnék, hogy tudják mit csinálnak és amit csinálnak, azt maguknak csinálják, pedig hát valamenynyien önkénytelen eszközei voltak a történelemnek s bár öelőtük érthetetlen, de reánk nézve teljesen érthető munkát végeztek. Ez változatlanul közös sorsa a gyakorlatilag tevékeny embereknek, akik annál kevésbé szabadok, minél magasabban állanak a világi uralom ranglétráján. Napoleon háborút indított Oroszország ellen, mert nem tudott, nem menni el Drezdába, nem tudott meg nem ittasulni attól a nagy tisztességtől, melyben ott része volt, nem tudott nem húzni lengyel egyenruhát s nem tudta nem rendelni alá magát a júniusi reggel vállalkozásokra serkentő benyomásainak, s előbb Kurakin, majd Balasev jelenlétében nem tudott tartózkodni a harag kítőréseitől. Alexander megszakította a tárgyalásokat, mert személyesen is sértve érezte magát. Rosztov rohamot vezényelt, mert nem tudott erőt venni a vágyán, hogy azon a rónaságon végig száguldjon ...“

Tolsztoj tehát úgy látja, hogy a nagy kavargás teljességében a lizia-gory-i tisztartó“ akár Napóleonnal is egyenlő. Meg kell tehát emlékezni róla is. S amit az elején mondtam: „halhatatlanok és járókelők együtt csinálják a történelmet“ — utólag Tolsztoj-jal próbálok igazolni, hogy hihetőbb legyen.

Nézezzük hát egymást... — talán mégis közelebb jutunk, ha lassan, nagyon lassan is, a dolgok megismeréséhez, egymáshoz. Ne higyjünk az oly ostoba frázisban, ami ezekben az időkben igen magas helyekről is elhangzott már itt-ott: a kultúra pusztulása, az emberi kultúra halála... Ugyan! „A kultúra“ halhatatlan, csak „a kultúrák“ változók azok sem halandók, csak egymásba omlók. Ami veszélyben forog, az

legfeljebb a saját életformám, ami nekem sok ugyan, de még nem az emberi kultúra.

A kultúrák egymásbaomlása lassú és örökös folyamat, mely egy-egy nagy zökkenőnél természetszerűen gyorsul. S most éppen nagyot zökkenünk. De ne hunyjuk le a szemünket — hiszen ez nem a halál, csak változás! — sőt kerekre nyissuk és igyekezzünk látni, látni minél többet. Látni — és megérteni. Megérteni — és közölni egymással.

Szemtanuk vagyunk... — és aki behunyja a szemét: megszűnik. Búcsúzva az olvasótól, ígérem, hogy ha meg nem szünetnek, én meg nem szűnök. Tovább nézegetem magunkat és lelkendezve, vagy szomorkodva, sírva, vagy nevetve, megverten, vagy diadalmasan, de jelenteni akarom, hogy mit láttam. Ezért búcsúm nem is nagyon érzelmes, mindössze ennyi: a viszontlátásra!